

GOVERNMENT OF INDIA

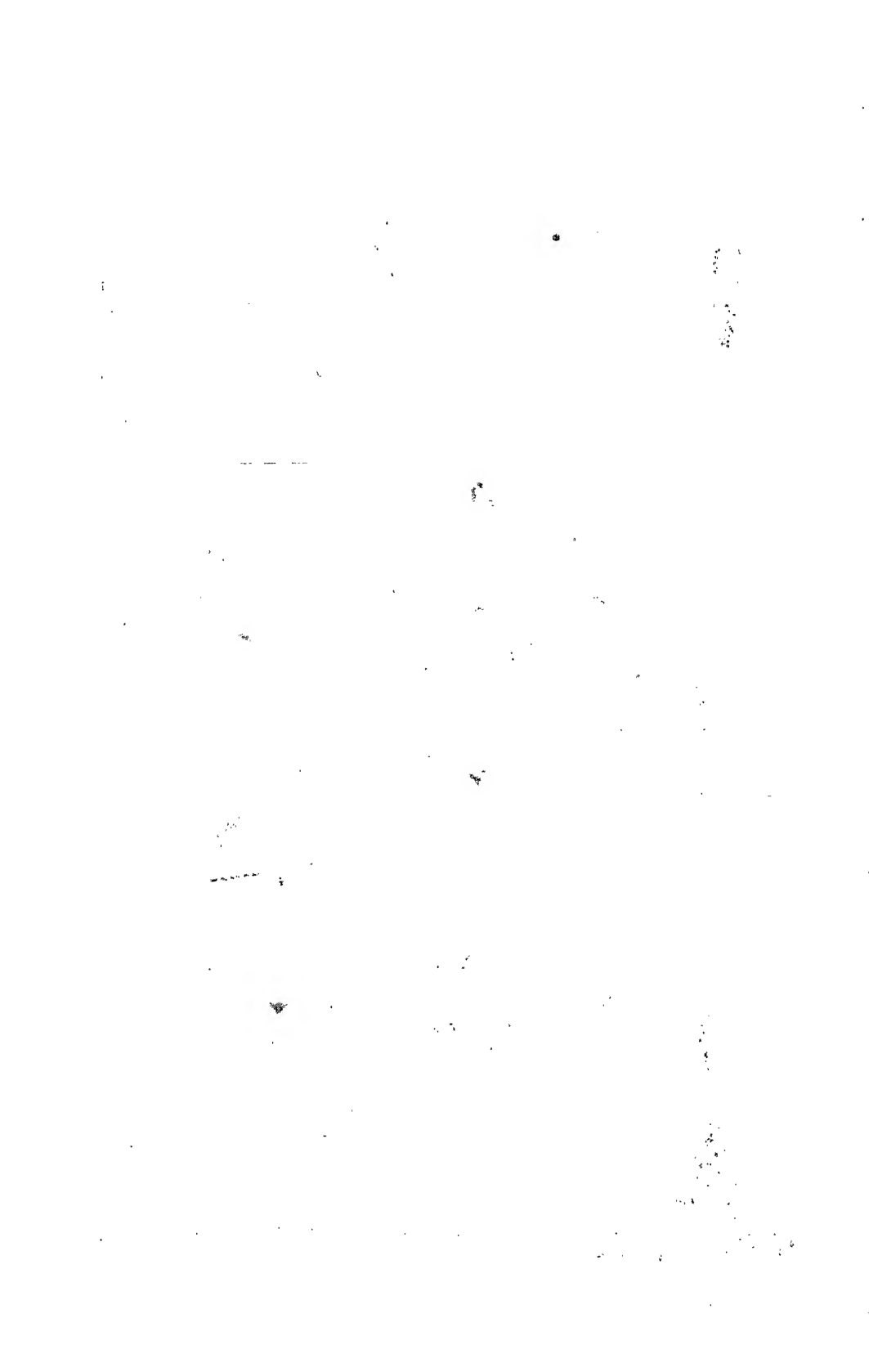
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 10727

CALL No. 891.04/Ker

D.G.A. 79.

2721

12

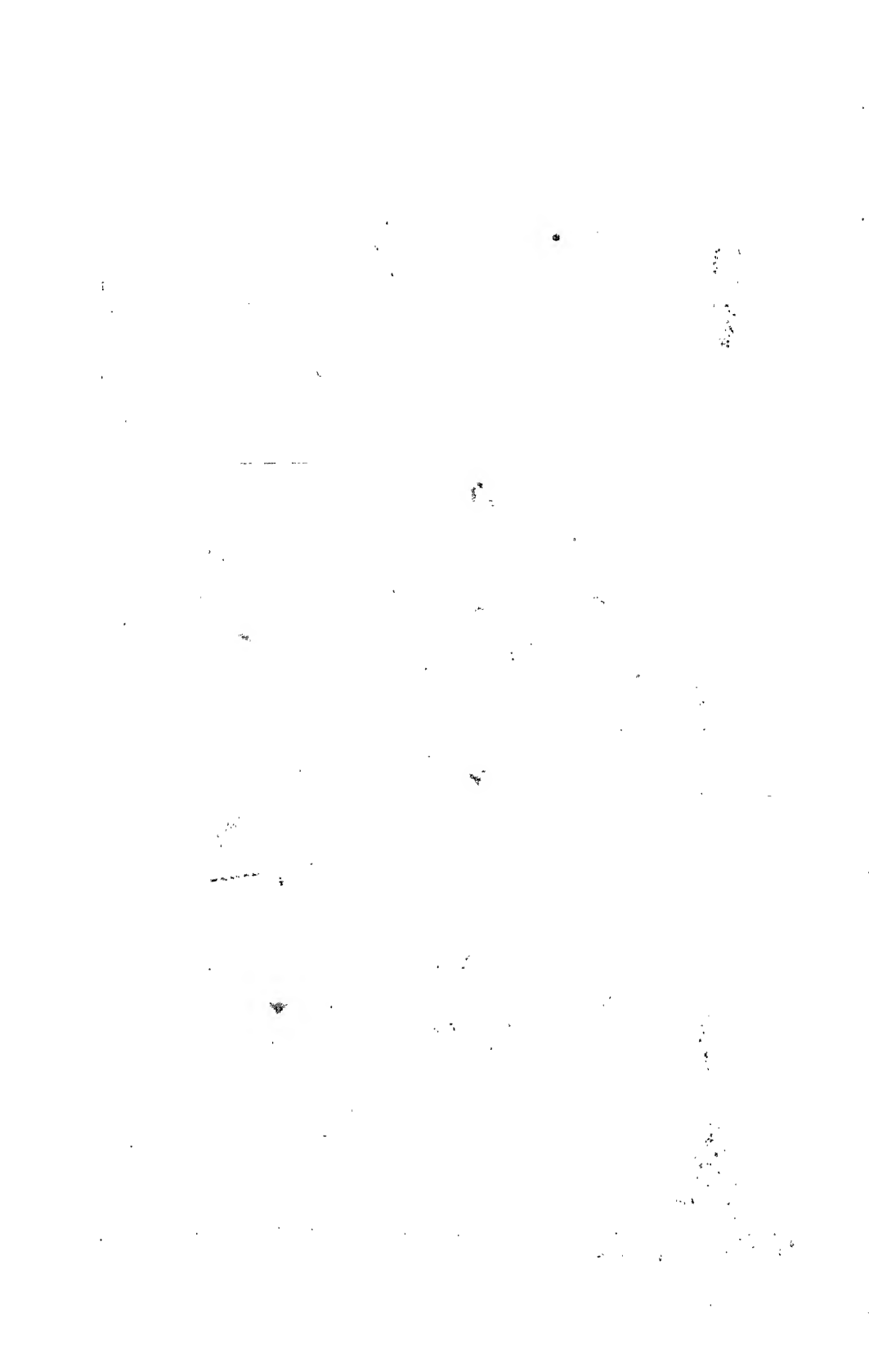
12

VERSPREIDE GESCHRIFTEN

v. 14

VAN

PROF. DR. H. KERN.

17

H. KERN.

VERSPREIDE GESCHRIFTEN.- Vol. 14

VEERTIENDE DEEL

14

17728

DIVERSEN EN NALEZING,
TWEEDE GEDEELTE.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY NEW DELHI.

Acc. No. 8.8.4.

Date.

Call No. 439.31. Ker

Call No.

221.04
Ker

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1927

E. J. BRILL
Antiquarian and
Oriental Bookseller
LEIDEN - HOLLAND

CENTRAAL MUSEUM
BIBLIOTHECA
ACE. 439
Dab.
Cat. No.

INHOUD VAN DL. XIV.

XIV. DIVERSEN EN NALEZING.

(Tweede gedeelte).

	Pag.
Boekbespreking (1894)	1
F. W. K. Müller. Beschreibung einer von G. Meissner zusammengestellten Batak-Sammlung, 3.	
Boekbespreking (1895)	7
C. C. Uhlenbeck. Handboek der Indische klankleer, in vergelijking met die der Indogermaansche talen, 9.	
Boekbespreking (1895)	13
G. E. Gerini. Chulākantamaṅgala or the Tonsure Ceremony in Siam, 15.	
Menschenfleisch als Arzenei (1896)	17
Aus der indischen und der keltischen Sagenwelt (1896)	25
Een overblijfsel van eene verouderde declinatie in de taal der Zend-Avesta (1896)	31
Boekbespreking (1896)	37
H. Schuchardt. Ueber das Georgische, 39.	
Boekbespreking (1896)	43
G. U. Pope. A first Catechism of Tamil grammar, 45.	
Boekbespreking (1897)	47
A. Pozdnjejev. Mongolië en de Mongolen. Deel I, 49.	
Iets over de mythologische voorstellingen der Baliërs (1897)	51
Pāli patta = prāṇihita (1897)	55
Boekbespreking (1897)	59
H. Ling Roth. The natives of Sarawak and British North Borneo, 61.	
Een beroemd man uit den tijd der East-India Company, Brian Houghton Hodgson (1897)	77

	Pag.
Over Bilderdijks Darthula in verband met de oude Iersche sage van Derdriu en de zonen Usnechs (1897)	95
Bimaneesche taalstudie (1898)	117
Bespreking van J. C. G. Jonker. Bimaneesch-Hollandsch woordenboek, Bimaneesche Texten, Bimaneesche spaaakkunst, 119.	
De miskende trouwe gade. Balineesch zededicht (1898).	131
Een nieuwe spraakkunst van het Madoereesch (1898, 1899)	153
Bespreking van H. N. Kiliaan. Madoereesche spraakkunst, 155.	
De Leidsche hoogeschool in 1774 bezocht door aanzienlijke Russen (1898)	175
Boekbespreking (1900, 1910)	181
Verzameling van bouwstoffen voor de plaats- en volkbeschrijving van den Kaukasus, 27 ^e en 39 aflevering, 183.	
Over eene vertaling van enkele hoofdstukken uit de heilige schrift der Zuidelijke Buddhisten (1900)	189
Bespreking van K. E. Neumann. Die Reden Gotamo Buddho's aus der mittleren Sammlung Majjhimanikāyo des Pāli-kanons zum ersten Mal übersetzt. II ^e Band, 1 ^e Lfg., 191.	
Een spraakkunst van het Mentawaisch (1900).	199
Bespreking van M. Morris. Die Mentawei-Sprache, 201.	
Boekbespreking (1902)	207
Whitley Stokes and John Strachan. Thesaurus Palaeohibernicus, Vol. I, 209.	
De Bataksche tooverstaf en de Indische Vajra (1902)	213
Oorsprong van het Maleische woord BĒDIL (1902)	217
Over den oorsprong van 't Maleische KUTIKA (1903)	221
Indische verwanten van Gotisch USBAUGJAN (1903)	229
Afscheidscollege (1903)	233
Rassen, Volken, Staten (1904)	247
Boekbespreking (1905).	263
F. Hertz. Moderne Rassentheorien, 265.	
In hoeverre kan men uit de taal van een volk besluiten tot zijne afkomst? (1907)	269
Buddhistische vertellingen met zedelijke strekking (1907)	289
Bespreking van J. Dutoit. Jātakam. Aus dem Pāli übersetzt, Lfg. I, 291.	

	Pag.
Een schets van de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in 't Magyaarsch (1907)	293
Bespreking van S. Nagy. A Nemetalöldi Irodalom Története, 295.	
Volksliteratuur uit de Minahassa (1907)	299
Bespreking van J. A. T. Schwarz. Tontemboansche teksten, 301.	
De natuurvergelijkingen in de volkspoëzie der Litauers (1907) .	303
Bespreking van R. van der Meulen. Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer, 305.	
Boekbespreking (1907)	311
F. P. H. Prick van Wely. Neerlands taal in 't Verre Oosten, 313.	
Austronesisch en Austroasiatisch (1908)	317
Bespreking van P. W. Schmidt. Die Mon-Khmer Völker ein Bindeglied zwischen Völkern Zentralasiens und Austronesiens, 319.	
Het woord voor Pauw in Santali, Mon en Indonesisch (1908) .	327
Boekbespreking (1908)	331
Linguistic Survey of India, Vol. IV, 333.	
Grieksche woorden in het Sanskrit (1908)	335

XIV.

DIVERSEN EN NALEZING.

(TWEEDE GEDEELTE).

BOEKBESPREKING.

Een Duitsch werk over de Bataks. (F. W. K. Müller, Beschreibung einer von G. Meissner zusammengestellten Batak-Sammlung. Berlin 1893).

Nederlandsche Spectator. Jaargang 1894, no. 1.

's Gravenhage.

Beschreibung einer von G. MEISSNER zusammengestellten Batak-Sammlung. Mit sprachlichen und sachlichen Erläuterungen versehen und herausgegeben von F. W. K. MÜLLER. (Veröffentlichungen aus dem Königlichen Museum für Völkerkunde). Berlin, W. SPEMANN, 1893.

Het is een verblijdend feit dat de *wetenschappelijke* belangstelling in onze Oost-Indische bezittingen langzamerhand ook buiten onze grenzen toeneemt. Er is in die gewesten zulk een rijke stof voor nasporingen op allerlei gebied, dat eene vermeerdering van 't aantal noeste en nauwgezette arbeiders, ook uit andere landen, hoogst wenschelijk is. Daarom begroeten wij met vreugde elk geschrift uit den vreemde, dat de blijken draagt eener grondige studie van een of ander onderwerp uit de land- en volkenkunde van Indonesië.

Een zeer verdienstelijk werk, waarop wij de aandacht van 't Nederlandsch publiek wenschen te vestigen, is eenigen tijd geleden verschenen in de «Veröffentlichungen aus dem Königlichen Museum für Völkerkunde» te Berlijn, onder den titel: Beschreibung einer von G. MEISSNER zusammengestellten Batak-Sammlung. Mit sprachlichen und sachlichen Erläuterungen versehen und herausgegeben von F. W. K. MÜLLER. Berlin, Verlag von W. SPEMANN, 1893. In dit geschrift heeft de schrijver eene nuttige bijdrage geleverd tot de kennis van 't huiselijk leven en bedrijf der Bataks, inzonderheid der Karau's of Karo's, Pakpaks en Orang Timor. Tot grondslag der beschrijving strekt de rijke verzameling van ethnographische voorwerpen uit de onafhankelijke Bataklanden, grootendeels door den heer G. MEISSNER, administrateur der Deli-Maatschappij, aan 't Berlijnsch Museum geschonken.

Omtrent de wijze, waarop de voorwerpen beschreven en afgebeeld zijn, valt niets op te merken, dan dat ze m. i. aan alle billijke eischen voldoet. Hetzelfde kan gezegd worden van de indeeling der stof. In 't eerste hoofdstuk vinden wij de beschrijving van een kampong der Karo's; daarna maken we achtereenvolgens kennis met het huisraad der Karo's, Toba's, Pakpaks en Orang Timor; met hun kleedij; hun tooi; hun wapens; met het landbouw-gereedschap der Karo's; met hun jacht- en vischtuig; met de muziekinstrumenten van Karo's en Toba's; met de spelen en 't speeltuig der Karo's;

met het toovergereedschap en de talismans der Karo's, Toba's en Pakpaks; eindelijk worden eenige taal- en schriftstaaltjes medegedeeld. Als ahangsels volgen dan nog een glossaar, een bladwijzer en opmerkingen bij de drie reproducties van lichtbeelden uit Medan.

Het door dr. MÜLLER geleverde werk is in meer dan in één opzicht verdienstelijk, maar bijzonderen lof verdient hij om de zorg die hij aan 't taalkundig gedeelte van zijn onderzoek besteed heeft. Zeer terecht merkte hij in zijn voorrede op, dat het taalkundig onderzoek van hoog belang is voor de beschavingsgeschiedenis van een volk, vooral indien uit de taal, en alleen uit de taal, het bewijs te putten is dat de beschaving van een volk voor een niet gering deel aan vreemden invloed te danken is. Indien het ons alleen te doen is om te weten op welken hooger en lageren trap van beschaving de volkeren van Indonesië thans staan, dan is eene goede opmerkingsgave voldoende, doch willen wij verder gaan, willen wij ons een denkbeeld vormen van den ontwikkelingsgang hunner beschaving, dan moeten wij de bestanddeelen waaruit die beschaving bestaat, trachten te ontdekken, en dit kan alleen geschieden door 't inheemsche van 't uitheemsche te onderscheiden. Juist voor zulk een onderzoek biedt de Indische Archipel een vruchtbaar veld aan, omdat de uitheemsche invloeden van eenig belang daar dagteekenen uit een niet al te ver verleden, nauwelijks tweeduizend jaar oud kunnen wezen, en omdat de mate van invloed op de verschillende eilanden zoo aanmerkelijk verschilt. Wat nu de Bataks betreft, is het genoeg bekend dat zij, hoezeer op lange na niet zoo gehinduseerd als de oude Javanen, toch veel aan de Indische beschaving te danken hebben. Dr. MÜLLER laat niet na, in zijne voorrede daarop nogmaals nadrukkelijk de aandacht te vestigen, omdat hij volkomen terecht meent, dat het feit, hoewel reeds lang bekend, «niet dikwijls genoeg kan herhaald worden, vermits het meerendeel der reizigers, lezers en zelfs vervaardigers van ethnographische boeken, die zelden of nooit in vreemde letters gedrukte of ongetranscribeerde woordenboeken plegen op te slaan, *wat uit Indië geïmporteerd is* voor inheemsch product aanzien».

Bij het schiften der vreemde termen van de inheemsche, stuit men betrekkelijk zelden op moeilijkheden. In de meeste gevallen ziet men terstond wat uit het Sanskrit, wat uit het Prâkrit, wat uit het Tamil is overgenomen. Intusschen blijven er enkele vraagpunten over. Op een paar zij hier de aandacht gevestigd. Op bl. 59 sprekende van 't Karosche *djudi*, Maleisch *djudi*, Dairi *djodi*, Toba *djudji*, hazardspel, twijfelt dr. MÜLLER aan de door van der Tuuk gegeven afleiding van 't woord uit Sanskrit *yodhî*, krijgsman. Inderdaad levert die afleiding eenig bezwaar op, want ook het Javaansch heeft *djudi*, dobbelspel, en in deze taal pleegt een Sanskrit *y* niet in *dj* over

te gaan. Doch aan Sanskrit *dyûta*, zooals dr. M. vermoedt, kan *djudi* onmogelijk ontleend zijn, daar dit tegen zekere vaste regels van klankovergang aandruischt. Wat echter niet tot de onmogelijkheden behoort, is dat *djudi* van het Prâkrit *djûdi*, dubbelspel, o.a. in *Mrcchakatikâ*, ed. Stenzler, p. 29 *) voorkomende, zijn oorsprong te danken heeft. Hoogst gewaagd schijnt mij de afleiding van *suwasa*, alliage van goud en koper, uit Sanskrit *suwarcasa*, zeer glanzend, want dit komt nooit in den zin van alliage voor; eer zou men kunnen denken aan eene verbasterde uitspraak van Sanskrit *swaccha*, alliage van goud en zilver. Doch in dit geval kan 't woord moeilijk rechtstreeks uit het Sanskrit overgenomen zijn. Wat de beteekenis aangaat, zou Sanskrit *culwadja*, spinsbek, volkomen passen, doch in vorm wijkt het te zeer af om de vergelijking aannemelijk te maken.

Verder mag ik over dergelijke onderwerpen, die meer eigenaardig in een taalkundig vaktijdschrift tehuis behooren, hier niet uitweiden. Daarom zal ik ook van de door dr. MÜLLER meegedeelde proeven van taal en schrift der Karo's niets anders zeggen, dan dat ze den beoefenaars van 't Bataksch alleszins welkom moeten zijn.

*) *Mricchakatikâ* id est *Curriculum figlinum Sûdraku regis fabula* Sanskrita ed. Ad. Frid. Stenzler. Bonnae 1847.

BOEKBESPREKING.

C. C. UHLENBECK, Handboek der Indische klankleer, in vergelijking met die der Indogermaansche talen. Leiden 1894.

Nederlandsche Spectator. Jaargang 1895, no 3.

's Gravenhage.

Handboek der Indische Klankleer in vergelijking met
die der Indogermaansche stamtaal ten gebruike van
studenten in de Nederlandsche en de Klassieke letteren
door Dr. C. C. UHLENBECK. Leiden, Blankenberg &
C°, 1894.

Het is niet twijfelachtig voor welke klasse van lezers dit handboek bestemd is, want de schrijver heeft zorg gedragen op den titel tevens te vermelden «ten gebruike van studenten in de Nederlandsche en de Klassieke letteren». Er is geen gebrek aan lijvige boeken, die onder den bescheiden titel van «Compendium», zooals dat van SCHLEICHER, of «Grundriss», van BRUGMANN-DELBÜCK ook de vergelijkende klankleer der Indogermaansche talen bevatten, doch ze zijn op zoo'n ruime schaal aangelegd, dat ze meer geschikt zijn om geraadpleegd te worden door degenen, die reeds met de beginselen der studie vertrouwd zijn, dan voor eerstbeginnenden. Dat heeft ook dr. UHLENBECK begrepen en daarom heeft hij zich de moeite getroost een compendium van betrekkelijk geringen omvang samen te stellen. Wat hij daarmede beoogde, wordt ons duidelijk in 't Voorbericht medegedeeld. «Het doel, waarmede ik dit kleine handboek heb samengesteld, is den student in te leiden in de vergelijkend-phonetische studie van het Sanskrit. Hoewel de classici en Neerlandici in den regel geen Vedische teksten lezen, heb ik niet geschroomd woorden en vormen te citeeren, die reeds in de epische en klassieke taal verouderd waren, natuurlijk met vermelding van het feit, dat zulk een woord slechts in het Vedisch voorkomt, In het algemeen heb ik vermeden het Iraansch, Litaisch en Slavisch aan te halen; wèl ben ik mij bewust, dat mijn werk daardoor in wetenschappelijke waarde verliest, maar ik acht het niet wenschelijk den student lastig te vallen met allerlei talen, die hij òf in het geheel niet kent, òf eerst begint te leeren.»

Met dit alles kunnen wij ons zeer wel vereenigen; het komt er in een handboek als het vóór ons liggende vooral op aan, dat men de klankverschijnselen in de talen, die aan eene vergelijking worden onderworpen, juist beschrijft. Heeft men eenmaal eene heldere voorstelling van de waargenomen feiten op het meer beperkte gebied, dan is men voorbereid de waarneming uit te strekken over een ruimer veld.

Wat de theoretische verklaring der klankverschijnselen betreft, ook in dat opzicht gelooven wij dat UHLENBECK wèl heeft gedaan zich zooveel

mogelijk aan de thans gangbare theorieën, zooals ze in hoofdzaken in BRUGMANN'S Grundriss verkondigd worden, te houden. Onder theoretische verklaring verstaan wij in 't algemeen de pogingen om uit den bekenden toestand van 't klankstelsel eener taal, met behulp van historisch welgestaafde klankovergangen een ouderen en zoo mogelijk den oorspronkelijken toestand op te maken. Het oorspronkelijke klankstelsel op die wijze gereconstrueerd zal dan natuurlijk den staat der Indogermaansche grondtaal, waaruit in verloop van tijd alle bekende afzonderlijke talen der familie gesproken zijn, vertegenwoordigen.

Het is er verre van af, dat men nu reeds zou geslaagd zijn den volstrekt oudsten toestand van 't Indogermaansch te herstellen; zelfs van den betrekkelijk jongen taaltoestand in den tijd — eenige duizenden jaren geleden — toen de tongvallen waaruit de historisch bekende Indogermaansche talen voortgekomen zijn nog één taal uitmaakten met geringe plaatselijke verschillen, zijn alle trekken niet met gewenschte nauwkeurigheid vast te stellen. Vandaar dat zelfs de physionomie dier secundaire grondtaal gedurig verandert — niet in de werkelijkheid, maar in de boeken. Dit is een onvermijdelijk gevolg van den vooruitgang der wetenschap, en al weet men, juist omdat het wetenschappelijk onderzoek niet stilstaat, dat de verklaring der feiten, de theorie dus, over een grooter of kleiner aantal jaren anders zal wezen dan thans, in een handboek voor het tegenwoordig geslacht behoort men getrouw den stand der wetenschap van den tijd aanschouwelijk te maken.

Op dit standpunt heeft zich Uhlenbeck geplaatst, en wanneer hij in enkele weinige punten zijne meening tegenover de heerschende zienswijze gesteld heeft, dan mag men hem daarvan geen verwijt maken, aangezien hij niet verzuimd heeft gewag te maken van de door hem verworpen theorieën.

Eene beoordeeling hetzij van de theorieën of van de feiten ware in dit weekblad ten eenenmale misplaatst. Het eerste zou reeds daarom uitgesloten wezen omdat eene kritiek er van te veel plaats zou innemen; en aangaande de vermelde feiten kunnen wij volstaan met de opmerking dat de schrijver over 't algemeen met de noodige omzichtigheid is te werk gegaan en niet als onbetwistbaar feit heeft aangenomen wat aan bedenking onderhevig is. Slechts hoogstzelden vindt men eene uitzondering op dien voortreffelijken regel, bijv. p. 79, waar *nada*, riet, als wisselvorm van *nada* wordt voorgesteld. Nu is de verklaring van *nada* als riet wel is waar de nieuwste, maar ook de slechtste, dewijl ze de plaats waar het woord voorkomt tot onzin stempelt. Iemand zóó vertrouwd met het Litausch, als Uhlenbeck, kan het niet ontgaan zijn dat *nada* herinnert aan Litausch *nendre*, welks

dr tot de Skr. *ḍ* kan staan als *dr* in 't Grieksche *dendron* tot *danda*; vgl. *paṭa* uit *patra*, blad. Doch hij zal wel reden gehad hebben om de vergelijking van 't Litausche woord met het Indische te verwerpen.

Wij eindigen deze aankondiging van het Handboek der Indische klankleer met te verklaren, dat de schrijver daarmede een grooten dienst heeft bewezen aan degenen voor wie het bestemd is.

BOEKBESPREKING.

G. E. GERINI, Chulākantamaṅgala or the Tonsure Ceremony
in Siam. Bangkok 1895.

Internationales Archiv für Ethnographie.
Band VIII.

Leiden 1895.

G. E. GERINI. *Chūḷākantamaṅgala* or the Tonsure Ceremony as performed in Siam. Bangkok 1895.

The Siamese have along with Buddhism, the now prevailing religion of the country, adopted many Indian customs and ceremonies which from the dogmatical point of view of their creed must be looked upon as pagan excrescences. To those customs belong the shaving of the first hair of the new-born (*Sikhāṭhapana-maṅgala*) and the second or puberal tonsure (*Cūḷākanta-maṅgala*), two ceremonies which in India have been customary from times immemorial as *Samskāras* or sacraments of the Dvijas or Twiceborn, the three higher castes of Indians, otherwise called Aryas. It is a matter of course that ceremonies so intimately connected with the religious system of Brahmanism must lose their sacred character in such a creed as Buddhism which denies the authority of the Veda and pretends to have set up a new ideal of life. When we see nevertheless that Buddhists, even those who pride themselves most of their faith, have retained or reintroduced Brahmanic ceremonies, more or less modified, the fact should not surprise us. For it must be borne in mind that those solemn customs had not only a religious, but a social bearing, and socially India has always been Brahmanistic. There never was in India a Buddhist society, nor a Buddhist civil and criminal law, nor science, no more than e. g. in China.

The monograph by Capt. GERINI on the Tonsure ceremony in Siam, dedicated to His Royal Highness SOMDETH CHAU FA MAHA VAJIRAVUDH, Crown Prince of Siam, treats the subject matter, the second or puberal tonsure, in a most exhaustive and yet lucid way. According to the rank of the person upon whom the rite is performed, the denominations vary. The ceremony for the vulgar and the nobility is called, in Siamese, *kan kôn chuk*, 'forelock shaving', or *kan tat chuk*, 'topknot cutting'; for princes' children it is named *kesakanta*, 'hair cutting'. In the case of princes it is styled *sokan*. The generic name of the tonsure ceremony is, in Pali, *cūḷākantamaṅgala*.

The introductory part of the book deals with the place of tonsure in domestic rites, its origin and meaning, the topknot and its origin, the legends both Brahmanic and Buddhist relating to the tonsure of mythological beings. The author tries to prove — and in our opinion successfully — that the tonsure practice all over the world is intimately connected with

sun-worship. As to the meaning of the puberal tonsure, traces of which are met also in ancient Greece and with the Romans, his conclusion is «that under whatever aspect tonsure be considered, whether from a domestic or a civil standpoint, in the individual or in the national life, it can always be traced back to the same original source, proved to be the outcome and manifestation of the same dominant idea and to imply one and the same meaning, that of symbolizing the entrance of the individual, or the nation, into a new phase, mode, or form of existence, in the present or in a future world; and the abandonment of a previous state, effected either by voluntary renunciation, in pursuance of a custom or a vow; by coercion of the conquering power; or, finally, by the irresistible process of Death which brings forth the dissolution of the individual itself».

The second part of the monography contains an elaborate description of the tonsure ceremony (*Kôn chuk*), as performed by the nobility and the people. The whole is in all essentials a Brahmanic ceremony, interspersed with not very appropriate Buddhist formulas and verses.

The *Sokan* or tonsure as performed on members of the royal family, is described in the third part. The rites connected with the *Sokan* are substantially the same as those of the *Kôn Chuk*, but distinguished by far greater magnificence. They vary, however, in grandeur according to the candidate belonging to a higher or lower order of princes. The tonsure of a prince of the highest order, a *Chau Fa*, is an imposing state ceremony ranking as second only to the coronation of a King. Such a ceremony was the *Sokan* of His Royal Highness *Chau Fa Maha Vajira vudh*, which took place from 25 Dec. 1892 until 1 Jan. 1893. The vivid account of that solemnity, whereof the author was an eyewitness, is full of the most interesting details about Buddhist cosmology which in extravagance and childishness surpasses even the vagaries of the *Puranas*.

After adding that the value of the book is greatly enhanced by the numerous illustrations, we recommend the excellent monography by Capt. GERINI to all readers of this periodical.

Menschenfleisch als Arznei.

Internationales Archiv für Ethnographie.

Band IX, Supplement. (Ethnographische Beiträge, Prof. Adolf Bastian zu seinem
70ten Geburtstage gewidmet).

Leiden 1896.

Es kam in früherer Zeit in China gar nicht selten vor, dass Menschenfleisch zu gewissen Zwecken genossen oder als Arznei dargeboten wurde. Noch in der Jetztzeit fehlt es nicht an Beispielen einer abergläubischen Verwendung von Menschenfleisch. In einem ursprünglich in den Spalten der *North China Daily News* veröffentlichten Aufsatz¹⁾ verbreitet sich der amerikanische Arzt und Missionär Dr. MACGOWAN über jenen nicht nur von ihm, sondern auch von manchen Chinesen verabscheuten Brauch. Es sind hierbei zwei Fälle zu unterscheiden, je nachdem Jemand Menschenfleisch zu eignem Nutzen genießt oder einen Theil seines eignen Körpers zur Heilung eines Andern hergiebt. In beiden Fällen ist der Aberglaube gleich, aber die Motive sind ganz verschieden, sodass es zweifelhaft erscheint, ob wir im letzteren Fall eine Nachwirkung einer alten cannibalschen Sitte erblicken dürfen. Nicht so sehr zur endgültigen Entscheidung dieser Frage, als zur Anregung zu weiterer Untersuchung, wollen wir hier mit Beispielen darthun dass auch ausser in China Personen aus selbstaufopfernder Pietät oder Mitleidigkeit ihr eignes Fleisch einem Kranken als Heilmittel darboten, oder wenigstens in Erzählungen als Verrichter solcher Handlungen auftreten.

Was nun zuerst China betrifft, so wurde es in weiten Kreisen der Bevölkerung als etwas sehr verdienstliches betrachtet, wenn Kinder für ihre kranken Eltern oder Schwiegereltern ihr eignes Fleisch oder Blut als Medicament hergaben, falls andere Arzneien sich wirkungslos erwiesen. In Dr. DE GROOT's Werk «*The Religious System of China*» lesen wir folgendes²⁾: «Under previous dynasties, however, the magnifying of filial devotion by means of honorary gates was of frequent occurrence. We find numerous instances on record of such monuments being awarded to children who had saved their father or mother from a great danger at the peril or the cost of their own lives; — to spinsters and widows who worked hard for the maintenance of their parents or parents-in-law, obstinately refusing to marry or re-marry, lest they should be compelled to abandon those

¹⁾ Der Aufsatz ist uns nur aus einer portugiesischen Uebersetzung bekannt, deren Titel lautet: „*O homem como medicamento*. Superstições medicas e religiosas que victimam o homem. Afinidade d'estas erenças com as crises anti-europeas de 1891. Pelo Dr. MACGOWAN. Nota destinada á la X Sessão do Congresso Internacional dos Orientalistas pelo traductor DEMETRIO CINATTI. Lisboa, 1892.

²⁾ Vol. II, Book I, S. 793.

relations, going so far even as to cut off their hair, in order to avoid all marriage-proposals; — to children who, in order to cure their parents or parents-in-law, gave them to eat, properly roasted, boiled, or otherwise prepared, a piece of their own flesh from the thigh, buttock, breast or arm, or a finger, or a dose of their blood, etc. etc. Such fanatic self-mutilation was publicly discountenanced in 1729 by an Emperor of the present dynasty (see page 747) and is expressly declared by the present institutions of the State not to entitle anybody to a public distinction (page 751). Still it is not improbable that honorary gates are awarded now and then to pre-eminent models of perfection among the devotees of the great national virtue.»

Hierzu stimmt was Dr. MACGOWAN über dieselbe Sitte mittheilt ¹⁾ und deren Verurtheilung durch den Kaiser HUNG WO, den Gründer der Ming-dynastie. «Es ist nicht möglich», fährt derselbe Gewährsmann fort, «zu bestimmen in welchem Zeitraum die Kinder zuerst ihr eignes Fleisch für ihre von der Kunst aufgegebenen Eltern hergegeben haben. Der Verfasser» (d. h. der Chinesische Artz LI-SHIH-CHIN, Verfasser des *Pentsao*, eines Werkes über Materia Medica, aus dem 16 Jahrhundert), «verurtheilt einen derartigen Brauch als anti-confucianisch, aber es unterliegt keinem Zweifel, dass jener Brauch lange Zeit nach der Epoche der Weisen herrschend war.»

Die Aeusserung eines gebildeten Chinesen, dass die besagte Sitte der confucianischen Moral widerspricht, ist wohl dazu angethan den Zweifel zu erregen, ob der Brauch etwa ein ursprünglich chinesischer sei. Der Zweifel ist auch darum ein berechtigter, weil man weiss, dass der Buddhismus einen nachhaltigen Einfluss auf die chinesische Bevölkerung ausgeübt hat, und weil die Sitte, oder Unsitte, mit buddhistischen Anschauungen im Einklang steht. Es wäre ganz überflüssig aus buddhistischen Quellen Beispiele anzuführen, wie der Bodhisattva oder andere Heilige ihren Körper zur Befriedigung des Hungers einer Tigerin u. s. w. hingegeben; wir beschränken uns auf die Erwähnung eines besondern Falles, wo von Menschenfleisch als Medicament die Rede ist.

In einem canonischen Buche der südlichen Buddhisten, dem zum Vinaya-Piṭaka gehörenden Mahavagga, wird eine Geschichte erzählt, die in Kürze folgendermaassen lautet ²⁾:

Eines Tages empfand ein kranker Mönch, nachdem er ein Laxirmittel eingenommen, Bedürfnis an Fleischbrühe. Er sagte dies der Buddhavereh-

¹⁾ S. 8 der portugiesischen Uebersetzung.

²⁾ Mahavagga (herausgeg. von HERMANN OLDENBERG) VI, 23 (Vinaya texts translated from the Pāli. Oxford 1881—1885); in Englischer Uebersetzung von T. W. RHYS DAVIDS und H. OLDENBERG in Sacred Books of the East (ed. by MAX MÜLLER. 1879 ff.) XVII, pagg. 80 ff.

rerin Suppiyā. Die fromme Frau versprach ihm das Verlangte zu besorgen und befahl gleich darauf einem Burschen ihres Gesindes Fleisch zu kaufen. Der Bursche ging, konnte aber in ganz Benares kein Fleisch bekommen, da es *verboten war an jenem Tage zu schlachten*. Als er nun unverrichteter Sache zurückkehrte, kam bei Suppiyā der Gedanke auf, der kranke Mönch könnte, falls er die Fleischbrühe nicht erhielt, kränker werden oder gar sterben. «Es würde mir nicht geziemen etwas zu versprechen und mein Wort nicht zu halten», dachte sie, und darum nahm sie ein Messer, schnitt sich ein Stück aus dem Schenkel und übergab das einer Dienerin mit den Worten: «Geh, bereite dieses Fleisch und bringe es nach dem Kloster so und so hin, wo ein kranker Mönch ist. Ueberreiche ihm das zubereitete Fleisch, und wenn Jemand kommen möchte um mich zu besuchen, sage, ich sei krank.» Darauf bedeckte sie ihren Schenkel mit ihrem Obergewande und legte sich im Schlafgemach zu Bett.

Als ihr Gatte, Namens Suppiyo, nach Hause kam und aus ihrem eignen Munde vernahm, was sie gethan hatte, war er über ihre Frömmigkeit und Selbstaufopferung ganz entzückt. In seiner Freude eilte er zu dem Buddha und lud diesen für den folgenden Tag zum Essen ein. Der Buddha nahm die Einladung gefällig auf, und am nächsten Tage zur bestimmten Zeit begab er sich, von einer Schaar Mönche begleitet, nach dem Hause des Suppiyo. Nachdem die Gäste sich gesetzt, fragte der Buddha, die Abwesenheit der Hausfrau bemerkend, Wo ist Suppiyā? — «Sie ist krank, Herr», war die Antwort. «Nun, lass sie hieher kommen.» — «Sie ist dazu nicht im Stande, Herr», erwiderte Suppiyo. «Dann sollst du sie aufnehmen und hieher tragen», sagte der Buddha. So geschah es, und gleich nachdem Suppiyā in die Nähe des Meisters gekommen war, wurde ihre Wunde geheilt.

Auf Veranlassung dieses Ereignisses belegte der Buddha eine Versammlung der Mönche, wo er, erstens den Mönch der das Fleisch genossen hatte, wegen seines Mangels an gehöriger Vorsicht tadelte, und ferner an die Mönche folgende Rede hielt: «Es giebt, O Mönche! gläubige und fromme Leute, die sogar ihr eigenes Fleisch zum Besten geben. Man darf kein Menschenfleisch essen. Wer das thut, macht sich eines groben Vergehens schuldig.»

Wie man sieht, hat diese Erzählung den Zweck, an erster Stelle den Genuss von Menschenfleisch unbedingt zu verbieten, und, zweitens, einer falschen Auffassung von Selbstaufopferung vorzubeugen. Sintemal das Verbot in einem Buche unbedingter Autorität vorkommt, darf man den Buddhismus nicht ohne Weiteres für die obenerwähnte Unsitte in China verantwortlich machen. Andererseits aber geht es aus der mitgetheilten Erzählung hervor, dass derartige Fälle von Selbstverstümmelung in Indien, auch

in buddhistischen Kreisen, nicht unerhört waren. Sonst würde ja keine Veranlassung zu einer ausdrücklichen Verbotsbestimmung vorliegen. Auch ist nicht ausser Acht zu lassen, dass die nördlichen Buddhisten die Tugend der Selbstaufopferung mehr auf die Spitze treiben als die südlichen, und da der chinesische Buddhismus dem nördlichen Zweige der Kirche angehört, lässt sich die Möglichkeit, dass überschwengliche buddhistische Anschauungen dem von den Confucianern gerügten Misbrauch Vorschub geleistet haben, nicht abweisen. Nur ist ausdrücklich zu bemerken, dass wir nicht nur bei Buddhisten, nicht nur in China und Indien, sondern auch anderswo einen Parallellfall antreffen.

Der Fall, den wir erwähnen wollen, kommt vor in der *Ystoria Brenhinod y Brytanyei*, or «*Historia Regum Britanniae*». In jenem Werke wird vom König Katwallawn (Cadwallon) erzählt ¹⁾, dass er einmal schwer krank vor Trauer auf seinem Lager darniederlag, ohne dass er während drei Tagen und Nächten etwas essen oder trinken wollte. «Und am vierten Tage», so verfolgt die Erzählung, «bekam er Lust auf Wildpret. Darum rief er Breint, seinen Neffen, zu sich und sagte ihm was er verlangte. Da nahm Breint seinen Bogen und seine Pfeile und durchkreuzte die ganze Insel um zu suchen ob er Wild habhaft werden möchte, woraus er dem Könige Speise bereiten könnte. Und nachdem er durchaus nicht gefunden hatte was er suchte, bemächtigte sich seiner eine grosse Furcht deswegen dass er nicht gefunden was der König verlangte, denn er fürchtete, dass dieser infolge dessen sterben würde. Darum verfiel Breint auf den Gedanken sich eines neuen Kunstmittels zu bedienen: schnitt sich ein Stück aus den Muskeln des Schenkels, steckte das an einen Bratspiess, briet es und brachte es dem Könige. Und der König, in der Meinung, es sei Wildpret, nahm es gleich zu sich und ass es, und wunderte sich, dass er früher nie so viel Süssigkeit an anderm Fleisch gefunden hatte. Und nachdem er dieses Fleisch gegessen hatte, fühlte er sich froher, sodass er nach drei Tagen vollkommen wieder hergestellt war.» ²⁾

¹⁾ In dem Cymrysohen, von JOHN RHYS und J. GWENOGERYN EVANS herausgeg. Text (Oxford, 1890), S. 243.

²⁾ Der Text lautet nach der diplomatischen Ausgabe von RHYS und EVANS wie folgt: „Megys y bu deir nos athri diu yngorwed ar ywely heb vynu na bwy na diawt. Ac yny pedwryd dyd ydeuth idaw chwant kic hely. Ao wrth hynny galw breint y nei aoruc at-taw. A menegi idaw hynny. Ac yna y kymerth breint y vwa ae saetheu. Achrwtraw yr ynys oll aoruc y syllu a gyfarffei vn gwydlwdyn ac ef, or hwnn y gallei wneuthur bwy y arglwyd. A gwedy na chafas ef dim, or ageissei. Diruawr ofyn agymerth breint yndaw wrth na allei gaffel y damunet y arglwyd kanys ofyn oed gantaw dyfot y agkeu o hynny. Ac wrth hynny arueru aoruc breint o gelfdyd newyd. athrychu dryll o gehyr y vordwyd. Aedodi ar uer ae bobi. ae dwyn yr brenhin. Ac yny lle gan tebygu mae kic gwydlwdyn

Diese Geschichte von Breint zeigt eine so grosse Aehnlichkeit mit der im Mahavagga von Suppiyā erzählten, dass man geneigt wäre irgend einen Zusammenhang zwischen beiden Erzählungen zu vermuthen. Von einer directen Uebernahme der indischen Erzählung durch die Bewohner von Wales kann nicht die Rede sein. Da gar vieles in der indischen *Folklore* — um diesen Modeausdruck zu gebrauchen — anscheinend ein Widerhall uralter indogermanischer Ueberlieferungen ist, und da auch die phantasie-reichen Kelten in ihren Dichtungen und Anschauungen soviel alterthümliches bewahrt haben, liegt die Vermuthung nahe, dass der Stoff, der uns in einer indischen und einer keltischen Fassung vorliegt, aus der indogermanischen Urzeit stammt. Dies bleibt indessen nur eine Vermuthung, solange nicht weitere Belege aus indogermanischem Gebiete beigebracht werden. Leider ist es nicht gelungen die erwünschten Parallelen aufzufinden. Soweit die Thatsachen jetzt vorliegen, ist allem Anscheine nach der gerügte Misbrauch in China nicht aus alten einheimischen Anschauungen hervorgegangen, und besteht das echt chinesische nur darin, dass die Hingabe des eignen Fleisches nur als eine That kindlicher Pietät vorkommt, denn dies ist ein durchaus chinesischer Zug. Soviel scheint uns gewiss, dass der Zusammenhang zwischen Cannibalismus und der Hingabe des eignen Fleisches eine sehr lose sei, und dass den erwähnten Fällen der Selbstverstümmelung etwas ganz anderes zu Grunde liege als eine Fortdauer cannibalischer Triebe.

oed, y gymryt ae vwytta aoruc. ae enryfedu nary gawssei eiryot y veint velyster honno ar gig arall. A gwedy bwytta y kie ohonaw. llawenach vu. megys ydoed ar penn ytrydyd dyd yn holl iach."

Aus der indischen und der keltischen Sagenwelt.

Gurupūjākaumudī.
Festgabe (an) Albrecht Weber.

Leipzig, 1896.

Im Mahākapi-jātaka (in Fausbölls Ausgabe Nr. 407; Jātaka-mālā Nr. 27) wird erzählt, wie ein Affenfürst seine in schlimmer Lage befindliche Truppe aus der Gefahr rettet, indem er selbstaufopferend seinen eigenen Körper zu einer Brücke, *saṅkrama*, macht, sodass seine Untergebenen darüber hinwegfliehen und Sicherheit erreichen.

Ganz in Übereinstimmung mit der moralisierenden Tendenz der Jātakas wird die Grossthat des Affenkönigs dargestellt als ein leuchtendes Beispiel, wie ein Tugendhafter für das Wohl seiner Verwandten, *ñātattthacariyā*, sich bestreben soll. Den Affenfürsten hat man in einen Bodhisattva verwandelt, und als solcher giebt er ein Beispiel von Tugendvirtuosität, von Pāramitā. In der Jātaka-mālā heisst es, dass diejenigen, welche so tugendhaft handeln, *dviṣatām api mānasūny āvarjayanti*. Es ist aber leicht aus dem Jātaka selbst ersichtlich, dass jene Auffassung eine dogmatisch verschrobene ist, denn sie steht im Widerspruch mit der folgenden Strophe (Jāt. III, S. 373):

*Esā te upamā, rāja, atthasandassani katā,
rañño raṭṭhassa yoggassa balassa nigamassa ca,
sabbesaṃ sukhaṃ eṭṭhabbaṃ khattiyena pajānatā.*

Auch in der Jātaka-mālā tritt das ursprüngliche Motiv deutlich genug hervor, denn es heisst dort (Str. 15):

Ebhira madājñāpratipattidakṣair āropito mayy adhipatvabhārah.

Und weiter (Str. 27):

*Praṇūmasatkārapuraḥsarasya bhaktiprayuktasya samānajūtyaiḥ,
aiśvaryaśālabdhasya sukhakramasya samprāptam ānṛṇyam idaṃ
mayādya.*

Es ist also klar, dass der Affenfürst nur seine Herrscherpflicht erfüllt hat. Ein König soll gleichsam eine Brücke bilden, um seinen Unterthanen zum andern, sichern Ufer zu verhelfen.

Es wird wohl von wenigen bezweifelt, dass manche Jātakas hervorgegangen sind aus recht alten populären Erzählungen, die lange im Volksmunde gelebt hatten, ehe die buddhistischen Mönche sie als Material für moralisierende Zwecke verwerteten. Wenn wir, von dieser Voraussetzung ausgehend, bei weit von Indien lebenden Völkern indogermanischen Stammes Züge antreffen, welche uns auch in der indischen Tradition entgegen-treten, und wenn jeder Gedanke an spätere Entlehnung ausgeschlossen

ist, so taucht unwillkürlich die Frage auf, ob die Gleichartigkeit der Züge aus Urverwandtschaft oder auch als Zufall zu erklären sei.

In einer sagenhaften cymrischen Erzählung, dem Mabinogi «Branwen verch Llyr», findet sich ein merkwürdiger Passus über König Bran den Gesegneten. Als dieser Fürst auf seinem Zug nach Irland mit seinen Scharen auf einen unpassierbaren Fluss stiess, machte er seinen eigenen Körper zu einer Brücke. Dies wird folgendermassen erzählt: «Bran der Gesegnete kam ans Land und seine Flotte mit ihm, bei dem Ufer des Flusses. «Herr», sagten seine Edeln, «Du kennst die Eigentümlichkeit des Flusses; niemand kann hinüberkommen; es giebt darüber keine Brücke. Was ist Dein Rat betreffs einer Brücke?» — «Es giebt keinen anderen», sagte er, «als dass wer Haupt ist, eine Brücke sein soll. Ich werde eine Brücke sein», sagte er. Und da ward fürs erste Mal dies Wort ausgesprochen, und es ist noch jetzt als Sprichwort geblieben. Und als er sich über den Fluss hingelegt hatte, wurden Hürden über seinen Körper geworfen und sein Heer zog darüber zum andern Ufer.»¹⁾

Weder der Grundgedanke, dass es die Pflicht eines Hauptes ist seine Untergebenen aus der Not zu retten, noch die Verkörperung des Gedankens durch eine Fabel oder Erzählung darf als etwas eigentümlich indogermanisches hingestellt werden. Aber das häufige Vorkommen desselben Bildes um einen Retter aus der Not zu bezeichnen, und der Umstand, dass das Bild einer Brücke sich naturgemäss, man möchte fast sagen notwendig, aus zwei synonymen Wörtern *piparti*, *pārayati* und *tarati* usw. entwickeln musste, sprechen für das hohe Alter und den gemeinsamen Ursprung des Bildes selbst und der Übertragung desselben auf rettende, zur Sicherheit und zum Glück verhelfende, hoch angesehene Personen. Wenn der Priester bei den Römern *pontifex*, und der die Menschen aus dem Elend des Lebens rettende Lehrer bei den Indern *tīrthakara*, *tīrthamkara*, *tīrthika* heisst, so ist es, weil sie rettend auftreten, gleichsam eine Brücke, resp. eine Furt bilden. Wie nahe sich die Begriffe Brücke und Furt stehen, erhellt schon daraus, dass deutsches *Furt* etymologisch identisch ist mit avest. *peretu*, dial. *pešu*, np. *pūl*, usw.

Das angeführte Mabinogi gehört zu dem ältesten Sagenkreis der Cymry,

¹⁾ Die Stelle lautet im ursprünglichen Texte in Lady Guests Ausgabe der Mabinogion III, 94: *Bendigeit Vran a doeth yr tir a Uygghes ygyt ac ef parth a glann yr avon. Arglwyd, heb y wyr da, ti a wydost kynneddyf yr avon; ny eill neb vynet drwydi; nyt oes bont arnei hitheu. Mae dy gyghor am bont, heb wy Nyt oes, heb ynteu, namyn a vo penn bit bont. Mivi a vydaf bont, heb ef. Ac yna gyntaf y dywetpwyf y geir hwnnw, ac y diaerebir ettwa o honaw. Ac yna gwedy gorwed o honaw ef ar traws yr avon, y byrywyf chwyteu arnaw ef, ac yd aeth y luoed ef ar y draws drwed.*

in dem König Arthur noch nicht auftritt. Die Anknüpfungspunkte der Erzählungen in jenem Kreise mit den irischen Sagen und Mythen sind so zahlreich, dass man auf ein sehr hohes Alter schliessen darf. Deshalb ist es wahrscheinlich, dass der Grundgedanke, wiewohl von Indern und Kelten unabhängig von einander verwertet oder ausgearbeitet, schon als bildliches Sprichwort in der Zeit der indogermanischen Einheit bestanden hat.

Een overblijfsel van eene
verouderde declinatie in de taal
der Zend-Avesta.

Mélanges Charles de Harlez.

Leide 1896.

Elke taal is eene nalatenschap van 't voorgeslacht aan de nakomelingen. Het is een schat die in den loop der eeuwen onophoudelijk vermeerdering aan den eenen kant, verliezen aan den anderen heeft ondergaan. De woorden zijn te vergelijken met munten, die gangbaar blijven zolang de daarop gedrukte stempel herkenbaar is, en die in het tegenovergestelde geval omgesmolten, hernieuwd worden. Nu kan het gebeuren dat enkele muntstukken van zeer ouderwetschen stempel bewaard blijven, terwijl andere van dezelfde soort buiten koers geraakt, verloren gegaan of omgestempeld zijn. Iedere taal, mag men aannemen, zal woorden bezitten die een ouderwetsch karakter vertoonen, en niettemin in zwang gebleven zijn als zeldzaamheden, als overblijfselen uit een tijd toen soortgelijke exemplaren in overvloed voorhanden waren.

Als zulke zeldzaamheden in de taal der Zend-Avesta mag men beschouwen *kavi* en *hakhi*, alsook *kaini*. Over *kavi* en *hakhi* zal ik hier niet uitweiden, daar de declinatie dezer woorden, in verband met het Skr. *sakhi*, reeds door anderen in hoofdzaak juist in 't licht is gesteld. Alleen zou ik ter loops wel de vraag willen opperen of er niet naast het oud-perzische *Hakhā-manis* der Achaemeniden-inscripties een oudere vorm *Hakhāi-manis* in een anderen tongval zou bestaan hebben. Immers alleen hieruit laat zich het Grieksche *Ἀχαμένης* ongedwongen verklaren.

Kaini, meisje, staat voorzoover ik weet geheel alleen, hoewel het van zelf spreekt dat er eenmaal ettelijke andere woorden van hetzelfde slag moeten bestaan hebben. De nominatief luidt *kaini*, en niet *kaini*, zooals de Handschriften hebben. In dit geval betrapt men de afschrijvers gelukkig terstond, omdat zij ons een *kaini-ca* opdisschen. Dit nu is een volstrekt onmogelijke vorm, omdat de klinker vóór 't enclitische *ca* steeds vol of lang is. De genitief luidt *kaininō*; de accusatief vertoont zich als *kaininēm*, wederom eene verbasterde uitspraak, of anders eene slordigheid der afschrijvers voor *kainnēm*. Deze wanvorm *kaininēm* is misschien de reden dat CHR. BARTHOLOMAE in zijn verdienstelijk *Handbuch der altiranischen Dialekte*¹⁾, blz. 83, het bedoelde woord als een *in*-stam opgeeft. Edoch er bestaan geen vrouwelijke *in*-stammen, noch in de taal der Zend-Avesta, noch in die van eenig Indogermaansch volk. Daarenboven levert het Sanskrit het voldingend bewijs dat de stam van 't woord is *kanin-*, ontstaan uit

¹⁾ Leipzig 1888.

ouder *kanian*, gelijk bijv. *praticas* uit *pratiacas* enz. Alleen uit *kanin* kunnen de secundair afgeleide verkleinwoorden *kanin-aka*, *kanin-ikā*, en 't adjectief *kanina* ontstaan zijn.

Zoo het aan geen redelijken twijfel onderhevig is dat *kaininō*, *kaininēm* tot stam hebben *kainin*, ouder *kanin*, *kanian*, blijft de vraag over of ook de nominatief *kaini* en de datief plur. *kainibyō* daaruit te verklaren zijn. Het is toch zeer wel denkbaar dat in dit woord, gelijk in zooveel andere, twee verwante stammen elkaar in de declinatie afwisselen, en dat *kaini* een stam is als Skr. *nadī*, *bharanī*, Grieksch μέλιττα, φέρονσα. Uit zulk een vrouwelijken stam op *iā*, (Skr. *ī*¹⁾) zou ook de Vedische genitief plur. *kaninām* desnoods kunnen verklaard worden. Doch als men overeenkomstige gevallen in 't Germaansch, Latijn en Keltisch met elkaar in verband brengt, schijnt het verkieselijk *kaini* te beschouwen als voortgekomen uit *kainin-s*, en 't Vedische *kaninām* als den genitief plur. van hetzelfde *kanin*. Zeker is het dat de Germaansche declinatie der vrouwelijke woorden op *i* in den nominatief, waartoe alle vrouwelijke tegenwoordige deelwoorden van 't actief behooren, geheel overeenkomt met de verbuiging van *kaini*. Dus Gotisch *managei*, genit. sg. *manageins*; *gibandei*, *gibandeins*. Dat de nominatiefuitgang *ei* hier uit *eins* ontstaan is, mag men veilig besluiten uit zulke nominatieven als *tuggō*, genit. *tuggons*; *hana*, genit. *hanins*.

't Latijn heeft eene soortgelijke uitbreiding der vrouwelijke *ia* (Skr. *ī*)-stammen, en tevens de abstracta op *ti*. Het verschil is, dat het Latijn niet *ian* heeft maar *iōn*, waaraan in 't Skr. *iān* zou beantwoorden. Dus *opinio*, *opiniōnis*; *actio*, *versio* enz. Daarentegen vertoont het Keltisch, ten minste het Iersch, wederom een stam met *iān* of *ion*, overeenkomende met het Germaansch, de taal der Zend-Avesta en 't Vedische *kaninām*. Zulke Iersche woorden als *tuistiū*, generatio; *airitiū*, receptio; *toimtiū*, cogitatio; *foditiū*, toleratio, e. dgl. komen, wat hun vorming betreft, treffend met de Latijnsche overeen. De nominatief heeft een uit *iō* voortgesproten klank, hetgeen een natuurlijk gevolg is van den oorspronkelijken uitgang op *ns*. De genitief, waar geen oorzaak van verlenging der klinkers aanwezig was, luidt *tuisten*, *airiten*, *toimten*²⁾ Mogelijk is in 't Latijn de lange klinker in de verbogen naamvallen ontstaan uit den oudtijds langen klinker van den nominatief. Het kan ook zijn dat de klinker vóór *n* in de sterke naamvallen gerekt werd, gelijk bij de woorden op *or*, als *soror*, *sorōrem*; *dator*, *dātōrem*, *dātōres*, (nomin. mv.), welke lange klinker ook in de zwakke naamvallen doordrong. Hetzelfde is gebeurd bij de comparatieven op *ior*, *ius*. Hoe het

¹⁾ Dat *nadī* uit *nadīa* voortgekomen is, blijkt o. a. uit den genitief *nadyās*, datief *nadyāi*, die alleen uit *nadīa* + *as*, *nadīa* + *ai* (Skr. *e*) kunnen ontstaan zijn.

²⁾ Zie ZEUSS-EBEL, 264 vg. Vgl. WINDISCH, *Kurzgefaaste Irische Grammatik*, blz. 31 (1879).

zij, het blijkt dat de declinatie waarvan *kainī* in de Zend-Avesta als eenig voorbeeld is overgebleven, eenmaal in 't Indogermaansch niet ongewoon was.

Moge deze kleine bijdrage de instemming verwerven van den geëerden jubilaris, aan wien de studie van de Zend-Avesta zooveel verplicht is.

BOEKBESPREKING.

H. SCHUCHARDT, Ueber das Georgische. Wien 1895.

Museum.

4te Jaargang.

Groningen 1896.

HUGO SCHUCHARDT, *Ueber das Georgische*. Wien, Selbstverlag des Verfassers. 1895.

Het Georgisch of Gruzisch, ook wel Kharthwelisch genaamd naar den hoofdstam des volks, heeft in Europa tot nog toe minder beoefening gevonden dan waarop het èn wegens zijn hoogst merkwaardigen bouw èn wegens zijne niet onbelangrijke, reeds van ouden tijd dagteekenende literatuur aanspraak mocht maken. Tot die betrekkelijk geringe belangstelling hebben verschillende omstandigheden bijgedragen, o. a. het feit dat de kleine taalgroep waartoe het Georgisch behoort geen bewijsbare verwantschap vertoont met de zooveel uitgebreider en historisch belangrijker taalfamilies: de Indogermaansche, Chamitisch-semitische en Ural-altai'sche. Voor een niet gering deel is de verwaarloozing der studie van 't Georgisch bij de Europeesche geleerden ook te wijten aan «die Unzugänglichkeit und die Unzulänglichkeit der Hülfsmittel», zooals de schrijver van bovenvermelde brochure het even puntig als juist uitdrukt. Een toevallige omstandigheid heeft bewerkt dat er in de laatste jaren belangstelling opgewekt is bij geleerden die anders geen aanleiding zouden gehad hebben het gebied der Zuid Kaukasische talen te betreden. Wij bedoelen de ontdekking der zgn. Alarodische inscripties van Wan. Daar de taal dier gedenkteekenen uit de grijze oudheid klaarblijkelijk niet tot de drie groote bovengenoemde afdeelingen behoorde, kwam men er begrijpelijker wijze toe, verband te zoeken tusschen het taaleigen dier opschriften en dat van 't geographisch zoo nabijzijnde Georgisch. Het zou voorbarig wezen de pogingen, door Assyriologen aangewend, om het Alarodisch, en voorts het Susisch-Elamitisch enz. met het Georgisch in verband te brengen als geheel mislukt of onvruchtbaar te beschouwen, en wij zijn het daarom geheel eens met SCHUCHARDT, wanneer hij na eenige gegronde aanmerkingen op enkele beweringen van HOMMEL gemaakt te hebben, betuigt: «Anderes will ich nicht anfechten, und das Ziel überhaupt nicht.»

Prof. SCHUCHARDT, die door een reeks van geschriften getoond heeft een meester te zijn niet enkel in wat men zou kunnen noemen de anatomie der taal, de ontleding der spraakvormen, maar ook in de psychologie der talen, had reeds vóór 't verschijnen der voor ons liggende brochure in zijn verhandeling *Ueber den passiven Charakter des Transitivs in den kaukasischen Sprachen* (Sitzungsberichte der Kais. Akad. der Wissensch. in Wien, 1895)

een spraakkunstig vraagstuk, zooals zich dat in de Noord- en Zuid-Kaukasische talen voordoet, aan een kritisch en vergelijkend onderzoek onderworpen. In die verhandeling, waarin eene ruime plaats aan 't Georgisch is ingeruimd, is het hem gelukt eenige ingewikkelde taalverschijnselen te ontwarren, inzonderheid wat betreft het wezen van de twee werkwoordstijden, die wij gewoon zijn aan te duiden met de benaming van Volmaakt Verleden Tijd en Meer-dan-volmaakt Verleden Tijd. Dat is echter niet het eenige wat uit die verhandeling te leeren valt, doch vermits het ons niet opgedragen is daarvan een verslag te geven, zullen wij ons verder bepalen tot de aankondiging van bovenstaande brochure.

Het hoofddoel van den schrijver is blijkbaar de aandacht te vestigen op 't belang der studie van 't Georgisch en op de zwakke punten der tot nog toe gevolgde methode van onderzoek, terwijl wenken worden gegeven in welke richting een grondig onderzoek hem 't meest gewenscht voorkomt. In de eerste plaats is het geschrift gericht aan de Georgiërs zelven, want zegt SCHUCHARDT, «ich habe versucht sie von der hohen Wichtigkeit zu überzeugen welche ihre Sprache für uns auswärtige Forscher hat und wünsche sie zu bestimmen unserm Forschungstrieb hülffreich entgegenzukommen».

Na de opmerking dat de klankbeschrijving het alpha van elke spraakleer is, weidt de Schr. uit over de deels verwarde en onnauwkeurige, deels tegenstrijdige beschrijving van zekere Georgische klanken, en verder over den klemtoon. De opmerkingen die daaromtrent gemaakt worden dragen, in overeenstemming met het doel der brochure, meer 't karakter van vragen en vermoedens dan van onwrikbare uitkomsten, en zouden, indien men trachten wilde ze in 't kort te vermelden, alle waarde verliezen.

Hetgeen SCHUCHARDT over de zoo eigenaardige conjugatie te berde brengt — het onderwerp dat naar zijn eigen getuigenis hem 't meest ter harte gaat — is, hoewel korter, scherper geformuleerd. Hij doet uitkomen dat wij over de toepassing van den voorgevoegden karakterklinker der werkwoorden nog zeer onvolledig ingelicht zijn. Zoo vraagt hij o.a.: «waarom zegt men *m-qaws*, ik heb (iemand), maar *m-a-khws*, ik heb (iets); *m-tsems*, hij geeft mij, maar *m-a-dzlews*, hij geeft mij; *m-a-tšwenebs* en *m-i-tšwenebs*, hij toont aan mij; *w-a-geb*, ik verlies, en *m-i-geb*, ik win. Op de laatste vraag zou men misschien geneigd zijn te antwoorden, omdat «verliezen» een actief, en «winnen» een mediaal-begrip is, doch daarmee komt men niet overal uit.

Voorts wordt met eenige woorden duidelijk gemaakt dat door voorvoeging van zgn. voorzetsels, vooral *da* en *ga*, een werkwoord een perfectieven zin aanneemt, waardoor het praesens van zulke samengestelde werkwoorden geschikt wordt om een Futurum aan te duiden, gelijk in de Slavische

talen. Dus *w-s-ts'er*, ik schrijf, maar *da-w-ts'er*, ik zal schrijven. Dat de samenstelling met zekere voorzetsels (richting aanduidende bijwoorden) ook in 't Germaansch werkwoorden perfectief maakt, werd reeds in 1824 door den grooten Jacob Grimm opgemerkt in zijn vertaling van Wuk Stefanowitsch (p. LII) en is later door anderen nader uitgewerkt. De ontwikkeling van een perfectief Praesens — dat eigenlijk eene contradictio in terminis is — tot een Futurum verklaart zich van zelf.

Treffend is de opmerking dat zekere werkwoorden die in 't Praesens geen karakterklinker hebben, door voorvoeging van 't reflexieve *i* de beteekenis van een Futurum aannemen; dus *w-trialeb*, ik draai (intr.) maar *w-i-trialeb*, ik zal draaien (intr.); in 't Duitsch «ich wende mich» en «ich werde mich wenden», doch in onze taal is de toevoeging van «mij», waarvan in *w-trialeb* geen spoor te vinden is, geheel overbodig. Het werkw. is dan ook eer *Ātmanepadam* dan «reflexief» te noemen. In 't voorbeeld *w-i-χumreb*, ik zalschertsen, tegenover *w-χumrob*, ik scherts, herinnert het gebruik van *i* aan 't feit dat in 't Grieksch zoovele werkwoorden een mediaal Futurum hebben hoewel ze anders actieve vormen vertoonen. Naar het schijnt, heeft zich uit het *Ātmanepadam* of reflexief het begrip van een «willen» ontwikkeld, en hieruit verder van een «zullen».

Wij besluiten deze aankondiging van SCHUCHARDT'S brochure met elken belangstellende te verzekeren dat er uit die weinige bladzijden veel te leeren valt, en met de hoop dat de Georgiërs ons, die van hunne voorlichting zoo veel verwachten, niet zullen beschamen.

BOEKBESPREKING.

G. U. Pope, A first Catechism of Tamil Grammar. Oxford 1895.

Museum.
4te Jaargang.
Groningen 1896.

G. U. POPE, *A first Catechism of Tamil Grammar*, with an English Translation bij D. S. HERRICK and English Notes by the Author. Oxford, Clarendon Press. 1895.

Om dit schoolboekje billijk te beoordeelen, moet men in 't oog houden dat het bestemd is voor Tamilsche kinderen, bij wie men voldoende praktische kennis van hun moedertaal mag veronderstellen, en die reeds lezen en schrijven geleerd hebben. Als inleiding tot de kennis der Tamilsche spraakkunst is het boekje niet geschikt; zelfs het alphabet kan men er niet uit leeren.

Indien de Catechismus uitsluitend voor de Tamilsche scholen bestemd is, waartoe dient dan de Engelsche vertaling? zal wellicht iemand vragen. Hierop zou ik geen bevredigend antwoord weten te geven; de eenige reden die de schrijver opgeeft is: «it has been thought that in a diglot form it would be acceptable».

Het doel hetwelk de schrijver beoogt, is spraakkunstige regels in een beknopten vorm te geven. Sedert het jaar 1842, toen de eerste druk van den Catechismus verscheen, heeft de heer POPE door de uitgave van verscheidene geschriften getoond dat hij eene grondige praktische kennis van het Tamil bezit, en aangezien het geheele grammatische stelsel van het Tamil reeds volledig uitgewerkt was door de inlandsche geleerden, lang vóórdat de Europeanen ooit van die taal gehoord hadden, valt er omtrent de feiten die in het schoolboekje vermeld staan, niets op te merken. De vraag kan alleen zijn of de voorstelling der feiten logisch en doelmatig is. Het schijnt mij toe, dat de voorstelling van sommige feiten onnoodigerwijze afwijkt van de meest gangbare. Bijv. in § 2 worden als eigenschappen der naamwoorden opgenoemd: klasse, afdeeling, persoon en naamval. De term «klasse» dient tot vertaling van wat de inheemsche grammatici *tiñei*, d.i. geslacht, stam, kaste, noemen. Dezelfde spraakkunstenaars verdeelen al het bestaande in twee kasten, de hoogere en de lagere; tot de eerste behooren alle redelijke wezens; tot de lagere, dieren en dingen. Zulk eene verdeling is wel karakteristiek, maar ongrammatisch. De zaak is, dat het Tamil drie geslachten bezit, mannelijk, vrouwelijk en onzijdig, nagenoeg volkomen als in 't Engelsch. Noch logisch, noch grammatisch is het, te spreken gelijk de Tamilsche grammatici doen, van vijf afdeelingen van naamwoorden, als daar zijn: mannelijk, vrouwelijk, meervoud van redelijke

wezens, enkelvoud van onredelijke wezens (en dingen), meervoud van deze laatste. De zaak is, dat in 't enkelvoud mannelijk, vrouwelijk en onzijdig ieder een bijzonderen uitgang hebben; dat in 't meervoud mannelijk en vrouwelijk denzelfden meervoudsuitgang vertoonen, doch het onzijdig een bijzonderen. Nu wist de schrijver dit zelf evengoed als ieder ander Europeaan die Tamil bestudeerd heeft, maar hij heeft klaarblijkelijk gemeend zich te moeten voegen naar de overgeleverde leer der inlanders. Misschien laat zich zulk een angstvallig conservatisme in de gegeven omstandigheden rechtvaardigen; ik voor mij zie de noodzakelijkheid er niet van in.

Er zijn meer gevallen waarin de schrijver, mijns inziens, te veel aan den leiband der inlandsche grammatici loopt. Om een enkel voorbeeld aan te halen: de 8ste vraag luidt: «hoeveel van deze (medeklinkers) zijn *harde* medeklinkers?» en het antwoord is: «Zes van deze», en dan volgen er medeklinkers, die alleen in bepaalde gevallen hard, in andere zacht klinken. In het Sanskrit heeten *k*, *f*, *t*, *p* terecht harde medeklinkers, want ze zijn onveranderlijk in de uitspraak, maar van het Tamil, dat wel die letters uit het Sanskrit-alphabet heeft overgenomen, maar daaraan niet steeds dezelfde uitspraak verbindt, geldt niet hetzelfde. Wat omtrent de uitspraak der Tamilsche letters in eene Engelsche aantekening gezegd wordt, is ook niet geheel juist. Van de *k* heet het, dat zij aan de Engelsche letters *k* of *g* beantwoordt. Doch de *k* luidt nooit als de Engelsche *g*, maar als de Hollandsche *g*, zoodat Burnell en andere geleerden dan ook om dezen klank uit te drukken niet de Engelsche *g* gebruiken, maar de Gamma.

Onder de consonanten wordt de *ṣ* niet opgenoemd, zeker omdat deze in echt Tamilsche woorden niet voorkomt. Maar de *q* komt ook niet in echt Hollandsche woorden voor. Zal men daarom de *q* niet in ons alphabet opgeven? Men zal in elk Hollandsch boek wel eens een woord met *q* aantreffen, en in elk Tamilsch boek een met *ṣ*; om te beginnen met Genesis I, 1: «*Kaḍavul vāṇatteiyum bumiyeiyum siruṣattal*».

Zooals ik in het begin dezer aankondiging reeds gezegd heb, is de Catechismus een schoolboekje voor Tamilsche kinderen en is het als zoodanig bruikbaar. Wanneer men in Deli, waar zooveel Tamilsche arbeiders zijn, er toe zal overgaan voor het schoolonderwijs van dat gedeelte der bevolking te zorgen, kan het boekje misschien in aanmerking komen. Vooralsnog schijnt zich echter niemand, noch in Deli, noch in Suriname, waar ook Tamils zijn, om het schoolonderwijs der Tamilsche jeugd te bekommeren; hetgeen een bewijs is van groote kortzichtigheid. Wil men de immigratie bevorderen, dan moet men daar voor de belangen der Tamils op zijn minst zoo goed zorg dragen als zulks in Engelsch-Indië geschiedt.

BOEKBESPREKING.

A. Pozdnjejef, Mongolië en de Mongolen. Deel I.
St. Petersburg 1896. [Russisch].

Internationales Archiv für Ethnographie.
Band X.

Leiden 1897. .

Mongolië en de Mongolen. Resultaten van eene reis naar Mongolië, volbracht in de jaren 1892—1893, door A. POZDNEJEF. Deel I. Dagboek en marschroute. Uitgegeven door 't Keizerl. Russisch Aardrijkskundig Genootschap. St. Petersburg 1896. [Russisch].

Het voor ons liggende statige boekdeel is 't eerste van de zeven, die noodig zullen wezen om de resultaten van Prof. POZDNEJEF'S reize in hun geheel wereldkundig te maken. Het bevat een uitvoerig dagverhaal van den tocht door Noordelijk Mongolië of Chalcha in 1892, benevens eene beschrijving van de merkwaardigste punten, afgewisseld met waarnemingen en opmerkingen aangaande onderwerpen waarvoor in de volgende deelen geen plaats zou zijn. Het 2de Deel zal een dagverhaal in denzelfden trant bevatten van den tocht door Zuidelijk en Zuidoostelijk Mongolië in den loop van 1893. Het 3de Deel zal zich bezighouden met de inrichting van 't bestuur in Mongolië en met den tegenwoordigen militairen en staathuishoudkundigen toestand des lands. Het 4de Deel zal het Lamaïsme in Mongolië beschrijven, met eene uiteenzetting van zijn dogmatiek, zedeleer en plechtigheden. Deel V zal geheel gewijd zijn aan de ethnographie; het volgende een overzicht geven van den Chineeschen en Russischen handel in Mongolië, terwijl het 7de en laatste Deel gewijd zal zijn aan een geschiedkundig onderzoek aangaande de heerschende Mongoolsche vorstenhuizen.

Zoo het 1ste Deel voornamelijk van belang is voor de landkunde en plaatsbeschrijving van Noord-Mongolië, bevat het toch tevens over de kloosters en de geestelijke hiërarchie in Mongolië uitweidingen die geschikt zijn om verdere berichten aan te vullen en te verbeteren. Inzonderheid zij de aandacht gevestigd op 't geheele Hoofdstuk VIII, over de Chubilghanen Tsje-btsün-damba Chutuchtu's. Onder dezen titel verstaat men het geestelijk hoofd van geheel Mongolië, doch ondergeschikt aan den Dalai Lama van Tibet, een personage dat door de belijders van 't Lamaïsme beschouwd wordt als eene latere herboorte van een Buddhistischen heilige of Bodhisattwa, wiens eerste herboorte volgens 't geloof der Mongolen, plaats had in Magadha ten tijde van den Buddha Çākyamuni. Een gedeelte van den titel des Mongoolschen hierarchs is Tibetaansch, n.l. Tsje-btsün-damba, of naar de gewone transcriptie van de Tibetaansche woorden: r-Dzja-btsun-dampa, een titel dien men met Hooogerwaarde kan weêrgeven. Wel is waar schrijft WAD-

DELL, *The Buddhism of Tibet or Lamaism* (London 1895) p. 246 *gdampa* voor *dampa* doch dit is onjuist, daar niet *gdampa*, vermanen, leeren, maar *dampa* = Skr. *parama* of *agra* bedoeld is; zie JÄSCHKE Dict. 250 s. v. *dampa*.

Prof. POZDNJEJEF maakt de opmerking dat het niet ontbreekt aan berichten en beschouwingen over de beteekenis van die Mongoolsche hierarchen, maar dat zijn onderzoek hem de onbetrouwbaarheid van die berichten heeft doen kennen. Hij toont aan dat RITTER, IGUMNOF, KOWALEWSKIJ een verkeerde voorstelling geven van het wezen en de waardigheid van den hiërarch, terwijl HUC en WADDELL ten aanzien der geschiedenis in dwalingen vervallen zijn.

Volgens 't geloof der Mongolen was de eerste Chubilghan, die in 1635 in Chalcha 't eerste levenslicht aanschouwde, juist 50 jaren nadat het Lamaïsme tot heerschenden godsdienst van Mongolië verklaard was, reeds vijftien maal herboren sinds den tijd dat hij als Bodhisattwa een der leerlingen van Çākyamuni geweest was; de vijftiende maal als Tāranātha, de bekende Tibetaansche geschiedschrijver der Buddhistische Kerk en apostel van Mongolië, geb. 1573 en gestorven niet lang vóór de geboorte van den eersten Tsje-btsün-damba. Deze nu was de zoon van zekeren Chān Gombo-Dordzji. Hij werd voor den geestelijken stand bestemd, ontving — nog een kind zijnde — de priesterwijding en toog in 1648 naar Tibet, waar hij in 1650 bij den Dalai Lama Nawan-lobsan-Tsjamtso (*Nag-dban-blo-bsan rGya-mtso*) te Potala zijne eerbiedige opwachting maakte. Hoewel de jonge geestelijke tot de Saskya-secte behoorde, waarvan de Dalai Lama een verbitterd tegenstander was, begreep deze laatste dat hij van den geloovigen knaap een geschikt werktuig kon maken om zijn eigen gezag in Mongolië te verzekeren. Daarom trok hij partij van de omstandigheid dat de Mongolen iemand zochten die als een wedergeboorte van Tāranātha herkend zou kunnen worden. De Dalai Lama verklaarde nu dat de gezochte persoon niemand anders was dan de jonge uit Mongolië gekomen geestelijke, en verleende hem den titel van Tsje-btsün-Damba Chutuchtü. Dit was een geschikt middel om de secte der Gelug-pa's, waartoe hij, de Dalai Lama, behoorde, de alleenheerschappij in Mongolië te verzekeren.

De uitvoerige geschiedenis der Mongoolsche hierarchen tot op onze dagen is zóó kenschetsend voor de godsdienstige toestanden, het kinderlijk geloof en het karakter der thans zoo gedweë Mongolen, dat het geheele hoofdstuk ook als bijdrage tot de volkenkunde waarde heeft. Terloops zij opgemerkt dat men het portret van den tegenwoordigen achtsten Chubilghan, die thans ongeveer 25 jaar oud moet wezen, vindt op blz. 556. Het geheele werk bevat een aantal tekstplaten, alle, zoo wij wèl gezien hebben, naar photographieën.

Iets over de mythologische voorstellingen der Baliërs.

Internationales Archiv für Ethnographie.
Band X.

Leiden 1897.

10727

Naar aanleiding van de zeer gewaardeerde inlichtingen, door den Heer VAN EERDE verstrekt, is het misschien niet overbodig den lezer opmerkzaam te maken op de merkwaardige verwarring die er in de mythologische voorstellingen der Baliërs heerscht. Vooreerst dan hun verklaring van *Wilmana*. Deze berust op eene verkeerde etymologie, die op hare beurt een gevolg is van de verbastering van een Sanskritwoord. *Wilmana* is ontstaan uit het Sanskrit *wimâna*, d. i. een godenvoertuig, een wagen der hemelingen. Daar nu *wil* in 't Javaansch (en Balisch) toevallig «een reus, een *râksasa*» beteekent, heeft men op grond van de gewaande etymologie *wilmana* als rijdier van den Reuzenvorst *Râwana* gaan beschouwen. Hoe is men echter er toe gekomen in *wimâna* (verbasterd tot *wilmana*) een rijdier te zien, terwijl het woord in 't Sanskrit nooit deze beteekenis heeft? De reden hiervan moet gezocht worden in de omstandigheid dat men een voertuig heeft opgevat in den zin van een tot godenvoertuig dienend dier. De overgang van «een voertuig, rijtuig» tot een «rijdier», en wel bepaaldelijk een gevleugeld rijdier heeft reeds in 't Oudjavaansche tijdperk plaats gehad. Want in 't Oudjavaansche gedicht *Arjuna-Wiwâha*, str. 242, wordt gesproken van de *hëlar ing wimâna*, d. i. de vleugels van den *wimâna*, bij gelegenheid dat de legerscharen der hemelsche Gandharwa's beschreven worden. De Balineesche interlineaire vertaling heeft daarvoor *dwining wimâna*, de Djarwa-vertolking vervangt het door *Garuda*. Hieruit blijkt dat *wimâna* volgens Oudjavaansche voorstelling niets met *Râwana* te maken heeft en dat de Djarwa-vertalers het woord met *Garuda* vereenzelvigd hebben. Evenals de hemelsche Gandharwa's bij de Baliërs verbasterd zijn tot *Gandarwa*'s, bij de Javanen tot *Gandruwo*'s, eene klasse van booze geesten, tuin- en boschspoken van 't mannelijk geslacht, zoo is ook *wimâna* gedegradeerd tot *wilmana*.

Hoe verward de voorstelling bij de Baliërs is, blijkt ook uit het feit dat aan *Garuda* toegekend wordt het wapen *Tjandrawasa* of «maanwapen». Doch dit is eenvoudig eene verbasterde uitspraak van *Tjandrahâsa* (*Candrahâsa*), het welbekende wapen van *Râwana*. Derhalve, de Baliërs hebben dezen Reuzenvorst ontnomen wat hem rechtmatig toekomt, en hem bij wijze van vergoeding *wimâna* gegeven.

't Bovenstaande is zonder titel verschenen als „Naschrift” van een mededeeling over „Een Balisch Tempelschot” door C. M. PLEYTE. — (Noot van 1927).

PĀLI patta = prañihita

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung.
Band XXXIV.

Gütersloh 1897.

In anschluss an W. Geigers, wie mir scheint richtige, deutung von *pattakannaka* (s. 576) bemerke ich, dass *patta* öfter in composition «niedergelegt, gesenkt» bedeutet. So in *pattakkhandha*, beschämt, gedehmüthigt, eig. mit gesenkten schultern (sitzend); z. b. Sutta-Vibhanga I, 162: *nisidimsu tuṇḥibhūtā mankuḇhūtā pattakkhandhū adhomukhā pajjhāyantū appaṭibhānā*; Jātaka V, 238: *So pi rājaparisati* (so zu l.) *maṅkuḇhūto pattakkhandho nisīdi*; s. ferner Majjhima-Nikāya I, 132, 334; Samyutta-Nik. I, 124. Anscheinend in derselben bedeutung findet man *panna-* in *panna-bhāra*, (seine) bürde abgelegt, die aufgabe erledigt habend; Dhammapada 72 wird es von Fausböll ganz richtig übersetzt mit «mus qui deposuit». Derselbe ausdruck kommt vor Samyutta-Nik. I, 233. Da *pannabhāra* nicht wohl etwas anderes bedeuten kann als «dessen bürde abgefallen ist, daniederliegt» und dies nicht recht passt, so drängt sich die vermuthung auf, ob nicht *pattabhāra* zu lesen sei, zumal da der commentar zu Dhammap. l. c. «*ohitakkhandha-bhāra*» hat. Freilich finde ich nirgend eine var. l. *pattabhāra* erwähnt und das sansk. *prāptabhāra*, mit der angeblichen bedeutung «lastthier», hilft uns nicht weiter.

Denselben zweifel hege ich in bezug auf *pannadhaja*, Majjhima-Nikāya I, 386, wofür die var. l. das offenbar synonyme, aber metrisch unzulässige (*m-*) *anuddhaja* bietet. Ein ausdruck wie *praṇihitadhvaḇa* wäre ganz in der ordnung; vgl. verwandte ausdrücke wie *nihitadanda*, *nihitasattha* im Pāli; (*dhvajam*) *praṇidhāya* Mahā-Bhārata (citirt P. W.) Vorausgesetzt die richtigkeit der gleichung *prāpta* = *praṇihita*, ist ein *pattadhaja* eher zu erwarten als *pannadhaja*. Vielleicht wird Buddhaghosas commentar zum M. N., der mir nicht zu gebote steht, mehr licht verbreiten.

Leiden, Oct. 1894.

BOEKBESPREKING.

H. Ling Roth, The Natives of Sarawak and
British North Borneo. Londen 1896.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede Nieuwe Serie.

's-Gravenhage 1897.

Een Engelsch werk over de inboorlingen van Sarawak en Britsch Noord-Borneo.

Sedert Engelsche ondernemingsgeest een veld van werkzaamheid gevonden heeft in Sarawak en Noord-Borneo, heeft het niet ontbroken aan geschriften welke belangrijke bijdragen bevatten tot de volkenkunde van genoemd gebied, doch er bestond nog geen werk dat zich ten doel stelde eene volledige volksbeschrijving te geven totdat, nu onlangs, de bekende ethnograaf Ling Roth zulk een boek in 't licht gaf onder den titel: *The Natives of Sarawak and British North Borneo*. Gelijk men verwachten kon van iemand die zich door zijne vroegere geschriften, o. a. *The Aborigines of Tasmania*, en *The Peasantry of Eastern Russia*, als grondig en veelzijdig ethnograaf had doen kennen, is zijn jongste gewrocht rijk van inhoud, met oordeel samengesteld en goed geschreven. De heer Ling Roth heeft geene moeite gespaard om zijne beschrijving van den aard, de denk- en levenswijze, de gewoonten en zeden der inlanders zoo volledig en nauwkeurig te maken als hem mogelijk was: alle hem toegankelijke bronnen, ook Nederlandsche, voor zoover ze met zijn onderwerp in verband staan, heeft hij ijverig geraadpleegd, en zodoende een werk geleverd dat voor de volkenkunde van Sarawak en Noord-Borneo een standaardwerk mag heeten.

Het behoeft niet gezegd te worden dat zulk een werk, al zal het overal bij alle beoefenaars der volkenkunde een gunstig onthaal vinden, toch meer bijzonder verdient hier te lande en in onze overzeesche bezittingen gelezen, ja bestudeerd en nagevolgd te worden. Om een denkbeeld te geven van den rijken inhoud, van de verdeeling der stof, en van den geest waarin het geheel behandeld is, willen wij 'slezers aandacht vestigen op de voornaamste onderwerpen van 't voor de volkenkunde van Borneo zoo belangrijke boek. Doch vooraf eenige woorden over uiterlijkheden.

Het werk bestaat uit twee statige boekdeelen, die gezamenlijk ongeveer duizend bladzijden bevatten en met tal van platen, zoo onmisbaar in een ethnographisch werk, versierd zijn ¹⁾. Deze platen zijn deels reproducties

¹⁾ De volledige titel is: *The Natives of Sarawak and British North Borneo*. Based chiefly on the MSS. of the late Hugh Brooke Low, Sarawak Government Service, by Henry Ling Roth, author of *The Aborigines of Tasmania*, *The Peasantry of Eastern Russia*, etc. With a Preface by Andrew Lang. Over 550 illustrations. In two Volumes. London, Truslove & Hanson. 1896.

van illustraties die al elders verschenen zijn; deels zijn het nieuw vervaardigde afbeeldingen van voorwerpen die men aantreft in de musea van Londen, Oxford, Leiden, Amsterdam, of in private verzamelingen.

Gelijk reeds uit den titel blijkt, heeft de heer Ling Roth ruimschoots gebruik gemaakt van de aantekeningen, nagelaten door wijlen Hugh Brooke Low, die, na achttien jaren in dienst te zijn geweest van de Sarawaksche Regeering, na zijne terugkomst in 1887, in Engeland overleed. Die aantekeningen alleen waren echter op verre na niet voldoende voor de samenstelling van zulk eene volledige volksbeschrijving van Sarawak en Noord-Borneo als wij vóór ons hebben. De schrijver vermeldt dan ook telkens waar het noodig is de gedrukte bronnen waaruit hij geput heeft ¹⁾ en de namen van gezaghebbende personen die hem de gewenschte inlichtingen verschaft hebben.

't Eerste hoofdstuk behelst een overzicht van de geographische verspreiding der volksstammen, benevens eene kenschetsing van hun lichamelijke en geestelijke eigenschappen. Als inheemsche stammen in Sarawak worden, op gezag van den heer F. R. O. Maxwell, opgegeven: de Land-Dajaks, Zee-Dajaks, Milanaus, Kajans, Moeroets, Oekits en Bisaja's; als oorspronkelijke bewoners van Britsch Noord-Borneo worden beschouwd: de Lanoens, Doesoens of Ida'ans, Moeroets en Badjau's. Meestal zijn deze stammen weder onderverdeeld in kleinere afdeelingen met verschillende namen, en is er ruimte voor twijfel omtrent hun afkomst. De in Borneo woonachtige Maleiers, Chineezers, 'Boegi's en Soeloe's komen in 't geheel niet in aanmerking.

In 't volgende hoofdstuk wordt de oude vraag naar den naamsoorsprong der Dajaks behandeld. Na 't gevoelen van den tegenwoordigen Radja Brooke en anderen aangehaald te hebben, komt de schr. tot de slotsom dat de meening van dr. A. B Meyer, die Dajak vereenzelvigt met het woord *dajah*, dat in de taal van Sarawak «man, mensch» beteekent, het meeste voor zich heeft. Vooralsnog schijnt ons die naamsverklaring aan twijfel onderhevig en wel vooreerst, omdat de naam Dajak bij de Hollanders algemeen in zwang was zonder dat zij met Sarawak iets te doen hadden; ten andere beteekent *daja* niet alleen in verschillende streken van Borneo «binnenland», zooals Radja Brooke terecht opmerkt, maar is het in tal van andere Indonesische talen een woord voor «binnenland, bovenland», en duidt het als zoodanig ook de windstreek aan welke voor eene bepaalde bevolking het tegendeel is van den zeekant. Etymologisch hetzelfde woord is 't Maleische *daja*, Niasch(*mi*)-*raja*, Tagalog, Bisaja (*i*)-*laja*, Pampanga (*para*-)

¹⁾ Zie Vol. II, p. cccxii—cccxvii (Bibliography).

laja, Iloko *daja*, Makassaarsch *raja*, Boegi *radja*. De Boegi's bestempelen met den naam van *To-radja* (*to*, menschen, *radja*, bovenland) de heiden-sche stammen in 't binnenland van Celebes, zoodat de benaming min of meer een scheldwoord geworden is, als aanduidende «ongeloovige», derhalve «barbaarsche» lieden. Nu noemen de Dajaks, met wie de Hollanders 't meest in aanraking kwamen, zich zelve niet Dajaks; zij beschouwen het als een scheldnaam, en dit, in verband met de vormelijke overeenkomst met de uitdrukking *To-radja*, leidt tot het vermoeden dat Dajak een naam is, die door eene zich hooger wanende kustbevolking aan de meer in 't binnenland wonende onbeschaafde of onbekeerde stammen gegeven en door de Hollanders van die kustbevolking overgenomen werd. Wanneer de schr. opmerkt dat de Hollanders en Radja Brooke aan de benaming eene te verre strekking hebben gegeven, dan mag men dat beamen, doch met de uitdrukkelijke toevoeging dat de Europeanen in 't algemeen bij 't overnemen van volksnamen weliswaar zeer naief zijn te werk gegaan, maar dat de meeste volksnamen in de geheele wereld op de eene of andere dwaling of verwarring van tijden en volken berusten. Zulke namen als Pruisen en Russen zijn, indien men de oorzaak dier onjuiste benamingen uit het oog verliest, op zijn minst even dwaas als Dajak. Niet minder verkeerd is het de Schotten der Laaglanden Schotten te noemen; de Franschen zijn noch in taal, noch in karakter Franken, en slechts voor een gering deel hebben zij Frankisch bloed in de aderen. *Verba valent usu* geldt ook voor volksnamen.

Hetgeen in 't derde hoofdstuk medegedeeld wordt over 'tphysiek der inlandsche stammen, die aanmerkelijk onderling verschillen, is, hoewel niet zeer uitvoerig, voor een ethnographisch werk volkomen voldoende. Veel uitvoeriger — en te recht — is het volgende hoofdstuk, waarin allerlei karaktertrekken der inlanders ons op zeer onderhoudende wijze geschetst worden. In plaats van algemeene beschouwingen over den volks-aard, welke zoo dikwijls berusten op enkele waarnemingen en eene overijde algemeene toepassing, deelt de heer Ling Roth in de woorden van ooggetuigen ons voorvallen en anecdotes mede, waaruit het karakter des volks spreekt. Dat de hoofdtrekken in 't karakter der verschillende stammen eene groote verscheidenheid vertoonen, is niet meer dan natuurlijk. Over 't algemeen zijn de Berg-Dajaks een beminnelijker volk dan de Zee-Dajaks; hun zedelijkheid staat hooger; dankbaarheid is eene erkende deugd van hen, evenzeer als gastvrijheid. Zij worden door Wallace geroemd als trouw en eerlijk, en niet enkel in zedelijk opzicht, maar ook in verstandelijken aanleg boven de Maleiers staande. Bevoegde beoordeelaars denken evenzoo van de meeste Dajakstammen op Nederlandsch gebied. Bijzonder gunstig is ook

het getuigenis van den zendeling Chalmers, die zich in dezer voege uitlaat: «Over 't algemeen komen er weinig of geen grove ondeugden bij hen voor, en zoo er misdaden bedreven worden, zijn het handelingen van enkelen welke door de massa van 't volk afgekeurd worden. Men moet bekennen dat hun zeden, zoowel vóór als na 't huwelijk, ietwat los zijn, ofschoon zelden verdorven. Zij zijn blijmoedig, geduldig, zachtzinnig en dikwijls opmerkelijk lankmoedig, en bovenal uitermate vriendelijk (in den regel) jegens hun oude en zwakke verwanten, en zeer liefhebbend voor hun kinderen, hoewel zij buiten den familiekring zich weinig liefderijk betoonen.» Tot hun minder goede eigenschappen behoort, volgens denzelfden zegsman, hun onverschilligheid; de ongunstigste trek van hun karakter is hun vadsige tevredenheid met hun tegenwoordigen lagen staat, en de afwezigheid van alle begeerte naar de hoogere ontwikkeling hunner kinderen. Bijgeloovig zijn zij in hooge mate, doch dat is minder een volkskarakertrek, dan een algemeen verschijnsel bij zekeren beschavingstoestand.

Aan de Zee-Dajaks worden vrijwel dezelfde eigenschappen toegeschreven; de goede, naar het schijnt, in eenigszins mindere mate. Uitdrukkelijk wordt van hen gezegd dat zij groote waarde hechten aan welsprekendheid; eene eigenschap die zij trouwens met niet weinig andere volken van verschillend ras gemeen hebben, en niet alleen met stammen op denzelfden trap van beschaving staande, gelijk St. John beweert, want van de Franschen en Spanjaarden bijv. zal toch niemand zeggen dat zij niet tot de meest beschaafde volken van Europa behooren. De Zee-Dajaks staan ook te boek als krijgshaftig. Daarentegen worden de Kajans afgeschilderd als uiterst vreedzaam, maar ook als ingebeeld en weinig werkzaam; hun goede eigenschappen zijn vooral onbeperkte gastvrijheid en onkreukbare eerlijkheid. De Milanaus zijn een nijver, vreedzaam en goedmoedig volkje, doch niet zeer waarheidlievend. Wat ons van den volksaard der stammen in Noord-Borneo meêgedeeld wordt, berust blijkbaar op een gering aantal waarnemingen; zooveel schijnt men er uit te mogen opmaken dat de bevolking, onder een goed bestuur, voor ontwikkeling vatbaar is.

In 't vijfde hoofdstuk worden wij ingewijd in de gebruiken der inboorlingen bij zwangerschap en geboorte, en in 't kinderleven. Vrij uitvoerig worden de *pamali's* beschreven, die den echtgenoot, zoowel bij de Land- als de Zee-Dajaks, bij de bevalling zijner vrouw zijn opgelegd. Dit geheele hoofdstuk is rijk aan bijzonderheden die, op zich zelf reeds wetenswaardig, dubbel belangrijk zijn omdat zij zooveel punten van vergelijking met gebruiken van andere volken, al of niet stamverwant, aanbieden; in de eerste plaats zijn de meêgedeelde feiten van belang voor de volkenkunde van den Indischen Archipel.

'tHuwelijk en al wat daarmede in verband staat, is meesterlijk behandeld in 't volgende hoofdstuk. Bij de Land-Dajaks, zoo vernemen wij, heeft er geen eigenlijke plechtigheid bij eene verloving plaats; bij 't huwelijk wordt een hoen geslacht, rijst gekookt en door de verwanten van bruidegom en bruid een feestmaal aangericht. Hier en daar worden bij een huwelijk meer formaliteiten in acht genomen; de verplichting voor den bruidegom om vóór het trouwen een kop te snellen behoort tot het verledene.

De wijze van vrijen bij de Zee-Dajaks — die ook bij de Land-Dajaks voorkomt — komt tamelijk wel overeen met hetgeen men in ons land, o. a. in Westfriesland, aantreft. Om de overeenkomst te doen uitkomen, laten we hier eene aanteekening van Low in 't oorspronkelijke volgen. «The Sea Dyak girls receive», lezen wij, «their male visitors at night; they sleep apart from their parents, sometimes in the same room, but more often in the loft. The young men are not invited to sleep with them unless they are old friends, but they may sit with them and chat, and if they get to be fond of each other after a short acquaintance, and wish to make a match of it, they are united in marriage, if the parents on either side have no objections to offer.» In hoofdzaak hetzelfde zegt Sir St. John: «Besides the ordinary attention which a young man is able to pay to the girl he desires to make his wife — as helping her in her farm work, and in carrying her load of vegetables or wood, as well as in making her little presents, as a ring, or some brass chain work with which the women adorn their waists, or even a petticoat — there is a very peculiar testimony of regard, which is worthy of note. About nine or ten at night, when the family is supposed to be fast asleep within the mosquito curtains in the private apartment, the lover quietly slips back the bolt by which the door is fastened on the inside and enters the room on tip-toe. He goes to the curtain of his beloved, gently awakes her, and she on hearing who it is rises at once, and they sit conversing together, and making arrangements for the future in the dark over a plentiful supply of sirrahleaf and betel-nut, which it is the gentleman's duty to provide. If when awoke the young lady rises and accepts the prepared betel-nut, happy is the lover, for his suit is in a fair way to prosper, but if on the other hand she rises and says: «Be good enough to blow up the fire», or to light the lamp (a bamboo filled with resin), then his hopes are at an end, as that is the usual form of dismissal. It is said on good authority that these nocturnal visits but seldom result in immorality.»

De denkebeelden der Dajaks omtrent het huwelijk zijn, gelijk de heer Andrew Lang in de Voorrede opmerkt, «vrijwel dezelfde als die van de boerenbevolking van Schotland, misschien van 't boerenfolk in 't algemeen». De Dajaksche meisjes zijn zeer gevoelig voor schande, en liever dan deze te

overleven, begaan zij zelfmoord. Vandaar dat zelfmoord veel meer onder vrouwen voorkomt dan onder mannen, hoewel gevallen van wanhopig minnaars die een einde aan hun leven maken geenszins zeldzaam zijn. Over 't algemeen kennen de Dajaks van beider kunne hartstochtelijke en tevens oprechte, trouwe liefde. Er is iets teeders in de volksverlevering dat «er een berg is in Sabaian (het Doodenrijk), bedekt met Upas, waar zelfmoordenaars ongestoorde rust genieten onder de schaduw van den giftboom. Wanhopige gelieven, wier vereeniging op aarde door hardvochtige ouders verboden werd, worden hier hereenigd.» Zeer eigenaardig en bloemrijk is de minnezang op pag. 119, die echter in innigheid onderdoet voor de bekoorlijke minnezangen der Lampongers en Makassaren. De taal van het lied is, behoudens enkele eigenaardigheden, Maleisch. De Zee-Dajaks spreken trouwens een Maleisch dialect, zooals prof. Keane ¹⁾ opmerkt. De vraag of zij oorspronkelijk eene andere taal spraken, dan wel of zij eenvoudig een Maleische stam zijn die zich reeds vóór eeuwen op Borneo gevestigd heeft, laat zich vooralsnog niet beslissen. Zeker is het dat de echte Dajak-talen die wij kennen, 't beste nog 't Ngadjoe-Dajaksch, schoon in de verte met het Maleisch verwant, toch tot eene geheel andere afdeeling behooren.

Evenals bij de meestbeschaafde Europeesche volken zijn bij de Dajaks huwelijken tusschen bloedverwanten en mogen binnen zekere graden verboden. Geen Land-Dajak mag zijne volle nicht, of de zuster zijner overleden vrouw trouwen, laat staan zijne zuster, stiefzuster, moeder, stiefmoeder, schoonmoeder, tante, dochter, schoondochter, enz. — kortom de verbodsbepalingen zijn nagenoeg dezelfden, als bijv. in Engeland.

De meeste Dajakstammen huldigen de monogamie; veelwijverij komt voor bij de Milanaus, maar zelden; polyandrie wordt gezegd niet onbekend te zijn bij de Poenans. Echtscheidingen zijn zeer gewoon. Hieraan is het waarschijnlijk toe te schrijven dat overspel tot de uitzonderingen behoort, bij de Sakarans zelfs eene onbekende misdaad is.

Na het huwelijk worden de gebruiken bij sterfgevallen behandeld. Bij de Land-Dajaks is lijkverbranding zeer gewoon, en in Westelijk Sarawak zelfs algemeen. De Zee-Dajaks begraven hun lijken. Er is in de wijze waarop de Dajaks hun dooden behandelen en eeren veel wat bij volken op verschillende trappen van beschaving staande teruggevonden wordt en algemeen menschelijk mag heeten; de treffendste overeenkomst echter vertoonen de beschreven gebruiken met die der stamverwante volken, voor zooverre deze laatsten niet bij 't aannemen van een vreemden godsdienst van de voorvaderlijke zeden afgeweken zijn.

Bij sommige stammen gaan delijkplechtigheden gepaard met barbaarsch-

¹⁾ Vol. II, pag. 271.

heden. Menschenoffers bij den dood van eenen aanzienlijke komen nog voor bij de Milanaus en andere stammen van 't groote eiland; koppensnellen na den dood van een verwante wordt getuigd van de Kanowits en andere Dajaks. De beweegredenen tot zulke barbaarsche handelingen zijn dezelfde als die men bij zooveel andere afdeelingen van 't menschengeslacht kan ontdekken. Parallelen van zulk een menschenlachterij ter eere van een overleden hoofd komen, gelijk men weet, in Oost-Europa nog in de 10de eeuw na Chr. voor; het geval waarvan de Arabische schrijver Ibn Fozlan in 921—922 bij de stad Bolgar aan de Wolga getuige was, toen het lijk van een hoofd in een schip verbrand werd, overtreft in beestachtigheid alles wat ons van de Dajaks verteld wordt. Niet alleen 't verbranden, ook 't begraven der lijken in schepen of doodkisten in den vorm van een schip, was eertijds in Noord- en Oost-Europa niets ongewoons, en wat Jacob Grimm dienaangaande opmerkt ¹⁾ is van toepassing op de overeenkomstige zede der Dajaks.

Het achtste hoofdstuk is gewijd aan 't godsdienstig geloof der Dajaks en de daaruit voortvloeiende voorschriften omtrent hetgeen men in 't dagelijksch leven doen of laten moet. Ten opzichte van den godsdienst der Land-Dajaks is de Reverend W. Chalmers van gevoelen dat zij geene religie bezitten «worthy of the name». Het hangt er van af wat men onder godsdienst verstaat. Intusschen erkent dezelfde schrijver dat zij «*religious observances*» hebben, die hij aldus rangschikt: 1. 't slachten en eten van hoenders en varkens, waarvan een gedeelte voor de Godheid wordt afgezonderd; 2. zoenoffers aan de *Antoes*; 3. gehoorzaamheid aan de *Borij* (priesteres); 4. dansen; 5. 't hechten aan voortekens uit het geluid der vogels (hetzelfde wat het *augurium* der Romeinen eigenlijk beteekent). Het is overbodig de overeenkomst van deze onderdeelen der *religio* met die van andere, zelfs zeer beschaafde heidensche volken aan te wijzen.

Niettegenstaande de Land-Dajaks geen godsdienst «worthy of the name» heeten te bezitten, wordt een overzicht gegeven van een geheele goden- en geestenwereld. Als hoogere wezens worden genoemd *Těpa* (in 't Maleisch *těmpa*), de smid, de groote Demiurg; *Teněbi*, de schenker van vruchtbaarheid en onderhouder; *Iang*, de groote geneesheer (vgl. Apollo bij de Grieken, Dhanvantari-Çiwa bij de Hindoes, Boeddha bij de Boeddhisten); vormelijk komt de naam overeen met 't Oudjavaansche *hjang*, *sang-hjang*, Ngadjoe-Dajaksch *sang-iang*, enz., doch in deze talen is het eene benaming voor eene geheele klasse van hoogere wezens; o. a. heet in 't Oudjavaansch

¹⁾ Zie J. Grimm, Kleinere Schriften II, (1865) blz. 273(240), en 294; en vgl. D. N. Anoetsjin, Sleden, schepen en paarden bij lijkplechtigheden (Russisch), 74, in „Internationales Archiv.", III (1890), 184.

sang-hjang *We* (in 't Nieuwjavaansch verbasterd tot *sěngěngě*, *srěngěngě*) de Zon (vrg. Phoebus-Apollo). De vierde is *Djirong*, de vernielcr. Deze vier worden beschouwd als de vier vorsten (*radja's*) der geestelijke wereld, hetgeen den heer Andrew Lang in de voorrede leidt tot de opmerking: «The whole arrangement of four heavenly Rajahs is made on the usual departmental lines of Polytheism.» Misschien zeer goed gemeend, maar te nevelachtig uitgedrukt dan dat ons begripsvermogen de diepzinnigheid er van vatten kan. Naar onze meening is de «arrangement» in 't geheel niet *gemaakt*, maar door de natuur *gegeven*; wij zien er niets anders in dan de verpersoonlijking en dichterlijke verzinnebeelding van de vier tijdperken van den dag, bij uitbreiding van den jaarkring, uit welke voorstelling ook de mythe der 4 wereld-tijdperken bij de Grieken, Indiërs, enz. is voortgekomen.

Behalve de vier hoogere geesten, die men als hemelgeesten kan bestempelen, kennen de Land-Dajaks tallooze geesten en spoken, die de lucht en de aarde bewonen. De gemeenschappelijke naam van deze wezens is, volgens Chalmers, *hantoe*, verdeeld in *Umōt*(?), demonische wezens, aard- en berggeesten, en geniussen; en *Minō*, spoken. Dit wijkt eenigszins af van wat men bij stamverwante volken aantreft, in zooverre als *hantoe* bij de Javanen, Maleiers, Ngadjoe-Dajaks, enz. niet een algemeene naam voor geesten is, maar van spoken, of, zooals de Indiërs zeggen: *preta's*. Dit laatste beteekent eigenlijk «overleden, heengegaan», en in 't Oudjavaansch is *hantoe* eene deftige uitdrukking voor «overleden», wanneer er van een vorst sprake is. Of dit *hantoe* identisch is met den bekenden term *anitoë*, *nitoe*, die *mutatis mutandis* over 't gansche Maleisch-Polynesische taalgebied verbreid voorkomt, is niet bewezen, en daar de vereenzelviging van *hantoe* met *anitoë* in strijd is met bekende regelen van klankovergang, mag men de gelijkheid niet zoo voetstoots aannemen.

Veel nauwkeuriger dan omtrent het geloof der Land-Dajaks zijn wij ingelicht over de Zee-Dajaks, dank zij de geschriften van Archdeacon J. Perham.

De naam waarmede de Zee-Dajaks eene godheid, en tevens *de* Godheid aanduiden, is *Pētara*. De naam is elastisch, zegt de aartsdeken; ja, dat is ons woord «godheid» ook. Wanneer dezelfde geleerde geestelijke verklaart dat *Pētara* niets anders is dan 't Hindoesche *Awatāra*, dan dwaalt hij; toch heeft hij terecht bevroed dat het een Indisch woord was. Natuurlijk is *Pētara* eene verbastering van *Bātara*, en dit is, evenals 't Javaansche *Batara*, eene gewijzigde uitspraak van 't Oudjavaansche *Bhatāra*, dat op zijne beurt ontleend is aan 't Sanskrit *Bhattāra*, een synoniem van *Içwara*, Heer, en als zoodanig bij de Çiwaïeten *de* Heere, Çiwa. Bij de oude Javanen is *bhatāra*

eene hoogere godheid in 't algemeen, maar in 't bijzonder ook Çiwa, voluit aangeropen als Bhatāra Goeroe. Uit Bhatāra is ook ontstaan 'tNgadjoe-Dajaksche Mahatara, d. i. God, het Tagalogsche, Bisajasche en Bikolsche Bathala, 't Makassaarsche Batara, enz.

Mindere wezens, die vereerd worden in hoop van hulp of uit vrees, al naarmate van hun verondersteld karakter, zijn de goede en kwade geesten, wier algemeene naam, gelijk bij de Land-Dajaks, *antoe* is, zoodat inderdaad ook hier eene verwarring tusschen *anitoë* en *hantoe* heeft plaats gehad, tenzij de woorden werkelijk oorspronkelijk één zijn. Wat Perham verhaalt van de wonderdadige krachten dier geesten, van hun verblijfplaatsen, o. a. in boomen, van de door hen veroorzaakte ziekten, van hun metamorphosen, van de aan hen gebrachte offeranden is uiterst belangrijk, vooral wanneer men dat alles vergelijkt met de overeenkomstige gebruiken in den geheelen Archipel. Niet minder lezenswaardig is alles wat betrekking heeft op vogelkundige voorspellingen, die o. a. ook in de Minahasa bij de heidensche bevolking nog zulk eene groote rol spelen. Op hetzelfde bijgeloof bij de oude Kelten en Romeinen — men kan er de Indiërs bijvoegen — maakt Perham zelf (pag. 191) opmerkzaam. Opmerkelijk is het dat, terwijl bij geboorten en huwelijken werkelijk godsdienstige plechtigheden ontbreken, deze bij de teraardebestelling des te meer voorkomen. Bijzondere aandacht verdient de lijkzang die de ziel van den doode op hare reis naar gindsche wereld vergezelt. De beschrijving van 't doodenfeest, *garwei antoe*, en de opmerkingen over de eschatologie, kunnen wij hier slechts in de belangstelling der lezers aanbevelen.

In 't volgende hoofdstuk vinden wij eene voortzetting, en gedeeltelijk eene herhaling van de in 't vorige behandelde onderwerpen. Wij maken daarin kennis met allerlei bijzonderheden nopens heilige beelden, gebeden, het toekomstig leven, de verschillende zielen (*sāmangats*), voortteekens, droomen, auguriën in ruimeren zin, godsoordeelen, toovermiddelen. Wij kunnen over dat alles hier niet uitweiden; wij bepalen ons tot de opmerking dat Sābaian, d. i. het Doodenrijk der Land-Dajaks, ten nauwste verwant schijnt te wezen met Sawaii, het mythische stamland der Samoanen en andere Polynesiërs.

De gebruikelijke feesten, waarbij de dans en maskers eene voorname plaats innemen, worden beschreven in hoofdstuk IX. De twee volgende hoofdstukken doen ons een blik slaan in de geneeskunst der Dajaks. Deze wordt uitgeoefend door zg. priesters, maar ook, en wel voornamelijk, door wijze vrouwen (*baritj*), wier kunst hoofdzakelijk in tooverliederen bestaat. Volgens de theorie der inlanders — het is bijna overbodig dit te zeggen — ontstaan ziekten daardoor dat iemand door booze geesten bezeten of ge-

troffen is, of wel dat zijne ziel door een boozen geest uit het lichaam gelokt is. Daaruit volgt van zelf dat de geneesmeesters geestenzieners moeten wezen. Bij de Zee-Dajaks heeten de geneesheeren *manangs* en vormen zij een erfelijken stand. Hun kunst bestaat in bezweringen en voor een gering deel in de toepassing van geneeskrachtige kruiden. Evenals de Sjamanen bij de Mongolen en Tataren, heeft de manang de grootste macht, wanneer hij in geestverrukking en buiten zich zelven zijnde, als lijdelijk werktuig der hem bezielende godheid heftige bewegingen maakt en rondloopt. Ook de Grieksche Pythonissa, die weliswaar niet Apollo zelf was, maar toch door hem bezielde werd, gaf hare godspraken in Sjamanen-ecstase.

Een der meest boeiende gedeelten van 't gansche boek heeft tot onderwerp den schat van volksoverleveringen, die van niet geringe dichtsterlijke verbeeldingskracht getuigen. In hoeverre al die legenden, vertellingen en fabels oorspronkelijk, in hoeverre ze overgenomen zijn, is thans nog niet uit te maken. Wanneer zekere verhalen in den Indischen Archipel en verder oostwaarts in Polynesië, westwaarts op Madagaskar, in hoofdtrekken worden teruggevonden, dan kan men verzekerd wezen dat ze uit het stamland van het ras zijn medegebracht. Treft men ze enkel in den Indischen Archipel aan, dan wordt het onderzoek naar 't punt van verspreiding een zeer moeilijk vraagstuk. Ontdekt men ontwijfelbaar Indische verhalen, dan spreekt het van zelf dat de Dajaks die middellijk of rechtstreeks aan de Indiërs ontleend hebben. De verhalen van de schepping der wereld, den zondvloed, den oorsprong van 't rijstgewas, enz. dragen eene Indonesische kleur, doch veel meer kunnen wij er niet van zeggen. Alleen dit, dat sagen van de schepping en den zondvloed bij de Bikols op de Filippijnen zeer uitgewerkt voorkomen ¹⁾. Nog uitvoeriger is 't Bataksche scheppingsverhaal, hetwelk ook veel familietrekken met het Dajaksche gemeen heeft ²⁾.

Onder de zangen der Zee-Dajaks munten vooral uit de liederen die de zwerftochten door 't luchtruim van den held Klieng verhalen. Daarvan deelt Ling Roth verscheidene stukken naar de vertaling van Perham mede, stukken die in hun geheel moeten gelezen worden, daar ze in een uittreksel niet naar waarde kunnen geschat worden. Wat het wezen van Klieng betreft, zegt Perham: «Klieng is not, so far as I know, called Petara; but in Dyak estimation he holds the position of a tutelary spirit, and is sometimes presented with offerings, and often invoked as a helper of men.» Wij houden den metamorphenrijken Klieng voor den Maangod; dit wordt trouwens

¹⁾ Zie 't merkwaardige Spaansche gedicht van een ouden Bikol, medegedeeld door Fr. José Castaño in *Betana's Archivo del bibliòfilo filipino*, I, *Breve Noticia*, p. 50 vgg. (1895).

²⁾ Zie van der Tuuk, *Taalkundige Aanteekeningen bij het Bataksche leesboek* (1862), blz. 48—78.

met ronde woorden in een der liederen zelf gezegd: «zijn naam is Pengema Ribis Basong» (d. i. Young slanting Moon).

De dierfabel is vooral vertegenwoordigd door den cyclus van verhalen van den Pälandoek of dwerghert, en den Käkura of landschildpad, welbekend in geheel Indonesië. De vertelling der lotgevallen van Apai Samumang en Apai Saloi, twee mannen die elkaar altoos plegen te bedotten, zal wel de Zee-Dajaksche redactie wezen van 't verhaal dat bij de Tobasche Bataks bekend staat als Si Sang Maïma en ook elders, o. a. in de Minahasa, zijn tegenhangers heeft.

'tDagelijksch leven der inlanders wordt aardig geschetst, en al wat tot dagelijksch gebruik in huis dient beschreven in hoofdstuk XIII. Veel eigenaardigs in vergelijking met hetgeen uit Nederlandsch-Indië overbekend is, treft men er niet in aan. Van meer belang is wat wij leeren van de wijze van landbouw en van hetgeen daarbij behoort, van 't landbezit, de veeteelt, het honiggewin en de huisdieren; alles in hoofdstuk XIV. Het volgende is gewijd aan de jacht en visscherij; de beschrijving is, voor zoover wij er over kunnen oordeelen, volledig genoeg, doch bevat weinig eigenaardigs. Niet om te vitten, maar in 't belang van niet-taalkundige ethnografen, mogen wij niet nalaten op te merken dat de schrijfwijze der inlandsche termen in de door den schr. gebruikte bronnen, eene opgave van Mr. Skertchly, te wenschen overlaat. Om een enkel voorbeeld aan te voeren: bij 't Maleische *jěrat* (d. i. naar Hollandsche spelling *djěrat*) wordt als «Bataviaasch» (!) opgegeven: *jirat*; ongelukkig bedoelt Favre, waaruit al deze wijsheid geput is, met Bat. het Bataksch! — zooals blijkt uit het bijstaande *djorot*; als Sundaneesch wordt opgegeven *jiret*, lees: *jirět*; van 't identische Javaansche *jirět* wordt niet gerept; voor het Tagalog wordt als gelijkwaardig opgegeven *dalat*, dat in de beteekenis van *djěrat* niet voorkomt en ook niet door Favre als zoodanig wordt verklaard. Wat betreft de uitspraak der Maleische woorden op blz. 442, bevat de opgave eenige fouten tegen den klemtoon. Die opgave is afkomstig van genoemden heer, die erkent geen taalkenner te zijn. Maar waartoe dan dat vertoon van nauwkeurigheid?

Het tweede deel, tot welks beschouwing we nu overgaan, begint met de beschrijving van 'tinlandsche woonhuis, van zijn bouw en inrichting. In den bouwtrant der huizen bij de verschillende stammen ontdekt men eenige verschillen, maar niet zóó groot of men herkent in alle dezelfde grondtype, welke ook bij de stamverwante bevolkingen van andere eilanden teruggevonden wordt. Reeds daaruit blijkt dat de type van 't Maleisch-Polynesische huis teruggaat tot een onheugelijken voortijd; eene gevolgtrekking, die gestaafd wordt door 't feit dat de meest gangbare woorden voor huis over 't geheele Maleisch-Polynesische gebied identisch zijn.

Hoe de inlanders zich kleeden en opschikken, hoe zij hun kleederen vervaardigen en hun toilet maken, wordt ons geleerd in het hoofdstuk over weverij, verwerij en kleederbereiding; plaatselijke kleederdracht; kleedingstukken en verdere lichaamstooi *en detail*. De talrijke platen geven een gunstig denkbeeld van den smaak, men mag zelfs zeggen kunstzin, der Dajaks; ze bevestigen wat reeds meermalen door Europeesche schrijvers is opgemerkt.

Niettegenstaande hun onloochebaren kunstzin zijn de Dajaks niet minder de slaaf van zekere modes dan de Europeanen, met dit verschil dat hun modes het karakter van bestendigheid dragen. Tot die leelijke modes die men fatsoenshalve verplicht is te volgen, behoort de fatsoenlijke kunstmatige misvorming van lichaamsdeelen, waarover in hoofdstuk XVIII wordt uitgeweid. Het eerst komt in aanmerking 't afvijlen en zwartmaken der tanden, eene gewoonte die bij zooveel stamverwanten der Dajaks voorkomt. Minder gebruikelijk in Indonesië, doch sporadisch ook in andere oorden der wereld, in vroeger tijd vooral, bekend is 't kunstmatig afplatten van de schedels der kinderen, wat bij de Milanaus voor eene bijzondere schoonheid doorgaat. Besnijdenis is alles behalve algemeen. Over andere verminkingen der geslachtsdeelen bij de Kajans wordt heengegleden, zoodat wij daarover geen bijzonderheden vernemen. Bij 't uitrekken der oorellen en het uitrukken der lichaamsharen behoeft hier niet stilgestaan te worden, daar die gewoonten overvloedig van elders bekend zijn.

Een der middelen om de natuurlijke schoonheid van 't lichaam te verhoogen of wel de kleur der huid te verbeteren, al naar men het nemen wil, is het besmeren van 't lichaam of deelen ervan met kleurstof. De Zee-Dajaksche vrouwen houden er van hun lichaam na 't bad met een gele stof te besmeren, evenals Engelsche, Fransche en andere Europeesche dames zich met blanketsel besmeren, in den zoeten waan dat zij daardoor mooier worden. Het tatoeëeren is bij de Dajaksche stammen vrij algemeen, behalve bij de Zee-Dajaks, bij wie de gewoonte eerst in den laatsten tijd én nog niet algemeen is doorgedrongen. Hetgeen de schr. over al de bijzonderheden van het tatoeëeren, ook van de Dajaks van Nederlandsch Borneo, mededeelt en met tal van illustraties toelicht, laat in volledigheid niets te wenschen over.

Met groote uitvoerigheid en in levendigen stijl wordt in 't 20ste hoofdstuk in 't licht gesteld alles wat op den oorlog en de wapentuigen, alsook den krijgssdos, betrekking heeft. Na eenige opmerkingen over de algemeene oorzaken van oorlog: erfelijke stamveeten, vrouwenroof, enz., geeft de schr. eene levendige schildering van 't beloop van een krijgstoct, de strijdwijzen, de verdedigingsmiddelen, hinderlagen, strooptochten, enz.

De krijgsuitrusting der Zee-Dajaks bestaat uit een hoofdbedekking van mandenwerk, *katapoe*, en een lederen pantserhemd, *gagong*, in plaats waarvan ook wel een gestikt wambuis, *klamby taiah*, bij de Maleiers bekend als *badjoe tilam*, gebruikt wordt; voorts uit een schild. Als wapen hebben zij een houten lans, *sligi* (d. i. *soeligi*), als werpspeer gebruikt; een gewone speer, *sangkoh* (vgl. Javaansch *sangkoeh*, bajonet); een zwaard, *parang pë-dang*, dat van de Maleiers is overgenomen; het eenige echt Zee-Dajaksche zwaard schijnt de *parang naboer*, een kort krom zwaard, te wezen.

De Kajans rusten zich uit met een muts, *lawong*, die bedekt is met haar van verschillende kleuren en waarop twee groote oogen aangebracht zijn om een gelaat voor te stellen; voorts dragen zij een geitenleëren pantserhemd, *simong*, een groote schelp, *blasoeng*, op de borst, terwijl de geheele rug bedekt is met veëren van den neushoornvogel. Dikwijls dragen zij nog onder 't pantserhemd een buis als bedekking tegen vergiftigde pijlen. Een speer, *bakin*, wordt door hen in de rechterhand gedragen, en een schild, *kalawit*, in de linker, terwijl een slagzwaard, *parang ilang*, elders *mandau* genaamd, in de scheede steekt. Al deze deelen van de krijgsuitrusting worden in bijzonderheden beschreven. De vraag of ergens op Borneo boog en pijlen als wapen gebezigd worden, roert de heer Ling Roth even aan, zonder die stelling te durven beantwoorden.

Na 't krijgsbedrijf geschilderd te hebben, gaat de schr. over tot het beruchte koppensnellen. Er is over dit barbaarsch gebruik al zóóveel geschreven, dat geen onderwerp uit de volkenkunde van Borneo bij 't publiek zoozeer bekend is als dit, ten minste in algemeene omtrekken. Aan den heer Ling Roth komt de verdienste toe, dat hij de koppensnellerij der Dajaks en alles wat daarmee in innig verband staat, tot in de kleinste bijzonderheden heeft nagegaan en beschreven. Hoeveel verschil van gevoelen er ook bestaan moge nopens den oorsprong van dat wreede en in den grond der zaak lafhartig gebruik, men is het er over eens, dat de zede van de vroegste tijden dagteekent, ofschoon St. John de meening uitspreekt dat de toeneming ervan aan de Maleische onderdrukkers is toe te schrijven. Dat oordeel over den slechten invloed der Maleiers, gegrond of niet, staat in merkwaardige tegenstelling tot de uitspraak van Sir Stamford Raffles, die in de Maleiers toonbeelden van alle ridderlijke deugden zag, en van hun ongelukkige neiging tot zeerooverij de schuld gaf aan de Hollanders; fantastisch genoeg! Dat het koppensnellen bij de Dajaks een eeuwenheugende instelling is, betwijfelt niemand die weet hoe verbreid die gewoonte is bij andere Maleisch-Polynesische stammen. Ook bij andere menschenrassen, ook in Europa, was eenmaal koppensnellerij in eere. Van de Galliërs in den Romeinschen tijd weet men zulks o. a. uit Diodorus Siculus. Ook de

oude Ieren, een andere Keltische stam, waren befaamde koppensnellers, en wel, naar het schijnt, louter uit plezier. Van zekeren Fothad wordt verhaald dat het voor hem *geis*, d. i. taboe was, bier te drinken wanneer hij geen gesnelden kop bij zich had ¹⁾. Andere voorbeelden van dergelijke barbaarschheid in vóór-christelijken tijd ontmoet men in de sagen meer-malen ²⁾).

Het is een treurig feit dat de koppensnellerij vooral in stand gehouden en bevorderd wordt door de vrouwen, die alle huwelijksaanzoeken afwijzen, indien de minnaar niet minstens één gesnelden kop als bruidsgeschenk heeft aan te bieden. Oorspronkelijk moet een afgehouden hoofd geëischt zijn als een bewijs dat de man genoeg heldenmoed bezat om zulk een zegeteeken op den vijand te veroveren, doch thans worden koppen op de meest verraderlijke en lafhartige wijze verkregen, zoodat de altoos barbaarsche, maar eertijds niet onmannelijke zede ten eenenmale ontaard is. Reeds daarom behoort het Europeesche bestuur dergelijke nietswaardige praktijken tegen te gaan, en dit is dubbel noodzakelijk omdat, volgens de juiste opmerking van St. John, het koppensnellen de welvaart des lands tegenhoudt, dewijl daardoor leven en goed onzeker gemaakt worden.

Het is niet gewaagd te onderstellen dat afgehouden hoofden oudtijds werkelijk zegeteekens waren, bewijzen dat men in den oorlog vijanden verslagen had. Bij de belangwekkende beschrijving van een Zee-Dajaksch koppenfeest deelt Perham een lied, *Měngap* mede, waarin den held Kling de volgende regels in den mond worden gelegd, in Engelsche vertaling aldus luidende:

«When I have gone on the war-path
 «Never did I return unsuccessful
 «Bringing a basket of heads.
 «When I have gone to lay pig-traps,
 «Never did I return without
 «Obtaining a boar's tusk.
 «When I have set bird snares,
 «Never did I return unfruitful,
 «Getting an argus pheasant.»

Het 22ste hoofdstuk behandelt het blaasroer, *soempitan*, pijlvergiften en andere vergiften. Het volgende hoofdstuk is getiteld: «Vrede, Slaven en Gevangenen, Menschenoffers, Kannibalisme». Van de verschillende onder-

¹⁾ *Revue Celtique* XIV, 244.

²⁾ Zie bijv. *Fled Bricrend Loinges Mac n-Duil n-Dermait*, uitgeg. door E. Windisch, *Irische Texte* II, 1, pag. 175, en de aantekening op pag. 213 (58).

werpen die hierin ter sprake komen, verdient bijzondere opmerking wat er gezegd wordt van 't bloedbroederschap. Het gedeelte hetwelk een overzicht geeft van de soorten van slavernij en hun toestand bij verschillende stammen beschrijft, treft door talrijke punten van overeenkomst met de toestanden in andere deelen van Indonesië.

Menschenoffers zijn er van verschillende soort. Gelijk vroeger reeds opgemerkt is, worden in bepaalde gevallen menschen geofferd bij begravenissen; hetzelfde geschiedt ook bij 't sluiten van vrede; gevangenen en slaven worden menigmaal geslachtofferd wegens hun koppen. Een menschenoffer van bijzonderen aard, schoon geenszins beperkt tot Borneo of den Indischen Archipel, maar in vroegeren tijd zeer verbreid, bestaat in 't bijgeloovig gebruik om bij 't bouwen van een huis een jong persoon te dooden en zodoende als fundament te gebruiken. Van de Milanaus o. a. wordt verhaald «dat bij de oprichting van het grootste huis een diep gat gegraven werd voor den eersten post, die daarboven opgehangen werd; een slavenmeisje werd in de holte geplaatst, en op een gegeven teeken werden de sjorrings losgelaten, zoodat het zware hout nederkwam en het meisje verpletterde. Het was een offer aan de geesten.» Het is bekend dat dit bijgeloof ook nog in Nederlandsch-Indië bestaat, al durft men er niet voor uitkomen, nog minder er naar handelen, uit vrees voor de overheid. Veelvuldig zijn de voorbeelden ook uit andere oorden der wereld. «L'usage de tuer un homme», zegt de heer Gaidoz ¹⁾, «pour que son esprit demeure attaché à l'endroit de sa mort et en soit le gardien se pratique dans de nombreux pays.»

Zoo vertelt Nennius in de *Historia Britonum* dat de Britsche koning Wortigern eene burcht willende bouwen tegen zijne vijanden, de Angelsaksen, daarin niet slaagt, omdat al wat des daags werd gemaakt, des nachts spoorloos verdween. Daarop verklaren zijne Druiden dat de grondslag van 't gebouw alleen dan hecht zal wezen, wanneer de kalk met het bloed van een kind zonder vader vermengd wordt. Zulk een knaapje wordt gezocht en gevonden, doch toen men hem wilde slachtofferen, bewees hij, de wonderknaap, dat de Druiden bedriegers waren en ontkwam hij zodoende aan den dood ²⁾. Het vertelsel heeft niet de minste geschiedkundige waarde, doch is er niet te minder merkwaardig om, als kenschetsend voor den geest der Keltische Britten in de 8ste of 9de eeuw onzer jaartelling. In zeker opzicht nog merkwaardiger is hetgeen wij aangaande een jongen Ier, Odrán, eenen volgeling van den heiligen Colomb Cille lezen, die vrijwillig zich als

¹⁾ In *Méluſine* IV, 16. (1878).

²⁾ *Historia Regum Britanniae* (ed. Rhys-Evans), p. 141; in Iersche vertaling uitgegeven o. a. door Windisch, *Irische Grammatik*, pag. 123 (1879).

offer aanbod. De passage waar dit verhaald wordt is zóó karakteristiek dat wij geen weerstand kunnen bieden aan de verzoeking die mede te deelen in de Engelsche vertaling van Whitley Stokes ¹⁾.

«Said Colomb Cille to his household: «It is well for us that our roots should go under the ground here.» And he said: «It is permitted to you, that some one of you should go under the earth here or under the mould of the island to consecrate it.» Odrán rose up readily, and this he said: «If I should be taken», saith he, «I am ready for that.» «O Odrán!» saith Colomb Cille, «thou shalt have the reward thereof. No prayer shall be granted to any one at my grave, unless it is first asked of thee.» Then Odrán went to heaven. Colomb founded a church by him afterwards.»

Ten opzichte van 't menscheneten laat de schr. zich met groote behoedzaamheid uit; hij trekt het kannibalisme van sommige Dajaks niet in twijfel, maar acht de in omloop gebrachte verhalen overdreven.

Het hoofdstuk over Bestuur, Handel, Mijnbouw, Tijdmeting en Natuurvoortbrengselen geeft een goed overzicht van genoemde onderwerpen. In hoofdstuk XXV vinden wij o. a. eene beschrijving van booten van verschillende soort; in 't daaropvolgende lezen wij 't een en ander over de inlandsche muziek. De twee laatste hoofdstukken bevatten opmerkingen over de taal en de namen van kleuren, en 't een en ander over archaeologische voorwerpen, en de beweerde aanwezigheid van Negrito's op Borneo.

Als aanhangsels zijn toegevoegd: I. Ettelijke woordenlijsten; II. Ethnographische aantekeningen van Schwaner uit diens *Borneo*; voorts uittreksels uit een werk van Mrs. Pryer, en van Kükenenthal; III. Schedelmetingen; IV. Bibliographie. Een zeer goed ingerichte bladwijzer besluit het geheel.

Hiermede achten wij onze taak ten einde. Wij hebben getracht te doen uitkomen dat de heer Ling Roth het rijke materiaal dat hem ten dienste stond voortreffelijk verwerkt heeft. Natuurlijk omvat zijn werk slechts een deel van Borneo, en daarom kunnen wij den wensch niet onderdrukken dat iemand zich aangorde een soortgelijke compilatie te bewerken voor 't Nederlandsch gedeelte van 't eiland. Zelfs als dit gebeurt, zal er nog veel, zeer veel te onderzoeken overblijven, maar wij zouden dan toch een stap verder wezen. Wanneer het verspreide materiaal, dat nu reeds aanzienlijk, maar half verscholen is, behoorlijk geordend voor ons ligt, komen de leemten duidelijker aan den dag, en ook dit is nuttig, dewijl het de richting aanwijst waarin men zoeken moet.

¹⁾ *Lines of Saints from the Book of Lismore*, pag. 178; tekst pag. 80; vgl. Notes pag. 309 (1890).

Een beroemd man uit den tijd
der East-India Company, Brian
Houghton Hodgson.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede, Nieuwe Serie, 1^e jaargang.
's Gravenhage 1897.

De geschiedenis der opkomst en uitbreiding van het Engelsch gezag in Britsch-Indië is rijk aan nuttige leering — voor degenen die verstandig genoeg zijn zich aan 't voorbeeld van anderen te spiegelen. Wanneer hetgeen onze westelijke naburen in de laatste eeuw daar te lande hebben tot stand gebracht onze rechtmatige bewondering wekt, mogen we niet uit het oog verliezen, hoe het goede eerst verkregen is na ontzaglijk veel inspanning, en na harde lessen die het gevolg waren van de eigenzinnigheid van hooggeplaatste personen. Met des te meer bewondering worden wij dan vervuld voor de reeks van buitengewone mannen die door hun wijsheid, geestkracht en stille plichtsbetrachting den Engelschen naam in Indië geëerd hebben gemaakt.

Onder de groote mannen die in dienst der *East India Company* door hunne veelzijdige werkzaamheid niet alleen hun vaderland en Indië, maar de geheele beschaafde wereld aan zich verplicht hebben, neemt Brian Houghton Hodgson een alleerste plaats in. Wat deze merkwaardige man in zijn ambtelijke loopbaan verricht, wat hij als natuurkenner en geleerde gewrocht heeft, wordt op meesterlijke wijze in 't licht gesteld door Sir William Hunter in zijn onlangs verschenen *Life of Brian Houghton Hodgson, British Resident at the Court of Nepal*, een werk dat wij in handen zouden wenschen van ieder Nederlandsch-Indisch ambtenaar en van ieder ander die belang stelt in het wetenschappelijk onderzoek van Indië. Daarom veroorloven wij ons de aandacht der lezers van dit tijdschrift op dat Leven te vestigen en van den rijken inhoud een kort uittreksel te geven ¹⁾.

Brian Houghton Hodgson werd geboren te Lower Beech in de gemeente Prestbury, Cheshire, den 1sten Februari 1800. Op zestienjarigen leeftijd werd hij rijp bevonden om toegelaten te worden tot het Haileybury College, toen ter tijd, gelijk men weet, de kweekschool van de ambtenaren bij den burgerlijken dienst van de *East India Company*. Het onderwijs aan deze inrichting, dat berekend was voor den tijd van vier semesters, was van voorbereidenden aard, in zoover de kweekelingen die na verloop van twee jaren met goed gevolg het eindexamen hadden afgelegd, naar Indië uitge-

¹⁾ De titel is: *Life of Brian Houghton Hodgson, British Resident at the Court of Nepal, Member of the Institute of France; Fellow of the Royal Society; a Vice-President of the Royal Asiatic Society, etc.* By Sir William Wilson Hunter, K. C. S. I., M. A., C. L. D., a Vice-President of the Royal Asiatic Society, etc. — John Murray, Albemarle Street, London, 1896.

zonden werden om gedurende minstens een jaar hunne studiën voort te zetten aan het College van Fort William te Calcutta, of anders in Madras of Bombay. De lessen bepaalden zich hoofdzakelijk tot eene voortzetting van voorafgaande studie der klassieke talen en der wiskunde en tot de beginselen der inlandsche talen; voorts werd onderricht gegeven in de algemeene beginselen van het recht en van staathuishoudkunde. Onder de leeraren te Haileybury muntte toen ter tijd uit de bekende staathuishoudkundige Malthus, aan wiens omgang de jonge Hodgson veel te danken had.

Na zijne studiën aan 't College volbracht te hebben, verliet Hodgson met een schitterend getuigschrift en als No. 1 van zijn jaar, tegen 't einde van 1817 Haileybury, om kort daarop naar Indië te vertrekken. De achttienjarige jongeling had zijn tijd niet alleen goed besteed door kennis op te doen, maar hij had ook, wat van nog meer waarde is, zich gewend om zelfstandig waar te nemen en zekere beginselen aangenomen waaraan hij tot aan zijn dood toe getrouw is gebleven. Van grooten invloed op zijne vorming is zijn leermeester Malthus geweest. «Malthus», om met de woorden van Sir William Hunter te spreken, «was, in fact, the dominant influence in Hodgson's intellectual horoscope. He found him a young aristocrat in social feelings and sympathies; he left him an advanced liberal in politics. But for the inspiration of Malthus, the youthful civilian would scarcely have embarked on a comprehensive study of the institutions and constitutional problems of Nepal, or struck into the great conflict over popular education in India with a scheme of his own.»

Gedurende het jaar dat Hodgson te Calcutta moest doorbrengen (1818—1819) had hij veel te lijden van 't klimaat. Calcutta was in die dagen eene uitnemend vervelende en daarenboven hoogst ongezonde plaats. Al genoot de jonge man, die een afschuw had van dronkemanspartijen, het voorrecht in kennis te komen met het even achtingswaardige als begaafde echtpaar D'Oyly en al kon hij bij ongesteldheid rekenen op hun liefderijke verpleging, de staat van zijne gezondheid werd zóó bedenkelijk, dat zijn geneesheer hem geen hoop gaf op herstel, tenzij hij naar het vaderland terugkeerde, of anders eene betrekking in de bergstreken zocht te verkrijgen. Nu waren op dat tijdstip slechts twee van die betrekkingen voor een beginnend ambtenaar open, namelijk de post van assistant-Commissioner in Kumaun en van assistant-Resident (d.i. vertegenwoordiger van 't Engelsch bewind) in Nepal. Het gelukte hem de eerstgenoemde betrekking machtig te worden.

Kumaun, een bergland op de zuidelijke helling van den Himálaya, werd in 1815 door de Engelsche troepen op de Gurkha's van Nepal veroverd, nadat deze laatsten gedurende 25 jaren de bewoners op allerlei wijze onder-

drukt en het land uitgezogen hadden. Niet lang te voren had Kumaun te lijden gehad van de invallen der Rohilla's, een stam van dweepzieke Mohammedaansche Afghanen, en iets later door onderlinge twisten, zoodat het land in een erbarmelijken toestand verkeerde, toen de Engelschen het in bezit namen. De Commissioner, d. i. naar ons spraakgebruik: Resident — onder wien Hodgson te dienen kwam, was George William Traill, een man van groote bekwaamheid en wylskracht, die streng, maar rechtvaardig heerschte volgens zijn eigen inzicht en met eene zekere mate van onafhankelijkheid, zoodat hij in de wandeling genoemd werd «de Koning van Kumaun». Voor de bevolking was zijn bestuur een zegen.

De leertijd dien Hodgson onder en met Traill doormaakte, is voor den eerste in meer dan één opzicht van groot nut geweest, hoe kort zijn verblijf in Kumaun dan ook geduurd heeft. In 1820 werd de betrekking van Assistant-Resident aan 't hof van Nepal vacant, en Hodgson aangewezen om die te vervullen. Met erkentelijkheid heeft hij steed teruggedacht aan Traill, van wien hij in zijne autobiografische aantekeningen het volgende getuigt: «I was much struck by the simple yet efficient method of administering the province, a new acquisition tenanted by very primitive and poor tribes. The Commissioner (Traill) who spoke and wrote the local language, dispensed with all formalities, settled cases in court like the father of a family, and encouraged every one who had a complaint to put it in writing and drop it into a slit in the court door, of which he kept the key. Answered *vivâ voce*, in court or out. He was of active habits, and went everywhere throughout the province, hearing and seeing all for himself. His cheerful simple manners and liking for the people made him justly popular. Took a hint from him when myself in authority in Nepal as to the way of becoming popular.»

Niet minder gelukkig dan in Kumaun, was Hodgson in Nepal eenen chef te vinden als de Resident Gardner, dien hij aldus kenschetst: «Found at Kathmandu in the head of the embassy another man to form myself upon, a man with all the simplicity and more than the courtesy of Traill, — a man who was the perfection of good sense and good temper; who, liking the Nepalese and understanding them, was doing wonders in reconciling a Court of Chinese proclivities to the offensive novelty of responsible international dealing through a permanent diplomatic establishment in their midst — a Court whose pride and poverty made it, moreover, jealously fretful at the novel sight of the costly and pompous style then inseparable from our Indian embassies.»

Deze woorden bevatten eene korte aanduiding van de taak welke de gezant der Compagnie aan het Hof te Kathmandu te vervullen had, maar zijn niet

berekend om een denkbeeld te geven van al de moeielijkheden waarmede een diplomaat te worstelen had om met Nepal op voet van vrede te blijven. Nadat Kumaun aan het Nepaleesch gezag onttrokken was, begreep de Gouverneur-Generaal, Lord Hastings, dat eene wijze staatkunde voorschreef «alle toekomstige oorzaken van misverstand te vermijden». Gardner was juist de man om die staatkundige gedragslijn te volgen, en gedurende de dertien jaren van zijn verblijf te Kathmandu volhardde hij in eene houding van welwillende non-interventie, eene houding welke hem mogelijk gemaakt werd door den overwegenden invloed van den minister Bhim Sen Thappa. Kort na Gardner's komst in Nepal stierf de Koning, een kind van twee jaar als zijn opvolger nalatende. Bhim Sen bleef toen aan 't bewind als Eerste Minister, met de Koningin-Moeder als Regentes in naam. Hij wist de hoofden der Gurkha's, den militairen adel en 't heerschende ras van Nepal, tot vriend te houden door een groot staand leger op de been te houden en door een uiterlijk vertoon van onverschilligheid jegens den Britschen Resident, ofschoon hij tegelijkertijd zorgvuldig alles vermeerde wat tot eene breuk aanleiding konde geven. Gardner begreep die houding volkomen, zoodat hij en de Eerste Minister in 't geheim goede vrienden waren, doch in 't openbaar tegenover elkander eene hooghartige houding aannamen.

Voor een jongmensch van twintigjarigen leeftijd als Hodgson toen was, had de rol van stillen toekijker weinig aantrekkelijks, zoodat hij blijde was in 1822 eene aanstelling te verkrijgen als Deputy-Secretary in 't Perzisch Departement te Calcutta. Doch weldra bleek dat zijn gestel, evenmin als vroeger, tegen 't klimaat daar bestand was, zoodat hij zich genoopt zag in 1824 naar Kathmandu terug te keeren, waar hij met den postdienst belast werd. Reeds in 't volgende jaar raakte de betrekking van Assistant-Resident wederom vacant en werd hij als zoodanig herbenoemd. Na de ondervinding die hij had opgedaan, begreep hij dat om in Indië te blijven leven zijn verblijf in Nepal moest gevestigd blijven.

Na verloop van vijf jaren nam Gardner zijn ontslag en dientengevolge werd Hodgson aangesteld als waarnemend Resident. In het afgesloten tijdvak had hij land en volk grondig leeren kennen; hij had met ijver de dierenwereld der streek bestudeerd en eenige gewaardeerde bijdragen tot de kennis daarvan in geschrift medegedeeld; op grootteschaal had hij reeds een aanvang gemaakt met de verzameling van Buddhistische Sanskrit Handschriften, eene verzameling, die onvermoeid uitgebreid en met vorstelijke mildheid door hem aan verschillende bibliotheken in Indië en Europa ten geschenke gegeven, voldoende zou geweest zijn om zijnen naam onsterfelijk te maken in de jaarboeken der wetenschap. Het waren echter niet enkel

wetenschappelijke vraagstukken die hem bezig hielden; ook voor aangelegenheden van staatkundigen aard had hij een open oog en een scherp blik. Dit toonde hij o. a. door zijne vertoogen aan de Regeering te Calcutta over de wenschelijkheid om Gurkha-regimenten in dienst te nemen, en over de beste wijze om het handelsverkeer met en over Nepal te bevorderen; twee onderwerpen waarop wij aanstonds zullen terugkomen.

Niet lang bleef Hodgson belast met de waarneming van het Resident-schap, daar de Regeering, misschien van oordeel dat hij nog te jong was voor den belangrijken post van Resident, als zoodanig benoemde Maddock, doch toen deze in 't begin van 1833 met verlof naar Europa ging, werd Hodgson in diens plaats aangesteld.

Reeds in 1832 had Hodgson zijn vertoog over de Gurkha-regimenten ingediend. In dat vertoog toonde hij aan, hoe de hoogere standen in Nepal eene georganiseerde erfelijke legermacht vormden, wier eenige loopbaan de krijgsdienst was; hoe wenschelijk het daarom zou wezen een aanzienlijk deel van die overvloedige militaire macht bij 't Britsche leger in te lijven en haar zodoende werkzaamheid te verschaffen. Het gehalte dier troepen was uitstekend, zooals trouwens erkend was door Engelsche militairen die over vier, in 1815 geworven Gurkhasche regimenten 't bevel gevoerd hadden. Hodgson nu gaf als zijn gevoelen te kennen dat men de gelederen van 't Britsch-Indisch leger voor de Gurkha's moest openstellen. Zooals het gaat, vond zijn denkbeeld aanhangers, vooral onder de militaire autoriteiten, maar toch moest het lang duren, tot de les van 1857, toen de groote opstand voor een deel met behulp van de door Jang Bahadur als hulp-troepen gezonden Gurkha's onderdrukt werd, vóórdat de zienswijze van Hodgson algemeen als juist werd erkend, en thans behooren de Gurkha-regimenten tot de beste en getrouwste van 't Britsch-Indisch leger.

Om den drukkenden last van 't militair element, waaronder Nepal gebukt ging, te verlichten, was het niet voldoende van daar troepen te werven. «Een tweede middel», betoogde Hodgson, «om den hartstocht voor 't wapenbedrijf onder de militaire stammen in Nepal tot rust te brengen, is dat wij van onzen kant behoorlijk aandacht schenken aan de toeneming van den handel». De nasporingen die noodig waren om voldoende gegevens te verzamelen werden gedurende verscheidene jaren voortgezet, eer dat de uitkomsten in behoorlijken vorm aan het oordeel der Regeering konden onderworpen worden. Dit geschiedde in twee verslagen, 't eene van 8 Maart 1830, 't andere van 1 December 1831. Met elkaar vormen die stukken, gelijk Sir William Hunter verklaart, het belangrijkste verslag van den Centraal-Aziatischen handel dat in de archieven van 't Indisch Gouvernement te vinden is. In 't eerste verslag werden de oorzaken blootgelegd «waarom

het groote handelsverkeer dat van nature tusschen de streken aan deze en aan gene zijde van den Himâlaya bestaan moest, en vroeger bestond, eerder den weg over Nepal moest zoeken dan dien over Bhutan ter eenre of van Kumaun ter andere zijde». In het tweede stuk gaf Hodgson de midelen aan welke strekken konden om dat handelsverkeer te doen herleven en te ontwikkelen. Hij toonde aan dat de concurrentie voor den Centraal-Aziatischen handel liep tusschen den handelsweg van Peking naar St. Petersburg in 't Noorden, en dien van Peking naar Indië over Nepal ten Zuiden. De Russische handelsweg was niets slechts veel langer, maar ook aanmerkelijk meer bezwaard door transito-rechten. Desniettemin bloeide de handel langs den Russischen weg, terwijl het verkeer langs den Indischen tot onbeduidendheid geslonken was. Verder werd tot in bijzonderheden uitgelegd welke waren voor uitvoer vooral in aanmerking kwamen, de onkosten van het vervoer enz., zoodat dat verslag een handboek mocht heeten voor de artikelen van Himâlayaschen handel welke in dien tijd den meesten aftrek hadden.

Hodgson had de voldoening dat zijne voorstellen ditmaal de goedkeuring der Regeering wegdroegen en dat hij als Resident van 1833 tot 1843 krachtig kon medewerken om het verkeer tusschen Britsch-Indië en Nepal te bevorderen. Van de sterke ontwikkeling der handelsbetrekkingen sedert dien tijd kan men zich een denkbeeld maken als men weet dat de 3 millioen rupies, de waarde der Nepaleesche in- en uitvoeren in 1831, gestegen zijn tot 33 millioen in 1891.

Zulk een ontwikkeling zou, zooals Hodgson voorzag, alleen dan mogelijk wezen, wanneer de wettelijke staat der Britsch-Indische kooplieden in Nepal behoorlijk geregeld werd. Deze overweging leidde hem tot een grondig onderzoek van het rechtswezen in Nepal, een onderzoek waarvan de uitkomsten zijn nedergelegd in twee officieele rapporten *On the Law and Police of Nepal* en *On the Law and Legal Practice of Nepal*¹⁾; benevens een opstel in de *Asiatic Researches*.

Gedurende het tienjarig tijdvak van zijn Residentschap ontwikkelde Hodgson in toenemende mate eene werkzaamheid die hem beroemd maakte in de wetenschappelijke wereld. Zijne geschriften over het Buddhisme waren niet alleen meesterlijk, zij openden een nieuw tijdperk in de studie van dien godsdienst. Zijne talrijke bijdragen tot de kennis der fauna van 't Himâlayagebergte wekten niet minder de algemeene bewondering, en wat zijne ambtelijke werkzaamheid betreft, die blonk te meer uit naarmate de omstandigheden moeilijker waren. In de tijden van binnenlandsche beroeringen

¹⁾ De laatste herdruk van beide komt voor in Hodgson's *Miscellaneous Essays* II, 211—250 (Trübner 1880).

in Nepal die hij beleefde, wist hij door kalm beleid en door persoonlijke achting die hij bij hoog en laag in 't land genoot, den vrede te bewaren en de waardigheid zijner Regeering op te houden. Dat was geen lichte taak bij het wantrouwen en den trots der Nepaleezen, bij 't woeden der partijschappen en bij de intrigues van een Oostersch hof.

Toen Hodgson in 1833 tot Resident benoemd werd, was Bhim Sen, die gedurende de minderjarigheid des Konings als Eerste Minister met de Koningin-Regentes het roer in handen gehad had, oppermachtig, want de Koningin was in 1832 overleden. Het streven van Bhim Sen was, zijne eigene partijgenooten zooveel als mogelijk te bevoordeelen en zijn tegenstanders, de aanhangers der dynastieke partij, bijna geheel van alle betrekkingen uit te sluiten; den jongen Koning beschouwde en behandelde hij als een nul, grootelijks tot ergernis van de eerste Koningin, eene fiere, hartstochtelijke en bekwame vrouw. Het een en ander had ten gevolge dat de oppositie tegen den Eersten Minister toenam en dat hij, om zich te handhaven, de oorlogspartij, wier vijandschap tegen de Engelschen telkens opflikkerde, tot vriend trachtte te houden. Intusschen begreep hij dat te eeniger tijd Britsche hulp hem te stade kon komen en zoo verklaarde hij zich in 1834 bereid om een handelsverdrag te sluiten, doch volgende gebeurtenissen verhinderden dat dit tot stand kwam. Want de zoon van den Eersten Minister was aan het tanen; de hem vijandelijke hofpartij nam gaandeweg in macht en invloed toe, en in 1837 brak eene omwenteling uit, waarbij hij ten val kwam. Onder voorwendsel dat de dood van 's Konings jongsten zoon op 24 Juli 1837 een gevolg was van het vergif dat Bhim Sen voor de Koningin bestemd had, werd hij gegrepen, gebonden en in de gevangenis geworpen, en het hoofd der tegenpartij, zekere Ranjang, uit de familie der Pandi's, werd Eerste Minister. Weliswaar bleef deze laatste niet lang aan 't bewind en moest hij zijn plaats ruimen aan Raghunath den Brahmaan, ten gevolge waarvan Bhim Sen uit de gevangenis ontslagen werd. Doch deze was nu een gebroken man, en zijne verbitterde vijanden, met de Koningin aan het hoofd, zonnen op middelen om hunne wraak op hem te koelen. In 1839 werden opnieuw beschuldigingen tegen hem ingebracht, eerst dat hij gepoogd had de Koningin te laten vergiftigen, later dat hij de Koningin-Weduwe, die in 1836 gestorven was, en den reeds lang overleden Vorst hetzelfde lot bereid had. Voor dat alles was er geen zweem van bewijs; desniettemin werd de oude man in de gevangenis geworpen en zóó smadelijk behandeld dat hij in wanhoop zich zelf met een mes den doodsteek toebracht. Zijn lijk werd geen eervolle behandeling waardig gekeurd, verminkt door de straten gesleurd en weggeworpen aan den rivierkant, ten prooi van honden en gieren,

Zoo was het rampzalig uiteinde van een man van wien Hodgson getuigt: «Ik ken geen inlandsch staatsman van den nieuweren tijd, behalve Ranjit Singh, die, alles in aanmerking genomen, waardig is vergeleken te worden met wijlen Generaal Bhim Sen van Nepal.» Toen de karakterlooze Radja, onmiddellijk nadat de schanddaad volbracht was, ontsteld zich naar den Britschen Resident spoedde om dezen kennis te geven van 't voorgevallene, gaf Hodgson hem koeltjes te kennen dat de geheele zaak buiten den kring zijner ambtelijke plichten lag en dat hij alleen zijne dankbetuiging kon uitspreken voor de officieele mededeeling, hem van wege de Darbar gedaan.

Het is te begrijpen dat onder zulke omstandigheden de taak van den Resident om den vrede te bewaren eene uiterst moeilijke was. Hij had het hoofd te bieden aan de intrigues der Koningin, eene rechte feeks, die haar zwakken gemaal volkomen beheerschte, en den storm te bezweren die dreigde van den kant der steeds driester optredende oorlogspartij. In 1840 hadden een vijftigtal Gurkha's de onbeschaamdheid een inval te doen op Britsch gebied, en hoewel het beleidvol optreden van Hodgson er in slaagde de geëischte voldoening voor den inval en de daarbij begane gewelddadigheden te verkrijgen, bleef de verhouding tusschen het Hof en de Residentie zeer gespannen. Bij een soldatenoproer in Juni 1840 hing het leven der Britsche beambten aan een zijden draadje. Middelerwijl waren de berichten van de tegenspoeden die de Britsche wapenen in Afghanistan ondervonden hadden, tot Nepal doorgedrongen, zoodat de toestand zich nog hachelijker liet aanzien. Toch wist Hodgson te bewerken dat de Radja met de oorlogspartij brak en er in plaats van den Minister Pandi, den gunsteling der Koningin, een van 's Vorsten verwanten tot Eersten Minister werd aangesteld. Daardoor had hij den wensch van den Gouverneur-Generaal, Lord Auckland, voorkomen; geen wonder dat hij daarvoor bij civiele en militaire autoriteiten lof inoogstte en hun gelukwenschen ontving. De dank van Lord Auckland bleef niet uit: »The Governor-General — I have the honour to inform you», heet het in de officieele *dépêche*, «has been pleased to express his entire approval of your proceedings during the anxious period of these negotiations».

Hodgson was nu meester van den toestand. De Koningin, woedend over 't mislukken van hare plannen, besloot het land te verlaten en eene bedevaart te doen naar Benares. Haar zwakke gemaal verloor wederom den moed en reisde haar achterna om haar terug te halen of haar te vergezellen. Lord Auckland verklaarde dat deze poging om Britsch grondgebied te betreden zonder paspoort, in de tegenwoordige omstandigheden niet kon geduld worden. Op Hodgson rustte de taak het koninklijk gezelschap weder te doen terugkeeren. Nauwelijks was de Koningin weder te Kathmandu,

of zij begon opnieuw te intrigeeren, ditmaal met behulp van haar oudsten zoon, een ellendeling. Ten gevolge van hare kuiperijen en haar overwicht op den Radja schenen de zaken een ongunstigen keer te nemen, doch met behulp van het Ministerie wist de Resident de plannen der oorlogspartij te verijdelen, en zelfs gedaan te krijgen dat de billijke eischen van 'tEngelsche Gouvernement werden ingewilligd. De Koningin verliet op nieuw in woede de stad om eene bedevaart naar Benares te ondernemen en daar hare dagen in godsdienstige afzondering te slijten, doch onder weg werd zij ziek en bezweek in October 1841 aan de koorts.

De Radja toonde na den dood dier heerschzuchtige vrouw eene oprechte begeerte om met de Britsche Regeering op goeden voet te blijven. Hij bood zelfs in 'tlaatst van 1841 Nepaleesche hulptroepen aan, van welk aanbod echter geen gebruik werd gemaakt, onder beleefde dankzegging. Kort daarop, in Januari 1842, kwam het bericht in Calcutta dat het Britsche leger in Afghanistan vernietigd was, en in de volgende maand trad Lord Auckland af om opgevolgd te worden door Lord Ellenborough. Op het punt van naar Europa te vertrekken, schreef Lord Auckland aan Hodgson deze beteekenisvolle woorden: «I write these few hasty lines to you, to take leave of you, and to wish you such good health as may enable you to complete your labours in Nepal, and afterwards to enjoy many years of comfort in England. It is most satisfactory to me on the eve of my departure from India, and when there is so much of gloom and danger in one quarter of our political horizon, that the prospects in regard to Nepal are better and more promising than they have long been. Once more I thank you for all you have done, and I wish you well.»

Het zou wel vreemd geweest zijn, als de noodlottige afloop van den Afghaanschen veldtocht zonder invloed ware gebleven op de stemming der Nepalsche heethoofden. Inderdaad, een paar maanden nadat het nieuws Kathmandu bereikt had, kwam het tot eene uitbarsting. Als voorwendsel diende eene rechtsvordering, door zekeren Kasinath, een Britsch-Indisch onderdaan, tegen Nepaleezen ingesteld. De man had twee jaar lang binnen het gebied van 'tResidentiehuis onder geneeskundige behandeling gelegen, terwijl hij zijne rechten voor de gerechtshoven van Kathmandu bepleitte. In den morgen van 23 April 1842 stormde het dienstpersoneel van Hodgson zijn zitvertrek binnen met het bericht dat de Radja met den Kroonprins en een grooten stoet, gevolgd door een regiment soldaten met geladen geweer, op het Residentiehuis afkwam. Hodgson snelde naar de poort en vond daar de schare reeds aangekomen. Zonder veel omwegen verklaarde de Radja dat hij kwam om de uitlevering van Kasinath te eischen. Natuurlijk kon die eisch niet ingewilligd worden. De Koning werd heftig en gaf

eindelijk bevel den koopman die tegenwoordig was te vatten, doch de Resident sloeg den arm om den koopman en zeide: «Gij neemt ons beiden of geen van beiden.» Door dit vastberaden optreden kwam de Vorst tot inkeer en werd hij voor rede vatbaar, en na lang over en weer spreken gelukte het hem te doen aftrekken. Later op den dag werd door den Koning, door den Kroonprins opgestoot, opnieuw eene poging gedaan om den koopman in zijne macht te krijgen, eene poging die wederom op Hodgson's standvastigheid afstuitte. De Radja bedaarde en zond zijne Ministers, die jegens den Resident vriendschappelijk gezind waren, om in onderhandeling te treden. Ten slotte ging Kasinath uit vrije beweging met de goedgezinde Ministers mede en maakte zijne opwachting bij den Koning, terwijl de Eerste Minister «borg bleef voor 's mans veiligheid en terugkeer naar het Residentiehuis».

Hodgson gaf verslag van 't gebeurde aan de Regeering te Calcutta. In antwoord op zijne mededeeling ontving hij een schrijven van Lord Ellenborough van 8 Mei 1842, waarin deze zijn misnoegen te kennen gaf over het voorgevallene en over de door den Resident gevolgde gedragslijn. Verder verklaarde de Landvoogd niet te kunnen gelooven «dat de Radja zoo zijn eigen waardigheid en de verplichtingen van 't gemeene recht had kunnen vergeten om den Vertegenwoordiger van een oprecht bevriende Mogendheid eene opzettelijke belediging aan te doen».

Dat schrijven, hetwelk nog allerlei andere zotheden in hoogdravende bewoordingen bevatte, had de Resident aan den Radja mede te deelen. Hodgson, overtuigd dat de bekendmaking van 's Landvoogds schrijven onheil zou na zich slepen, waagde het op eigen verantwoordelijkheid den brief niet af te geven, maar deelde den inhoud met eenige wijzigingen en in minder onvoorzichtige termen aan den Radja mede. Hij gaf den Gouverneur-Generaal kennis van hetgeen hij gedaan had, in de hoop dat Z. Exc. zijne goedkeuring schenken zou, wanneer de feiten hem volledig bekend zouden zijn. Lord Ellenborough antwoordde in een schrijven vol bittere verwijten en o. a. inhoudende dat Hodgson van zijne betrekking als Resident aan het Hof van Nepal zou ontheven worden, zoodra het jaargetijde en de eischen van den publieken dienst zulks zouden veroorloven.

Zoo werd Hodgson zijn aanstaand ontslag aangekondigd in een stuk, gedagteekend 21 Juni 1842. Reeds den volgenden dag schijnt Lord Ellenborough eenigszins spijt gehad te hebben van zijn drift en liet hij den secretaris Maddock aan Hodgson een vertrouwelijk briefje schrijven om hem mede te deelen dat de Landvoogd met de grootste waardeering van zijne verdiensten gesproken en tevens de hoop uitgedrukt had eene gelegenheid te zullen vinden hem een anderen werkkring te bezorgen. Ook zou de

Landvoogd het raadzaam vinden dat «de brief van gisteren een diep geheim bleef».

Nog vóór de ontvangst van beide brieven had Hodgson een stuk aan de Regeering opgesteld, waarin hij uitvoerig betoogde dat eene verandering van politiek in den zin van den Gouverneur-Generaal hare bedenkelijke zijde had, doch tevens gaf hij zijne meening te kennen over de beste wijze om zulk eene verandering, indien daartoe eenmaal besloten was, tot stand te brengen zonder gevaar voor onmiddellijke vredebreuk.

Ofschoon dit vertoog Lord Ellenborough niet kon bewegen afstand te doen van zijn voornemen om eene andere staatkunde tegenover Nepal te volgen, begreep hij toch dat Hodgson eigenlijk de man was die de meeste geschiktheid had om «de verandering» tot stand te brengen. Hiervan werd aan Hodgson particulier en officieel kennis gegeven. Dezelfde bewindsman die hem zijn ontslag had aangekondigd, belastte hem met de taak zijn, Ellenborough's, plan uit te voeren.

De Resident volvoerde de hem opgelegde taak met eere en gewenscht gevolg. Trouwens de omstandigheden begunstigten hem, daar de overwinningen der Britsche troepen in Afghanistan in den zomer van 1842 gelegenheid gaven om desnoods met wapengeweld tegen Nepal op te treden. Eene andere gunstige omstandigheid was het wangedrag van den Kroonprins, waardoor deze wreedaard het volk verbitterde, en de Koning in aanzien steeg. Daarbij was de tweede Koningin, die na den dood van de eerste de eenige Koningin geworden was, op de hand van het vredesministerie. Kortom, binnen zes maanden tijds was de Resident er in geslaagd om Lord Ellenborough's staatkunde van onthouding te verwezenlijken.

Hodgson had nu zijn taak als diplomaat volbracht, doch ter wille van zijne studiën wenschte hij nog een jaar langer rustig in Nepal te kunnen arbeiden, en vroeg daartoe verlof van den Gouverneur-Generaal. Het werd hem toegestaan, doch toen Hodgson in den zomer van 1843 uitstel verzocht ten einde in 't koude jaargetijde eenige onderzoekingen ten einde te brengen, werd hem dit door Lord Ellenborough geweigerd in een barsch schrijven van 2 Juni 1843.

Dit gebeurde zes weken voordat ruchtbaar werd dat Lord Ellenborough door de Bewindhebbers te Londen was teruggeroepen. De tot aftreden gedwongen Landvoogd maakte alvorens zijne waardigheid neder te leggen nog eens even van de gelegenheid gebruik om plotseling Majoor Henry Lawrence tot Resident in Nepal te benoemen en Hodgson te verplaatsen naar Simla, in de ondergeschikte betrekking van Assistent Ondercommissiонер. Door deze handelwijze van den aftredenden Gouverneur-Generaal gevoelde Hodgson zich begrijpelijkerwijze diep gekrenkt, te meer omdat

hij na de laatste gewisselde stukken zoo iets niet verwachten kon. Hij draalde niet met zijn ontslag te vragen, hetwelk hem verleend werd.

Bij Hodgson's laatste audientie bij den Darbar barstte de Radja in tranen uit en noemde hem «den Redder van Nepal». Hij vertrok uit Nepal vergezeld door de liefde en achting van het geheele volk, zooals het nooit voor een anderen Engelschman gekoesterd heeft.

Te Calcutta gekomen, onttrok hij zich aan alles wat zweemen kon naar demonstraties, doch hij kon niet verhinderen dat hem eene rechtmatige hulde gebracht werd in eene groote buitengewone vergadering van de *Asiatic Society*, die zooveel aan hem verplicht was.

In het vaderland teruggekeerd, werd hij door de Bewindhebbers met hartelijkheid ontvangen, en wat voor hem oneindig meer waarde had, hij smaakte de vreugde zijne beide ouders nog in leven te vinden. Na eenigen tijd bij hen in Canterbury doorgebracht te hebben, bezocht hij zijn geliefde zuster Fanny, Barones Nahuys, te Arnhem, waar hij gelukkige dagen sleet. Doch het duurde niet lang of hij gevoelde zich gedrukt dat hij zijne onderzoekingen had moeten staken. Dat gevoel werd hem zóó machtig, dat hij het besluit nam naar het veld zijner vruchtbare werkzaamheid terug te keeren en in 1845 als ambteloos geleerde naar Indië vertrok.

Van 1845 tot 1858, behoudens een kort bezoek aan Engeland en Holland in 1853, leefde Hodgson te Darjiling, in eene streek van 't Himâlaya-gebergte welke onder Britschen invloed stond, waarvan de natuur met die van Nepal overeenkwam. Daar, te midden eener grootsche natuur en vrij van ambtelijke beslommeringen, leidde hij het leven van een wijze, niet een zoodanige die zich mokkend en onverschillig van de wereld afkeert, maar die de schatten van kennis, door hem opgegaard, onbekrompen mededeelt, die belang stelt in de groote vraagstukken van den dag en met vreugde vakgenooten en vrienden bij zich ontvangt. Tot degenen die langeren tijd de gastvrijheid in zijne woning, Brianstone, genoten, behoort de beroemde natuurkenner Sir Joseph Hooker, die in zijn *Himalayan Journals* uiting geeft aan zijne onbegrensde bewondering voor Hodgson als onderzoeker, als denker en als mensch. Een andere bezoeker, Sir James Colville, Opperrechter van Bengalen, schrijft in 1847 o. a.: «Ik heb van hem meer omtrent Indië geleerd in deze weinige weken dan ik te Calcutta in nage-noeg twintig jaren geleerd had.»

In den loop van 1853 bracht Hodgson een kort bezoek aan zijne verwanten in Engeland en Holland. Het was toen dat hij kennis maakte met mej. Anne Scott en met haar in 't huwelijk trad, welk huwelijk aan de Britsche Ambassade in Den Haag voltrokken werd. Kort daarna vertrok hij met zijne vrouw naar Darjiling. De vier jaren, die hij aldaar nog zou ver-

wijlen, waren de gelukkigste welke hij in Indië beleefd had, want, zegt zijn levensbeschrijver, «eindelijk vond hij dat gezelschap en die sympathie waarnaar hij zoolang gesmacht had».

Gedurende de laatste jaren van zijn verblijf te Darjiling had Hodgson de voldoening dat Jang Bahadur, toen alvermogend Rijksbestierder van Nepal, het verzoek tot hem richtte de opvoeding te leiden van den vermoedelijke troonopvolger, Jang Bahadur's schoonzoon. En zoo werd de prins naar Darjiling gezonden. De goede betrekkingen welke aldus tusschen den gewezen Residenten het hof van Nepal bleven bestaan, hebben goede vrucht gedragen voor 't Engelsch bestuur, want toen in 1857 de groote opstand was uitgebroken, stelde Jang Bahadur de geheele krijgsmacht van Nepal ter beschikking van den Gouverneur-Generaal Canning, die, na eenige aarzeling, door toedoen van Hodgson het aanbod aannam. Men weet welke goede diensten de dappere Gurkha's, ten getale van 17.000 man, bij 't dempen van den opstand bewezen hebben.

De onderzoekingen van Hodgson te Darjiling hadden voornamelijk betrekking op de natuurlijke historie en de volkenkunde der oorspronkelijke bewoners van het Himâlaya gebied. Reeds in Nepal, van 1824 af, had hij zeer gewaardeerde bijdragen geleverd tot de kennis der zoogdieren van Nepal en Tibet, en groote verzamelingen aangelegd. Die verzamelingen, nog verrijkt met de aanwinsten te Darjiling, prijken thans in verschillende musea, waaraan de vrijgeveige verzamelaar ze afstond. De grootste verdienste als naturalist verwierf zich Hodgson, volgens de meest bevoegde beoordeelaars, als ornitholoog, zoodat hij onder de oorspronkelijke ornithologen van zijnen tijd den hoogsten rang inneemt. Van blijvende waarde zijn ook de door hem bekend gemaakte uitkomsten van zijn ethnologisch onderzoek van de halfwilde stammen in den Himâlaya, die de oorspronkelijke, of ten minste de oudste laag der bevolking in die streek vormen. Begrijpende dat eene studie dier stammen gegrond moest zijn op bekendheid met de hen omringende natuur, wijdde hij in de eerste plaats zijne aandacht aan de gesteldheid van het land, waarvan de vrucht was zijn in 1849 verschenen artikel *On the Physical Geography of the Himâlaya*. Hij strekte zijn ethnologisch onderzoek uit tot drie bergstammen, de Kotsjen, Bodo's en Dhimals, die vóór dien tijd ternauwernood met name bekend waren. Hij ontwierp een woordenboek van de taal dezer stammen volgens een zeer oorspronkelijk plan. Verder bewerkte hij eene spraakkunst van de taal der Bhodo's en Dhimals, en ten slotte gaf hij een stelselmatig overzicht van hun zeden, maatschappelijke gesteldheid en godsdienst. Het door hem geleverde werk is niet alleen eene bijdrage van bijzondere waarde tot de kennis der aborigines van den Himâlaya, maar heeft ook den stoot gegeven tot eene ijverige studie

der op lageren trap van beschaving staande niet-Arische bevolkingen van Indië.

De bemoeienis van Hodgson met het vraagstuk van het inlandsch onderwijs dagteekent reeds van den tijd toen hij nog in Nepal was. Sedert geruimen tijd was het vraagstuk hangende, welke taal men als voertuig van 't meergevorderd inlandsch onderwijs zou kiezen : de klassieke talen in Indië, nl. 't Sanskrit, 't Arabisch en 't Perzisch, of 't Engelsch. Er waren twee partijen, die scherp tegenover elkaar stonden ; de eene partij, aangevoerd door den orientalist Wilson, ijverde voor de klassieke talen van Indië ; de andere partij, vooral vertegenwoordigd door Macaulay, zag geen heil dan in 't Engelsch. Macaulay ging zóóver van te beweren — wat eigenlijk buiten de orde was — «wij hebben een volk op te voeden, dat thans niet kan opgevoed worden door middel van zijn moedertaal». Hier nu kwam Hodgson tusschen beide. Met zijn helder verstand, ruimen blik en onbevooroordeelden geest kostte het hem weinig moeite aan te toonen dat de geheele kwestie slecht gesteld was. Het geschil ter beslissing lag niet tusschen het Engelsch en de oude talen van Indië, maar tusschen het Engelsch en de levende volkstalen van het land. Wilde men dat het openbaar onderwijs werkelijk tot het volk doordrong, dan moest het opgebouwd zijn op den grondslag van de moedertaal der bevolking.

Hodgson was natuurlijk geenszins gekant tegen Engelsch onderwijs voor zekere klassen en onder bepaalde omstandigheden. In een open brief van 1843 laat hij zich o. a. aldus uit: «Ofschoon ik aan de moedertalen des volks [in mijn plan] de eerste en tweede plaats geef, geef ik aan 't Engelsch de derde; en in mijn Normaalschool, die niet zoozeer een opvoedingsgesticht is als wel een indirect middel om al zulke gestichten in bruikbaarheid te doen toenemen, zou ik willen maken dat de kweekelingen in beide talen — hun eigene en de onze — gelijkelijk bedreven worden.» De tegenstand van Hodgson tegen 't verengelschen van alle onderwijs wortelde in de overtuiging dat het onwjs, om niet te zeggen misdadig was, de geheele Indische maatschappij te willen revolutionneeren, met dat gevolg dat men in stede van bruikbare inlandsche beambten jonge papegaaien zou kweken. Het ontbrak niet aan personen die de juistheid van Hodgson's inzichten erkenden en hem steunden, maar toch duurde het tot 1854 vóórdat het door hem verdedigde stelsel van onderwijs werd goedgekeurd door het hof van Bewindhebbers, blijkens hun missive aan Lord Dalhousie, en eerst in 1883 heeft het Indisch Gouvernement zijne inzichten ten volle in praktijk gebracht.

Er is boven reeds sprake geweest van hetgeen Hodgson voor de studie van 't Buddhisme gedaan heeft. Honderden van Buddhistische teksten,

deels Hss. in 't Sanskrit en Tibetaansch, deels gedrukte boeken in het Tibetaansch, zijn door hem aan verschillende bibliotheken geschonken en daardoor toegankelijk geworden. Zonder behulp van de teksten uit Nepal zou de groote Fransche geleerde Eugène Burnouf zijn klassieke *Introduction à l'histoire du Bouddhisme indien*, noch zijn inhoudrijken *Lotus de la bonne Loi* hebben kunnen schrijven. En niet alleen als verzamelaar heeft Hodgson der wetenschap zoo'n grooten dienst bewezen, hij heeft aan den opbouw der godsdienstwetenschap ook rechtstreeks medegewerkt door zijne geschriften, welke het bewijs leveren dat hij dieper in 't wezen van het Noordelijk Buddhisme was doorgedrongen dan eenige Europeaan vóór hem. Hierover zijn alle deskundigen het volkomen eens. Terecht erkent dan ook de Heer Waddell, die door zijn werk getiteld: *The Buddhism of Tibet or Lamaism* ¹⁾ getoond heeft een grondig kenner van het Tibetaansch Buddhisme te wezen, dat Hodgson «de vader [is] van de hedendaagsche kritische studie der Buddhistische leer». Niet minder juist is het wanneer dezelfde zegt: «Van bijna evengroot belang zijn Hodgson's omstandige studies van bijzondere leerstellingen en haar ontwikkeling. Vele ervan, voor zoover ze op het Nepaleesche Buddhisme betrekking hebben, zijn tot nog toe onze eenige autoriteiten aangaande het onderwerp. Zóó inhoudrijk zijn 's mans geschriften, dat verscheidene zoogenaamde ontdekkingen van latere geleerden voorkomen in zijn beknopte tekst of in de overvloedige noten aan den voet der bladzijden.»

Het was in 1858 dat Hodgson voor goed Indië verliet, daartoe genoopt door de wankelende gezondheid zijner vrouw, die reeds in 1857 naar Engeland was vertrokken, en door de ziekte van zijnen hoogbejaarden vader. Het is zijnen zoon niet vergund geweest, hem weder te zien.

Na zijne terugkomst in Engeland vestigde Hodgson zich te Dursley in Gloucestershire. In 1867 verhuisde hij naar het buitengoed Grange bij Alderley. Daar had hij het ongeluk zijne vrouw te verliezen. Later hertrouwde hij met mej. Suzanne Chambré Townshend, de gade met wie hij nog lang genoeg vereenigd zou wezen om het zilveren huwelijksfeest te vieren.

De jaren van Hodgson's ouden dag vloden kalm daarheen. «Hij leidde het aangename leven», zegt zijn geschiedschrijver, «van een landedelman met een goeden stal, een jaarlijksch bezoek aan Londen, en in de latere jaren aan de Riviera in de lente». In 1883 bouwden hij en mevrouw Hodgson voor zich eene blijvende woning voor de wintermaanden te Mentone — de villa «Himalaya». Bemind door ieder die met hem in aanraking kwam, belang stellende in de wetenschap, letterkunde en vragen van den dag, doch wars van alle ijdel vertoon van geleerdheid en vrij van wereldsche

¹⁾ London 1895.

eerzucht, bracht hij de dagen van zijne welverdiende rust door, totdat hij zacht en kalm te Alderley overleed den 23 Mei 1894.

Brian Houghton Hodgson heeft geleefd en gewerkt als een buitengewoon man, die, ondanks miskenning van eene enkele zijde, door de besten en edelsten van zijne eigen natie geëerd is als weinigen; die in wetenschappelijke kringen buiten zijn vaderland in zeldzame mate algemeen eerbiedig herdacht wordt; die zich in Indië het vertrouwen en de genegenheid der bevolking heeft weten te verwerven, zooals misschien geen andere Europeaan ooit bezeten heeft.

Daarom zal zijn leven en bedrijf onuitwischaar geboekt staan in de geschiedenis der Britsche heerschappij in Indië. Daarom komt ook aan Sir William Hunter onze welgemeende dank toe, dat hij de edele figuur van zijn grooten landgenoot met zulke eene liefderijke hand en toch zoo waar geteekend heeft voor tijdgenoot en nakomeling.

Over Bilderdijs Darthula in ver-
band met de oude Iersche sage
van Derdriu en de zonen Usnechs.

Handelingen en Mededeelingen
van de
Maatschappij der Nederl. Letterkunde 1896 — 1897.

Leiden 1897.

Aan de lezers van *Bilderdijk* is het bekend dat onder zijne vertalingen van Macphersons *Ossian* ook voorkomt een gedicht getiteld *Darthula*. Dit gedicht is niet moeilijk te herkennen als een nagalm, hoewel een zeer zwakke, van eene beroemde oude Iersche sage, die ons in verscheidene middeleeuwsche handschriften en in meer dan ééne redactie bewaard is gebleven. Uit welke bronnen Macpherson bij 't schrijven zijner gedichten, die hij als vertalingen uit het Gaelisch van *Ossian* in de wereld zond, geput heeft is nog niet opgespoord en zal vermoedelijk nimmer opgespoord worden, doch zoo veel is zeker dat die bronnen zeer troebel moeten geweest zijn. Ook staat het vast dat Macpherson, ondanks zijn Keltische afkomst, heel weinig of in 't geheel geen Gaelisch kende en geen kennis droeg van het bestaan zelfs der oude Iersche, rijke letterkunde, die zelfs indien hij er iets van geweten had voor hem een gesloten boek zou geweest zijn. Zijne onkunde was zóó groot, dat hij de twee groote sagenkringen der oude Ieren, of wil men *Gaidelen*, d.i. Ieren en *Bergschotten*, met elkaar verwarde. Die twee sagenkringen, namelijk de cyclus van *Conchobar*, en die van *Fingal*, zijn zóó verschillend in karakter en daarenboven ten opzichte van den tijd waarin de helden er van door de overlevering geplaatst worden; zóó verschillend, zeg ik, dat een dooreenhaspeling van beide evenveel onkunde verraadt als een Indoloog zou toonen die geen onderscheid wist te maken tusschen den sagenkring van 't *Mahābhārata* en dien van 't *Rāmāyaṇa*. *Ossian* (*Oisín*), de zoon van *Finn*, is een persoon uit den tweeden, lateren epischen cyclus en staat in geenerlei verband tot den eersten sagenkring, waartoe de geschiedenis van *Darthula* behoort.

De naam *Darthula* is eene verbastering van *Deirdre*¹⁾, ouder *Derdriu*, zooals de heldin heet van een oud tragisch verhaal, beroemd als «een der drie jammerv verhalen van *Erin*». Het is ons, zooals reeds met een enkel woord gezegd is, overgeleverd in verschillende redacties, waarvan eenige in den oorspronkelijken tekst zijn uitgegeven, terwijl het ook aan vertalingen, om-

N. B. In den tekst zijn kleine wijzigingen aangebracht overeenkomstig potlood-aanteekeningen van Prof. Kern. -- (Noot van 1927).

¹⁾ Het verschil tusschen *Darthula* en *Derdre* of *Deirdre* is niet zoo groot als op 't eerste gezicht lijkt. Als men de klinkers op de Engelsche wijze uitspreekt en den klemtoon op de eerste lettergreep legt, klinkt de naam ongeveer als *Derdēlee* volgens Nederlandsche spelling.

werkingen of navolgingen niet ontbreekt ¹⁾). Bedoelde redacties verschillen in omvang en titel alsook ten opzichte van ettelijke bijzonderheden, maar in hoofdzaak stemmen ze met elkaar overeen. Een betrekkelijk korte redactie, ten titel voerende *Longes mac n. Usnig*, d.i. «De Ballingschap der zonen Usnechs» heeft de Leipziger Hoogleeraar Windisch opgenomen in zijn «Irische Texte mit Wörterbuch». Hoewel deze lezing van het verhaal hare verdiensten heeft, schenen andere redacties mij voor 't doel dat ik beoog beter geschikt, en wel die stukken welke door den Heer Whitley Stokes met zijne gewone nauwkeurigheid in tekst en vertaling, benevens inleiding zijn uitgegeven in de «Irische Texte» ²⁾).

Het begin ontleen ik aan een stuk getiteld *Oidheadh Cloinne h- Uisneach sonn*, d.i. «De dood der kinderen Uisnechs», voorkomende in Codex LVI der Highland Society te Edinburg. Het luidt als volgt:

Een verheven, doorluchtig, grootmachtig vorst stond aan 't hoofd van 't gewest Ulster. Zijn naam was Conchobar, de zoon van Fachtna, den zoon van Capa, enz. En die dappere, krijgshaftige opperkoning ging eens een feestmaal bijwonen in het huis van Feidlimid, Dall's zoon, Conchobar's eigen sagaverteller. En terwijl zij het feestmaal nuttigden, beviel Feidlimids vrouw van eene dochter. En Cathbad de Druide, die op dat pas in de vergadering kwam, voorspelde van het meisje dat veel ramp en ongeluk om harentwil het gewest zou treffen. En toen de helden dat hoorden, eischten zij dat men haar terstond zou dooden. «Dat zal niet gebeuren», zeide Conchobar, «neen, ik wil haar bij mij nemen en haar laten opvoeden, totdat zij mijn eigen vrouw wordt». Cathbad de Druide gaf haar den naam van Deirdre, en Conchobar plaatste haar in een afzonderlijk slot, met een pleegvader en pleegmoeder om haar op te kweeken. En niemand uit het gewest dorst in haar tegenwoordigheid komen, behalve haar pleegvader en pleegmoeder en eene hekeldichteres, genaamd Lebarcham, en Conchobar zelve. En zij leefde op deze wijze, totdat zij huwbaar was en alle vrouwen van haar tijd in schoonheid overtrof.

Op zekeren dag gebeurde het dat haar pleegvader, terwijl het sneeuwde, een kalf voor haar maal slachtte, en toen het bloed van 't kalf op de sneeuw gestort werd, boog zich een zwarte raaf neder om het te drinken. En toen Deirdre dat gewaar werd, zeide zij tot Lebarcham, dat zij wel gaarne een man zou willen hebben aan wien de drie kleuren voorkwamen die zij zag, namelijk de kleur van den raaf aan zijn hoofdhaar, de kleur van 't bloed op zijne wangen, en de kleur van de sneeuw op zijne huid. «Er is zulk een man»,

¹⁾ Meer bijzonderheden kan men vinden in de verhandeling van den bekenden Keltoloog Whitley Stokes in „Irische Texte“ uitgegeven door denzelfden en Prof. E. Windisch, 2de serie, 2de aflev. p. 110 vgg.

²⁾ Zie voorgaande noot.

zegt Lebarcham, «in 't gevolg van Conchobar; hij heet Náisi, de zoon van Usnech». — «Indien dat zoo is, o Lebarcham», zegt Deirdre, «verzoek ik u hem bij mij te brengen om met mij te spreken, in 't geheim». Lebarcham deelde dat aan Náisi mede. Toen kwam Náisi heimelijk om Deirdre te ontmoeten, en Deirdre betuigde hem hoe zij een groote liefde voor hem had opgevat na den lof dien zij van hem gehoord had, en verzocht dat hij haar aan Conchobar zou ontvoeren. Náisi werd het met haar eens, ofschoon hij eenigszins aarzelde uit vrees voor Conchobar. Toen trok Náisi met zijn twee broeders, Ainnle en Ardán, alsook Deirdre, benevens 150 krijgers naar Schotland, waar zij in dienst traden bij den koning van Schotland, totdat deze, de schoonheid van Deirdre hoorende beschrijven, haar voor zich zelven tot vrouw begeerde. Groote toorn maakte zich toen van Náisi meester, en hij toog met zijne broeders uit Schotland naar een eiland, vluchtende met Deirdre, na menig gevecht geleverd te hebben tegen het volk van den koning.

Zoo luidt het begin der sage Het vervolg waarvan de tekst uit twee Codices door Whitley Stokes ¹⁾ is vastgesteld, luidt, met eenige bekortingen hier en daar, als volgt:

Er werd een bijzonder schoon feest aangericht door Conchobar en de grooten van Ulster in het schoone Emain Macha. Alle voorname helden, dichters, geleerden, zangers en snarenspeleers waren daar tegenwoordig. Te midden van de feestvreugde geeft Conchobar zijn spijt te kennen dat er in die schitterende vergadering, waar de bloem van Ulsters heldenscharen tegenwoordig was, drie Toortsen des Oorlogs ontbraken, dat de drie zonen van Usnech, Náisi, Ainnle en Ardán, van hen gescheiden waren, en wel ter oorzaak van eene vrouw. «Náisi», zeide hij, «bezit al de krijgsdeugden om opperkoning van Ierland te zijn, en de kracht van zijn arm heeft hem anderhalve provincie in Schotland doen winnen».

Toen de aanwezigen te kennen gaven dat zij denzelfden wensch koesterden, maar niet hadden durven uiten, zeide Conchobar: «Indien dat zoo is, laten er boden en gezanten tot hen gaan naar Loch Eitche (Etive) in Schotland en naar de veste der zonen van Usnech.»

«Wie zal met die boodschap gaan», riep een ieder. «Ik weet», zeide Conchobar, «dat Náisi gezworen heeft nooit in vrede naar Ierland terug te zullen keeren, tenzij met een van drieën: namelijk Cúchulainn, den zoon van Subaltam, of Conall, den zoon van Aimirgin, of Fergus, den zoon van Ros, en ik wil nu zien wie van die drie mij 't meest genegen is». Toen nam hij Conall ter zijde en vroeg hem: «Wat zal er geschieden, dappere held, indien gij gezonden wordt om de zonen van Usnech te halen, en indien zij

¹⁾ Op. cit. p. 122 vgg.

ondanks uwe verzekering van vrijgeleide omgebracht worden?» — «De dood van meer dan één mensch zal daarvan 't gevolg zijn», zeide Conall, «een iegelijk van de Ulstermannen die ze zou willen deren, zal niet aan mijne handen ontsnappen, maar dood en ondergang tegemoet gaan».

«Het blijkt duidelijk, o Conall», sprak Conchobar, «dat gij mij niet liefhebt». En hij liet Conall heengaan, en wendde zich nu tot Cúchulainn met dezelfde vraag, doch deze was evenmin tot zulk eene schanddaad bereid. Eindelijk vraagt hij hetzelfde aan Fergus. En deze gaf ten antwoord: «Ik beloof alleen dat ik niemand van uw vleesch en bloed zal aanvallen, maar anders zal elk Ulsterman, die hen deert en dien ik in handen krijg, door mijne hand sneven.»

«Gij zult gaan om de zonen van Usnech te halen, o dappere held», sprak Conchobar. «Vertrek morgen en begeef u, na westwaarts getogen te zijn, naar de burcht van Borrach, den zoon van Cainte, en geef mij uw woord dat, zoodra zij in Ierland aangekomen zijn, het hun niet vergund worde te toeven, zoodat zij nog denzelfden avond in Emain Macha komen.»

Daarna voegden zich Conchobar en Fergus weder bij 't gezelschap, en Fergus vertelde dat hij zelf zou gaan om Usnechs zonen tot bescherming te strekken. En men ging dien nacht uiteen.

En Conchobar wendde zich tot Borrach en vroeg hem: «Hebt gij een feest voor mij bereid?» — «Zekerlijk», zeide Borrach, «maar het was mij onmogelijk dat voor u aan te richten hier in Emain Macha». — «Indien dat zoo is», zeide Conchobar, «geef het dan ter eere van Fergus, want het is een van zijne dure geloften dat hij geen uitnoodiging tot een feest mag afslaan». En Borrach beloofde zulks.

Den volgenden morgen vroeg maakte Fergus zich op, geen ander gevolg medenemende dan zijn twee zonen, Illann Finn en Buinne Borb-Ruad, en Fuillend den scheepsjongen, met de hulk Iubrach. En zij reisden voort tot de veste der zonen Usnechs in Loch Eitche. Aldaar hadden de zonen Usnechs drie ruime jagershutten; de hut waarin zij hun eten kookten, daarin aten zij niet, en de hut waarin zij aten, daarin sliepen zij niet. En Fergus liet een krachtigen roep schallen in de haven, zoodat men het aan 't uiteinde der nabijgelegen districten kon hooren. Juist zaten Náisi en Deirdre met het schaakbord van Conchobar tusschen hen beide in, en speelden daarop. En Náisi sprak: «Ik hoor het geroep van een Ier», zeide hij. Ook Deirdre hoorde het geroep en wist dat het de stem van Fergus was, doch verheelde het voor hem. Toen liet Fergus een tweeden roep schallen, en Náisi zeide: «Ik hoor een tweeden roep, en het is het geroep van een Ier.» — «Neen», sprak Deirdre, «niet de roep van een Ier, maar van een Schot». En Fergus liet voor de derde maal zijnen kreet schallen, en de zonen Usnechs hoorden nu, dat het

de kreet van Fergus was. En Náisi zond Ardán af om Fergus tegemoet te gaan. En Deirdre had Fergus reeds aan diens eersten roep herkend en deelde dat nu aan Náisi mede.

«Waarom hebt ge mij dat dan verheeld, vrouw?» zeide Náisi.

«Wegens een droomgezicht dat mij van nacht verschenen is», zegt Deirdre; «ik zag namelijk drie vogelen tot ons komen uit Emain Macha; ze hadden drie gulpen honig in hun bek, en die drie gulpen lieten ze bij ons achter, terwijl ze drie gulpen van ons bloed medenamen».

«Hoe verklaart ge dien droom, vrouwlief?» zegt Náisi.

«Aldus», antwoordde zij, «dat Fergus als boodschapper uit ons geboorteland tot ons komt met vrede; want niet zoeter is honig dan een vredesboodschap; en de drie gulpen bloeds die van ons genomen werden, zijt gijlieden die met hem mede zult gaan en verraden worden».

En het bedroefde hem dat zij zoo gesproken had. En Náisi verzocht Ardán, Fergus tegemoet te gaan. Ardán ging, en toen hij bij Fergus en diens zonen kwam, gaf hij hun drie kussen hartelijk en oprecht, en bracht hen met zich naar de veste der zonen Usnechs, waar Náisi en Deirdre zich bevonden. Ook dezen gaven Fergus en diens zonen drie kussen hartelijk en oprecht. En zij vraagden tijding uit Ierland, en in 't bijzonder uit Ulster. «De beste tijding die ik heb», zeide Fergus, «is, dat Conchobar mij gezonden heeft om u te halen, en dat ik plechtig op mij genomen heb voor uwe veiligheid in te staan».

«Gaat er niet heen», zeide Deirdre tot Náisi, «want uw eigen heerschappij in Schotland is grooter dan die van Conchobar in Ierland».

«Beter dan al 't andere is het geboorteland», zeide Fergus.

«Dat is waar», zegt Náisi, «want Ierland is mij liever dan Schotland, al mocht ik meer goeds in Schotland verwerven».

«Op mijn woord en mijn beschermende hand is vast te vertrouwen», zeide Fergus.

«Daarop is te vertrouwen, ja», sprak Náisi; «wij zullen met u medegaan».

Te vergeefs poogde Deirdre de broeders te weêrhouden om aan Fergus' roepstem gehoor te geven. Deze laatste gaf de verzekering dat elk man van Ierland die het wagen zou verraad jegens hen te plegen, door zijne hand zou sneven, en Náisi herhaalde: «Wij gaan met u mede naar Emain Macha!»

Zij begaven zich dienzelfden nacht op weg. Bij 't gloren van den dageraad maakten Náisi en Fergus zich op, gingen in de hulk zitten en voeren over de zee in 't ruime sop, totdat zij de burcht van Borrach bereikten. En Deirdre wierp eenen blik achterwaarts naar de landschappen van Schotland en sprak: «Vaarwel gij, land in 't oosten! het valt mij zwaar uwe havens en inhammen te verlaten, en uwe bloemende, bekoorlijk schoone vlakten, en uwe glanzig groene heuvelklingen!» En zij zong dit lied:

«Een lieflijk land is het land ginds in het Oosten,
 Schotland met zijn wonderschoon;
 Nooit zou ik het hebben verlaten,
 Ware ik niet met Náisi gegaan.

Lieflijk is Dún-fidga, Dún-finn,
 Lieflijk ook de sterkte op hun top,
 Lieflijk is het Eiland der Doornen,
 En lieflijk ook is Dún Suibni.

Bosch van Cuan,
 Waar Ainnle placht heen te gaan! helaas!
 Hoe kort heeft mij de tijd geschenen,
 Dat ik was met Náisi aan Albans kust!

Glenn Láid!
 Waar 'k placht te slapen onder 't looverdak;
 Visch en wildbraad, en dassenvet,
 Dat was mijn maal in Glenn Láid.

Glenn Eitchi!
 Daar sloeg ik mijn eerste woning op;
 Schoon is het woud daar, wanneer de zon,
 Opgekomen, Glenn Eitchi beschijnt.

Glenn Dá-Ruad!
 Mijn groet aan een ieder die daar woont!
 Lief is 't geroep des koekoeks op krommen tak
 Op de piek boven Glenn Dá-Ruad!

Lieflijk is Draigen met steile oevers;
 Lieflijk haar water met glinsterend zand.
 Nooit zou ik vandaar zijn vertrokken,
 Ware ik niet met mijn liefste gegaan.»

Daarna kwamen zij met Deirdre in de burcht van Borrach, en Borrach gaf aan de zonen van Usnech drie kussen, en heette Fergus met diens zonen welkom. En Borrach zeide: «Ik heb een feest voor u aangericht, Fergus.» Als Fergus dat hoorde, werd hij purperrood van top tot teen. «Dat is slecht van u, Borrach», sprak Fergus, «dat gij mij onderwerpt aan mijne dure gelofte, en slecht van Conchobar dat hij mij heeft doen beloven de zonen van Usnech naar Emain te brengen op den dag van hun aankomst in Ierland».

Fergus aarzelt en vraagt Náisi wat te doen. «Zoo gij het verkieselijk vindt de zonen van Usnech prijs te geven, nuttig dan dat feestmaal», zeide Deirdre.

«Ik zal ze niet prijsgeven», hernam Fergus, «want ik zal hun mijn twee zoons, Illann Find en Buinne Borb-Ruad medegeven naar Emain Macha, en mijn woord daarenboven».

«Al te veel goedheid», zeide Náisi, «want niemand heeft ons ooit in gevecht of in kamp verdedigd dan wij zelf». En toornig verwijderde zich Náisi, gevolgd door Deirdre, Ainnle, Ardán en de twee zonen van Fergus, die droef te moede achterbleef, al hield hij zich overtuigd dat geheel Ierland niet in staat zou wezen zijn belofte van vrijgeleide te schenden.

Terwijl de zonen Usnechs huns weegs gingen, sprak Deirdre: «Ik zou u een goeden raad willen geven, al zult gij dien niet opvolgen.» — «Wat is die raad dan», vroeg Náisi. — «Laten wij van nacht naar Inis Cuilenn, tusschen Ierland en Schotland, gaan, en daar blijven totdat Fergus het feestmaal genuttigd heeft; zoo zal Fergus aan zijn woord voldaan hebben en gijlieden zult nog lang in voorspoed blijven leven.»

Hiertegen kwamen de zonen van Fergus in verzet, en verzekerden dat zij met de zonen Usnechs en het woord van Fergus krachtig genoeg waren om elk verraad het hoofd te bieden.

«Wee is over ons gekomen met dat woord», zeide Deirdre, «nu Fergus ons verzaakt heeft voor een feestmaal».

Daarna trokken zij verder naar Finncharn, op den berg Fuait, maar Deirdre bleef achter in het dal, want een diepe slaap had haar overvallen. Zonder het te bespeuren liet men haar achter, doch weldra merkte Náisi het, keerde terstond terug en vond haar op 't oogenblik van haar ontwaken. En Náisi zeide: «Waarom bleeft gij hier, o edelvrouw?»

«Ik viel in slaap», zeide zij, «en daarin had ik een droom en een visioen».

«Welk een droom?» vroegde Náisi.

«Ik zag ieder van ulieden zonder hoofd, en Illann Find zonder hoofd, maar Buinne Borb-Ruad had zijn eigen hoofd en stond niet aan onze zijde.

Hierna trokken zij voort naar Ard na Sailech, dat tegenwoordig Armagh heet. Toen zeide Deirdre: «Iets gruwelijks is het wat ik nu zie: het is *uwe* wolk, o Náisi, in de lucht — en het is een wolk van bloed. Ik zou u een raad willen geven, o zonen van Usnech!»

«Welken raad wilt gij ons geven, edelvrouw?» vroegde Náisi.

«Om van nacht naar Dún-dealchain tegaan, waar Cúchulainn zich bevindt, en daar te blijven totdat Fergus komt, of anders onder bescherming van Cúchulainn naar Emain te gaan.»

«Wij hebben niet noodig dien raad te volgen», zeide Náisi.

En de jonge vrouw sprak als volgt ¹⁾).

.

 Zij vervolgden hun tocht langs den kortsten weg, totdat zij Emain Macha vóór zich zagen. «Ik kan ulieden een kenteeken aangeven, of Conchobar verraad of moord tegen u in 't schild voert.»

«Welk kenteeken is dat?» vraagt Náisi.

«Indien men ulieden binnenlaat in het gebouw waar Conchobar en de grooten van Ulster zich bevinden, is Conchobar niet van zins u kwaad te doen. Maar indien men ulieden in het gebouw Craeb-ruad ²⁾ huisvest, terwijl Conchobar in het gebouw Emain verwijlt, zal verraad en euveldaad tegen u beraamd worden.»

En zoo gingen zij verder tot aan de poort van het gebouw van Emain en verzochten binnengelaten te worden. De deurwachter, na vernomen te hebben wie zij waren, bracht bericht aan Conchobar, die na zich te hebben laten inlichten of er voldoende levensvoorraad in het gebouw Craeb-ruad was, bevel gaf de zonen Usnechs dáár onder dak te brengen. Dit werd aan de zonen Usnechs bericht, en Deirdre zeide: O Náisi, het is uw verderf dat gij niet deedt wat ik u ried; kom, laat ons dadelijk vlieden!

«Dat zullen wij niet doen», zeide Illann Find, de zoon van Fergus, «en wij moeten zeggen, vrouw, dat gij door zóó te spreken ons van groote kleinmoedigheid en lafhartigheid verdenkt. We zullen naar het gebouw Craeb-ruad gaan.» — «Dat zullen wij zeker», zeide Náisi. En zij begaven zich naar het gebouw Craeb-ruad, waar alles in gereedheid was gebracht om hen met betoon van gastvrijheid te ontvangen en te onthalen, doch zij waren te afgemat door hun tocht om voedsel of drank te nuttigen, want zij hadden zonder rust en zonder verpoozing doorgereisd, sedert zij de burcht van Borrach verlaten hadden totdat zij in Emain Macha aankwamen.

Toen zeide Náisi: «Laat men ons het schaakbord van Conchobar brengen, om er op te spelen.» Het schaakbord werd hun gebracht, de figuren werden opgezet, en Náisi en Deirdre begonnen te spelen. Tezelfder tijd was het dat Conchobar aldus sprak: «Wie van ulieden, wakkere mannen, wil voor mij gaan zien of Deirdre in gedaante en uiterlijk nog dezelfde is als vroeger? Indien zij niet veranderd is, dan is er in Adams geslacht geene vrouw schooner dan zij.»

«Ik zal er heengaan», sprak Lebarcham, «en u bericht brengen». Nu

¹⁾ Hierna volgt een lied dat in dichtmaat den hoofdinhoud van 't onmiddellijk voorafgaande herhaalt; het is een wisselzang, en dus klaarblijkelijk uit eene oudere poëtische redactie van de sage overgenomen. De mythische trekken in het lied pleiten voor de hooge oudheid van.

²⁾ De naam van een der paleizen van Conchobar.

schatte Lebarcham Náisi hooger dan iemand ter wereld, en daarom begaf zij zich naar de plaats waar Náisi en Deirdre zich bevonden. Toen zij dezen, met het schaakbord tusschen beiden in, spelende vond, overstelpde zij den zoon van Usnech en Deirdre met kussen, vurig en oprecht, en zij stortte een vloed van tranen, zoodat haar boezem geheel vochtig werd. En daarop sprak zij: «Het doet u geen goed, lieve kinderen, datgene te bezitten waarvan het verlies hem 't smartelijkste geweest is, nu gij in zijne macht zijt. Ik ben gezonden om u op te zoeken en te zien of Deirdre in gedaante en uiterlijk nog niet veranderd is. En ik betreur de daad die men heden nacht in Emain beraamt, namelijk verraad, schanddaad en trouwbreuk jegens u, o geliefde vrienden. En tot aan 't einde der wereld zal Emain geen enkelen nacht meer gelukkig zijn.» En zij maakte een lied daarop:

«Mijn harte treurt over de schandlijke daad,
Die dezen nacht in Emain geschiedt;
Om die schandlijke daad zal voortaan
Het heeten: «het twistende Emain».

Drie broeders, de besten onder den hemel
En op deze wijde aarde,
— Hoe droevig het ook is voor mij —
Worden gedood om ééne vrouw.

Náisi en Ardán befaamd,
Ainnle, hun broeder, de blankarmige,
Verraad wordt nu beraamd tegen hen;
Hoe kan ik anders dan treurig zijn!»

Daarna verzocht Lebarcham de zonen van Fergus, deuren en vensters van het gebouw Craeb-ruad te sluiten. «En zoo gijlieden aangevallen wordt, moge zegepraal en zegen u geworden! Verdedigt goed uw eigen persoon, uw vrijgeleide en het vrijgeleide van Fergus.»

Daarop vertrok zij neêrslachtig, treurig, droefgeestig naar de plaats waar Conchobar zich bevond. Toen deze vroeg welke tijding zij medebracht, antwoordde zij: «Ik heb goede tijding voor u, en slechte tijding. De goede tijding is dat de drie mannen wier dapperheid en krijgsdeugd de grootste is in Ierland en Schotland tot u gekomen zijn. De slechte tijding is dat de vrouw wier gedaante en uiterlijk de schoonste was ter wereld, toen zij van ons wegging uit Emain, niet meer is gelijk vroeger.»

Toen Conchobar zulks hoorde, week voor eene poos zijn jaloezie en zijn wrevel. Doch nadat men een paar ronden gedronken had, deed hij op nieuw de vraag: «Wie wil voor mij gaan zien of Deirdre in gedaante en uiterlijk nog is zooals vroeger?» En hij vroeg driemaal zonder antwoord te ontvangen.

Toen richtte hij 't woord tot Tréndorn Dolann: «Weet gij, o Tréndorn Dolann, wie uwen vader gedood heeft?» zeide hij.

«Ik weet», was het antwoord, «dat Náisi, de zoon van Usnech hem gedood heeft».

«Welnu», zeide Conchobar, «ga en zie, of Deirdre in gedaante en uiterlijk nog is zooals vroeger».

En Tréndorn begaf zich naar de hal Craeb-ruad, waar hij deuren en vensters gesloten vond. Schrik en angst maakten zich van hem meester, en hij zeide: «Er is geen middel om de zonen van Usnech te naderen.» Doch later bespeurde hij dat er een venster openstond, en door dat venster gluurde hij naar Náisi en Deirdre. Deirdre bemerkte hem, want zij was daar de schranderste. Zij gaf Náisi een wenk, en deze zag nu den blik van dien man. Daar nam hij een figuur van 't schaakbord op en slingerde die tegen 't oog van den jonkman, zoodat het oog uit de kas op diens wang zakte. Met één oog slechts keerde hij terug naar Conchobar, gaf hem verslag van begin tot eind, en zeide: «Daar ginds is de vrouw die de schoonste is ter wereld, en Náisi zal koning der wereld worden, indien zij hem gelaten wordt.»

Toen rees Conchobar op met de mannen van Ulster en zij gingen de hal omringen, een luid geschreeuw aanheffende en brandende fakkels in het gebouw slingerende. Dat werd aan Deirdre en de zonen van Fergus bericht, en zij vroegen: «Wie zijn daar beneden onder Craeb-ruad?»

«Conchobar met de mannen van Ulster», was het antwoord.

«En de waarborg van bescherming door Fergus gegeven tegen hen», zeide Illann Find.

«Op mijn woord», zeide Conchobar, «het is eene schande voor u en de zonen van Usnech, dat mijne vrouw bij ulieden is».

«Het komt nu uit», zeide Deirdre, «Fergus heeft u verraden, o Náisi».

«Op mijn woord», zeide Buinne Borb, «dat heeft hij niet gedaan, en ook wij zullen het niet doen».

Toen trad Buinne Borb naar buiten en doodde 150 man, bluschte de brandende fakkels en bracht de scharen in verwarring. «Wie veroorzaakt die verwarring in de scharen?» roept Conchobar uit.

«Ik, Buinne Borb, Fergus' zoon.»

«Ik bied u gunstige voorwaarden aan, zoo gij de zonen van Usnech prijsgeeft», zegt Conchobar.

«Welke zijn de gunstige voorwaarden die gij mij aanbiedt?» vraagt Buinne.

«Een gansche gouv», antwoordt Conchobar, «en een plaats in mijnen raad».

«Aangenomen!» herneemt Buinne, en hij nam het hem ter omkoopingsaanbodene aan, en nog dien zelfden nacht werd de gouv herschapen in eene wil-

dernis, vanwaar de naam *Sliab Dal Buinne* (d.i. wildernis van Buinne's deel).

En Deirdre hoorde die samenspraak en sprak: «Zoo waar, Buinne heeft u prijsgegeven, o zonen van Usnech! Die zoon aardt naar zijn vader.»

«Op mijn woord», zeide Illann Find, «ik zal hen niet verlaten, zoolang dit harde zwaard in mijn hand blijft». Daarop trad Illann naar buiten, versloeg 300 Ulstermannen, en kwam ter plaatse waar Náisi was, schaakspelende met Ainnle. En Illann ging om hen heen, dronk een teug, nam een brandend licht mede naar 't buitenplein en begon de scharen te bevechten, zoodat zij de hal niet durfden te omsingelen. Braaf was toen Illann Find, Ferguszoon! Hij had nooit iemand verkocht om kleinood of schatten; hem werd geen soldij door een koning geschonken, en hij had zelfs nooit eene koe aangenomen, behalve van Fergus.

Toen riep Conchobar: «Waar is mijn zoon Fiacha?».

«Hier», zeide Fiacha.

«Op mijn woord», vervolgde Conchobar, «gij en Illann zijt in denzelfden nacht geboren. Hij heeft zijn vaders wapenen; neemt gj mijn wapenen: schild, speer en zwaard, en hanteer ze moediglijk.»

Toen ging Fiacha rechtstreeks op Illann af, en Illann vroeg: «Wat beduidt dat, Fiacha?»

«Een gevecht op leven en dood met u», antwoordde Fiacha.

«Daar doet gj slecht aan», zeide Illann, «nu de zonen van Usnech onder mijne hoede staan».

Zij vielen elkander aan en begonnen een verwoed gevecht, waarbij Fiacha 't onderspit dolf en nederzeeg in de schaduw van zijn schild. En dat (wonderdadige) schild weerklonk als een teeken van den grooten nood waarin Fiacha verkeerde. En als weergalm klonk het donderend geraas der drie golven van Ierland.

Op dat pas was Conall Cernach, de zoon van Aimirgen, in Dún Sobairci, en hij hoorde 't donderend geraas. «Blijkbaar is Conchobar in gevaar», zeide Conall, «en het zou verkeerd wezen niet tot hem te gaan». En hij nam zijn wapenen, snelde naar Emain en vond de strijdenden: Fiacha op den grond uitgestrekt, zonder dat de Ulstermannen hem ter hulp dorsten te komen. Conall viel Illann van achteren aan en doorboorde hem met zijn speer.

«Wie heeft mij gewond?» zeide Illann.

«Ik, Conall», was het antwoord, «en wie zijt gj?»

«Ik ben Illann Find, de zoon van Fergus. Slecht hebt gj gehandeld, terwijl ik de zonen van Usnech moet beschermen.»

«Is dat waar?» hernam Conall.

»Ja, dat is waar.»

«Ach, ik ongelukkige», zeide Conall; «op mijn woord, Conchobar zal zijn

zoon niet van mij ontvangen dan nadat ik om die daad te wreken hem gedood heb».

En daarna hieuw Conall Fiacha het hoofd af, en ging heen.

Toen voelde Illann zijn einde naderen. Hij slingerde zijne wapenen in de hal, vermaande Náisi om moedig te kampen, en zeide dat Conall Cernach hem uit misverstand verslagen had.

Daarop ontstond een verward gevecht. De Ulstermannen, die inmiddels weder moed gekregen hadden, wierpen vlamrende tootsen in 't gebouw. De broeders verrichtten wonderen van dapperheid, en Náisi alleen hield drie uur lang de aanvallers in bedwang. Toen ging Deirdre naar hem toe en sprak: «Zegevierend hebt gij en uw twee broeders gestreden; houd u moedig ook verder. Maar het was slecht beraden van u dat gij op Conchobar en de mannen van Ulster vertrouwdet, en jammer is het dat gij niet gedaan hebt wat ik u ried.»

Toen maakten de zonen Usnechs een haag van elkandersschilden, namen Deirdre in hun midden, met hun gelaat tegen den vijand, waarvan zij driehonderd versloegen.

Op dat pas kwam Conchobar ter plaatse waar Cathbad de Druide zich bevond en sprak: «O Cathbad, houd de zonen van Usnech tegen en beproef uwe tooverkunst op hen, want zij zullen het rijk voor altoos ten gronde richten, indien zij thans ontsnappen. En ik geef u de verzekering dat geen gevaar de zonen van Usnech zal bedreigen.»

Cathbad sloeg geloof aan die woorden van Conchobar en maakte zich op om de zonen Usnechs te stuiten. Hij oefende zijne tooverkunst op hen uit, want hij deed eene hooggolvende zee op het veld vóór de zonen Usnechs ontstaan. Het was droevig te zien hoe deze door de groote zee werden overstelpt, terwijl Náisi Deirdre op zijne schouders hief om haar voor verdrinken te bewaren. Verder verzet was onmogelijk, de helden werden overmand.

Toen beval Conchobar de zonen Usnechs te dooden, doch al de mannen van Ulster weigerden zulks te doen. Nu had Conchobar een jonkman bij zich, met name Maine met de Roode hand, een zoon van den koning van Noorwegen. Náisi had diens vader en twee broeders gedood, en uit weerwraak daarover verklaarde Maine zich bereid de zonen van Usnech te onthoofden.

«Indien dat het geval is», zeide Ardán, «dood mij dan 't eerst, want ik ben de jongste der broeders».

«Neen», zeide Ainnle, «laat mij 't eerst gedood worden».

«Dat mag niet», zeide Náisi. «Ik bezit een zwaard dat Manannan de zoon van Lir (de Zeegod) mij gegeven heeft en dat geen spoor van een slag achterlaat. Laat ons alle drie tegelijk met denzelfden slag getroffen worden, zoodat geen onzer ziet dat zijn broeder onthoofd wordt.»

Toen strekten die drie edele helden hun hoofd op het blok en met één slag scheidde Maine hun hoofden van de romp. En een iegelijk der Ulstermannen die dat aanschouwde, slaakte drie kreten van droefheid.

In de verwarring was Deirdre ontkomen naar de vlakte van Emain, her en derwaarts loopende totdat haar Cúchulainn ontmoette. En zij begaf zich onder zijne bescherming en vertelde hem van begin tot eind hoe de zonen van Usnech verraden waren geworden.

«Dat doet mij leed», zeide Cúchulainn. «Weet gij wie hen gedood heeft?»

«Maine met de Roode hand, de zoon van den koning van Noorwegen», antwoordde zij.

Cúchulainn en Deirdre kwamen op de plek waar de zonen Usnechs lagen, en Deirdre wikkelde heur haren los en begon het bloed van Náisi te drinken. Een aschgrauwe kleur overtoog heur kaken, en zij zong het volgende lied: (o. a.)

«Aan u, o machtige Náisi,
Zou de wereld, oost en west,
Zeker hebben toebehoord,
Zoo de groote wandaad niet gepleegd was.
Laat mij in het graf begraven zijn,
Laat een steen mijn rustplaats dekken;
De gruweldaad die 'k heb aanschouwd,
Is 't wat mij den dood berokkent.»

Na dat lied zeide Deirdre: «Laat mij mijn gade kussen.» En zij begon Náisi te kussen en zijn bloed te drinken, en sprak het volgende lied uit ¹⁾:

«Niemand in de wereld wane,
Dat ik Náisi lang zal overleven;
Na Ardáns en Ainnle's dood
Zal mijn tijd niet lang meer zijn.
Ulsters vorst, mijn eersten man,
Heb 'k verlaten uit liefde voor Náisi;
Kort zal mijn leven zijn na hen;
Hun lijkspelen zal 'k doen houden.
Vervloekt zijt gij, Druide Cathbad,
Die Náisi om een vrouw gedood hebt!
O man die daar de grafkuil delft
En mijn lief aan mijn oog onttrekt,
Maak het graf toch niet te eng:
Ik wil liggen naast de helden.»

¹⁾ Hiervan deel ik slechts eenige strofen mede.

Na eene poos ging Deirdre in de kuil zitten en gaf Náisi drie kussen, vóórdat zij zich in het graf nederlegde. En Cúchulainn toog naar Dún Dealgán met kommer en droefheid in het hart. En Cathbad de Druide vervloekte Emain Macha uit wraak voor het groote kwaad dat bedreven was. En hij zeide dat na die daad van trouweloosheid noch Conchobar noch iemand uit zijn geslacht ooit weder die plaats in bezit zou hebben.

Wat Fergus betreft, hij kwam den morgen na den moord der zonen Usnechs in Emain Macha. En toen hij bevond dat zij gedood waren in strijd met zijne verzekering van vrijgeleide, trok hij zelf met Cormac, Conchobar's zoon, en Dubthach, met hun troep, tegen Conchobar's gevolg op. Maine, de zoon van Conchobar, sneuvelde door hunne hand, benevens 300 man van zijn gevolg. Emain Macha werd aan de vlammen prijsgegeven en verdelgd; en de vrouwen van Conchobar werden gedood. Na eene vreeselijke slachting aangericht te hebben, weken Fergus en de zijnen uit naar Connaught, waar zij door Ailell en Medb, den koning en de koningin van 't land, de bittere vijanden van Ulster, met open armen werden ontvangen.

In eene der andere redacties wordt het einde der droeve geschiedenis weinig afwijkend aldus verteld:

Hun grafsteen werd opgericht; hun namen werden in Ogam (d.i. in Runen) daarop geschreven, en hun lijkspelen werden gehouden. Cathbad de Druide sprak zijnen vloek uit over Emain, omdat de zonen Usnechs daar vermoord waren in strijd met het eerewoord van Fergus, en nadat Conchobar hem, Cathbad, plechtig beloofd had hen niet te zullen dooden, indien Cathbad zijne toovermacht zou willen aanwenden en hen aan hem overleveren. En Cathbad verkondigde daarenboven dat noch Conchobar, noch iemand uit diens geslacht Emain zou bezitten sedert dien moord tot aan den dag des oordeels. En dat is bewaarheid geworden, want noch Conchobar, noch iemand van zijn geslacht heeft Emain bezeten van toen aftot heden toe.

Naar luid van eenige omwerkingen der sage, o.a. de door Windisch uitgegevene, bleef Dirdriu nog een tijd lang in leven. In een stuk getiteld «Van den dood van Dirdriu», dat zakelijk veel overeenkomst vertoont met het laatste gedeelte van de *Longes mac n-Usnig*, leest men:

Wat Dirdriu aangaat, toen deze dingen geschied waren, leefde zij onder de huisgenooten bij Conchobar, gedurende een jaar na de vermoording der zonen Usnechs. En in al dien tijd hief zij het hoofd niet op en kwam er geen lach over hare lippen. Als Conchobar zag dat spel noch vriendelijkheid bij haar iets baatte, en dat scherts noch minzame bemoediging haren aard verzachtte, zond hij bericht aan Eogan, den zoon van Durthacht, vorst van

Fernmag (Fermoy). En sommigen zeggen dat deze Eogan degene was die Náisi te Emain Macha gedood had. Nadat Eogan in Conchobars hofaangekomen was, zeide Conchobar tot Derdriu dat aangezien hij zelf niet in staat geweest was haarsmart te lenigen, zij eenigen tijd bij Eogan zou doorbrengen. Mèt plaatste hij haar achter Eogan in zijn karos en stond haar af. En terwijl ze voortreden, wierp zij een blik van onuitsprekelijken haat op Eogan vóór haar, en zulk een blik op Conchobar achter haar, want er waren geen twee wezens in de wereld die zij zoozeer haatte als deze twee.

Als nu Conchobar dit bespeurde, zeide hij gekscherende: «O Derdriu, het is de blik van eene ooi tusschen twee rammen, dien gij op mij en op Eogan werpt.» Toen Derdriu dat hoorde, schrok zij op, sprong uit den wagen en stiet zich het hoofd te pletter tegen eene steenrots vóór haar, zoodat de hersenen er uit spatelden. En zoo kwam Derdriu aan haar einde.

Over de dichtelijke waarde van dit tragisch verhaal behoef ik niet breedvoerig uit te weiden; alleen wil ik als mijne meening te kennen geven dat de levendige verhaaltrant, de scherpe karakterteekening, de eenvoudige en toch indrukwekkende voorstelling van verschillende aandoeningen en hartstochten ons geen geringen dunk doen opvatten van het talent der oude Iersche sagenvertellers. De hier en daar ongepolijste taal verhoogt den indruk van 't geheel, omdat ze in overeenstemming is met de geschilderde zeden en toestanden. Wat is er nu van de oude sage naar vorm en inhoud in Macphersons bewerking overgebleven? Slaan wij op den aanhef naar Bilderdijks vertaling:

«Schoon zijt ge, ô Nachtvorstin! uw somber aangezicht
Is lieflijk! Gij verschijnt met zilverglanzig licht.
De starren treden bij uw optred voor, in 't Oosten:
Het sombre wolkjen lacht wanneer gij 't kooft vertroosten,
En bloost zijn wangen met den weêrschijn van uw glans.
Wie is er, u gelijk, aan 's hemels breede trans?
De starren staan beschaamd en staken 't flikkerroogen,
Verbleekt, waar gij verschijnt, en met een floers betogen.
Doch waar, waar wijkt gij thands op 't midden van uw baan?
Wat neemt uw stroef gelaat voor donkren sluier aan?
Verschuilt ge, als Ossiaan, u ergens in spelonken,
En ligt ge, als hij, misschien in diepen rouw verzonken?
Is uwer zustren rei ten hemel uitgebonsd?
Of vlieden ze uw gezicht, wanneer gij 't voorhoofd fronst?
ô Ja, zij zijn niet meer, die, scharende om u henen,
Met u, den stillen Nacht zijn heerlijkheid verleenen.

Zij weken, heerlijk licht! en een verborgen smart
 Omwindt u 't schuw gelaat met aaklig nevelzwart!
 Dan, als ge uw blaauwend spoor verweigert op te klimmen,
 Verheft zich 't bleek gestarnte op onvermogen glimmen,
 En 't geen zich aan uw zijde, in schaamrood blozen hult,
 Braveert dan, dat zijn glans het halve rond vervult.
 Thans zijt ge in 't blinkend kleed ter renbaan opgetogen;
 Ai! toon uw glinstrend hoofd aan mijn verlangende oogen.
 Breekt, winden! winden, breekt het wolkgespansel door,
 Dat ze uit, dat ze af moog zien van 't heldre wandelspoor;
 Dat berg en heuveltop van zilveren glans moog blikkeren,
 En de Oceaan heur licht op zijn gegolf zie flikkeren!» —

Welke verdiensten deze statige verzen ook hebben mogen als proeve van beschrijvende poëzie, ze missen ten eenenmale het epische karakter dersage. Ze zijn de onvervalschte uiting van de dichtsterlijke stemming van Macpherson, die den indruk van zijne verzen heeft willen verhoogen door de figuur van Ossian op te roepen. Geheel ten onpas, want Ossian heeft met de sagen uit den Conchobar-cyclus evenmin iets gemeen als de *ouverture* van de Darthula met den geest der oude epische poëzie.

In de onmiddellijk volgende verzen worden wij bekend gemaakt met de hoofdpersonen van het verhaal, wier namen, hoezeer verbasterd, licht te herkennen zijn.

«De dappre Nathos doolt langs 't bruischend pekelveld,
 Van Athos, de eer der jeugd, en van Ardijn verzeld.
 Dees wakkre broedrentrits, in 't onweêr fier te moede,
 Vliedt in dees donkre nacht voor Kairbars doller woede.
 Wie is 't, die aan hun zij in droefheid roerloos staat?
 De nacht verbergt het schoon van 't overschoon gelaat;
 Haar vlechten drijven los op d' adem van de orkanen;
 Haar sluier golft en zwiert als kronklende oorlogsvanen.
 In 't midden van dees mist, door licht noch glans bestraald,
 Gelijkt ze een Hemelgeest, van 't luchtswerk afgedaald.
 Wie is zij, dan de bloem van Erins eêlste schoonen,
 Die, Kairbars min ontvloën, haar lot met Usnoths zonen
 Vereenigde, en, genoopt door de allerteêrste vlam,
 In Nathos dappren arm heur dierbre toevlucht nam?
 Maar ach! vergeefsche vlucht, Darthula! ijde poging!
 De winden spannen saam tot spot van uw beooging!
 Zij weigren u de kust waar u het hart naar trekt.

't Is 't boschrijk Etha niet, dat zich uw oog ontdekt.
 Dit zijn de bergen niet, die Usnoths scepter eeren,
 Noch de oeverbrandingen, die Ethaas strand verweeren ;
 't Paleis van Kairbar schuilt bij gindschen heuveltop ;
 Ginds heft uws vijands burcht den trotschen schedel op.
 't Is Erin ('t geen ge ontvluucht), vervuld van moordenaren,
 Dat hier 't bemoschte hoofd u toestrekt uit de baren,
 En Turaas baai omvangt uw vaartuig in heur schoot.
 Rampzaalgen ! ze is voor u de woonplaats van den dood.
 Waar, waar onthieldt ge u toch, gij Zuidelijke winden,
 Toen duisternis en storm die braven dus verblindden ?
 Ach ! dartlend op de heide in fladderzieke lust,
 Vervolgde uw speelzieke aâm de distels van de kust.
 Ach ! dat ge aan Nathos hulk uw aandacht hadt gegeven,
 En met uw ademtucht zijn floddrend zeil gesteven !
 Het strand van Etha waar hem spoedig opgedaagd,
 En 't hem aanbiddend volk had nooit hun Hoofd beklagd !

De namen der drie broeders luiden bij Macpherson Nathos, Ailthos en Ardan, beantwoordende aan Náisi of Nóisi, Ainnle en Ardán ; de twee laatste namen heeft Bilderdijk gewijzigd tot Athos en Ardijn, misschien omdat hem deze meer *salonmässig* klonken. De naam des vaders, Usnoth, verschilt niet noemenswaardig van Usnech of Usneach, in de latere uitspraak, aangezien volgens deze *ch* en *th* samenvallen ¹⁾). Etha kan Eitche wezen. Zeer zonderling is de vermelding van Kairbar, waarmede kwalijk iets anders bedoeld kan wezen dan Cairbre (Cairpre, Corpri). Nu is dit wel de naam van eenige bekende Iersche vorsten, doch Macpherson heeft blijkbaar Cairbre met Conchobar verward. Trouwens zijn geheele gedicht is verward. De omtrekken van het verhaal zijn zoo nevelachtig mogelijk, en het is wel te begrijpen dat sommige bewonderaars der zoogenaamde Ossianische poëzie haar nevelachtige gestalten zoo schoon in overeenstemming achtten met de nevelen van Schotland ! Jammer dat er in de figuren der echte, onvervalschte sage niets nevelachtigs te ontdekken is.

Het vervolg van Macphersons gedicht vertoont weinig overeenkomst met den inhoud van de oude Iersche sage in hare onderscheiden redacties. Wij ontmoeten klaagliederen en beschrijvingen van gevechten tusschen de zonen van Usnoth en de scharen van Kairbar, eindigende met den dood der drie helden. Telkens komt de pseudo-Ossian er tusschen in om zijn gemoed uit te storten, zeker opdat de lezer in den waan blijven zou dat hij echte, on-

¹⁾ Verderop wordt Kuthullijn vermeld, d.i. Cúchulainn; dus ook hier *th* voor *ch*.

vervalschte, oude Keltische poëzie voor zich heeft. Toch is het niets anders dan echte achttiende-eeuwsche *salonpoëzie* met een exotisch tintje. Of is dit te veel gezegd, en niet toepasselijk op het laatste gedeelte waar Darthula's uiteinde geschilderd wordt:

«Darthula bleef verstomd in weedom, en beoogde
Hun schrikbren val. Geen traan, die zich te ontlasten poogde!
Heur blik is aaklig, woest; heur rozenwang, misverfd:
En bevend vormt ze een woord, dat op heur lippen sterft.
Heur zwarte hairlok vliegt in wanorde om heur slapen. —
Onëedle Kairbar kooft: «Waar is die bloem der knapen,
Waar is uw Minnaar thands? Waar Ethaas Legerhoofd,
Die uw bevalligheên aan Kairbar had ontroofd?
Zaagt ge Usnoths zalen reeds, of Fingals bruine bergen?
'k Had Fingal-zelv' door 't zwaard dien diefstal afgaan vergen,
Had niet de wind Darthule in mijne macht hersteld,
En Zelma ware in rouw, zijn Koning neêrgeveld!»

Nu liet haar machtlooze arm den zwaren beuklaar zinken;
Men hoorde 't hol metaal op 't dorre steenzand klinken.
Heur hagelblanke borst was nu aan 't oog ontdekt.
Ontdekt! maar 't eenenmaal met sijplend bloed gevlekt.
Een schicht stak uit heur zij', die haar de hartaâr kliefde.
Zij valt op 't bloedig lijk van heur zoo teêr geliefde.
Heur hair verspreidt zich op zijn aanschijn. Beider bloed
Vermengt zich om hen heen, ten tuige van hun gloed.

Hoe deerlijk, Kollaas Telg! hoe zijt gij omgekomen!
Zelama zwijgt en treurt aan heur azuren stroomen,
En Truthils stam heeft uit. ô Erins schoonste Maagd,
Waar, waar is de uchtendstond, die voor uw oogen daagt!
Uw slaap is eindloos in de grafkuil, en 't ontwaken
Verr' af. De Morgenzon zal nooit uw koets genaken,
En roepen: «Rijs, Darthule, ô glansrijkste in 't Heelal!
De zoele lentelucht zweeft lisplend door het dal:
De bloemenschudden 't hoofd op 't zachtegroen der duinen;
De wouden ritslen reeds met halfgevormde kruinen —»,
Wijk af, gij zon, wijk af! Darthula ligt ter rust;
Haar schoon verrijst niet weêr, haar glans is uitgebluscht!»

Het heeft den gedichten van Macpherson sedert hun verschijning, nu nog geen anderhalve eeuw geleden, niet ontbroken aan heftige verguizers, evenmin als aan geestdriftige bewonderaars. De eerste trokken er tegen te velde

meer uit Engelsche nationale ijdelheid, die niet kon dulden dat er uit Schotland iets goeds kon komen, dan wel tengevolge van een gelouterden smaak of grondige kritiek; de gronden ten minste tegen de echtheid der zangen van Ossian aangevoerd waren over 't algemeen nog kinderachtiger dan de beweringen der voorstanders. Dat mannen als Herder, Napoleon, Bilderdijk en zooveel anderen, smaak konden vinden in «Ossian», is niet zoo vreemd als het ons op den eersten blik wel schijnt, want ook zij waren kinderen van hun tijd, een tijd waarin nieuwe denkbeelden ontloken en de literarische gezichtskring werd uitgebreid; daarenboven hadden zij geen nationale vooroordeelen te overwinnen om te gelooven aan het bestaan eener Gaelische poëzie. Een Fransch geleerde, die zich voor de Keltische studiën zeer groote verdiensten heeft verworven, H. d'Arbois de Jubainville, maakt de volgende treffende opmerkingen ¹⁾: «Macpherson, dans son œuvre soi-disant gaélique, a presque toujours exprimé les idées de ses contemporains; son Ossian et les guerriers que chante cet Ossian pensent à peu près comme les gens lettrés du dix-huitième siècle; ceux des hommes du dix-huitième siècle qui avaient l'esprit cultivé et, comme on disait, le cœur *sensible*, ont été heureux de se reconnaître et de s'admirer eux-mêmes, à de très légères réserves près, sous des noms celtiques et dans des textes auxquels on attribuait une haute antiquité.»

Aan deze opmerkingen zou ik iets willen toevoegen; namelijk dit dat Macpherson bij de achttiende-eeuwsche denkbeelden en gevoelens door hem uitgedrukt een zeker mengsel van vreemde ingredienten heeft toegevoegd, genoeg om het geheel een prikkelenden bijmaak te verleen.

Er zou natuurlijk nog veel meer te zeggen zijn van den invloed dien de zoogenaamd Ossianische poëzie op de letterkunde der Europeesche volken in 't laatst der vorige en 't begin dezer eeuw gehad heeft. Doch dat ligt buiten mijn bestek; ik had geen ander doel dan door een sprekend voorbeeld te doen uitkomen, hoe groot het verschil is tusschen de uit den geest en den beschavingstoestand van 't oude Gaelische volk voortgesproten epische verhalen en de uit eenige verweerde overblijfselen dier literatuur samengestelde gewrochten van een dichter der 18de eeuw.

¹⁾ Cours de Littérature Celtique. T. V, l'Épopée Celtique en Irlande, XXVI (1892.)

Bimaneesche Taalstudie.

Bespreking van J. C. G. JONKER, Bimaneesch-Hollandsch
Woordenboek. Batavia 1893. — dezelfde, Bimaneesche
Texten. Batavia 1894. — dezelfde, Bimaneesche spraak-
kunst. Batavia 1896.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede nieuwe Serie, 2^e jaargang.

's Gravenhage 1898.

Het is een verblijdend feit dat de talen van den Indischen Archipel in toenemende mate de aandacht trekken en grondig bestudeerd worden. Waarom mag men zich daarover verheugen? Ten eerste, als men de zaak van een zuiver wetenschappelijk standpunt beschouwt, omdat de leemten in onze kennis daardoor gaandeweg worden aangevuld, iets waarmede onderzoekers van alle natiën gebaat zijn, want de wetenschap is een internationaal belang. Ten tweede, omdat het de plicht is van ons, Nederlanders, als beschaafde natie zooveel als in ons vermogen is, bij te dragen tot den vooruitgang van menschelijke kennis; geen buitenlandsche geleerden hebben de gelegenheid om *ceteris paribus* zich zóó goed op de hoogte te stellen van hetgeen als voorbereiding tot de studie der Indonesische talen strekt als wij. Ten derde is de kennis van taal en volk in de overzeesche gewesten waar onze vlag waait een eisch van welbegrepen en vooruitziende staatkunde, en wel om twee redenen: geen bestuur kan op den duur weldadig wezen, hetwelk geen rekening houdt met den *waren* aard, de neigingen, de overleveringen, de gewoonten en zeden, in één woord met het geestelijk en zedelijk bewustzijn van een volk, groot of klein, en men wane niet, ooit het gemoed van een volk te kunnen peilen zonder kennis van zijn taal en van de uitingen zijner levensbeschouwing daarin; en ten andere is het een eisch van wijs staatsmansbeleid, dat men aan afgunstige naburen elk voorwendsel ontnemt om ons een lang verworven bezit onwaardig te keuren, als hadden wij het pand slecht beheerd. Aan waarschuwingen ontbreekt het ons niet. Niet dat wij ons over vreemde regeeringen te beklagen hebben; behoudens eene enkele uitzondering, hebben die zich tot nog toe, wat men noemt «correct» jegens ons gedragen; sommige betoonen ons zelfs vriendschap en toegenegenheid. Maar van de pers in een paar groote staten kan men niet hetzelfde zeggen, en eene gewetenlooze pers, die uit eigenbelang of louter kwaadaardigheid, onophoudelijk vijandschap stookt, kan op den langen duur veel kwaad doen, wanneer de schrijvers behendig waarheid en leugen ondereen weten te mengen.

Er zijn in de laatste vijf jaren verscheiden afgelegene deelen van het uitgestrekte veld der Indonesische taalwetenschap oorbaar gemaakt. Ik herinner slechts — om de voornaamste werken te noemen — aan Adriani's Sangireesche Spraakkunsten de door hem uitgegeven Sangireesche teksten met vertaling; aan van Baarda's uitvoerig Galelareesch Woordenboek, dat tevens zooveel belangrijke gegevens voor de volkenkunde van Halmaheira

bevat, alsmede diens Galelareesche vertellingen in grondtekst en vertaling; voorts aan het beknopte, maar degelijke werk van Hendriks *Het Burusch van Masarète*, bevattende spraakleer, Burusch-Hollandsche en Hollandsch-Burusche Woordenlijst. Vermeldenswaard zijn ook de bijdragen van Pater Calon tot de kennis der Sikka-taal op Flores, waarvan wij tot nog toe zoo goed als niets wisten. Over de verdienstelijke geschriften van geleerden die zich op een reeds vroeger ontgonnen gebied bewogen, zwijg ik.

Onder de bovenbedoelde werken van grooteren omvang nemen die van dr. J. C. G. Jonker over het Bimaneesch eene eervolle plaats in. In 1893 verscheen het eerste gedeelte van de uitkomsten zijner Bimaneesche studiën, zijnde een *Bimaneesch-Hollandsch Woordenboek* (Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen XLVIII, 1e stuk). Dit woordenboek is niet zeer omvangrijk, maar methodisch bewerkt, vrij van onnoodigen omhaal; tevens getuigt het van des bewerkers bekendheid met de uitkomsten der vergelijkende taalwetenschap, die bij de studie van zulk een taal als het Bimaneesch van belang zijn, omdat de meeste beoefenaren haar minder om de betrekkelijk onbeduidende literarische voortbrengselen zullen bestudeeren dan als een schakel in de lange reeks der verwante talen.

Het tweede stuk van bovenvermeld deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, verschenen in 1894, behelst *Bimaneesche teksten* in proza en poëzie, waaronder één stuk in het eenigszins afwijkende dialekt van Kolo. De aantekeningen behelzen, behalve taalkundige opmerkingen en toelichtingen, ook eene aanwijzing van 't onderwerp der opgenomen stukken, waaraan wij de volgende opgaven ontleenen.

No. I is een verhaal van het ontstaan der *Nggeya* (een soort vampyren¹⁾) en geeft verder voorschriften voor de samenstelling van een aantal geneesmiddelen.

No. II en III handelen beide over de Mohammedaansche geloofsbelijdenis, het gebed, de wasschingen, enz. Het eerste, uit het Maleisch vertaald, handelt ook over de eigenschappen van Allah en over de verplichtingen van kinderen jegens hun ouders en leermeesters. Vermoedelijk is ook het tweede aan een Maleische bron ontleend. Beide handschriften zijn in Arabisch karakter.

No. IV is een geschrift over krijgsgzaken: 't aanleggen van bentengs, 't belegeren van bentengs of steden, den strijd in 't open veld; voorts over de regelen bij oorlogsverklaring, enz., terwijl hier en daar uitspraken van oudere vorsten aangehaald worden. De inhoud van het geschrift bewijst dat het van Makassaarschen of van Bugineeschen oorsprong is, want som-

¹⁾ Overeenkomende met de *popokang* der Makassaren.

mige gedeelten herinneren aan geschriften als de Makassaarsche *Rapang* of de Bugineesche *Latowa*; ook enkele technische termen in het geschrift vindt men in 't Makassaarsch alleen in de *Rapang* terug.

No. V bevat een klein fragment der Bimaneesche wetten. Deze zijn, gelijk alle officieele stukken, oorspronkelijk in het Maleisch geschreven, zoodat de Bimaneesche tekst eigenlijk eene vertaling is.

No. VI bevat de heilwenschen (*kande*) der hoofden (*galara*) van Belo en Sape bij de inhuldiging van een nieuwen Sultan. Het zijn twee afzonderlijke stukken, die genomen zijn uit eene in 't Maleisch opgestelde beschrijving der inhuldiging van den tegenwoordigen Sultan.

Onder No. VII zijn een tiental verhaaltjes en fabelen, (*mpama*) ¹⁾ opgenomen, die als echt Bimaneesche worden beschouwd, of in allen gevalle niet uit een Maleisch geschrift vertaald. Daarentegen zijn No. VIII en IX twee aan 't Maleisch ontleende verhalen, al is de vertaling dan ook zeer vrij. No. VIII komt overeen met het door dr. De Hollander *Hikayat Maharadja Ali* genaamde verhaal; No. IX is de *Hikayat Si-Miskin*.

Onder No. X vindt men de Bimaneesche vertaling van eenige fabels uit het Maleisch Leesboek van dr. De Hollander, alle van Indischen oorsprong en ontleend aan het Pañcatantra. Het zijn de fabels: De Aap en de Boomstam; De kluizenaar met de oliekruid; De Jager, het Hert, het Zwijn en de Tijger; De twee kooplieden. Daarbij is nog gevoegd de fabel van de Schildpad, die omdat hij niet zwijgen kon, uit de lucht, waar hij door twee vogels vervoerd werd, nederviel en zoo den dood vond; dezelfde fabel welke Holle in verschillende talen en dialecten van den Indischen Archipel heeft doen overbrengen.

No. XI is een oorspronkelijk Bimaneesch geschrift, dat even als het volgende nommer, naar men dr. Jonker verzekerde, door een schrijver onder de regeering van Sultan Abdul-Aziz vervaardigd werd. Het stuk, geheel in gebonden stijl, heeft den vorm van een Maleische sjair. Eene logische volgorde schijnt in het gedicht, waarvan de uitgever trouwens slechts fragmenten machtig kon worden, te ontbreken. Wat men er in aantreft, zijn vermaningen, klachten over zedenbederf, beschrijvingen van de hel en de helsche straffen en van den hemel; voorts eenige verklaringen van Arabische termen en de voorschriften omtrent de wasschingen, het gebed enz.

No. XII is grootendeels in gebonden stijl, en wel in sjairvorm geschreven. Het gedeelte in proza nadert hier en daar de gebonden rede, in zooverre

¹⁾ Terecht door Jonker vergeleken met het Bataksche *umpama* (*uppama*), waaronder men verstaat een meestal vierregelig versje, in welks twee laatste regels de een of andere spreuk, waarheid of gewoonte vermeld wordt. Daar *mpama*, *umpama* ontleend is aan Sanskrit *upamā*, gelijkenis, moet het bij de Bataks en Bimaneezen aanvankelijk „allegorie", daarna „fabel", beteekend hebben.

als tot sieraad zekere klankspelingen, *temba* genoemd, zijn aangebracht. Deze bestaat daarin, dat in het tweede gedeelte van een Bimaneesch liedje (*rawa*)¹⁾ drie woorden (in bepaalde gevallen slechts twee) moeten voorkomen, welke dezelfde medeklinkers bevatten; het is dus eene soort alliteratie, niet een rijm of assonantie. Met het woord *temba* wordt het allitererende gedeelte ingeleid²⁾. Als eene vermenging van den dichtvorm in rijm met den allitereerenden, kan men het beschouwen, wanneer de slotwoorden der vier stroferegels niet op elkaar rijmen, maar alliteratie vertoonen; dus *rasu*, *rasede*, *raso* en *reso*, zooals in een der strofen voorkomt.

Dit gedicht, dat in stijl beneden het vorige staat, al moge het van denzelfden schrijver afkomstig zijn, behelst godsdienstige vermaningen en klachten over ongodsdienstigheid en wat daarmede samenhangt.

Onder No. XIII treft men eene verzameling liedjes of deuntjes (*rawa*) aan, die gewoonlijk met begeleiding van de inlandsche viool gezongen worden. Wat den bouw van zulke deuntjes betreft, zegt de uitgever, dat een *rawa* regelmatig bestaat uit drie versregels, doch dat het aantal lettergrepen in elken versregel even onregelmatig is als in de Bugineesche *elong*. Meestal volgt op een *rawa* de *temba*, die, zooals reeds opgemerkt werd, geen verband pleegt te houden met den inhoud van 't liedje en uit dien hoofde willekeurig kan aangebracht worden. Deze omstandigheid versterkt ons in 't vermoeden, reeds hieronder aangeduid, dat *temba* niets anders is dan wat de Javanen *Tembang* noemen, zoodat de *temba* den deun, de wijs aangeeft waarnaar de *rawa* te zingen is.

Onder het laatste No. zijn twee stukken in 't dialekt van Kolo opgenomen, waarvan het eerste eene vertaling is van de fabel van de Schildpad, die reeds onder No. X ter sprake is gekomen. Het tweede stuk is een oorspronkelijk verhaal.

Men zal moeten erkennen dat Dr. Jonker alles gedaan heeft wat hij kon, om door de verscheidenheid van uitgelezen stukken ons een blik te gunnen in de niet zeer ontwikkelde Bimaneesche letterkunde. Daarvoor kan hij met recht aanspraak maken op den dank van alle belangstellenden, en ook daarvoor, dat hij, het goede voorbeeld van Dr. Matthes volgende, de noodige literarische toelichtingen aan zijne uitgave der teksten heeft toegevoegd.

Het derde, en verreweg het omvangrijkste stuk van de geheele reeks, is de Bimaneesche Spraakkunst, uitgekomen in 1896. Het is niet alleen het

¹⁾ Men zou kunnen zeggen: in de antistrophe, ware het niet dat het tweede gedeelte van een *rawa* in geen, of althans in een raadselachtig verband met het eerste staat.

²⁾ De eigenlijke beteekenis van *temba* is op Bima niet meer bekend. Zou het niet het Javaansche *tembang* wezen?

omvangrijkste, maar m. i. ook het voortreffelijkste gedeelte van 't geheel; hetgeen wel niemand, die de voorgaande bladzijden gelezen heeft, zóó zal opvatten, alsof ik aan de verdiensten der twee voorafgaande gedeelten te kort zou willen doen. Laat mij beginnen met als mijne persoonlijke meening uit te spreken, dat Jonker door zijn Bimaneesche spraakkunst getoond heeft, één geboren grammaticus te zijn, die daarenboven door de grondige studie van meerdere verwante talen de noodige ruimte van blik heeft gekregen om grammatische vraagstukken zóó te behandelen als onze tijd eischt. Het is geen ondankbaarheid jegens de verdiensten van vorige geslachten, geen miskenning van hetgeen zij naar beste weten in 't zweet huns aanschijns hebben voortgebracht, wanneer men verklaart dat de wetenschap vooruitgaat, dank zij de omstandigheid dat elk later geslacht staat op de schouders van zijn voorgangers en daardoor verder kan zien. Alleen hij is ondankbaar, en daarenboven verwaand en dom, die het goede van zijn voorgangers niet erkent, niet overneemt, en doet alsof de wereldgeschiedenis eerst met zijn optreden begint. De ware dankbaarheid bestaat daarin dat men voortbouwt op het werk zijner voorgangers; behoudt wat goed, verwijdt wat bouwvallig en onhoudbaar is; valsche dankbaarheid bestaat in 't nabauwen van 't geleerde. Zulk eene dankbaarheid is niets anders dan luiheid, die zich tooit met een mooien schijn.

Het spreekt van zelf, dat iemand, die zooals schrijver dezer bladzijden, het weinige wat hij van 't Bimaneesch weet, uitsluitend aan Jonker's werk te danken heeft, niet in eene beoordeeling der medegedeelde feiten kan treden. Alleen over bijzaken kan hij zijne meening zeggen. Ook laat noch aard en omvang der Bimaneesche Spraakkunst, noch de aard van dit Tijdschrift toe, dat de recensent den inhoud van het boek op den voet volgt. Daarom zal ik slechts enkele grepen doen, welke, naar ik vertrouw, voldoende zullen wezen om den lezer de overtuiging te schenken, dat het boek eene ware aanwinst is voor de Nederlandsch-Indische wetenschap.

Omtrent de plaats die het Bimaneesch in de rij der zuster talen inneemt, zegt Jonker het volgende: «Wanneer men bij de talen dezer familie,¹⁾ welke in den Archipel gesproken worden, eene Westelijke en eene Oostelijke afdeeling onderscheidt, dan is het Bimaneesch vooral door de plaatsing van de bestanddeelen eener samenstelling en door de genitief-constructie in het algemeen, tot de eerstgenoemde te brengen. Ten opzichte van de grammatica vertoont de taal de bijzonderheid, dat zij na alle achtervoegsels en de meeste voorvoegsels, althans als levende elementen, verloren te heb-

¹⁾ D. i. der Indonesische, niet der Maleisch-Polynesische in 't algemeen, want de Polynesische en Melanesische talen stemmen overeen met de Westelijke groep, ten opzichte der samenstelling.

ben, dit verlies gedeeltelijk door nieuwe vormen hersteld heeft. Ook is op te merken de vorming van het verbum finitum door de persoonlijke voornaamwoorden in verkorten of genitiefvorm voor het woord dat de handeling of toestand aanduidt.»

Bij deze laatste zinsnede teekent de schr. aan: «Ook in het Mak. en Bug. komen verbindingen van het voornw. met verbale woorden van intransitiëve beteekenis voor, het gebruik dezer verbindingen is echter tot bepaalde gevallen beperkt en in het algemeen kan men zeggen dat daar, waar genoemde talen van deze verbinding gebruik maken, bijv. in zinnen als Mak. *ngapa nu-lampa* (waarom gaat gij?) of Bug. *iya-mi ku-əngka* (daarom slechts ben ik aanwezig) in het Bim. daarentegen een subst. constructie vereischt wordt. Meer overeenkomst bestaat er zoo het werkwoord transitief is, maar ook in dat geval bezigen Mak. en Bug. meermalen de genoemde verbinding, waar het Bim. een subst. constructie eischt, bijv. in uitdrukkingen als Bug. *wanurwa na-onrowi-e* (het land dat hij bewoont), of een Mak. *mate na-lollong djing* (sterven door een geest weggevoerd wordende).»

Hiertegen heb ik meer dan ééne bedenking. Vooreerst blijkt uit niets, dat in de aangehaalde zinnen Mak. *lampa* en Bug. *əngka* als werkwoorden moeten beschouwd worden, en ten andere, wordt niet de reden van het spraakgebruik aangegeven. Ik neem niet aan dat Mak. *ngapa nu-lampa* voldoende vertaald is met een Hollandsch «waarom gaat gij?» Het is niet hetzelfde, of men in onze taal uitspreekt: «wáárom gaat gij», of «waarom gáát gij», of «waarom gaat *gij*»; dit hangt af van de bedoeling des sprekers. Volkomen datzelfde verschil in bedoeling kunnen de Indonesische talen uitdrukken, maar zij doen het op andere wijze. Wij, gelijk de overige Germaansche volken, doen dat met behulp van het zoogenaamde rede-accent; doch het Fransch bijv. beschikt niet over hetzelfde middel, en moet zich daarom bedienen van omschrijvingen. Naar mijne opvatting bezigt de Makassar genoemde constructie, wanneer, om bij 't gegeven voorbeeld te blijven, wij «waarom» met hooge, «gaat» met dalende klem uitspreken.

Als regel kan men stellen, dat in overeenkomstige gevallen de Indonesische talen een nominaal-constructie gebruiken, bijv. in het Javaansch. Zeer zeker vereischt het Javaansch, evengoed als het Bimaneesch, een nominaal-constructie in eene verbinding als «het land dat hij bewoont», of «het paard dat ik gekocht heb», e. dgl. Heeft men bezwaar om een woord als Bug. *onrowi* in *wanua na-onrowi-e* een nomen te heeten, dan moge men het den emphatischen vorm noemen, welke vorm in alle onverbasterde Indonesische talen optreedt in het passief; voorts in den imperatief (niet te verwarren met den conjunctief); als substantief; en eindelijk overal waar in 't Hollandsch de redeklem gehoord wordt. Men late zich door 't achter-

voegsel *i* in Bug. *onrowi* niet van de wijs brengen. De afwisseling van *i* en *an* is in de verschillende talen niet geheel op dezelfde wijze geregeld, en dat de stammen met achtergevoegd *i* wel degelijk als nominaalvorm kunnen optreden, volgt daaruit, dat zij in 't Oud-Javaansch, het Tagalog, enz. als passief-imperatieven gebruikt worden.

De bespreking van dit voor de studie der Indonesische talen zoo gewichtige punt leidt mij van zelf tot eene aanvulling van het door Jonker opgemerkte. Het blijkt namelijk uit het Oud-Javaansch, dat het spraakgebruik ten aanzien der plaatsing van een verkorten of genitiefvorm des voornaamwoords vóór den stam, in hoofdzaak overeenstemt met het Bimaneesche, Makassaarsche en Bugineesche taalgebruik — om van andere hier niet te gewagen. In het Oud-Javaansch dan worden de kortere vormen der persoonlijke voornaamwoorden gebezigd nu eens vóór den nominaalstam, dan weer vóór een praedicaatswoord of verbaalvorm; dat hangt af van wat men bedoelt: in 't eerste geval heeft het werkwoord in onze taal redeklem, of de vorm is een passief (bij transitieve begrippen). Meestal komen die korte vormen voor in verbinding met de ontkenning *tan* of *ta* ¹⁾ en met relatiefvoegwoorden *an* en *yan*. Zoo ontstaan verbindingen als *tak*, niet-ik; *tat*, niet gij (mv. en beleefd enkv.); *tan*, niet hij, zij, het; *tar*, niet zij (beleefd of hoog, ook van enkelvoudige personen, waarvan men *sira* zegt). Met de relatiefvoegwoorden, die «dat, wanneer, als» (= Jav. *yen*) uitdrukken: *ak*, *at*, *an*, *ar*; *yak*, *yat*, *yan*, *yar*. Een duidelijk voorbeeld vindt men Râmâyana st. 151, waar Râma tot de bedroefde burgers zegt: haywa malârâk-parekâng alas, weest niet bedroefd dat ik naar de wildernis ga. Een ander voorbeeld van den 3^{den} ps. ook met een intransitief wkw.: *nâhan hetu nireki cġghra n-unijil*, dat was de reden waarom hij snél wëgging (Sutasoma). Hier hebben wij bij *n* een verbaalvorm; doch niet in 't volgende: «*karana nira n-wijil*, de réden dat hij uitkwam». Voorbeelden van 't honorifieke *r* vindt men Râmâyana 182: *radëgakġn ta langkap nira*, hij richtte dan zijnen boog op; *rarah-arah ya*, hij mikte op hem; in beide gevallen is het object bepaald; *ar* = *an* + *r*, dat hij; bijv. *nâ ling nirâradëgakġn ta laras nirâgöng*, zoo sprak hij, terwijl hij zijn grooten boog oprichtte.

Er zijn nog meer dergelijke korte vormen, o. a. *kam* of *kâm* voor *kami*, wij (exclusief); bijv. *kam-rġmuk sang Prthiwġ*, de Aarde willen wij verdelgen; ook honorifiek enkv. *kami kâm*, ik voor mij. Ook voor 2 ps. mv. *kamu* komt een verkort *kam* voor; bijv. Râmâyana 1689: *mûr laku, kampareng musuh* «gaat ijlings, naar den vijand toe».

Het is duidelijk dat *kâm* en *kam* kortere vormen zijn van *kami* en *kamu*,

¹⁾ Ook in andere talen, bijv. het Oudiërsch vereischt de ontkenning den emphatischen vorm van 't werkwoord achter zich.

dus van nominatieven; van *n* en *r* is dat moeilijk uit te maken; *t* komt overeen met *ta*, genitief van *kita*, schijnt dus bepaald als genitief te beschouwen; *k* kon evengoed verkort zijn uit *ku* als uit *ak*, dat niet enkel in het Ibanag (*syak*) als nominatief optreedt, want de Makassaarsche, Sangireesche e. a. nominatiefvormen zijn ook uit *ak* of *i-ak* ontstaan.

Verder mag ik bij dit onderwerp niet stilstaan; alleen wil ik nog even opmerken, dat hoemeer men met behulp van taalvergelijking tot den ouderen toestand der Indonesische talen tracht door te dringen, hoe meer men tot de overtuiging komt, dat de verbinding van een persoonlijk voornaamwoord met volgende woordstam, die bij verscheiden oostelijke leden der familie in den Archipel en Nieuw-Guinea tot eene geregelde conjugatie ontwikkeld is, in beginsel reeds in de grondtaal bestaan moet hebben.

Het Bimaneesch wordt gesproken in de rijken van Bima (Mbodjo) en Dompo. Een eigenlijk dialectverschil is er niet, behalve in Kolo en Tolo-Weri; intusschen bepaalt zich ook dit verschil voornamelijk tot den woordenschat. Gelijk elk ander volk dat met andere in aanraking komt, heeft het Bimaneesch niet weinig vreemde woorden overgenomen. Het grootste aantal daarvan is, om verklaarbare redenen, aan 't Makassaarsch ontleend, evenals het letterschrift, voorzooverre niet Arabische karakters gebruikt worden. Ook het Maleisch heeft een aanzienlijk contingent geleverd, zoowel van oorspronkelijk Maleische woorden als van dezulke die aan het Sanskrit, Arabisch, Portugeesch enz. ontleend, 't Maleisch burgerrecht hebben gekregen. Het is mogelijk dat sommige Arabische woorden door tusschenkomst van 't Makassaarsch in 't Bimaneesch zijn overgegaan, zoals Jonker opmaakt uit de uitspraak van eenige zeer gewone woorden, als *ahera* (*achirat*), *haba(r)* (*chabar*), doch het gros is zeker onmiddellijk uit den mond van Maleiers of Maleisch-sprekenden opgevangen. Vandaar ook dat het Sanskrit *pâdukâ* door de Bimaneezen als *paduka* met linguale *d* wordt uitgesproken; immers de Maleische *d* is linguaal of ten minste supradentaal en wordt daarom ook door de Javanen met hun linguaal weêrgegeven.

Van de naburige talen — voor zooverre als bekend — zijn het nauwste met het Bimaneesch verwant het Sumbasch en het in den grond weinig afwijkende Sawusch. Jonker laat met opzet buiten rekening het Sanggarsch, omdat hiervan enkel onbeduidende woordenlijstjes bekend zijn, en daaraan doet hij goed, want zulke woordenlijstjes, de wellust van naturalisten en andere knoeiers op taalkundig gebied, hebben de wetenschap meer kwaad dan goed gedaan.

Wie het onderneemt eene spraakkunst samen te stellen, moet niet enkel trachten naar volledigheid, maar ook naar bevattelijkheid. De bruikbaar-

heid van een omvangrijke spraakkunst hangt voor een goed deel af van de doelmatige indeeling, welke de samensteller in acht genomen heeft. Aan den eisch van volledigheid en eene behoorlijke indeeling voldoet het werk van Jonker in allen opzichte. Het geheel is gesplitst in drie deelen. Het eerste deel behandelt het klankstelsel, d. i. de klanken (benevens het schrift) en alles wat men onder de klankverschijnselen van het Bimaneesch zou kunnen rangschikken. Het tweede deel loopt over de afgeleide woorden en de hulpwoorden; d. i. in hoofdzaak over de formatieve elementen en woordvormen; terwijl het derde deel gewijd is aan de verschillende woordsoorten, anders gezegd: de rededeelen, de woorden beschouwd als deelen van den volzin.

De klankleer is zeer zorgvuldig bewerkt en getuigt van een juist inzicht in de wijze waarop dit gedeelte in eene wetenschappelijke spraakkunst behoort behandeld te worden. De ruimte welke de behandeling der klankverschijnselen inneemt, van blz. 17—56 is niet meer dan evenredig aan de belangrijkheid van 't onderwerp, want het Bimaneesch heeft in zijn klankstelsel veel eigenaardigs aan den eenen kant, en veel verrassende punten van overeenkomst met soms zeer ver verwijderde zustertalen. Wanneer ik zeg: veel eigenaardigs, dan is daarmee niet bedoeld dat de klankontwikkelingen zonder voorbeeld in verwante of niet-verwante talen zijn; neen, er is misschien geen enkel verschijnsel, dat niet hier of daar in de zuster-talen zijn wedergade heeft, doch het eigenaardige ziet op het geheel. Om mijne meening te verduidelijken, zal ik eenige voorbeelden aanhalen, voorzooverre aan Jonker's verwijzingen naar de zustertalen nog iets toe te voegen is.

In de eerste plaats zij de aandacht gevestigd op de neiging van 't Bimaneesch om de medeklinkers, vooral aan 't begin, te voorzien van een nasalen voorslag. Bij de mediae bestaat diezelfde neiging in het Fidjisch, waar het een vaste regel is dat *b*, *d* of *g* geen lettergreep kunnen beginnen en overgaan in *mb*, *nd*, *ngg*. De regel is zóó vast, dat de zendelingen gemakshalve *b*, *d*, *g* schrijven, hoewel de uitspraak is *mb*, *nd*, *ngg*. In het Bimaneesch is de neiging niet tot regel geworden; het heeft *mbaa* = Maleisch *barat*, en Mal. *bara*, Tagalog *bagá*, Oudjavaansch *wâ*; *mbangga* = Balisch *bangka*; *mbuda*, Mal. *buta*; *ndupa*, Jav. *děpa*, Tagal. *dipa*; *ndai*, Jav. *dadi*; *ranggasasa*, Mal. *raksasa*. Doch de neiging in het Bim. bestaande om ook *p* en *t* met een nasalen voorslag uit te spreken, bijv. *mpao*, Mal. *parau*, Makass. *parro*; *mpesa*, Bulusch *pěsěl*; *ntasa*, Oudjav. *tasak*, Makass. *tasa*, e. a. is volkomen vreemd aan het Fidjisch. Bij de Javanen is de voorslag van een neusklank, alsook de verwaarloozing er van, een zeer gewoon verschijnsel; ook bij andere verwante volken, die zóóver van elkander wonen, dat er van weder-

keerigen invloed geen sprake kan wezen, vertoont zich in meerdere of mindere mate hetzelfde verschijnsel, waaruit men mag besluiten, dat bedoelde neiging reeds in de grondtaal bestond, ten minste bij individuen, en dat die neiging zich hier meer, ginds minder krachtig ontwikkeld heeft.

Een ander punt van overeenkomst tusschen 't Bim. en Sawusch, Sumbasch eenerzijds en het Fidjisch anderzijds is de verzachting van *t* tot *d*, met dit verschil dat in laatstgenoemde taal die verzachting alleen het begin van een woord treft, terwijl de eersten den overgang ook in 't midden toelaten. Dus Bim. *dahu*, Oudjav., Mal., Tag. *takut*; *dana*, Jav. enz. *tanah*; *dobu*, Jav. enz. *těbu*, doch Fidjisch *ndovu* naast *tovu*. In al die talen komt de overgang van *t* in *d* slechts sporadisch voor, zoodat het verschijnsel veelal zich bij geheel verschillende woorden voordoet. Het Sikkasch laat den overgang alleen aan 't begin toe, in zooverre overeenkomende met Fidjisch.

Een opmerkelijke klankovergang is die van een oorspronkelijke *w* in *tj*. Dus *tjoi*, koopprijs, Sumba *wili*, Oudjav. *wěli*, Mal. *běli* enz.; *tjiha*, Sawu *wela*, Sumba *kabela*. Ditzelfde verschijnsel is typisch in het Sundaneesch, waar een aantal voorbeelden van *tj* voor *w* aangetroffen worden; dus *tjai* voor *wâi*; *tjaah*, Oudjav. *wâh*; *tjangkudu*, voor *wangkudu*, Mal. *bangkudu*, *mangkudu*, enz. Deze raadselachtige overgang komt sporadisch ook in 't Javaansch voor, doch, naar het schijnt, alleen in kramavormen; dus *butjal* = *buwang*; *reñtjang* = *rowang*. Daar deze overgang in strijd is met de thans geldende klankwetten *aller* talen van de familie, moet hij ontstaan wezen in een tijdperk, toen andere wetten heerschten; derhalve moet de overgang, hetzij louter phonetisch of ten gevolge van een Pamali-voorschrift, in beginsel reeds in de grondtaal bestaan hebben.

Om niet al te lang bij de klanken stil te staan, zal ik van dit deel der spraakkunst afstappen, na de bestudeering er van ten eerste te hebben aanbevolen.

Het tweede deel verdient niet minder dan het eerste de aandacht dergenen die belang stellen in de wetenschappelijke beoefening der Indonesische talen. Ook hier zal ik mij vergenoegen met eene keuze te doen uit hetgeen ik bij 't lezen aangeteekend heb.

In § 34—§ 41 wordt het prefix *ka* behandeld. Dit dient in de eerste plaats om causatieve werkwoorden te vormen; vervolgens om werkwoorden van een of ander geluid te maken; soms heeft het de functie om «hebben tot» aan te duiden; dikwijls worden de met prefix *ka* afgeleide werkwoorden met andere verbonden om uit te drukken wat wij in onze taal doen door zulke samenstellingen als: opeten, schoonmaken, doodmaken. Deze functie sluit zich onmiddellijk aan bij de eerstgenoemde, causatieve; ten slotte

vormt *ka* ook modale bijwoorden, die in onze taal meestal met den uitgang *lijk*, *lijs* afgeleid zijn. Waarmede is nu dit *ka* te vergelijken? Ik twijfel er geen oogenblik aan dat het een verkorte, of anders korte, vorm is van Oudjav., Tagal. *paka*, Fidjisch *vaka*, Samoaansch *fa'a*, enz. want het beantwoordt in functie volkomen en in allen deele hieraan ¹⁾. In het heden-daagsche Javaansch is van *paka* (*maka*) alleen overgebleven de wanvorm *minongka*, ontstaan uit Oudjav. *pinaka*. Een der functies van *paka*, namelijk die om modale bijwoorden te vormen, is bewaard in het Sundaneesch *mangka*, dat dient om den modalen imperatief uit te drukken. Feitelijk verschilt een Sundan. constructie met *mangka* van de Fidjische bijwoorden met *vaka* alleen daardoor, dat de eerste uitsluitend als imperatief dienst doet. Des te zonderlinger is het dat *mangka* instede van *pangka*, Oudjav. *paka* gebezigd wordt; zulk een vervanging van *p* door *m* — alleen op hare plaats in den indicatief — kan louter door verwarring ontstaan zijn, evenals het onzinnige *minongka*.

Zoo duidelijk het is, dat Bim. *ka* gelijkwaardig is met het *paka* (*maka*) der zusters talen, zoo moeilijk blijft het, de geschiedenis van den vorm op te sporen. Dat *ka* uit *paka* of *maka* zou ontstaan zijn eenvoudig door afwerping der eerste lettergreep, mag men niet aannemen, zoolang geen tusschenvormen ontdekt zijn. Ofschoon ik het vraagstuk niet kan oplossen, wil ik toch niet nalaten de aandacht te vestigen op het feit, dat in 't Oudjavaansch naast *maka* zonder eenig verschil in beteekenis gebezigd wordt *aka*, voornamelijk ter vorming van werkwoorden die het karakter hebben van klanknabootsingen, hetgeen treffend overeenkomt met de functie van Bim. *ka* door Jonker in § 36 vermeld. In het nieuwere Javaansch heeft men dezelfde woorden met voorvoeging van *ka*, zoodat *a* is weggefallen. Behalve woorden die een geluid te kennen geven, zijn er ook andere, als *maka-barasat* of *akabarasar*, verward aan den haal gaan; Nieuwjav. *kabarasar*, e. dgl. Ook nog in andere gevallen, bijv. *akolahulana* in Cohen Stuart's Kawi Oorkonden, VII, 2, 6: «om werkzaamheden te verrichten ²⁾». Het vermoeden ligt voor de hand, dat Bim. *ka* niets anders is dan de stam van *aka*, *maka*, d. i. *ka* met prefix *a* = *ma*. Een verdere gevolgtrekking is, dat in de grondtaal *pa* en *a* (alsook *ma*) synoniem moeten geweest zijn, woordjes met vragende en relatieve beteekenis. Het zou mij te ver voeren, dit verder hier uit te werken.

¹⁾ Voor een uitvoeriger behandeling van dit prefix veroorloof ik mij te verwijzen naar „Fidjitaal”, pag. 45—48.

²⁾ In v. d. Tuuk's Kawi-Balineesch-Nederl. Wdb. onder *aka* wordt maar van ééne functie gewag gemaakt; hij ziet er een meervoudteeken in, want hij vergelijkt het met Bataksch *akka*, doch het frequentatief karakter wordt in woorden als *makabarasar* door *ar* uitgedrukt, niet door het prefix.

In § 52 is er sprake van 't weglaten van het possessief-prefix *ma* en wordt de opmerking gemaakt, dat een adjectief zonder *ma* moet beschouwd worden als eene samenstelling uit te maken met het daarbij behoorende substantief. Die opmerking is alleszins juist; ook in 't Oudjav. heerscht hetzelfde gebruik; bijv. *alas göng* beantwoordt aan een Sanskrit *mahâwana*, terwijl *alas magöng* (of *agöng*) is z. v. a. *mahad wanam*, een groot zijnd woud.

Het gebruik van *ma* in *mabunetji*, te zoeken, (§ 60) heeft zijn wedergade o. a. in de Fillippijnsche talen.

Wau in § 77 (vgl. Aanm. p. 109) is zonder twijfel hetzelfde woord als Oudjav. *wahu*, Nieuwjav. *wahu*, en beteekent eigenlijk zoowel «pas afge-loopen», als «nu pas». Ook ons «straks» kan zoowel op het voorgaande als op het volgende slaan.

Ndai (§ 86—§ 114) wordt door Jonker terecht verklaard als etymologisch identisch met Oud- en Nieuwjav. *dadi*, Mal. *djadi*, Tag. *yari*, enz. Dit komt nog duidelijker uit, als men bedenkt dat in 't Oudjavaansch *dadi*, behalve de tegenwoordig gangbare beteekenissen ook heeft die van «het deugt, is geschikt, lukt»; *tandadi*, «het deugt niet, past niet, gaat niet, onmogelijk».

In het derde gedeelte der spraakkunst worden de verschillende woordsoorten of rededeelen behandeld, en wel zóó, dat de syntaxis, d. i. de rol welke de rededeelen in den volzin vervullen, tegelijk met het vormelijk onderscheid der woordsoorten behandeld wordt. Dit is m. i. goed gezien. In talen als de Indogermaansche, waarin de vormveranderingen van de meeste rededeelen zoo talrijk plegen te zijn, is er veel voor te zeggen, om verwarring te voorkomen, dat men van die gedaanteverwisselingen een overzicht geeft, en later de toepassing in het spraakgebruik leert, maar voor talen als het Bimaneesch schijnt mij zulks overbodig en zelfs minder gewenscht.

De rededeelen, welke Jonker achtereenvolgens behandelt, zijn: substantief, telwoord, voornaamwoord, werkwoord (met toevoeging van de substantief-constructie, die in bepaalde gevallen de werkwoordelijke moet vervangen); bijwoord, nadrukwijzer, voorzetsel, voegwoord en tusschenwerpsel.

Wanneer ik over het derde gedeelte niet verder uitweid, dan is het niet, omdat dit in belangrijkheid en degelijkheid bij de vorige deelen achterstaat, maar omdat ik meen genoeg gezegd te hebben ter aanbeveling van een drietal bij elkaar behoorende werken, die, ik herhaal het, eene aanwinst zijn voor de Indonesische taalwetenschap, en den bekwamen schrijver aanspraak geven op de dankbaarheid van allen die het wel meenen met de wetenschap en niet onverschillig zijn voor den goeden naam van ons vaderland.

De miskende trouwe gade. Balineesch zededicht.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede nieuwe Serie, 2de jaargang.

's Gravenhage 1898.

Er worden in de Middeleeuwsche literatuur der Europeesche volken verscheiden verhalen aangetroffen, waarin op treffendwijze vrouwendeugd wordt geschilderd en verheerlijkt. Geen er van was meer in trek dan de geschiedenis van Griseldis, dat toonbeeld van onbezweken plichtsbetrachting en zelfopofferende onderdanigheid, ondanks alle miskennen en harde bejegening, die zij van de zijde haars echtgenoots moest verduren.

De Griseldis-novelle schijnt van Italiaanschen oorsprong te zijn, is tenminste in den vorm waarin wij ze kennen in Italië ontstaan. Van hier uit vond het verhaal zijn weg naar Frankrijk, de Nederlanden, Engeland, Duitschland en verder, en de verschillende bewerkingen in dicht en on-dicht, welke men er van aantreft, leggen getuigenis af van de bekoring die er van die geschiedenis voor lezers en hoorders uitging. Die bekoring was niet enkel het gevolg daarvan, dat de geschiedenis der «geduldige Griseldis» zoo aantrekkelijk ingekleed was, maar sproot ook daaruit voort, dat men die zoo stichtelijk vond.

Allen die bekend zijn met de beschavingstoestanden, de denkbeelden en neigingen van 't Middeleeuwsche Europa — men kan er bijvoegen: en van 't hedendaagsche Oostelijk Europa —, zullen zich niet overmatig verwonderen, wanneer zij vernemen dat de literatuur der Balineezen een verhaal bezit, hetwelk een tegenhanger van de Griseldis-novelle mag heeten; een verhaal, hetwelk ook de Balineezen vooral daarom in eere houden, dat het zoo'n hooge zedelijke strekking heeft.

Het verhaal, hier bedoeld, is indertijd door den zendeling J. de Vroom in tekst en vertaling uitgegeven ¹⁾ onder den titel van «Trouwe liefde beloond». Onder de inlanders is het algemeen bekend onder den titel van: «I Drëman», naar den naam van een der twee in 't gedicht voorkomende vrouwen. De hoofdinhoud is, dat zekere man, Djatiraga geheeten, met twee vrouwen getrouwd is, van welke de eene, I Tan-porat ²⁾ een toonbeeld is van alle huiselijke deugden; de andere, I Drëman eene nukkige, slecht-geluumde, hoogmoedige en verkwistende vrouw. Desniettegenstaande wordt deze door den goedaardigen, maar zwakken Djatiraga voorgetrokken en heeft Tan-porat een hard lot, dat zij als een tweede Griseldis zonder morren en met engelengeduld draagt. Drëman komt te sterven en vaart ter helle tot straf voor haar euvelmoed. Weldra sterft ook haar man uit hartzeer

¹⁾ In Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, D. XXI, 823 vgg. (1875).

²⁾ Een verdichte naam, eig. „de niet gewaardeerde, niet in tel zijnde.”

over haar verlies en wordt hij om zijn averechtsch gedrag ten opzichte zijner vrouwen ter helle verwezen, terwijl Tan-porat nog een geruimen tijd blijft leven, totdat ook zij het aardsche zegent en tot belooning van hare deugden in den hemel wordt opgenomen. Toen zij tot haar teleurstelling haren echtgenoot daar niet ontmoet en verneemt dat hij in de hel zijn straf ondergaat, besluit zij zonder eenige aarzeling liever de hemelsche zaligheid te verzaken dan die zonder haren man te genieten; «zonder hem is voor haar geen heerlijkheid denkbaar, en daarom zou zij nog liever in de hel met, dan in den hemel zonder haren vereerden echtgenoot willen zijn. Daarom ook is ten laatste het besluit des Hoogsten Gods, na de meening der Godheden van minderen rang gehoord te hebben, dat in vredesnaam de man maar verlost en evenals de vrouw gezaligd moet worden, Zoo komt Djatiraga vrij, daar de hoogste Gerechtigheid eerder met hem konsideratie kon gebruiken, dan de ziel eener deugdzame aan de helsche straffen prijsgeven; — waarin zeker een schoone gedachte ligt opgesloten.»

De laatste zinsneden hebben wij met opzet overgenomen uit de inleiding van den zendeling de Vroom, dien wel niemand van partijdigheid voor of blinde ingenomenheid met de godsdienstige begrippen der Balineezen zal verdenken. Omtrent den godsdienst der Balineezen verkeert men in onze Oost — natuurlijk, en ook hier te lande — minder natuurlijk, maar toch waar — in de schandelijkste onwetendheid, den weinigen die het beter weten niet te na gesproken. Het is nog niet lang geleden, dat men in 's Lands vergaderzaal de Balineezen heeft hooren brandmerken als Heidenen, en derhalve als niet waardig dat de Regeering hun godsdienstplechtigheden op dezelfde lijn stelde als de Mohammedaansche. En dat durft men zeggen, zonder dat iemand in die doorluchtige vergadering het weêrspreekt, terwijl geen volk in den Indischen Archipel zoo'n hoogen trap van beschaving bezit als het Balineesche; terwijl het nog in ons geheugen ligt hoe op Lombok, te midden van den felsten strijd, Balineezen een ridderlijkheid be-toond hebben, zooals bij de Mohammedaansche Atjehers nooit is voor-gekomen! Zulk eene onkunde, niet bij de onwetende schare, maar bij de hoogstgeplaatsten in den lande, zou belachelijk wezen, indien het niet zoo bedroevend was.

Het gedicht, opgesteld in een mengsel van Balineesch en Javaansch, gelijk trouwens de meeste letterkundige gewrochten der Balineezen, bestaat uit zestig koepletten, elk van negen regels. Het aantal lettergrepen in den eersten regel is 10, in den tweeden 6, in den vierden 7, in al de overige 8. De eindlettergrepen van elken versregel moeten achtereenvolgens de volgende klinkers vertoonen: *oe, é, i, oe, oe, e, oe, a, a*. Deze rijmklanken — men kan niet zeggen: rijmen, want de klinker mag al of niet

door verschillende medeklinkers gevolgd worden — komen regelmatig in elk koeplet terug, zoodat het gedicht een zuiver strofisch gedicht is van vrij kunstigen bouw. In mijne vertaling heb ik den strofischen vorm behouden, doch de versmaat vereenvoudigd door elk vers uit acht trochaeïsche voeten te laten bestaan en de rijmklanken, beter gezegd de assonantie, te verwaarloozen.

Het lag niet in mijne bedoeling eene betere vertaling te geven dan de door wijlen den zendeling de Vroom geleverde. Enkele plaatsen meen ik anders te moeten opvatten dan hij gedaan heeft, en in zulk gevallen heb ik een van de zijne afwijkende vertaling gegeven, zonder daarvan uitdrukkelijk rekenschap te geven, want ik heb mij niet voorgenomen hier eene philologische bijdrage te leveren.

Van ettelijke koepletten heb ik geen metrische vertaling gegeven, wanneer ik meende dat de lezer bij de uitlating niets zou verliezen; ik heb dan den korten inhoud toch vermeld, opdat de lezer niet onkundig zou blijven van hetgeen in vers onvertaald is gebleven.

Het eerste koeplet vermeldt den weekdag waarop het gedicht vervaardigd is, maar niet het jaar — het eenige wat voor ons van belang zou wezen te weten; verder wordt verklaard, wat de strekking van het gedicht is, namelijk te leeren hoe men zich in den huwelijken staat moet gedragen. Het is dus een zedekundig leerdicht. Daarna gaat het aldus voort:

2.

Echtelingen, kent de plichten,
Die in 't huwelijk op u rusten!
Laat de lessen niet te loor gaan,
Die ge uit dit verhaal kunt putten.
Altijd moet een trouwe gade,
Wil zij bij haar man geliefd zijn,
Trachten in zijn blik te lezen,
Hoe zij 't meest hem kan behagen,
En hem onderdanig dienen.

3.

Vriendlijk klinke hare stem steeds,
En eerbiedig breng' zij hulde
Aan haar man, haar heer en meester.
Nimmer mag zij ook in daden
Haren echtgenoot weêrstreven.
Als een vrouw zich durft vermeten

Haren echtvriend te weêrstreven,
 Zal zij eenmaal zware straffen
 Ondergaan in de andere wereld.

4.

Zij die in dit aardsche leven
 Volgens plicht haar man gehoorzaamt,
 Heeft niet voor den dood te vreezen,
 Zij verbeidt gerust de toekomst.
 «Leef voor 't heden», zeggen anderen,
 «Wat raakt ons de leer der Boeken ?
 «Wie weet wat de dag van morgen,
 «Wat de toekomst ons zal baren ?
 «Leef naar eigen welbehagen.»

5.

Dat's de taal der roekeloozen,
 Die niet op het einde letten.
 Wil toch niet haar voorbeeld volgen !
 Laat een vrouw dit steeds bedenken,
 Die zich nooit weet te bedwingen,
 Dat zij telkens wordt herboren,
 En dat haar in 't nieuwe leven,
 Vuige baatzucht zal beheerschen. ¹⁾

6.

Neem de brave vrouw tot voorbeeld !
 Zij is trouw en onderdanig,
 Inniglijk, van ganscher harte.
 Met een glimlach, vriendlijk blikkend
 Tracht zij haren man te dienen.
 Zulk een vrouw zal vreugde smaken,
 Niet slechts in dit ondermaansche,
 Maar niet minder ook hiernamaals,
 Zalig met haar man hereenigd.

7.

Wat gij ook moogt ondervinden,
 Goed of kwaad, laat het niet blijken.

¹⁾ De wedergeboorte of zielsverhuizing is een hoofdleerstuk van 't Hindoeïsme, dat door de Balineezzen beleden wordt.

Treur niet, als uw mededingster
 Door uw gade wordt begunstigd.
 Treed met blij gelaat hem tegen,
 Blijf in lief en leed dezelfde.
 Zijt gij de versmade, handel
 Als waart gij de meest geliefde,
 Zonder uwe trouw te breken.

8.

Haren man oprecht beminnend,
 Blijv' de vrouw hem onderdanig.
 Geve geen gehoor aan laster,
 Laat' zich daardoor niet verleiden
 't Zij tot ergernis of droefheid.
 Laat zij hoog haar echtvriend eeren,
 Opdat haar geen rampen treffen!
 Hoort nu de geschiedenis
 Van een man met zijn twee vrouwen.

9.

De man heette Djatiraga;
 Hij was zeer geleerd, verstandig,
 Deugdzaam tevens, hoogst ontwikkeld,
 En steeds trachtend naar het goede.
 Van zijn beide vrouwen minde
 Hij het meest Drëman, de jongste;
 Schoon zij stuursch, verwaand en trotsch was,
 Werd zij door haar man vertroeteld,
 En op alle wijs begunstigd.

10.

De oudste van de twee, Tan-porat,
 Was deemoedig, onderdanig;
 Wetend dat zij niet geliefd werd,
 Toonde zij toch diepen eerbied,
 Aan 't gebod der Schrift gedachtig;
 Innig minde zij haar gade,
 Hing hem aan van ganscher harte.
 Als hij soms op reis gegaan was,
 Smachtte zij naar zijn terugkomst.

11.

Aldus luidde dan haar bede:
 «God en Heer! wees mij genadig!
 «Laat mijn man niets kwaad bejeegnen!
 «Moog zijn reis voorspoedig wezen!»
 En wanneer hij weder thuis kwam,
 Wiesch zij ijlings hem de voeten,
 Droogde ze af met heure haren,
 Zeggend: «'k Breng u mijne hulde.»

12.

Ondertusschen zat Drėman dan
 Oneerbiedig op de *balė*.
 In heur hart verbittring voelend,
 Gaf zij lucht aan haren wrevel,
 Met op trotschen toon te zwetsen,
 En in ijdlle zelfverheffing
 Zich te roemen als volijvrig
 In 't bedienen van haar eega
 En Tan-porat lui te schelden.

13.

Was Tan-porat dan niet ijvrig?
 Zij was inimers altoos bezig,
 Onverdroten 't werk verrichtend.
 Doch haar mededingster wilde
 Niet eendrachtig met haar leven,
 In heur hart verachting koestrend
 Voor de sloof, die altijd zwoegde,
 Die zij in haar waan beschouwde
 Als een ongelukkig schepsel.

Daarop volgen drie koepletten met vermaningen, hoe eene vrouw in 't huwelijk behoort te leven, en met waarschuwingen om niet te handelen gelijk de overmoedige Drėman, die zich niet ontzag een hoogen toon tegen haar man te voeren en nooit tevreden was, hoeveel mooie kleederen zij ook kreeg. Daarna gaat de geschiedenis aldus verder:

17.

Zóóver kwam 't ten langen leste,
 Dat Tan-porat, diep vernederd,

Een waar slavenleven leidde;
 Doch, getrouw aan 't heilig voorschrift,
 Bleef zij haren man vereeren.
 Altoos als haar man op reis was,
 Bad zij dat hij wel mocht varen,
 En bij zijn tehuiskomst bracht zij,
 Needrig groetend hem haar hulde.

18.

Ijlings wiesch zij dan zijn voeten,
 Wischte ze af met haren borstdoek,
 En ging dan stil weêr aan haar arbeid.
 Steeds in lief en leed dezelfde,
 Was haar man zij onderdanig.
 Maar Drëman bleef even wreevlig,
 Even trotsch en opgeblazen,
 Voelde niet in haren hoogmoed,
 Hoe onwaardig haar gedrag was.

19.

Zij, Drëman, genoot luchthartig
 Van den rijkdom van haar gade;
 At en kleeedde zich te weeldrig.
 Onder 't juk dier vrouw zich krommend,
 Gaf haar man, bevreesd en raadloos,
 Alwat ze in haar grillen eischte.
 Na verloop van tijd gebeurde 't,
 Dat Drëman in weelde levend,
 Ziek werd en niet meer kon eten.

20.

Djatiraga was bekommerd,
 Want de ziekte zijner gade
 Scheen haar leven te bedreigen,
 IJverig weerde zich Tan-porat,
 En liep rustloos allerwegen
 Rond, om artsenij te erlangen.
 «Mocht mijn lieve jongre zuster»,
 Dacht zij, «toch in leven blijven !
 «Mocht ik artsenij bekomen !»

21.

Thuisgekomen blies zij haastig
 't Poeder op de huid der zieke,
 Wreef de beenen haar met kruiden,
 En met zachte stemme bad zij:
 «God en Heer, ach, spaar het leven
 «Van mijn medevrouw, ik smeeek U;
 «Haar die met mij alle moeiten
 «Deelt om d' echtgenoot te dienen,
 «Haar, o God! wees Gij genadig!»

22.

Doch de zieke werd al erger:
 In haar koortsgloed wierp onrustig
 Zich de kranke heen en weder;
 Buiten kennis, hevig ijlend,
 Tastte wild zij om zich henen.
 Telkens kermende van pijnen,
 Zwevend tusschen dood en leven,
 Door onduldbren gloed gefolterd,
 Werde zij eindelijk gansch bewustloos.

23.

Toen de zieke was gestorven,
 Zielloos neêrlag op het leger,
 Gaf haar man in droeve klachten
 Lucht aan zijn geprangden boezem,
 En, ontroostbaar, sprak hij morrend:
 «God en Heer! waar is mijn liefste?
 «Zij, mijn onwaardeerbaar kleinood!
 «Als een bloem, op 't lieflijkst geurend,
 «Is ze ontijdig afgevallen.»

24.

Ook Tan-porat weende bitter,
 En uit liefde voor de doode
 Barstte zij in klachten uit:
 «Ach! gij, lieve jongre zuster
 «Zijt, helaas, vóór mij gestorven.

«Och of ik gestorven ware!
 «Waarom zijt ge ons thans ontvallen,
 «Als een bloem, die pas ontloken,
 «Afgerukt is van haar stengel.»

25.

Zoo dan treurden de echtelingen,
 Toen der ziel van de overleedne
 Elders angst en schrik bereid was:
 Djogor Manik ¹⁾ komt, gewapend
 Met een knods, die 't hoofd verplettert
 Van Drëman, wier hersens spatten
 Wijd en zijd naar alle kanten.
 Doch haar ziel werd niet vernietigd,
 Werd de prooi der hellewichten.

26.

Dezen maakten zich toen meester
 Van de ziel, ter straf verwezen,
 Sleurden haar aan sterke touwen
 Naar den vuurgen helleketel.
 Daarna werd zij opgehangen
 Aan den Randoe-boom der helle ²⁾
 Boven 't vuur in lichter laaie.
 Zoo werd de arme ziel gepijnigd,
 Door 't onbluschbaar vuur geblakerd.

In koeplet 27 wordt nog verder uitgeweid over de pijnen die Drëman te verduren heeft; daarna gaat de dichter aldus voort:

28.

Zoo dan werd de ziel gefolterd,
 Boven 't helsche vuur geblakerd. —
 Eerlang werd ook Djatiraga
 Op het ziekbed neêrgeworpen,
 Steeds verergerde zijn toestand
 En zijn ziel ontvlood het lichaam.

¹⁾ Een dienaar van Jama, den god van het doodenrijk.

²⁾ D. i. de katoenboom, die in de Indische mythologie voorgesteld wordt als de folteringsboom der hel.

Hellewichten daalden neder
 Om des dooden ziel te voeren
 Met zich naar de hel Gomoekha.

29.

Met de voeten saamgebonden,
 Werd de ziel van Djatiraga
 In den ketel neêrgeslingerd,
 Waaromheen de vlammen likten,
 Dat het water borlend ziedde.
 De gedoemde ziel, gepijnigd,
 Schreeuwde en gilde 't uit erbarmlijk.
 Man en vrouw, zij vonden beide
 Daar het loon van hunne werken.

30.

Zoo dan ondergingen beide,
 Man en vrouw, gerechte straffe.
 Diepe droefenis vervulde
 Het hart der trouwe vrouw Tan-porat;
 Och of zij nu ook maar stierve!
 Waartoe zou zij nu nog leven?
 Doelloos was voor haar dit leven,
 Nu er niemand was op aarde,
 Wien haar liefde zij kon wijden.

31.

En in droeve klachten gaf zij
 Lucht aan haar geprangden boezem:
 «Ach, wanneer zal ik mijn dierbren
 «Echtvriend wederzien, o Heer!
 «Hem, mijn schat, mijn veel geliefde!
 «Neem ook mij weg van deze aarde;
 «Doelloos is voortaan mijn leven.»

32.

Troosteloos in rouw verzonken
 Leidde zij een kwijnend leven,
 Totdat ook haar uur geslagen had.
 Zacht ontsliep zij, zonder smarten,

En haar ziel, aan de aarde onttogen,
 Nam een nieuw en schitterend hulsel
 Aan en steeg ten hemel opwaarts,
 Eenen blijden glimlach toonend,
 Wijn heur deugd haar vergezelde ¹⁾).

33.

Een gedaante, schoon als Rati ²⁾,
 Daalde neêr, een kruikje ³⁾ dragend.
 In het godenrijk gekomen,
 Werd zij die den dood der vromen,
 Der gerechten was gestorven,
 Die haar man zoo trouw bemind had,
 Door een veertig hemelnimfen,
 Vriendlijk te gemoet haar tredend,
 Met verschuldigde eer ontvangen.

In de volgende drie koepletten wordt beschreven hoe de hemelsche Nimfen zich beijerden om Tan-porat met eerbewijzen te overladen; hoe zij op alle wijze hun vreugde toonden over hare aanstaande komst in het hemelrijk.

37.

Ongevoelig voor dit alles
 Bleef de ziel der trouwe gade,
 Daar zij dacht aan Djatiraga.
 Vriendlijk klonk het woord der Nimfen:
 «Waarom, eedle Vrouw, nog treurig?
 «Kom, ga met ons naar den hemel,
 «Om daar zaligheid te smaken.
 «'t Is de wil van d' Allerhoogste,
 «Dat we ons spoeden op de reize.»

38.

«Wat kan mij dat alles baten?»
 Was het antwoord van Tan-porat;
 «Als ik eenzaam hier moet blijven,

¹⁾ De *Dharma*, de deugd, is de eenige vriend die den mensch na zijn dood bijblijft, zeggen de Hindoes.

²⁾ De gemalin van den minnegod.

³⁾ Met *Amrta* of nectar gevuld.

«En niet anders doe dan zuchten,
 «Denkende aan den veelgeliefde.
 «Waar is hij, mijn heer en gade?
 «Zoo ik hem niet mag ontmoeten,
 «Kan geen weelde mij bekoren,
 «Van mijn dierbren man gescheiden.»

39.

Doch de hemelingen zeiden:
 «Hooggeëerde eedle Vrouwe!
 «Weet, dat wij uw eega zagen
 «Ginder in de hel, gebonden,
 «Spartlend in den gloënden ketel.»
 Krijtend gaf zij toen ten antwoord:
 «Brengt mij spoedig dan daar henen!
 «Dat's mijn eenig hartbegeeren.»

40.

«Ga niet daarheen, eedle Vrouwe!
 «O, bespaar U 't droevig schouwspel!»
 Maar zij liet zich niet weêrhouden,
 Zij, de trouwe ziel, schreed voorwaarts.
 «Keert terug, gij alle», sprak zij,
 «Zegt tot God den Albestierder,
 «Dat ik bij mijn man wil wezen.
 «Hoe rampzalig ook zijn lot zij,
 «Ik wil 't gaarne met hem deelen.

41.

«Wat hij ook misdreven hebbe,
 «Ik was zijn geliefde gade,
 «Toen hij nog op aarde wijlde.»
 Zij verdubbelde haar schreden,
 Begeleid door hemelnimfen
 En een dichte schaar van goden,
 Die zich om haar heen verdrongen,
 Haar van allen kant omstuwden,
 Allen de eedle ziel bewondrend.

42.

Eindelijk kwam zij aan ter plaatse,
 Waar de ziel van Djatiraga
 Schelle wanhoopskreten slaakte.
 Met gebonden hand en voeten
 Lag hij in den helleketel
 Door onduldbren gloed gefolterd.
 Bij den aanblik der rampzaalgen,
 Schoten de oogen haar vol tranen,
 En zij riep: moet zóó 'k u vinden!»

43.

«Zie, mijn trouw heb 'k nooit verloochend,
 «En ook thans wil 'k bij u blijven,
 «En uw pijnen met u deelen,
 «Bij u in den gloênden ketel.»
 Mèt verhaastte zij haar schreden
 Om den ketel te bereiken,
 Doch de hemelingen kwamen
 Toegeschoten, haar verhindrend
 Zich in 't ongeluk te storten.

44.

«Waarom zoudt gij hem verzellen?
 «Hij heeft hier alleen te blijven
 «Om te boeten voor zijn zonden;
 «Gij hebt niet zijn lot te deelen
 «En te branden in den ketel.
 «'t Is 't gebod, — nooit te overtreden —,
 «Van den Hoogen Lotsbeschikker,
 «Dat een andre plaats bestemd is
 «Voor de trouwe, vrome zielen.

45.

«Dat's de wil des Lotsbestierders.»
 Doch de ziel gaf toen ten antwoord,
 Zij, die haren man getrouw bleef:
 «Waartoe dienen zooveel woorden?
 «Al uw reden zijn toch ijdel,
 «Want ik wil hem niet verlaten,

«Hem, den man dien 'k steeds bemind heb;
 «Ook niet nu hij in dien ketel
 «Duldelooze kwaal moet lijden.»

46.

Vlelend spraken toen de Nimfen,
 't Hart vervuld van mededoogen:
 «Laat geëerde, uw opzet varen;
 «Gij moogt niet de straffe deelen
 «Des rampzaalgen in den ketel.
 «Heb erbarmen met uzelve,
 «Met uw schoon en teder lichaam.»
 Bij dees zoete taal der Nimfen
 Blijft Tan-porat onverzetlijk.

In koeplet 47 wordt verhaald dat de ziel van Tan-porat, haar voornemen willende doorzetten, door de hoogere wezens die tot taak hebben aantekening te houden van de daden der menschen, met geweld wordt tegengehouden.

48.

Toen kwam de Allerhoogste Heerscher
 Uit het grondloos Niet te voorschijn.
 «Vrouw!» sprak hij, «genoeg bewijzen
 «Hebt gij van uw trouw gegeven;
 «Meer is niet van u te vergen.
 «Doch uw echtgenoot moet blijven
 «In de hel, en onvermijdelijk
 «Zijn gerechte straf ontvangen.
 «Wees getroost, treed moedig voorwaarts
 «Op het pad dat leidt ten hemel.»

49.

Met bewogen stem en needrig
 Smeekte zij den Allerhoogste:
 «Groote God en Lotsbeschikker!
 «Geef mij, smee ik u, vergunning
 «Om, vereenigd met mijn gade,
 «In den ketel pijn te lijden.»
 De Allerhoogste scheen besluitloos,
 En beval de godenshare
 Met de vrome ziel te spreken.

De godenschaar tracht te vergeefs de ziel van Tan-porat van haar besluit af te brengen. Toen zij dit den Opperheer mededeelen, spreekt deze als volgt:

51.

«Het zou onrechtvaardig wezen
 «Haar aan kwelling prijs te geven,
 «Want zij heeft getrouw haar plichten
 «Steeds vervuld in 't aardsche leven.
 «Dies behoort zij loon te ontvangen.
 «Ja, zij is ten volle waardig
 «Naar den hemel op te stijgen,
 «Om de zaligheid te smaken,
 «Die het deel is aller braven.»

52.

Daarop sprak de Godenshare
 Uit één mond tot d'Allerhoogste:
 «O, almacht'ge Lotsbeschikker!
 «Deze ziel is vast besloten
 «In haar onbezweken trouwe
 «Niet van haren man te scheiden,
 «Aan zijn zijde steeds te blijven
 «In de hel of in den hemel,
 «Lief of leed met hem te deelen.

53.

«Laat den man, om harentwille
 «Van de helsche straf ontslagen,
 «Met haar in den hemel wonen.»
 Deze bede werd bewilligd
 Door den Hoogen Lotsbestierder.
 «Gaat», zoo sprak hij, «ik vergun het,
 «Gaat haar echtgenoot bevrijden.»
 En de ziel van Djatiraga
 Werde toen van de straf ontslagen.

54.

Na geheel te zijn herschapen,
 Leek in schoonheid Djatiraga

Op den jongen god der Liefde.
 Maar Drëman vond geen erbarmen;
 Hoe zij schreeuwde en hoe zij gilde
 Om van pijn verlost te worden,
 Het bleef vruchteloos en ijdel.
 Smeekend riep zij tot haar gade:
 «Heer, wil mij van hier verlossen !

55.

» Ach, ik lijd zoo, opgehangen
 « Aan den Randoeboom der kwelling,
 « Onuitstaanbre pijnen duldend.
 « Och, kon ik hieraan ontsnappen !
 « 'k Denk aan 't kwaad door mij bedreven,
 « 'k Ben bewust van mijne zonden;
 « Daarom moet ik nu zoo lijden,
 « Fel geblakerd, opgehangen,
 « Als uitzinnig van de hitte.

56.

« De oogen zijn mij uitgeslagen,
 « Uitgespat zijn mij de hersens,
 « Uitgerukt mijn ingewanden.
 « O, mijn lief, gedenk de dagen
 « Toen gij mij zoo teder mindet ! »
 Doch haar man kan haar niet redden;
 Schoon hij haar nog liefde toedroeg,
 Moest hij toch zich van haar scheiden,
 Om den wil van God te volgen.

57.

Treurig bleef Drëman daar achter,
 Gruwlijk helsche pijnen lijdend
 En wanhopig kreten slakend.
 Maar de ziel der trouwe gade,
 Met haar echtgenoot vereenigd,
 Ging met hem om d' Allerhoogste
 Lof en hulde en dank te brengen.
 Uit een gouden kruik werd nectar
 Daarop beiden aangeboden.

58.

Het verkwikkend hemelwater
 Smaakte heerlijk, onbeschrijflijk,
 Zoeter dan de zoetste honig.
 Djatiraga dronk het eerste,
 Daarna laafde zich zijn gade
 Aan 't betoovrend hemelwater,
 Dat de tong zoo lieflijk streelde,
 En met vollen teug gedronken
 Nederdaalde tot in 't harte.

59.

Toen zij 't vocht gedronken hadden,
 Werden zij zóó toegesproken
 Door de schaar van hemelnimfen:
 «Gaat nu tot den Albeschikker
 «Die uw komst verbeidt, geëerden!»
 Blijde togen beide zielen
 Nu op weg. Tan-porat zeide
 Onderdanig tot haar echtvriend:
 «Ga gij voor, gemaal, geliefde.

60.

«Ik zal uwe schreden volgen.»
 Hij voldeed aan haar verlangen,
 Daarop schreden beide voorwaarts,
 Hij voorop, en zij hem volgend.
 Als twee wonderschoone bloemen
 Leken de echtelingen beide;
 Als een paar van hemelingen,
 Zoo verschenen zij al wandlend,
 Man en vrouw, gelijk in schoonheid.

De strekking van het gedicht is duidelijk en het is daarom geheel overbodig daarover uit te weiden. Er blijven echter een paar punten over, waarbij we langer meenen te moeten stil staan.

Het zal den lezer niet ontgaan zijn, dat Tan-porat als weduwe haren echtgenoot een geruimen tijd heet overleefd te hebben en dat zelfs de gedachte niet bij haar opkomt hem in den dood te volgen, door vrijwillig zich zelve op te offeren. Wanneer de dichter eene vrouw van zoo voorbeeldige deugd

in leven laat blijven, dan levert hij het bewijs, dat hij de weduwverbranding niet als den plicht eener brave vrouw beschouwt. Toch heerscht het gebruik der weduwverbranding op Bali, gelijk oudtijds in Indië. De vraag is tot welke klassen der bevolking bedoeld gebruik beperkt is; hieromtrent ontbreekt het aan nauwkeurige berichten. In Europa heerscht vrij algemeen de meening dat de zelfopoffering der weduwen van oudsher eene algemeen Indische gewoonte was. Doch die meening is onjuist. Niet alleen is de weduwverbranding in Indië nooit algemeen geweest, maar wat meer zegt, ze is in strijd met den Weda en de wetboeken, d.i. van orthodox Indisch standpunt: in strijd met goddelijke en menschelijke wetten. In de oudste geschriften is van 't gebruik geen enkel spoor aan te treffen; wel van het tegendeel. Ook uit de oudste oorkonden der Boeddhisten blijkt dat ten tijde der opkomst van 't Boeddhisme het gebruik, in Noord- en Middel-Indië ten minste, onbekend was. Eerst in 't Mahâbhârata vindt men een enkel voorbeeld, en wel van een koningsweduwe. Het vermoeden dringt zich op, dat het gebruik of een inkruipsel was, begunstigd door vorsten met een talrijken harem, om zich eenigermate tegen moordanslagen van de zijde hunner gemalinnen te vrijwaren, of wel een van elders door koningen ingevoerde mode, die ook bij andere standen navolging vond, gelijk alles wat van een hof pleegt te komen. Hoe het zij, de door Europeanen tegen de priesters — bedoeld zijn de Brahmanen — ingebrachte beschuldiging, dat dezen het barbaarsch gebruik uitgedacht of begunstigd hebben, is eenvoudig onwaar en getuigt van onwetendheid. Wel kan men den Brahmanen verwijten, dat zij, tegen beter weten in, hun stem niet krachtig genoeg tegen het misbruik verheven hebben en zich vergenoegden het te ignoreeren, juist zooals de Balineesche dichter doet.

Omtrent de bij Hindoes en Balineezen gangbare voorstellingen der hel moet opgemerkt worden, dat deze het karakter draagt van een vagevuur, waarin de gedoemde zielen, na met een nieuw lichaam bekleed te zijn, niet eeuwig blijven, maar een langer of korter tijd, in overeenstemming met de grootte hunner schuld. Nadat de straftijd verloopen is, worden de zielen herboren; hetzij als mensch, of zoo zij dit niet waardig zijn, als dier.

Uit het gedicht laat zich niet opmaken tot welke Hindoesche secte de dichter behoorde; alleen dit kan men met zekerheid zeggen dat hij geen Boeddhist was, want de wijze waarop hij een opperwezen en almachtigen Lotsbestierder laat optreden is in strijd met de Boeddhistische leer, welke atheïstisch is. Vermoedelijk beleed hij het Çiwaïsme, zooals de meesten zijner landgenooten; het aantal Boeddhisten op Bali en Lombok is trouwens volstrekt onbeduidend; in Voorindië zijn er in 't geheel geen. Alleen op Ceilon bestaat nagenoeg de helft der bevolking uit Boeddhisten.

Ten slotte een enkel woord over den stijl van het gedicht. Deze is hoogst eenvoudig en onopgesmukt. Het was den vervaardiger blijkbaar te doen, een leerdicht te schrijven, en niet, door beeldrijke spraak den dichterlijken smaak zijner lezers te streelen. Het zou weinig moeite gekost hebben eene vertaling in bloemrijker stijl te leveren, doch daartoe voelde de vertaler zich niet gerechtigd.

Een nieuwe spraakkunst van het Madoereesch.

Bespreking van H. N. KILIAAN. Madoereesche Spraakkunst,
2 deelen. — Batavia 1897.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede nieuwe Serie, 2de en 3de jrg.

's-Gravenhage 1898, 1899.

De Madoereezen bewonen, gelijk men weet, het eiland Madoera en de omliggende kleinere eilanden met inbegrip van de Sapoedi- en Kangeang-groep, alsook Bawean. Eene talrijke kolonie van Madoereezen vindt men voorts in den Oosthoek van Java. Zij maken een niet onaanzienlijk deel uit van de bevolking van Java en onderhoorigheden, en daarom is de kennis van hun taal van praktisch belang voor allen, inzonderheid bestuurs- en rechterlijke ambtenaren, die met het volk in aanraking komen.

Aan de gelegenheid om zich hier te lande in voldoende mate theoretische kennis van 'tMadoereesch te verwerven, heeft het niet geheel ontbroken, want reeds sedert verscheidene jaren is die taal zoowel te Delft als te Leiden onderwezen en telken jare hebben een aantal aspirant-ambtenaren examen er in afgelegd. Als hulpmiddelen voor dat onderwijs dienden eenige tekst-uitgaven, geschreven brieven, woordenlijsten, aantekeningen van spraakkunstigen aard, mededeelingen over uitspraak en spelling, enz. Dat alles kan men betifelen als bijdragen tot de studie van het Madoereesch, bijdragen waarop van toepassing was het bekende «dankbaar maar niet vol-
daan.»

De behoefte aan eene volledige spraakkunst, vervaardigd door iemand die èn theoretisch èn praktisch op de hoogte van zijn taak was, en aan een welgeordend woordenboek, die behoefte deed zich meer en meer gevoelen, naarmate het aantal beoefenaars der taal toenam.

Er is eene bijzondere omstandigheid, die verhinderde dat eenige geleerde hier te lande de hand aan 't werk sloeg om zulke werken, als bovenbedoeld, tot stand te brengen.

Er bestaat namelijk bij de Madoereezen tot nog toe geen algemeen gangbare schrijftaal; in de eene streek spreekt en schrijft men zus, in de andere zoo. Een der gevolgen van dezen toestand was, dat de opgaven omtrent uitspraak en spelling door Europeesche waarnemers aanmerkelijk onderling verschilden, al naar gelang van de streek waar de waarneming geschied was. Soms waren die opgaven zóó tegenstrijdig dat het onmogelijk was het ware van het valsche te schiften dan door een persoonlijk onderzoek, hetgeen niet anders dan ter plaatse kon geschieden. Een ander gevolg van die plaatselijke verschillen was dat men bij het inlandsch onderwijs de kluts kwijt raakte en niet wist, welk dialect, zoo niet bij 't spreken, dan toch bij 't schrijven van 'tMadoereesch tot grondslag moest genomen worden. Om aan dien toestand van verwarring een einde te maken, was het noodig dat

er op Madoera een grondig taalkundig onderzoek werd ingesteld en wel door iemand die de noodige waarborgen aanbood dat zijn werk vrucht zou dragen. Zulk een persoon vond men in den heer H. N. Kiliaan, controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera, die door eenige voortreffelijke studiën over de klankleer van 't Madoereesch getoond had de noodige bekwaamheid en begaafdheid te bezitten om degelijk werk te leveren.

Door eene goedgunstige beschikking van de Regeering werd genoemde ambtenaar in de gelegenheid gesteld zich geheel aan de wetenschap te wijden en voor het Madoereesch een stel leerboeken samen te stellen, die wedijveren konden met het beste wat voor andere inlandsche talen geleverd is.

De heer Kiliaan heeft aan de hem opgedragen taak met ijver en nauwgezetheid gewerkt, en het is ons aangenaam hier te kunnen bijvoegen, die voor een goed deel nu reeds met uitnemend gevolg volbracht. In 1897 verscheen het Eerste stuk van zijn «Madoereesche spraakkunst», bevattende Inleiding en Klankleer, terwijl nog in den loop van hetzelfde jaar het Tweede stuk, Woordleer en Syntaxis, het licht zag. Beide stukken verdienen eene uitvoerige bespreking. Beginnen we met het eerste.

De Inleiding geeft een goed geordend overzicht van de kenmerkende eigenschappen der verschillende dialekten, welke verdeeld worden in twee hoofddialekten, West- en Oost-Madoereesch.

In het eerste onderscheidt men twee tongvallen, het Pamëkasansch en het Bangkalansch, zoo genoemd naar de gelijknamige hoofdplaatsen. Het tweede hoofddialekt wordt vertegenwoordigd door de taal der hoofdplaats Soemënëp, waarbij als eenigszins afwijkende tongval het Kangeansch behoort.

De beschrijving van de eigenaardigheden van bovenvermelde dialekten geeft geen aanleiding tot opmerkingen. Alleen wensch ik iets toe te voegen aan de aanmerking op bladz. 10, waar gezegd wordt, dat in 't West-Madoereesch de neusklank van het verbaal prefix *ëng* volkomen aan de *r* of *l* van 't grondwoord geassimileerd kan worden; bijv. *ërrampas* voor *ëng + rampas*, *ëllëddjur* voor *ëng + l*. Deze zelfde assimilatie heeft plaats in 't Dajaksch en 't Maleisch, met dit verschil dat in deze talen de door assimilatie ontstane dubbele medeklinker vereenvoudigd is geworden, ten minste in het schrift. Dus vormt men in 't Dajaksch bijv. van *liwus*, los, *maliwus*, losmaken (natuurlijk uit *mang + liwus*); van *ria*, vet, *maria*, vetmaken. In de meeste Maleische spraakkunsten, en zoo ook in Hardeland's Dajaksche spraakleer, wordt geheel averechts van een prefix *mě* als gelijkwaardig met *měng*, zelfs bij causatieven, gesproken. Natuurlijk is dat *ma*, *mě* niets

anders dan de vorm die *mang*, *měng* tengevolge van assimilatie vóór *l* en *r* aanneemt. Uit die assimilatie in onderscheidene talen mag men met groote waarschijnlijkheid opmaken, dat ze tot stand is gekomen in een tijd toen de sluitende nasaal van bedoeld prefix nog niet als *ng* klonk, maar een Anuswāra of Anunāsika was.

De klankleer is door Kiliaan voortreffelijk bewerkt. Wie met vrucht zulk een stof wil behandelen, moet aan twee hoofdvereischten voldoen: hij moet een goed en geoefend oor hebben, en tevens de meest gezag hebbende werken over phonetiek behoorlijk bestudeerd hebben. Aan beide vereischten voldoet Kiliaan, en daardoor is hij in staat geweest zijn taak voortreffelijk te volvoeren. Hetgeen bijzonder waardeering verdient, is, dat de schrijver niet alleen eene nauwkeurige beschrijving levert van het klankstelsel, maar ook voor de waargenomen klankverschijnselen eene redelijke verklaring tracht te vinden. Ook in dit laatste is hij goed geslaagd en aanmerkingen van eenig belang heb ik niet; des te meer punten heb ik aangetroffen, waarbij ik tot nadere bevestiging of aanvulling langer wil stilstaan.

Op blz. 26 wordt in de aanmerkingen door den schrijver uitgeweid over de verschillende uitspraken der *d* en *t* in 't Nederlandsch, Javaansch, Maleisch, Sundaneesch en Madoereesch. Hij verzuimt niet op te merken dat er in onze taal tweederlei *d* bestaat, doch zegt dat de Javaan en Madoerees in beide de tongletter meenen te hooren. Dit nu is slechts gedeeltelijk waar; onze tandletter *d* in Edelheer en Nederland wordt in 't Javaansch *Dēler* en *Nèdērlan* wel degelijk met de tandletter weêrgegeven. Aan den anderen kant moet men toegeven dat ons *duit*, hoewel de *d* hierin een dentaal is, in 't Javaansch *duwit* luidt, doch het is de vraag of dit woord niet uit het Bataviaansch Maleisch in 't Javaansch gedrongen is. Hoe het zij, onze *t* is een dentaal, al is zij dan ook niet juist interdentaal, maar onze *d* is een teeken voor twee ook etymologisch verschillende klanken, waarvan de linguale overeenkomt met de Maleische *d* (verkeerdelijk met de Arabische *Dal* weêrgegeven) en niet ver afstaat van de Javaansch-Madoereesche *d*.

Wat van de *n* gezegd wordt in § 22 geldt evenzeer van 't Hollandsch als van 't Javaansch. De *n* is in 't Madoereesch steeds een tongletter; in 't Hollandsch en Javaansch is zij dat ook, behalve door assimilatie vóór een tandletter. Men lette slechts op de wijze hoe een Hollander bijv. een woord als *Bonn*, *land* uitspreekt, en vergelijk die met de Duitsche uitspraak van *Bonn*, *land*, en de Fransche van *bonne*, en men zal dan duidelijk hooren dat Duitschers en Franschen de *n* dentaal, wij echter linguaal uitspreken. Doch in *mond*, *tand* spreken wij de *n* dentaal uit, evenals natuurlijk in *kant*.

De oorzaak van het verschil in de uitspraak van *mond* eenerzijds en *hand* anderzijds, ligt in de etymologie; korthedshalve verwijs ik hier naar de overeenkomstige woorden in 't Engelsch. In 't Javaansch is de *n* in *lanting* dentaal, om dezelfde reden als de Hollandsche in *kant* en *mond* (spr. *mont*), *monden*, *onder*.

In eene noot op blz. 29 bestrijdt Kiliaan de bewering van Dr. Merkel in diens «Physiologie der menschlichen Sprache», dat eene verbinding $g + h$, $d + h$ tot de onmogelijkheden behoort. Die bewering van den Dr. is eene zotternij, die getuigt van 's mans volkomen onverschilligheid voor feiten die iedereen kan waarnemen, wel is waar niet in Duitschland, maar er bestaan nog andere talen op de aarde dan het Hoogduitsch. Iedereen die in de gelegenheid is Sanskrit of Madoereesch te hooren spreken verneemt onophoudelijk die klanken en gebruikt ze zelf bij 't spreken dier talen. Kiliaan heeft zulk eene hersenschimmige theorie als die van Dr. Merkel te veel eer bewezen met er gewag van te maken, al is het dan ook om ze te bestrijden.

Zeer juist is de opmerking in § 33 en § 35, dat tusschenwerpsels en klanknabootsende woorden zich aan de gewone klankregelen onttrekken. Zulks is min of meer het geval in alle talen. Men kan er bijvoegen, dat ook eigenamen, vooral de verkorte persoonsnamen, meestal dezelfde eigenaardigheid vertoonen.

In hoofdstuk IV behandelt de schrijver op hoogst verdienstelijke wijze het ingewikkelde vraagstuk der verdubbeling van medeklinkers. Het ware te wenschen dat dit geheele hoofdstuk als leiddraad werd genomen bij een vergelijkend onderzoek, in hoeverre en op welke wijze de klanken der overeenkomstige woorden in de verwante talen aan de Madoereesche, al naarmate deze gesloten zijn of niet, beantwoorden. Voor het Makassaarsch, Boegineesch, Sangirsch en Ibanag leveren de bestaande leerboeken stof tot vergelijking op, maar voor de overige talen geven de boeken weinig of niets, en is onderzoek ter plaatse dringend noodig. Zulk een vergelijkend onderzoek lag, overbodig het te zeggen, buiten het bestek eener Madoereesche spraakkunst.

Onbetwistbaar juist is de verklaring van de verdubbeling, die de sluitconsonant des grondwoords vertoont bij aanhechting van 't possessief affix *a* (§ 46). De oorspronkelijke vorm van 'taanhechtsel is namelijk *ja* (*ia*), zoodat *ampassa* teruggaat tot een ouder *ampas-ja*.

Niet minder juist is de verklaring van de reden der inlassching tusschen een neusklank en *r* of *l* van een medeklinker die gelijkslachtig is met den neusklank (§ 52 en Aanmerking). Ten opzichte van dit klankverschijnsel komt onze taal met het Madoereesch overeen; als voorbeeld haalt de schrij-

ver aan *zindelijk*, ontstaan uit *zindlijk*, en dit uit *zinlijk*. Hiernaast staat *zinnelijk*, een vorm die niet in strijd is met ons taaleigen omdat de *e* van *zinne* (de oudere stam van *zin*) wel zwak is, maar niet zóó, dat ze noodzakelijk in de uitspraak verdwijnen moet. Daarentegen is een vorm *manlijk*, zooals men in den laatsten tijd vaak geschreven vindt, regelrecht in strijd met het tegenwoordige Nederlandsche klankstelsel. De ware vorm is *mannelijk*, zooals trouwens ieder Nederlander zegt. Wel is reeds vroeg naast *mannelijk* een vorm *manlijk* ontstaan, maar die kon niet blijven, en moest volgens ons klankstelsel óf *mallijk*, voorts *malk* — feitelijk over in *mal-kander* — worden; óf *mandlijk*, verder *mandelijk*, wat echter niet in gebruik is. Een woord als *fatsoenlijk* deugt ook niet, het volk zegt behoorlijk *fatsoendelijk*; evenmin is *eigenlijk* in den haak, terecht spreekt men ook uit *eigellijk* of *eigentlich*, naar verkiezing.

In § 57 wordt geleerd dat de inlassching eener *j* tusschen een *i* klank (d. i. *i* of *e*) willekeurig is.

In onze taal is inlassching een vaste regel, schoon de *j* in de meeste gevallen niet geschreven wordt, juist omdat de regel geen uitzondering toelaat. Onze neiging en gewoonte om zulk een *j* in te lasschen is zóó sterk, dat wij ook in vreemde woorden eene *j* laten hooren waar ze niet te pas komt; zoo spreekt de argelooze Hollander *Napoleon* uit als *Napolejon* en verraadt zich daardoor als vreemdeling tegenover den Franschman, die in hetzelfde geval geen overgangsletter laat hooren.

Alles wat in § 61 over de paragoge van de *h* in 't Madoereesch opgemerkt wordt, is zeer behartigenswaardig. Kiliaan verklaart de eigenaardigheid van 't Madoereesch om in woorden die oorspronkelijk op eene *h* uitgingen, bijv. Javaansch, Maleisch *panah*, de *h* te laten vallen, en omgekeerd aan woorden die oorspronkelijk een klinker tot eindklank hadden, eene *h* toe te voegen, als een verschijnsel van kruiselingsche compensatie, zooals ook elders voorkomt, bijv. in het zgn. *cockney*-Engelsch van veel Londraars. Hij had er bij kunnen voegen, in den tongval van Gouwenaars, en vele Zeeuwen. Dezen laten met eene verwonderlijke consequentie de *h* weg, waar ze behoort te staan en laten ze hooren, waar ze niet behoort. In enkele woorden heeft zulk een *cockneyisme* ook in de algemeen Nederlandsche taal post gevat, o. a. in *hagedis*, *hekel* voor *agedis*, *ekel*.

Op blz. 58 komen in de Aanmerk. eenige voorbeelden van klankverwissing voor, die anders moeten beschouwd worden dan Kiliaan gedaan heeft. Madoereesch *obbhar* mag niet onmiddellijk in verband gebracht worden met Javaansch *obang*, want het is identisch met Oud-Javaansch *ubar*, dat in de nieuwere taal voortleeft als *obar*, als dichtterlijk woord. Onjuist is het voorbeeld *balluq*, acht, Javaansch *wolu*. Dit laatste is geen wis-

selvorm van 't Madoereesche woord, maar eenvoudig wat den klinker betreft identisch daarmee, want de *o* in *wolu* is ontstaan uit *wa*; de Oud-Javaansche vorm is *wwalu* (*wualu*), waaruit regelmatig *wolu* voortkomt. Het eenige wezenlijke verschil tusschen *ballug* en *wolu* is dit, dat het eerste op een *walu*, het laatste ten slotte op *uwalu* teruggaat.

In aanmerking I op § 80 lezen we: «Doch *r* in een zuster taal beantwoordt gewoonlijk aan *d* in het Madoereesch.» Deze regel is veel te algemeen en tevens te onbepaald gesteld, en behoorde aldus geformuleerd te zijn: «Eene oorspronkelijke *d*, welke voor en na een klinker in 't Javaansch in *r* pleegt over te gaan, blijft in 't Madoereesch onveranderd.» Evenzoo in 't Maleisch, daargelaten de wanspelling met de Arabische dentaal.

Meer ingewikkeld is de stand van zaken bij de vergelijking van Madoereesch *djh* met Javaansch *d*, waarvan sprake is in § 85. Feitelijk is het waar, dat de *djh* van het Madoereesch meermalen aan de *d* van 't Javaansch beantwoordt, doch welke taal staat hier op het oudere standpunt? Dat is niet zoo gemakkelijk in elk bijzonder geval uit te maken. Dat Javaansch *dol*, Oud-Javaansch *dwal*, jonger is dan Maleisch *djwal* en *djuwal*, en behoudens de aspiratie ook dan Madoereesch *djhwal*, is nauwelijks te betwijfelen, wegens de overeenkomstige vormen in tal van verwante talen; hetzelfde geldt van *doh*, afstand, Madoereesch *djan*; *dalan* Madoereesch *dhjalan*, doch het is niet uitgemaakt, of ditzelfde op alle voorbeelden toepasselijk is,

Een klankverschijnsel, dat men voor het Madoereesch typisch mag noemen, wordt behandeld in § 88.

Het bestaat daarin, dat de sluitletter *t* van het Javaansch en van elke andere verwante taal die den sluitenden medeklinker niet afwerpt, in het Madoereesch vertegenwoordigd wordt door *q*, d. i. een geluid voortgebracht met afsluiting der stemspleet. Het is het begin van de afwerping eener sluitende klemletter, die ten slotte daartoe leidt dat eene taal afkeerig wordt van eindmedeklinkers en alle woorden op een klinker laat uitgaan. Zulk eene taal is het Italiaansch, en onder de Maleisch-Polynesische zijn er niet weinige die hetzelfde standpunt bereikt hebben, bijv. het Samoa, Maori, Sandwich, Fidji, Niasch, Malagasi. Andere, zooals Makassaarsch, Boegineesch, Sangireesch werpen alle medeklinkers af behalve een bepaalde nasaal, en zoo zij eenen medeklinker, vooral eene media, niet geheel en al willen laten verdwijnen, voorzien zij dien van een vocalischen naslag, op de wijze van Italiaansch *amano* voor *aman*, uit Latijnsch *amant*; *Saule* voor *Saul*. De neiging om een sluitende klemletter (*k*, *t*, *p*) in de uitspraak te laten vallen, vertoont zich op eigenaardige wijze ook in 't Ibanag; dus schrijft men bijv. *masakit*, ziek, in Oud-Javaansch *masakit*, thans *sakit*,

doch spreekt uit *masaki*, tenzij er een aanhechtsel of woord met een klinker beginnende op volgt; dus *sinakitan*, gekweld; *im masakit ujje*, deze zieke. Dat is juist als in 't Fransch, bijv. in *ils sont* wordt de *t* niet gehoord, maar wel in *sont-ils*.

Eene eigenaardige verzachting van medeklinkers van 't Madoereesch wordt besproken in § 90. De verklaring van 't feit dat vooral tusschen twee klinkers een zachte medeklinker zich gemakkelijker laat uitspreken, is stellig juist. De klinkers zelve zijn zachte klanken en daarom staan de zachte medeklinkers hun nader dan de scherpe. Zulk eene verzachting van *h*, *t*, en *p* tot *g*, *d*, en *b* tusschen twee klinkers is een vaste regel geworden in het Welsh, en opmerkelijk genoeg, ingeval de scherpe sluitletter van een woord vóór een klinker komt te staan, ook in 't Sanskrit, bijv. *sat* en *asti* wordt *sad asti*. Doch de neiging om een beginmedeklinker te verzachten, zooals in 't Madoereesch meermalen geschiedt, is zeer eigenaardig; juist het tegendeel komt veel meer voor.

Het merkwaardige klankverschijnsel dat in § 97 behandeld wordt, behoort tot dezulke die nog op een opzettelijk vergelijkend onderzoek wachten. Het feit wordt door Kiliaan aldus geformuleerd: «Ook heeft vorming van een stamwoord plaats door splitsing van den wortelklinker in twee gelijke klanken: *roqom* = Jav. *rum*, *dhugum* = Jav. *dum*, *tagal* = Jav. *tal*, *laqas* = Jav. *las*, *baqa* = Mal. *bah*.» In al deze voorbeelden ¹⁾ heeft het oudste ons bekende Javaansch een langen klinker, dus *rûm*, *dûm*, *tâl* (Sanskrit *tâla*), *wâh*. Nu doet zich de vraag voor: heeft de lange klinker in gemelde Oud-Javaansche woorden denzelfden oorsprong als bijv. in *râh*, bloed, *rât*, wereld, *dyûs*, baden, *tût*, volgen, *dom*, naald, *tom*, indigo, waarvan wij met zekerheid kunnen vaststellen, dat er eene samentrekking heeft plaats gehad van twee klinkers, nadat tusschen beide een oorspronkelijke medeklinker (in 't Maleisch vertegenwoordigd door *r*, in de Filipijnsche talen door *g*, in 't Dajaksch, en Toumbulusch, Sangirisch door *h*) was uitgevallen? Het antwoord moet, voorloopig althans, ontkennend luiden. Immers in geen geval kan *tâl*, thans *tal*, Madoereesch *tagal* een medeklinker uitgestooten hebben, daar de *â* oorspronkelijk is; *tagal* is dus wel degelijk, zooals Kiliaan het ook voorstelt, door splitsing (van *â*, = *a* + *a*) ontstaan. Van de overige aangehaalde voorbeelden is er geen waarvan men in de verwante talen de wedergade met een medeklinker in 't midden terugvindt. Het lijdt geen twijfel dat Oud-Jav. *wâh* volkomen beantwoordt aan Sundaneesch *tjaah*, en het is meer dan waarschijnlijk dat *wâh* ontstaan is uit een ouder *waah*, doch hieruit volgt niet dat in nog ouder tijdperk niet

¹⁾ *Las* heb ik nog niet in een Oud-Jav. tekst aangetroffen.

een stam *wah* bestaan heeft, welks wortelklinker om ons onbekende redenen gesplitst werd. Integendeel, ook in andere verwante talen, dan die hierboven ter vergelijking aangehaald zijn, treft men soortgelijke splitsing of, wil men, rekking aan. De algemeen Maleisch-Polynesische wortel voor «eten», namelijk *kan*, komt voor in het Tagalog als *kain*, Bisaya *kaon* (beide uit *kaën*), in het Toumbulusch als *kân*; naast Tagalog *muna*, *mauna*, eerst, Bisaya *umuna*, voorgaan, Dajaksch *upon*, oorsprong, Nias *oföna*, *miföna*, naar voren, staat Toumbulusch *puuna*, aleer, eerste, en Jav. *puhun*, Mal. *pohon* en *pukun*. Dit zal voldoende wezen om de aandacht op het bedoelde klankverschijnsel te vestigen en tot nader onderzoek aan te sporen.

De klemtoon wordt door den schrijver § 111 vgg. met de noodige uitvoerigheid en grondigheid behandeld. Over den aard van de verschillende soorten van accent in onze taal, vergeleken met de Madoereesche, kan ik echter niet nalaten eenige opmerkingen te maken. In overeenstemming met het schier algemeene gevoelen beschouwt de schrijver ons gewone woordaccent als een emphatisch syllabenaccent. Ik voor mij houd die meening maar voor half juist. Niet het gewone woordaccent verdient emphatisch, of zooals de Engelschen zeggen, een *stress-accent*, te heeten, maar het oratorische of redeaccent. Als ik bijv. zeg: «ik spreek van den man, niet van de vrouw», dan valt de nadruk, de *stress* op *man* en *vrouw*, terwijl in een volzin als deze: «Die man heeft een vrouw getrouwd uit een naburig dorp», de woorden *man* en *vrouw* wel met hoogerem toon uitgesproken worden, maar met niet noemenswaardigen nadruk, ten minste in vergelijking met den oratorischen klemtoon.

Na aandachtig nagegaan te hebben wat Kiliaan ons leert, vermag ik geen wezenlijk onderscheid te ontdekken tusschen ons hoofdaccent in een woord en het Madoereesche. Wel is er een merkbaar verschil in de wijze waarop in 't Madoereesch en Javaansch de lettergreep, onmiddellijk op de geaccentueerde volgende, wordt uitgesproken. Bij ons daalt de stemhoogte plotseling, in het Javaansch en Maleisch daalt men geleidelijk af tot het gewone niveau der ongeaccentueerde lettergrepen, ten minste zoo de lettergreep geen Pëpët bevat. De oorzaak van dit verschil zal wel hierin te zoeken zijn, dat in verreweg de meeste gevallen in onze taal op een lettergreep met hoofdaccent eene andere met *ë* volgt, behoudens syllaben waarop het bij-accent rust, die hier niet in aanmerking komen. Vermoedelijk heeft men in vroeger tijd, toen de lettergrepen, die thans eene *ë* vertoonen, nog een helderen klinker hadden, juist zoo uitgesproken als thans nog in 't Madoereesch en Javaansch geschiedt; bijv. wat thans *zetten* luidt, had in ouden tijd den klank *satjan*; ons *dagen* klonk in 't Gothisch *dagôð*. Nog heden ten dage wordt in 't Zweedsch een paroxytonon als *flicka* zóó

uitgesproken, dat men duidelijk op *a* een eigenaardig bij-accent hoort, wel is waar zangeriger dan de *ā* bijv. in Jav. *desā*, maar toch een bij-accent.

Het geval waarvan sprake is in § 114, dat namelijk de klem bij aanroepen of uitroepen op de laatste lettergreep valt, heeft zijn tegenhanger ook bij ons. Wanneer wij uit de verte iemand roepen, bijv. *Mina!* dan rekken wij de *a*, en wordt de eerste syllabe, zonder toonloos te worden, toch om zoo te zeggen, op den achtergrond gesteld. In 't Sanskrit noemt men deze eigenaardige rekking Pluti.¹⁾

Na de beschrijving van 't klankstelsel, volgt de behandeling van het schrift, in Hoofdstuk VIII. De Madoereezen hebben, gelijk men weet, hetzelfde schrift als de Javanen; in handschriften plegen sommige lettervormen eenigszins van de meest gebruikelijke Javaansche af te wijken. Hoe gering die afwijkingen ook zijn, is het toch nuttig dat de schrijver deze vermeld heeft.

Bij het doorlezen van het hoofdstuk over het schrift heb ik weinig aangetroffen wat aanleiding geeft tot opmerkingen. Alleen een paar kleinigheden. Zoo heb ik aangeteekend dat de noot aan den voet van blz. 94 op een misverstand moet berusten; *sa-pasangan* in hedendaagsch Javaansch schrift heeft zich niet ontwikkeld uit den ouden vorm er van, die tegenwoordig nog bij de Balineezen in zwang is gebleven. Toevallig weet ik van Dr. Brandes zelve, dat het beroep van den schr. op hem een gevolg van vergissing moet wezen.

Wat de lettergreep *rě* en *lě* betreft, waarvan op blz. 96 sprake is, zij opgemerkt dat de Javanen, reeds in 't Oud-Javaansche tijdperk, de Sanskrit klinkers *r* en *l* hebben overgenomen om de lettergrepen *rě* en *lě* in Javaansche woorden er mede uit te drukken. Zij schrijven bijv. *rngö* en *lkas*, maar verbinden daarmee de uitspraak *rěngö* en *lěkas*. Dat die spelling onjuist is, en dat *rě* en *lě* wel degelijk bestaan uit de medeklinkers *r* en *l* en de *Pěpět*, blijkt uit *riněngö*, *luměkas*. Alleen in Sanskrit woorden als bijv. *ṛṣi*, *Kṛṣṇa* heeft de *r* de waarde van een klinker, en dat nog niet eens altoos, zooals uit de maat blijkt.

Het behoorde tot de taak van Kiliaan een oordeel uit te spreken over de spelling, en te onderzoeken welke der bestaande spellingen de voorkeur verdient. Ook van deze taak heeft hij zich verdienstelijk gekweten.

Het hoofdgebrek van de Madoereesche spelling bestaat hierin, dat de *e* en *i*, *o* en *u* (*oe*) niet behoorlijk in schrift onderscheiden worden. De Madoerees voelt geen behoefte om die klanken in schrift te onderscheiden, waarschijnlijk omdat de klank van een klinker in de meeste gevallen door

¹⁾ Het accent bij de Pluti is niet altoos vast; ook de eerste lettergreep kan 't accent ontvangen, gelijk in den gewonen vocatief bij 't aanspreken.

den aard van den vorigen medeklinker wordt bepaald. «Toch let althans de geschoolde Madoerees», lezen wij, «wel op het verschil dat er in het Javaansche schrift bestaat», en Kiliaan is van oordeel dat deze schrijfwijze verdient nagevolgd te worden. Inderdaad, waar Madoereezen zelve voorgaan, mogen wij, vreemdelingen, hen volgen, zonder dat men ons zal kunnen verwijten dat wij den inlander de wet willen voorschrijven hoe hij in zijn eigen taal heeft te schrijven. ¹⁾

Eene andere moeielijkheid levert de schrijfwijze van den gesloten klank die in transcriptie door een sluit-*g* wordt uitgedrukt. Sommige Madoereezen bezigen daarvoor het teeken van de Javaansche Wignyan (Madoereesch *bisat*, *bhisadhan*), andere de *k*. Naar het oordeel van Kiliaan verdient de eerste schrijfwijze de voorkeur, hetgeen hij in § 138 tracht aan te toonen. Wel is waar bestaat er tegen die spelling met Bisat eenig bezwaar, want door dit zelfde teeken wordt ook de sluitende *k* aangeduid, zoodat er voor den vreemdeling licht verwarring kan ontstaan. Deze zwarigheid meent de schr. uit den weg te kunnen ruimen door de sluitende *k* in 't geheel niet uit te drukken, hetgeen te minder bedenkelijk zou wezen, omdat het Soemënëpsch dialekt van 't Madoereesch de *k* in 't geheel niet kent.

Als proeven van spelling worden gegeven een stuk Oost-Madoereesch (Soemënëpsch), een paar stukjes in 't West-Madoereesch (Pamëkasansch) en één in 't Bangkalansch, in Madoereesch schrift en transcriptie.

Het uitvoerige register, waarmede het boek besluit, bevat eene lijst van woorden die om eene of andere reden bijzonder aandacht verdienen ten opzichte van hun verhouding tot het Javaansch of anderszins. Bij de woorden die in de spraakkunst behandeld zijn, vindt men telkens eene verwijzing naar de paragrafen waar de woorden voorkomen.

Wij eindigen onze aankondiging van het eerste stuk dezer spraakkunst met een dankbetuiging aan den samensteller. Wij zijn overtuigd dat allen die het Madoereesch willen beoefenen in het boek een voortreffelijk hulpmiddel voor hun studie zullen vinden, en verwachten tevens dat zij die de taal reeds machtig zijn, er door zullen opgewekt worden tot verder onderzoek.

In eene volgende aflevering van dit tijdschrift hopen wij den inhoud van het vervolg der spraakkunst te behandelen.

In de October-aflevering 1898 van dit tijdschrift hebben wij 't eerste stuk van Kiliaan's Madoereesche Spraakkunst besproken en bij die gelegen-

¹⁾ Dit is natuurlijk alleen van toepassing op inlandsche talen die een eigen schrijfstelsel hebben. In 't geval van talen waarin nog geen geschreven werken bestaan, is het de plicht van den Europeaan eene doelmatige spelling in te voeren.

heid getracht de niet geringe verdiensten van dat werk in 't licht te stellen. Wij zullen thans over het tweede stuk, bevattende woordleer en syntaxis, onze meening zeggen, in de hoop iets te kunnen bijdragen om de aandacht van de beoefenaars der inlandsche talen, ook van hen die geen bijzondere studie van 't Madoereesch gemaakt hebben, op genoemd werk te vestigen.

Al aanstonds moeten wij verklaren, dat het tweede stuk in geen deele bij 't eerste achterstaat. De schrijver toont ook hierin dat hij te werk is gegaan volgens een wel overdacht plan, en dat hij de door hem waargenomen verschijnselen zelfstandig heeft weten te beoordeelen, zonder te vervallen tot uitersten, zonder zelfstandigheid te verwarren met nieuwigheidszucht, die behagen schept in 't verkondigen van allerlei onbekookte theorieën, welke berusten op halve kennis en het onvermogen om in 't onvolmaakte werk van voorgangers de blijvende kern van waarheid te ontdekken.

Reeds de Inleiding tot de woordleer is kenschetsend voor den geest waarin Kiliaan zijn stof behandelt. «Bij een grammatische, d. i. algemeene, beschouwing van de beteekenis der woorden (in de woordleer) kan de in de Indo-Germaansche talen gebruikelijke onderscheiding in rededeelen onder zekere restrictie nog met voordeel op het Madoereesch toegepast worden.» Dit beginsel, waarvan de schrijver uitgaat, is volkomen juist, en elke andere beschouwing berust op eene miskenning van den grondslag der indeeling van woorden in rededeelen. Die indeeling is van zuiver syntactischen aard, is uitgegaan van de rol welke de woorden in een volzin vervullen en heeft op zich zelf niets te maken met de zgn. verbuiging of vervoeging van zekere rededeelen. Niet de wijze waarop aan een woord de verhouding er van tot een ander woord in den volzin wordt aangeduid, bepaalt zijn benaming, maar de taak die het bij het uitdrukken der gedachte vervult. Dat heeft Kiliaan volmaakt goed begrepen.

Ofschoon de in onze spraakkunsten gebruikelijke indeeling der woorden in hoofdzaak ook op de Indonesische (en alle mogelijke) talen van toepassing is, komen er toch gevallen voor, dat men in twijfel kan verkeerren tot welke woordsoort men zekere woorden te brengen hebbe. Voorbeelden hiervan zijn de infinitieven en deelwoorden in de Indo-Germaansche talen, die een tweeslachtig karakter hebben. Iets dergelijks komt voor bij de Indonesische talen, al is het dan ook niet bij deelwoorden of infinitieven, waarvan de laatsten in 't geheel niet in die talen bestaan en daarom grappig genoeg als éénig bestaande worden beschouwd, en waarvan de eersten gewoonlijk samenvallen met onzen *modus finitus*. De moeielijkheid, waarop Kiliaan uitdrukkelijk de aandacht vestigt, betreft de afgeleide predicaatswoorden met het prefix *a* — in 't Oudjavaansch *a* en *ma*. Deze woorden,

merkt hij op, kunnen een handeling of toestand beteekenen, doch dienen tevens als adjectieven. Moet men nu deze woorden bij twee verschillende woordsoorten (d. i. werkwoorden en naamwoorden) indeelen? Dit is niet raadzaam, en daarom stelt de schrijver voor, ze te groepeeren onder eene bijzondere benaming, en wel die van «toestandsworden». Tegen deze benaming, we kunnen het niet ontkennen, bestaat wel eenig bezwaar. Vooreerst omdat ze in de gangbare Javaansche spraakkunsten op een bepaald soort van werkwoordelijke vormen wordt toegepast. Nu is het wel waar dat die term in de Javaansche spraakkunst niet gelukkig gekozen is; woorden als *mangkāt*, (hij) maakt zich op, vertrekt, duidt toch niet juist den toestand aan, doch in gevallen als *mati*, dood, is de benaming niet onjuist. En al is de term niet volmaakt, wordt de toepassing er van op de met *a* afgeleide woorden daardoor gerechtvaardigd? Kan men bijv. zeggen dat *akon*, hij beveelt, een toestand aanduidt, al is het onbetwistbaar dat bijv. *adoh*, ver, desnoods dien naam verdient? In zulke Nederlandsche uitdrukkingen als «zwartgerokt», «witgedast», bezigt men in 't Oudjavaansch de afleidingen met prefix *a* of *ma*; bijv. *akēmūl putih*, witgesluierd. Zulke verbindingen drukken meer eene gesteldheid dan een toestand uit; in gevallen als *awiku*, (hij) is of wordt monnik, wordt de overgang in zekeren staat aangeduid. Nu zijn de begrippen «verkeeren, *versari*, worden, gesteldheid, toestand, staan te doen» zeer na verwant, en in zooverre is de keuze van «toestandswoord» te verdedigen.

De groote moeilijkheid om alle met *a* of *ma* afgeleide woorden onder één hoedje te vangen, ligt hierin dat twee oorspronkelijk verschillende prefixen in 't Javaansch (oud en nieuw), Madoereesch, Makassaarsch, Boegineesch, Maleisch, e. a. zijn samengevallen. In de Fillippijnsche, Noordcelebessche talen en het Sangirsch, onderscheidt zich *ag* of *mag*, vormelijk beantwoordende aan Maleisch *bēr*, van *a* of *ma*. Met deze laatsten worden bijvoegelijke naamwoorden of passieve verleden deelwoorden gevormd; de afleidingen met *ag* of *mag* behooren daarentegen tot de werkwoordelijke vormen, die eene handeling uitdrukken, op de wijze van bijv. Jav. *akon*, *agawe*.

Zooals we boven reeds zeiden, valt het niet te ontkennen dat de met voorvoegsel *a* afgeleide woorden vaak een toestand beteekenen, en in zooverre is de term «toestandswoord» niet geheel ongepast, als men het nu maar eens kon worden over een anderen naam voor hetgeen men in de Javaansche spraakkunsten als toestandswoord pleegt te bestempelen.¹⁾

Het eerste Hoofdstuk behandelt de werkwoorden. Bij 't kenschetsen van

¹⁾ Het zgn. Jav. toestandswoord komt in aard en functie overeen met het Armanepadam in 't Sanskrit, het Medium in 't Grieksch.

den aard der handelingen die door een werkwoord worden uitgedrukt, wijst Kiliaan op het onderscheid tusschen momentane en duratieve handelingen. Eene handeling is momentaan, anders gezegd perfectief, wanneer ze den overgang vormt tusschen twee toestanden. «Zoo is zitten bijv. als een handeling opgevat, d. i. in den zin van *zich zetten*, momentaan, omdat de beweging die noodzakelijk daaraan moet voorafgaan niet juist mede door dat woord wordt aangeduid. Immers evenals een lijn de grens uitmaakt tusschen twee vlakken en als zoodanig geen eigen uitgebreidheid (geen breedte) heeft, zoo kent zulk een handeling als de grens tusschen twee toestanden ook geen uitgebreidheid en valt zoo te zeggen het tijdstip waarop zij begint met dat waarop zij eindigt samen, d. i. zij is momentaan in de volstreckte beteekenis van het woord.»

Dat is goed gezegd; niet minder juist is de bepaling van hetgeen men onder duratieve, anders genoemd: imperfectieve handelingen te verstaan heeft. «In de tweede plaats worden, met uitsluiting alweder van de voorafgaande beweging, handelingen in de taal benoemd welke elk op zich zelf (niet herhaald) nu eens duratief kunnen zijn, dan weder in een bepaald geval als momentaan zouden zijn op te vatten. Tot dezulken behooren bijv. *aanraken* en wat mede dat begrip in zich sluit, zooals *kussen*. De handeling *aanraken* is namelijk momentaan, wanneer de aanraking met het object zoo te zeggen na een ondeelbaar oogenblik opgeheven wordt. Zouden echter zulke handelingen waargenomen kunnen worden, dan moesten zij toch van eenigen duur zijn, en zij zijn het dan ook steeds zoodra zij in de taal benoemd worden. Momentaan-duratieve handelingen die in de theorie zouden kunnen bestaan, openbaren zich in de praktijk dus slechts als duratieven, d. i. als handelingen van eenigen duur, van hoe korten duur ook.»

Wij achten het eene groote verdienste van 't voor ons liggende leerboek, dat daarin het onderscheid tusschen momentane en duratieve handelingen behoorlijk uiteen is gezet. Voor 't recht verstand van de werkwoordelijke vormen in de Indonesische talen is die onderscheiding van 't hoogste gewicht. Ook in andere taalfamilien vindt men diezelfde onderscheiding terug, al is de wijze waarop het onderscheid wordt aangeduid eene andere dan in de Indonesische taalgroep. Van de Indogermaansche taalfamilie zijn de Balto-Slawische talen degene die duratief en momentaan op 't volledigst en fijnste onderscheiden. In zekere mate kent bijv. ook 't Fransch de onderscheiding, doch alleen in den verleden tijd, door 't gebruik van 't *Parfait défini* in tegenstelling tot het *Imparfait*.

Wat van § 159—§ 163 geleerd wordt van de Eenvoudige werkwoorden; § 164—§ 171 van de werkwoorden met het suffix *z*; § 172 van die met het

suffix *an*; § 173—§ 179 van die met het suffix *aghi*; § 180—§ 186 van de met het prefix *ma* (resp. *pa*) gevormde; § 187—§ 193 van die met *nga*; dat alles is behoorlijk geklassificeerd en naar het ons voorkomt duidelijk voorgesteld. Zeer fijn is de opmerking in § 178, waar de aandacht gevestigd wordt op het feit dat de werkwoorden op *aghi* uitsluitend het *onopzettelijke* der handeling kunnen uitdrukken, ten minste wanneer een eenvoudige verbale vorm daarnaast in gebruik is.

Tot eene enkele opmerking, geen aanmerking, geeft ons de noot op blz. 15 aanleiding. Er wordt daar gezegd dat in 't Javaansch van *lunga*, gaan, 't afgeleide *nglungani* beteekent: «ergens *van daan* gaan». Dat is juist als vertaling, maar op zich zelf beteekent *nglungani* niets anders dan «heengaan te», d. i. als punt van uitgang nemen zekere plaats. Als ik zeg: ik vertrek aan het station A. met den trein naar B., dan komt dat precies op hetzelfde neêr als wanneer ik zeg: ik vertrek van het station A., omdat uit den aard van het bijgevoegde woord «vertrekken» van zelf volgt dat station A. het punt is waar de beweging begint.

In de paragrafen over het Passief en de Reduplicatie en woordherhaling komt ook allerlei voor dat getuigt van een juist inzicht in grammatische vormen.

De Tijden en Wijzen worden behandeld in § 206—§ 213. Ten aanzien van 't min of meer eigenaardig gebruik van 't aanhechtsel *a*, valt op te merken dat 't Madoereesch in dit opzicht dicht bij het Oudjavaansch staat. Bedoeld aanhechtsel is een conjunctief-suffix, d. i. het drukt een twijfel, een vermoeden, een mogelijkheid, een wensch — *niet* een gebod — uit. Wanneer in 't hedendaagsch Javaansch die conjunctief — men hechte niet aan dezen algebraïschen term — dienst doet als imperatief, dan is dat te verklaren als een gevolg van overmatige beleefdheid, die een bevel of gebod wil temperen door het uit te spreken in den vorm van een wensch. In 't Oud-javaansch is de imperatief scherp van den conjunctief onderscheiden. De imperatiefvorm is in de nieuwere taal geheel verdwenen, op een paar fossielen na en vervangen in 't actief door den conjunctief, en in 't passief deels door den conjunctief deels door een zgn. participium futuri passivi. Het Madoereesch bezit evenmin een eigen vorm voor den imperatief, en drukt dezen uit door den indicatief. In hoofdzaak juist is dus wat wij in § 212 lezen: «Men zou nu verwachten dat de imperatief die toch ook futurisch is door hetzelfde suffix *a* wierd uitgedrukt. Daar echter een gebod ten minste, vaak met zekere gemoedsbeweging wordt uitgesproken, is daarvoor doorgaans de kortere uitdrukking zonder het suffix in gebruik; bijv. *mòlè*, ga naar huis.» Dit vulle men aan met het boven door ons opgemerkte.

Hoofdstuk II behandelt de Toestandsworden, onder welke benaming

de schrijver samenvat: de woorden afgeleid met het voorvoegsel *a*; met voorvoegsel *a* en achtervoegsel *an*; met voorvoegsel *ta*; met voorvoegsel *ka*; met suffix *an*; met suffix *ĕn*; met voorvoegsel *ka* en suffix *an* of *ĕn*. Hoewel wij in die woorden geen bijzondere klasse van rededeelen zien, maar afleidingen die grootendeels met de passieve en intransitief-passieve (mediale) verleden deelwoorden der Indogermaansche talen overeenkomen, deels ook met de Sanskritadjectieven op *in*, hebben wij voor de duidelijke wijze waarop de functie dier woorden beschreven wordt, niets dan lof.

Hetzelfde kunnen wij verklaren omtrent de behandeling der Zelfstandige naamwoorden in Hoofdstuk III. Bij § 245, waar geleerd wordt dat het onveranderlijk prefix *pang* bij sommige adjectieven aan den afgeleiden vorm de beteekenis geeft van den overtreffenden trap, bijv. *pangradjana*, de grootste, van *radja*, groot, had wel opgemerkt mogen worden dat deze zelfde formatie ook bestaat in 't Sundaneesch; bijv. *panggĕdena*, de, 't grootste, van *gĕde*, groot; *pangkolotna*, de, 't oudste, van *kolot*, oud; *pangbeuratna*, de, 't zwaarste, van *beurat*, zwaar.

Er zou over de afgeleide substantieven in 't Madoereesch, gelijk trouwens in de Indonesische talen in 't algemeen, nog zeer veel te zeggen wezen, want de naamwoordelijke afleidingen zijn niet minder belangrijk, niet minder levend in het taalbewustzijn dan de werkwoordelijke, en eene grondige studie van dit onderwerp zal eenmaal tot nuttige leering kunnen strekken voor de Indogermaansche taalwetenschap, waarin dit deel der spraakkunst nog zeer achterlijk is. Doch wij mogen daarover hier ter plaatse niet uitweiden, want wij schrijven geen verhandeling, maar eene aankondiging.

De Telwoorden, die in Hoofdstuk IV afgehandeld worden, geven geen aanleiding tot opmerkingen. De Voornaamwoorden vormen het onderwerp van het volgende Hoofdstuk. Hierin lokken de aan § 281 toegevoegde Aanmerkingen tot een paar opmerkingen uit. Wij lezen daar dat er transitieve werkwoordvormen bestaan die op zich zelf reeds een reflexieve beteekenis kunnen hebben; zooals: *malabu*, zich laten vallen; *makaton*, zich laten zien. Om dit te verklaren moet men in 't oog houden, dat de grondvorm en tevens nominaalvorm van *malabu* is *palabu*, en dat dit een causatief is; *palabu* is: de handeling die bestaat in 't doen of laten vallen. Op 't eerste gezicht is het niet duidelijk of *ma* — de actievorm (dus = ouder *ama*) — is, dan wel de mediaalvorm (uit *m* of *um* + *pa*). *A priori* zouden beide vormen verklaarbaar wezen; aangezien nu uit den vorm van *ma* niet met zekerheid blijkt, welke van beide mogelijkheden te kiezen is, moeten we onze toevlucht nemen tot soortgelijke constructies in eene of andere verwante taal. In 't hedendaagsch Javaansch zegt men *ngaton*, dat in betee-

kenis geheel aan Mad. *makaton* beantwoordt, en ook uit hetzelfde *katon*, gezien, zichtbaar, is afgeleid, maar het causatief aanduidende prefix mist. In andere talen, die evenals 'tMadoereesch *pa* als causatief-prefix bezitten, vindt men van met *pa* afgeleide naamwoorden werkwoordelijke afleidingen door voorvoeging van een prefix, dat in waarde (niet in klank) overeenkomt met Mad. prefix *a*. Bijv. in 't Ibanag hebben de met *pa* afgeleide naamwoorden door voorvoeging van 't prefix *mag* eene eigenaardige beteekenis, die, gelijk aanstonds blijken zal, ook in 'tMadoereesch voorkomt; bijv. *mappasip-pot*, zich minzaam voordoen, zich als zoodanig aanstellen. Men vergelijkte dit met hetgeen Kiliaan ons leert in § 183, namelijk dat Mad. vormen met *ma* beteekenen: dat voorwenden of zich als zoodanig aanstellen als door het grondwoord wordt uitgedrukt: van *raddhin*, mooi, van eene vrouw, *ma-raddhin*, zich als eene mooie vrouw aanstellen; van *sakeq*, ziek, *masakeq*, ziekte voorwenden; van *takoq*, bevreesd, *matakog*, vrees voorwenden. Vergelijkt men het Javaansch, Ibanagsch en Madoereesche spraakgebruik, dan ontdekt men juist die mate van overeenkomst en verschil die noodig is om ons te doen besluiten dat Mad. *malabu* 1°. bestaat eer uit het prefix welks oudere en vollere vorm is *a* + nasaal, dan uit *m* = *um*; vgl. Jav. *ngaton*; 2°. dat de geheele vorm eigenlijk beteekent: de handeling verrichten van 't laten vallen; die van 't mooi doen; die van 't ziek doen. Dat wij in zulke gevallen het reflexief bezigen, stempelt de bedoelde vormen in 't Madoereesch nog niet tot reflexieven. Terecht zegt dan ook de schrijver op blz. 70: «Bij *zich vergissen*, *zich begeven*, *zich schamen*, is het bewustzijn van eene reflexieve handeling nauwelijks aanwezig, juist omdat zij nergens als transitieven voorkomen. Zij worden integendeel meer als intransitieven gevoeld, zoodat hun equivalenten in het Madoereesch ook niet als reflexieven zijn aan te merken, te minder omdat zij naar hun *vorm*, d. i. zonder een reflexief voornaamwoord bij zich, ook niet daaronder zijn te rekenen.» Inderdaad, *zich vergissen* is niets anders dan «eene vergissing begaan»; *zich schamen* «schaamte gevoelen, een gevoel van schaamte krijgen». Vgl. Fransch *rougir*.

Belangrijk is de § 282 gegeven regel omtrent de uitdrukking van wederkeerige handelingen. De woorden die wederkeerigheid te kennen geven zijn *patang* of *pateng*; *palang* of *paleng*; *salang* of *saleng*; *ghantè* ¹⁾. Het volgende predicaatswoord komt in zijn stamvorm voor wanneer het een werkwoord is, maar het behoudt zijn afgeleiden vorm wanneer het met voorvoegsel *a* is afgeleid. Dus: *nokol*, slaan, maar *patang tokol*; *napok*, op

¹⁾ In de verwante talen drukken de twee eerstgenoemde (Jav. *pating*), Tagalog *pati* en *pala*, eene algemeenheid of gemeenschappelijkheid, niet eene wederkeerigheid uit. Dezelfde functie kunnen ze trouwens ook in 't Madoereesch hebben; zie § 283.

het gezicht slaan, maar *salang tapok*, elkander op het gezicht slaan; daarentegen *atolong*, helpen, *patang atolong*, elkander helpen. Het is duidelijk dat zulke uitdrukkingen als *patang-tokol*, *salang-tapok*, te beschouwen zijn als samenstellingen. Ook in 't Oudjavaansch, alsmede in 't Sundaneesch, wordt eene wederkeerige handeling te kennen gegeven door *silih*, elkander, hetwelk met het woord dat eene handeling uitdrukt tot eene samenstelling verbonden wordt; dus Sund. *silih-tumbak*, elkander met eene speer steken; *silih-djungdjung*, elkander opheffen. Evenzoo in 't Oudjavaansch: *silih-pâjar*, elkander vermanen; *silih irup*, elkander in 't nauw brengen; *pada silih-tëmbung*, zij brachten elkander slagen toe. Dat zulke uitdrukkingen een samengesteld geheel vormen, blijkt ook daaruit dat ze een prefix vóór zich kunnen nemen; dus *masilih-asiha*, zullende elkander beminnen (d. i. om elkander te beminnen). Het gewone Balineesche equivalent van *silih* is *saling* = Mad. *saleng*, waarvan Sund. *siling* een bijvorm is, dewijl *sa* en *si* logisch hetzelfde beteekenen. Waarom nu in 't Madoereesch in de voorschreven gevallen soms eene samenstelling optreedt, in andere niet, verdient nader onderzocht te worden.

Het geheele Hoofdstuk over de Voornaamwoorden bevat niet alleen alles wat noodig is om ons de vormen en het spraakgebruik er van in 't Madoereesch te doen kennen, maar ook allerlei goede opmerkingen. Bij 't Betrekkelijk voornaamwoord *se* (§ 291) had kunnen gezegd worden dat het in waarde en spraakgebruik beantwoordt aan 't Javaansche *kang*, hoewel dit etymologisch een geheel ander woord is.

Met het Hoofdstuk over de Partikels wordt de woordleer besloten. In de daarop volgende syntaxis wordt ten eerste de eenvoudige volzin behandeld. Daarop hebben wij een paar aanmerkingen. Vooreerst deze, dat hetgeen in de voetnoot blz. 108 gezegd wordt op misverstand berust. De schrijver van deze aankondiging heeft nooit beweerd dat uitdrukkingen als «mijn buik is hongerig» of «mijn lichaam is ziek» samenstellingen zijn; alleen maar dat ze, als bepaling van een naamwoord gebezigd, denzelfden dienst doen als wat in het Sanskrit door eene possessieve samenstelling geschiedt. Voorts is het in strijd met het idioom van alle Maleisch-Polynesische talen in uitdrukkingen als bijv. Madoereesch *sengkoq sakeq sanq tjètaq*, eig. «ik pijnlijk het hoofd», het woord «hoofd» te beschouwen als complement van «pijnlijk» of «pijn hebbende», want de Madoerees zegt niet, gelijk wij doen: «ik heb pijn in 't hoofd», maar «het (mijn) hoofd doet pijn», zooals door Kiliaan zelve in § 326 behoorlijk in 't licht is gesteld.

De tweede aanmerking betreft een gedeelte van hetgeen in § 327 geleerd wordt. De daar aangevoerde volzin *sengkoq nengghu Sidin mantjèng* beteekent: ik kijk naar den hengelenden *Sidin*; daarentegen beantwoordt

sengkoq nenggghu Sidin se mantjèng aan ons: ik kijk naar den hénghelenden Sidin; waarbij het stootaccent op «hengelend» gelegd wordt, terwijl in den eerstaangehaalden volzin zulks niet geschiedt. Wij zouden den tweeden volzin ook kunnen weergeven met: «ik kijk naar Sidin, die hengelt», in welk geval evenzeer het stootaccent op «hengelt» valt. Volgens Kiliaan is de bedoeling van den tweeden volzin deze: «dat ik wel naar Sidin kijk die hengelt, in onderscheiding van andere personen die niet hengelen (een beteekenis die dan ook eigenlijk alleen door den zin wordt uitgedrukt), maar dan toch meer bepaald: naar Sidin in zijn verrichting als hengelaar, d. i. niet alleen naar den hengelaar, maar vooral naar zijn hengelen.» Dit alles is juist, maar laat na duidelijk te doen uitkomen dat *se* in het Madoereesch spraakgebruik tweërllei functie heeft. De aangehaalde volzin kan beteekenen wat in onze taal wordt uitgedrukt door: «ik zie Sidin (met stootaccent) die hengelt», en ook: «ik zie Sidin die hénghelt (anders gezegd: aan 't hengelen, terwijl hij hengelt). In 't Oudjavaansch wordt door verschil van constructie het onderscheid in de bedoeling uitgedrukt; ook onze taal bezit de middelen om het verschil te kennen te geven, doch tevens moet gezegd worden dat ook wij, evenals de Madoereezers, ons betrekkelijk voornaamwoord bezigen, of kunnen bezigen althans, om uit te drukken wat eigenlijk door een deelwoord of tijdbepalenden bijzin moet geschieden.

In verband met het gebruik van *se* willen we nog een opmerking maken bij § 354. Naar de opvatting van den schrijver zou een zin als *mon djharan ngakan rěbbha*, woordelijk: «als (het) een paard (is) eet (het) gras», beantwoorden aan een Hollandsch «gras eten doet een paard». Dat is toch niet zoo. De idiomatiche vertolking is: «paarden die eten gras» of «paarden eten gras»; de bedoeling is «het paard is een grasetend dier». Wat de Madoerees met *mon*, de Javaan met *mungguh*, *měnggah*, *jen* in zulke zinnen uitdrukt, doen wij door het onderwerp met een slepend redeaccent uit te spreken, eene korte rust te houden, en daartoe al of niet het aanwijzend voornaamwoord te laten volgen, gelijk in 't bekende liedje: «Jan (met slepend accent), die sloeg Lijsje, Lijsje die sloeg Jan». Wordt een subject daarentegen in 't Madoereesch door 't bovenbehandelde *se* gevolgd, dan bedient onze taal zich van het stootaccent.

Als aanhangsel bevat het 2de stuk der spraakkunst eenige uitgekozen prozastukken in 't Bangkalansch, Pamėkasansch, Soemėnėpsch en Kangeansch dialect. De teksten zijn gegeven in transcriptie, hetgeen een geschikt middel is om degenen die zich op de studie der taal toeleggen aan de eigenaardigheden der uitspraak van 't Madoereesch te gewennen. Bij talen als het Javaansch en Sundaneesch kunnen de beginners het best

zonder transcriptie stellen, doch met het Madoereesch is het een gansch ander geval.

Na terloops vermeld te hebben dat in het vorige jaar ook het Nederlandsch-Madoereesch woordenboek is verschenen — waarvan wij de beoordeeling aan beter bevoegden overlaten — besluiten wij onze aankondiging met de herhaalde verzekering dat de heer Kiliaan hoogst verdienstelijk werk heeft geleverd, waarvoor de beoefenaars der inlandsche talen hem ten zeerste tot dank verplicht zijn.

Leiden, April 1899.

De Leidsche hoogeschool in 1774 bezocht door aanzienlijke Russen.

Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche
Letterkunde in het jaar 1897—1898.

Leiden 1898.

Op den 3^{den} April van 't vorige jaar, den jaardag der geboorte van Graaf Nikolaas Rumjantsof, den stichter van 't Museum Rumjantsof te Moskau, werd in de leeszaal van het Museum eene plechtige zitting gehouden, in tegenwoordigheid van den Grootvorst Sergius Alexandrowitsj, diens Gemalin Elisabeth Feodorowna met hun gevolg, en de keur der Moskausche officieele en geleerde wereld. Bij die feestelijke gelegenheid werd, na de openingsrede van den Directeur des Museums Wenjewitinof, eene voordracht gehouden door den Conservator Dolgof, getiteld: «Aan de nagedachtenis van Graaf N. P. Rumjantsof»; eene voordracht die ook hier te lande de aandacht getrokken heeft, omdat daarin eenige wetenswaardige bijzonderheden vermeld zijn aangaande het verblijf der gebroeders Rumjantsof te Leiden in 1774. In de veronderstelling dat de leden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde belang zullen stellen in hetgeen over Leiden en de Hoogeschool gedurende het verblijf der Rumjantsofs door den redenaar voor een Russisch publiek gezegd werd, laat ik eene vertaling volgen van het gedeelte der voordracht dat op bedoeld onderwerp betrekking heeft.

«Graaf Nikolaas Petrowitsj, zoon van den vermaarden legerbevelhebber Pieter Alexandrowitsj Rumjantsof-Zadunaiskij, werd geboren den 3^{den} April van het jaar 1754. Over de eerste opvoeding van den Graaf is slechts eene zeer korte notitie bewaard gebleven in de gedenkschriften van zijnen broeder Sergius Alexandrowitsj ¹⁾; ze geschiedde, hoofdzakelijk, onder de leiding van de «toenmalige Fransche leermeesters». Maar de voornaamste opvoedster gedurende dat levenstijdperk van Nikolaas Petrowitsj was zonder twijfel zijne moeder, Gravin Katharina Michailowna, geboren Vorstin Galitzyna. Niet zeer gelukkig in het huiselijk leven, was zij, te oordeelen naar hare brieven aan haar man, het tóonbeeld van eene liefhebbende gade en moeder; bijna geheel veronachtzaamd door haren echtgenoot, boezemde zij haar zonen een gevoel van diepe vereering voor hun vader in, bewaarde zelve de achting voor haren man niettegenstaande hij haar geen liefde toonde, en voedde den humanen, beschaafden lateren kanselier op. In 1771 kwamen beide broeders met hun moeder te Petersburg en werden zij aan het hof voorgesteld. De verdiensten des vaders en hun eigen talenten openen voor de jonge lieden weldra den toegang tot den intiemen kring der Keizerin: uit de jongelingschap, lezen we in gemelde Gedenkschriften, werden «enkel de twee Graven Rumjantsof» op de Hermitage op de be-

¹⁾ Russisch Archief van 1869, p. 841 vgg.

kende literaire gezelschappen uitgenoodigd. Hier maakten zij kennis met den Baron Grimm, die op zich nam hen naar Holland te begeleiden, opdat zij daar de Leidsche Universiteit zouden bezoeken.

Eer dat men in 't buitenland eene plaats voor de hoogere vorming der jonge Graven koos, deed men navraag bij een aanzienlijken jongen Rus, die niet lang te voren zich met hetzelfde doel naar Leiden begeven had. Vorst Alexander Borisowitsj Kurakin, een neef der gebroeders Rumjantsof, beschreef, in antwoord op de hem gedane vraag, Leiden, het universiteitsleven en zijn huiselijken omgang aldaar zoo uitvoerig, prees zoozeer de hoogleraren en zijn eigen studiën, dat het zonder twijfel invloed heeft gehad op de beslissing om de Graven Rumjantsof naar Leiden te zenden. Het verslag van Kurakin treedt daarbij in zooveel bijzonderheden, dat het ons volledig alle omstandigheden schildert van 't huiselijk leven en alle wetenschappelijke hulpmiddelen en krachten, welke de Rumjantsofs in die stad vonden. Het is van belang op eenige bijzonderheden van Kurakin's verslag de aandacht te vestigen. Volgens hem vindt de vreemdeling die te Leiden komt aldaar drie of vier logementen van de beste soort, om er den intrek te nemen, doch Kurakin raadt den Rumjantsofs aan, liever een afzonderlijk huis te huren en recommandeert hetzelfde huis waar hij woonde tegelijk met den Heer Saldern en Graaf Sjeremetef. Dit was het logement «Hof van Holland»; het stond op de Breestraat, de levendigste en schoonste straat van Leiden. Kurakin en zijne makkers hadden het geheele huis gehuurd voor 1200 gulden per jaar, onder voorwaarde, dat de huisheer gedurende den tijd van hun verblijf zijn bezigheden niet zou staken, d. i. op het huis toezicht zou houden, enz. Dit huis was een hoekhuis en beide deelen er van werden verbonden door een corridor; het eene had Saldern ingenomen, het andere Sjeremetef en Kurakin. Kurakin raadt den Rumjantsofs aan, zijn gedeelte te betrekken: daar zijn vier groote kamers, zegt hij, twee op elke verdieping, en drie kamers voor het dienstpersoneel. De geslachtsnaam van den huisbaas was Nagelsvoort. Kurakin prijst den huisbaas zeer. «Gedurende de 15 maanden, dat wij bij hem gewoond hebben, heeft hij ons geen enkele reden tot ontevredenheid gegeven, integendeel, in elk opzicht heeft hij zich beijverd in alles onzen wensch te voorkomen. Om hem in zulke goede voornemens te stijven, is er maar één ding nodig, namelijk — uiterst stipt te wezen in de afrekening, en wij hebben hem stipt in den loop der maand betaald alles, wat wij hem voor de huur en de tafel verschuldigd waren.» De tafel was over 't algemeen goed en niet duur. Voor gewone dagen $1\frac{1}{2}$ gulden per persoon voor 't middagmaal en 1 gulden voor 't avondeten; zooals van zelf spreekt, zonder wijn. Wanneer er gasten waren, dan was eene verhooging van $\frac{1}{2}$ gulden ten volle voldoende, om de

schotels keuriger te maken en het aantal er van te vermeerderen; gewoonlijk werden er 6 bij het middagmaal en 4 bij 't avondeten opgediend. Wijn en bier moest men zelf koopen. Maar bij den inkoop van den wijn, alsook van andere provisie, werd een aanzienlijke prijsvermindering toegestaan aan wie tot het personeel der Hoogeschool behoorde. Daarom raadt Kurakin den Rumjantsofs zich terstond naar den rector (*ad rectorem magnificum*) te begeven en zich te laten inschrijven als student. Wel is waar ging deze opneming in de studentencorporatie gepaard met onkosten (6 dukaten aan den rector en 2 aan den pedel), maar daarvoor genoten de studenten rabat tegen de accijnsen op producten en noodzakelijke voorwerpen, en andere voorrechten, bijvoorbeeld, zij waren slechts aan het akademisch gerecht voor een bepaald soort van overtreding, en niet aan het algemeen gerecht onderworpen.

Evenzoo uitvoerig en belangrijk was het verslag van Kurakin over de akademische verordeningen in Leiden, over de professoren en hun werkzaamheden bij de studenten.

In alle Germaansche ¹⁾ universiteiten, vertelt Kurakin, geven de professoren algemeene en private cursussen. De publieke colleges zijn die welke de professor ambtshalve geeft. Alle studenten, die hen wenschen te hooren, worden daar toegelaten tegen een zeer matige betaling. Te Leiden, bijvoorbeeld, werd voor elken cursus van begin tot einde 6 dukaten betaald. De colleges worden in het Latijn gegeven. *Collegia privata* en *privatissima* verschaffen een buitengewone inkomst aan de professoren, en daarom besteden de professoren daaraan grooter zorg en toonen zij daar grooter geleerdheid. Maar het bezoeken er van is duur. In Leiden kostte een privaat-college gewoonlijk 100 dukaten, en indien de professor bijzonderen ijver toonde en de hoorders hem daarvoor hun dankbaarheid wilden betoonen, dan plachten zij hem boven en behalve betaling nog een geschenk te geven. Daarvoor genoot de hoorder op de *privata* zekere voorrechten: behalve dat de cursussen beter waren, werden ze gegeven in de taal die den hoorder beter bekend was; de professor vergunde hem vragen op te geven en tegenspraak te opperen; zoodoende ontsponnen zich disпутen, wier onderwerp met algemeen goedvinden gekozen en gemeenschappelijk onderzocht werd. Daarom dringt Kurakin er bijzonder op aan, dat de Rumjantsofs *privata* zouden hooren.

Ziehier het personeel der professoren en leeraren van Kurakin, blijkbaar later ook van de Rumjantsofs.

Mijnheer de Vaas, leeraar in de wiskunde. Hij kostte mij volgens accoord 260 gulden, deelt Kurakin mede.

¹⁾ Dit woord heeft eene ruimere beteekenis dan Hoogduitsch. Vert.

Mijnheer Kerroux was mijn leermeester in het Latijn en het Fransch. Ik recommandeer hem aan mijn neven, als iemand die zijn verplichtingen zeer stipt nakomt en zeer kundig is in de fraaie letteren. Hij neemt 2 dukaten maandelijks.

Mijnheer Colici, lector der Italiaansche taal, is zeer talentvol; hij heeft ook veel kennis van de muziek, geeft les op het klavier; zijn prijs is ook 2 dukaten maandelijks.

Voor al roemt Kurakin den professor Pestel, bij wien in 't vervolg ook de Rumjantsofs college hielden. Hij doceerde natuurrecht en had een grooten invloed op zijne hoorders. Zonder twijfel hebben de humane zienswijzen van Pestel, die hij in zijne lessen verkondigde, in de ziel van Nikolaas Rumjantsof wortel geschoten. Pestel behandelde in zijne lessen zulke ruime vraagpunten, dat reeds de opsomming er van voldoende is om zijn humanen aard te kenschetsen en zijnen invloed op zijn hoorders te verklaren. Ziehier, bijvoorbeeld, eenige van zulke vraagpunten:

I. Op welke wijze kunnen de menschen gelukkig leven, ondanks hun afhankelijkheid van verschillende, niet van hun wil afhankelijke oorzaken, hetzij ze zullen leven in eenzaamheid of te midden der wereldsche maatschappij welke de natuur gevormd heeft om ieder de mogelijkheid te verschaffen zich in grooter geluk te verheugen door elkander in wederzijdschen nood te helpen?

II. Hoedanig zijn de rechten en verplichtingen ten opzichte van anderen bij de verschillende volken?

III. Wat voor wetten behoort men voor te schrijven, om een volk gelukkig te maken en de betrekkingen der burgers niet slechts tot elkander, maar ook tot vreemden te regelen, enz.

In 't algemeen maakt Pestel, te oordeelen naar den inhoud zijner lessen en naar zijne brieven aan Kurakin den indruk van een overtuigd, zeer human, ruim ontwikkeld man. Terwijl Kurakin hem aan de Rumjantsofs aanbeveelt, schrijft hij: «Zijn verstand, eerlijkheid en ijver in betrekking tot degenen die hem hun aangelegenheden toevertrouwen, zijn algemeen erkend en bewezen. Zijne kundigheden zijn uitgebreid en grondig, zijn reputatie is schitterend, zijn hart gevoelig in de hoogste mate en hij is vatbaar voor de oprechtste vriendschap.» Zonder twijfel heeft zulk een professor een diepen en weldadigen invloed uitgeoefend op de ontvankelijke en weeke natuur van Nikolaas Petrowitsj Rumjantsof.

In het jaar 1774 volgden de Rumjantsofs aan de Leidsche Hoogeschool de lessen over staatswetenschappen (recht en geschiedenis) en in 't volgende jaar begaven zij zich met Grimm op reis naar Zwitserland en Italië.»

BOEKBESPREKING.

Verzameling van bouwstoffen voor de plaats- en volk-
beschrijving van den Kaukasus, 27^e aflevering,
Tiflis 1900; 39^e aflevering, Tiflis 1908. [Russisch].

Internationales Archiv für Ethnographie.
Band XIII, XIX.

Leiden 1900, 1910.

*Verzameling van bouwstoffen voor de plaats- en volk-
beschrijving van den Kaukasus, 27^e aflevering, Tiflis
1900. [Russisch].*

Deze 27ste aflevering der «Materiaalverzameling voor de plaats- en volkbeschrijving van den Kaukasus» is even rijk en veelzijdig als hare voorgangsters.

De 1ste Afdeeling, ingeleid door een voorbericht van LOPATINSKIJ, opent met een opstel van DZJANASJWILI, getiteld: «*Het beleg van Konstantinopel door de Skythen, dat zijn de Russen, en de krijgstoct van Keizer Heraclius naar Perzië*». Eene beschrijving van bedoeld beleg, dat in 626 plaats had, komt voor in een oud Gruzisch HS. van 1042, eene beschrijving die in veel punten overeenkomt met hetgeen bij Byzantijsche schrijvers te vinden is, maar toch ook sommige bijzonderheden bevat die men elders nog niet heeft teruggevonden. De Byzantijsche schrijvers noemen onder de belegeraars op Awaren, Bulgaren en Slaven, maar er is geen sprake van Skythen of Russen. De reden is duidelijk: de «Russen» genoemde Zweedsche Waringen hebben zich eerst twee eeuwen later onder Slaven gevestigd en heerschappij uitgeoefend, zoodat er van eene belegering van Konstantinopel in 626 door die eigenlijke Russen geen sprake kan wezen. Het ligt dus voor de hand dat de Gruzische schrijver in de 11de eeuw onder Skythen Slaven verstond, die hij daarom ook Russen noemde, omdat toen ter tijd eene Russische, d.i. oorspronkelijk Zweedsche dynastie in 't Slavische Kiëf troonde.

Het opstel van CHOTSIATOFSKIJ: «*Overzicht van de flora der omstreken van 't Goktsjameer*» is van zuiver botanischen aard.

«*De Arabieren en Turken in 't distrikt Baku en de invoering van den Islâm*», van KARPOWICĖ, geeft een schets van de onderwerping van genoemde streek door de Turken en van de invoering van 't Mohamedanisme, tengevolge waarvan de Iraansche elementen der oudere bevolking, de Taten en Talysjen, op den achtergrond werden gedrongen.

In 't opstel getiteld: «*Het klooster Karmirwank*» beschrijft TER-MARKAROF een van de oudste Armenische kloosters in 't dal van den Arakses. Eene afbeelding vindt men op de plaat bij blz. 56.

In zeker opzicht kan het artikel «*Het Goktsjameer*» door PAÜL beschouwd worden als aanvulling van bovenvermelde botanische bijdrage, daar het

een karakteristiek geeft van de in dat meer 't meest voorkomende vischsoorten.

MEL'NIKOF-RAZWEDENKOF levert eene historische bijdrage over: «*Steden van 't noordelijk gedeelte van 't oosterstrand der Zwarte Zee*», als vervolg op een artikel van denzelfden schrijver over «*De Kimmerische Bosporus*», dat vroeger verschenen is in Afl. XXI van het tijdschrift.

Onder den titel: «*De Mektebs (lagere scholen) en Medres (school van hooger klasse) in de stad Mesjhed*» deelt CHALILOF allerlei bijzonderheden mede over den toestand van 't schoolonderwijs in Perzië, inzonderheid te Mesjhed in de provincie Chorasán. De schets is van des te meer waarde, omdat die toestand in Europa zoo goed als onbekend is.

In 't opstel «*Een uithoek van Letsjchum*» van MOISEJEF wordt in de eerste plaats de economische toestand beschreven der bevolking van Lailasji, vroegere hoofdplaats van de kreits Letsjchum, Goevernement Kutaïs, doch verder weidt de Sch. ook uit over de toestanden in de geheele kreits.

DZJANASJWILI deelt in een korte bijdrage getiteld «*De Iweriërs in Spanje*» een uittreksel mede uit een Gruzische kroniek, waaruit blijkt dat de Gruziers in de 10de eeuw meenden met de Iberiërs van Spanje verwant te zijn. Die meening berustte op de overeenkomst in klank tusschen den volksnaam «Iweriërs» in den Kaukasus en de bewoners van 't Iberische schiereiland. Eenige andere grond voor die meening dan de toevallige klankgelijkheid bestond er niet.

De 2de Afdeeling, ingeleid door een voorbericht van ŠULVIN, is hoofdzakelijk aan plaatsbeschrijving gewijd. Slecht één artikel van ROZENBERG over «*De Duitsche kolonie Semenofko*» bevat ook een historisch overzicht en een beschrijving van den maatschappelijken toestand der kolonisten.

In de beschrijving van «*Het dorp Satsjilawo, Goevernement Kutaïs*», bijdrage van KAPANADZE, komt veel voor, dat ook voor de volkenkunde van belang is, nl. overleveringen, sprookjes, spreekwoorden, raadsels en bijgeloofigheden van de zuiver Gruzische bevolking.

De 3de Aflevering bevat twee bijdragen, beide van volkenkundigen aard. De eerste betaamt uit «*Karanogasche historische volksverleveringen*», verzameld door ANANJEF en in vertaling door hem medegedeeld. Deze overleveringen, waarin, zooals bijna van zelf spreekt, de geschiedkundige kern gehuld is in allerlei dichterlijke toevoegselen eener weelderige verbeelding leveren naar de opmerking van LOPATINSKIJ ruimschoots stof tot vergelijking met gelijksoortige verhalen der Turksche en Mongoolsche volken. De tweede bijdrage, die den algemeenen titel draagt van «*Uit de Ossetische volksliteratuur*» bestaat uit verschillende kleine stukken: nl. «*Eene overlevering aangaande 't Paradijs*»; «*Eene overlevering aangaande Koningin*

Tamar», en «*Eene overlevering aangaande Koning Osibagatar*», alle drie medegedeeld door ŠULVIN. Verder maken we kennis met het sprookje «*Keuze der bruid*», waarvan de strekking is de waarheid aanschouwelijk te maken van den stelregel, dat een trouwlustige zijne bruid moet zoeken in zijn eigen kring. In de daaropvolgende legende «*Van St. Foris den Zeeghafte*» wordt in den vorm van een vertelling de deugd der gastvrijheid verheerlijkt. Beide stukjes zijn medegedeeld door TAKOJEF. Omtrent den inhoud der Legende merkt LOPATINSKIJ in de voorrede op, dat dezelfde aanprijzing van de deugd der gastvrijheid in verscheidene Ossetische vertellingen voorkomt, o.a. in de legende: «*St. Foris de Zeeghafte te gast bij de oudjes*», dat eene verwonderlijke overeenkomst vertoont met de mythe van «*Philemon en Baucis*» bij Ovidius. Eindelijk vinden wij door BARANOF een onderwerp behandeld «*Uit de bijgeloovige voorstellingen der Osseten*», en een jagersprookje, waarin «*Awsaty*», de beschermgeest der viervoetige dieren en vogels optreedt.

De 4de Afdeeling opent met een artikel van KARPINSKIJ over «*De Kozaken van den Bergrug en hunne liederen*», dat als voortzetting dient van andere werken van denzelfden schrijver in vorige jaargangen van het tijdschrift, o.a. van «*Het Russische epos aan den Terck*».

Het volgende opstel van GLEIE «*Over de afkomst van het Gruzische volk en zijne taal*», waarin verband gezocht wordt tusschen het Gruzisch en de Semitische en Ural-altaische talen, is — het spijt ons dit te moeten zeggen — ten eenenmale waardeloos, vooreerst om het gebrek aan wetenschappelijke methode, en tevens om de grove fouten die de Schrijver maakt, waar hij zich aan taalvergelijking waagt. Een paar staaltjes zullen voldoende wezen om deze bewering te staven. 't Gruzisch *gweli*, veld, wordt vergeleken met een Finsch *wälä*, dat niet bestaat, en ook met Hongaarsch *velö*, dat ongelukkigerwijze «merg» beteekent. Klaarblijkelijk heeft de Sch. in een Hongaarsch-Duitsch woordenboek als vertaling van *velö* gevonden: «*das Mark*» dat hij verward heeft met «*die Mark*», grens. Niet minder verkeerd is de vergelijking van Gruzisch *šwili*, zoon, met Hongaarsch *szüll*, baart, teelt. Nu is *šwili* eene afleiding van een wortel *šo*, waarvan 't verbaalsubstantief luidt *šoba*, 3 ps. enk. Aor. actief *hšwa*, passief *išwa*, terwijl in *szüll* de *ll* bij den verbaalstam behoort. Daarenboven transcribeert de Sch. het Hongaarsche woord met *šyl*, en toont daardoor dat hij niet eens 't Hongaarsche alfabet kent, want de klank van *š* wordt in 't Hongaarsch voorgesteld door *s*, terwijl de *sz* de waarde heeft van onze *s*.

Het volgende stuk «*Etymologie van Karthwelische volks- en plaatsnamen*» door DZJANASJWILI lijdt aan dezelfde gebreken als 't voorgaande. Onder de vele onhoudbare etymologieën is de buitensporigste wel de verklaring van

de namen Eran en Turan uit het Gruzisch! *E-ran* heet ontstaan uit *e* «deze», en een niets beteekenend *ran*; *Tu-ran* uit *tu* (dat niet bestaat) «die» en datzelfde denkbeeldige *ran*. Nu is het algemeen bekend dat *Erân*, alsook *Iron*, zooals de Osseten zich noemen, een jongere vorm is van een Oud-iraansch *Airyâna* (in de Zend-Avesta gespeld *Airyana*), en dat *Turân* gevormd is met hetzelfde suffix, dat ook in 't Latijn voorkomt in *Romanus*, *Africanus*, enz. en Avestisch *tûra*, vijand, Turaniër.

Eene belangrijke bijdrage tot de Tsjerkessische volkskunde zijn de door TAMBIËF meegedeelde «*Adygsche teksten*», in Kabardisch en Kjachtsisch dialect.

De twee toegevoegde Bijlagen bevatten: 1°. aanwijzingen omtrent de beste wijze waarop onderwijzers en andere schoolbeambten te werk moeten gaan om berichten te verzamelen aangaande de verschillende oorden van den Kaukasus; 2°. vraagpunten nopens sagen, sprookjes, bijgeloofige zeden en gebruiken. Beide stukken zouden zeer geschikt wezen om tot leiddraad te strekken voor soortgelijk onderzoek ook op ander gebied dan den Kaukasus.

Verzameling van bouwstoffen voor de plaats- en volksbeschrijving van den Kaukasus, 39^e aflevering, Tiflis 1908. [Russisch].

Van deze voortreffelijke verzameling van materialen voor de land- en volkenkennis van 't Kaukasusgebied, welke dank zij den onvermoeiden ijver van den redacteur L. LOPATINSKIJ, haren bij alle belangstellenden welgevestigden goeden naam handhaaft, ligt vóór ons een Aflevering, waarin het niet aan verscheidenheid ontbreekt. Wel is waar liggen de bijdragen niet op het gebied van volksbeschrijving in engeren zin, maar ze behandelen toch onderwerpen die ten nauwste met volkenkunde in verband staan.

De Afl. opent met de voortzetting van de «Beschrijving der Handschriften van 't Genootschap tot verspreiding van letterkennis onder de Gruzische bevolking» door E. S. TAKAŠWILI. Men vindt in dezen Catalogus niet een dorre opsomming en uiterlijke beschrijving van HSS., maar talrijke, gedeeltelijk zeer uitvoerige aanhalingen uit de teksten. Meer bijzonder zij hier de aandacht gevestigd op de door den samensteller ontdekte vertaling van 't gedicht op «Bahram Gur» van den bekenden Perzischen dichter NIZAMI, welke vertaling in 't Gruzisch getiteld is «Baramguriani». Niet minder belangrijk zijn de aantekeningen op de verschillende HSS. van

't beroemdste voortbrengsel der zoo rijke Gruzische letterkunde, de »Wephchis tqaosani», d. i. «de Man in de tijgerhuid», van den dichter ŠOTHA RUSTHAWELI. Er betaamt in handschrift een commentaar op dit gedicht door den prins TEIMURAZ, een unicum, thans in 't bezit van bovengenoemd Genootschap. Uit dien commentaar worden door TAKAŠWILI gedeelten aangehaald waarin de prins uitweidt over den persoon en levensomstandigheden van ŠOTHA, die leefde onder de regeering van de groote koningin THAMAR ¹⁾).

In het tweede stuk: «Korte schetsen van den tuinbouw in de provincie Kars», van W. L. DĚWITSKIJ, schoolopziener, wordt de aandacht gevestigd op het weinig bekende feit dat zelfs in dat gure en weinig toegankelijke gebied, het Siberië van den Kaukasus, gunstiger gelegen plaatsen voorkomen, waar de vruchtenteelt voortreffelijk gedijt.

Een dergelijk onderwerp behandelt T. G. MAMADZE in de derde bijdrage: «Tuinkulturen en nijverheid in stad en distrikt Šemach». Over 't algemeen is bodem en klimaat daar geschikt voor granaten, verschillende soorten van wijndruiven en pistaches. De teelt van groenten is weinig ontwikkeld; de zijdeteelt was vroeger bloeiender dan thans.

De tweede afdeeling wordt ingenomen door «Ouderwetsche liederen der Kozakken van Terska», medegedeeld door D. JELANSKIJ; «Liederen, opgeteekend in de posten Čerwlnna en Starogladkofska in 't jaar 1901» van W. A. WODARSKIJ. Deze laatste heeft er aan toegevoegd een overzicht van de eigenaardigheden van den tongval dier liederen.

De derde, taalkundige afdeeling is geheel gewijd aan een volledige en uitnemende studie van «De Arčische taal», omvattend een voorrede, een grammatische schets, teksten, en een Arčische woordenlijst, benevens een Russischen bladwijzer hierop. De schrijver, A. M. DIRR, heeft zijn onderwerp meesterlijk behandeld, hetgeen men trouwens van zoo'n grondig en veelzijdig kenner der Kaukasische talen verwachten kon.

Het Arčisch wordt alleen gesproken door de bewoners van de kleine Aul Arči, welke ligt in 't Kazikumuchsche distrikt, 50 Werst van Kumuch. Het aantal zielen bedraagt omstreeks 800; hetgeen niet wegneemt dat de taal ten volle een grondig wetenschappelijk onderzoek verdient. Over den oorsprong hunner taal bestaat bij de lieden de volgende legende: «God schiep de volken en de talen; er waren veel minder talen dan volken. God schonk aan eenige volken ieder een eigen taal, maar alle volken weigerden de allermoeielijkste taal ter wereld aan te nemen, welke aan 't kleinste volk ter wereld ten deel viel: de Arčische taal en 't Arčische volk.»

¹⁾ Voor hen die geen Gruzisch kennende met het gedicht van ŠOTHA kennis willen maken zij opgemerkt dat er een Duitsche vertaling in dichtmaat bestaat onder den titel van „Der Mann im Tigerfelle" van A. LEIST (Dresden & Leipzig, Pierson).

Het is volstrekt niets vreemds dat een volk zijn eigen taal voor bijzonder moeilijk houdt. De reden ligt voor de hand: men weet bij ondervinding dat vreemdelingen de taal radbraken en maakt daaruit een verkeerde gevolgtrekking.

Het Arčisch behoort tot de Lesghische of Oostelijke groep der Kaukasische talen. De juiste plaats aan te wijzen die het onder de verwante talen der groep inneemt, is niet zoo gemakkelijk. In 't bekende werk van R. VON ERCKERT »Die Sprachen des Kaukasischen Stammes» wordt het Arčisch beschouwd als het midden houdende tusschen Kürisch en Lakisch. Doch DIRR is van meening dat de invloed van 't Awarisch evenzoo sterk is als van 't Lakisch. Hoe het zij, in hoofdzaak vertoont het Arčisch hetzelfde karakter als de overige talen der Lesghische groep ten opzichte van klankstelsels, morphologie en woordenschat. Een der merkwaardigste eigenaardigheden dier talen is 't bestaan van klassen of geslachten, die eenigermate, doch niet geheel hun tegenhangers hebben in de grammatische geslachten van andere taalfamilien, o. a. de Indogermaansche, Drawidische e. a.

Het Arčisch onderscheidt 4 klassen :

1. Alle volwassen redelijke wezens van 't mannelijk geslacht.
2. Alle volwassen redelijke wezens van 't vrouwelijk geslacht.
3. a) Alle volwassen beesten, onverschillig van welk geslacht; b) bepaalde dingen.
4. a) Alle onvolwassen wezens, redelijke en redeloze; b) alle dingen die niet tot andere klassen behooren.

Dus behoort *abty*, vader, tot kl. I; *ejttur*, moeder, tot kl. II; *noš*, paard; *bark'*, zon; *bala*, ongeluk, tot kl. III; *lo*, kind; *yri*, veulen; *anš*, appel; *arci*, zilver, tot kl. IV.

Het beginsel waarop deze indeeling berust, vertoont onmiskenbaar eenige overeenkomst met wat men in 't Drawidisch en Engelsch vindt. Doch we zullen over dit onderwerp hier niet verder uitweiden, en liever verwijzen naar 't doorwrochte stuk: »*Über die Klassen-(Geschlechter) in den Kaukasischen Sprachen*», van DIRR in dit Tijdschrift, XVIII (1908), 125—131.

Over eene vertaling van enkele hoofdstukken uit de heilige schrift der Zuidelijke Buddhisten.

Bespreking van: K. E. Neumann, Die Reden Gotamo Buddho's
aus der mittleren Sammlung Majjhimanikāyo des Pāli-
kanons zum ersten Mal übersetzt. Zweiter Band, erste
Lieferung. Leipzig 1900.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede, Nieuwe Serie, 4^e jaargang.

Amsterdam 1900.

Toen de Koning van Siam eenige jaren geleden Java bezocht en als vroom Buddhist met belangstelling de overblijfselen van Buddhistische bouwkunst op dat eiland bezichtigde, herkende hij terstond in het beeldhouwwerk van den Boro Boedoor verscheiden tafereelen uit de geschiedenis en vóórgeschiedenis van Gautama Buddha. Doch het geval deed zich ook voor, dat de Koning eenige beelden uit wat men zou kunnen noemen «het Buddhistische Pantheon» volstrekt niet herkende en als zijne meening te kennen gaf dat die beelden vreemd waren aan zijn geloof. Dit schijnt bevreemdend, maar is het in werkelijkheid niet. Immers de twee groote afdeelingen der Buddhistische kerk, die men met den weinig passenden naam van Noordelijk en Zuidelijk Buddhisme pleegt aan te duiden, zijn in den loop der tijden zoozeer van elkaar vervreemd, dat een aanzienlijk gedeelte van de heilige schriften der eene afdeeling en niet weinig hoogere wezens, zoowel Buddha's als Bodhisatwa's, onbekend zijn bij de andere. De Zuidelijke Buddhisten, waartoe behooren de Singhaleezen, d. i. de helft ongeveer der bevolking van Ceilon, de Birmeezen, Siameezen en de meeste bewoners van Cochin China, vertegenwoordigen eene secte die over 't algemeen genomen de oude overleveringen het trouwste bewaard heeft. Daarentegen heeft het Buddhisme zich in Voor-Indië onder allerlei invloeden gaandeweg eigenaardig ontwikkeld en aan die ontwikkeling hebben deel genomen ook de geloovigen buiten Indië, n.l. in Nepál, China, Mongolië, Tibet, Japan. De vorm dien 't Buddhisme in den loop der middeleeuwen in deze laatstgenoemde landen heeft aangenomen, wordt bestempeld met den naam van Mahâyânisme. Dit Mahâyânisme, dat zich van 't oudere Buddhisme onderscheidt door de toevoeging van nieuwe canonieke geschriften bij de oude, door een meer ontwikkeld ritualisme, door den meerderen nadruk dien het legt op de deugd der barmhartigheid, heerschte eenmaal ook in Cambodja en op Java. De bouwwerken en beelden die de tand des tijds op Java gespaard heeft, zijn, voor zooverre ze niet Çiwattisch zijn, Mahâyânistisch. Geen wonder dus dat de Koning van Siam alleen dat herkende wat het Zuidelijk Buddhisme met het Mahâyânisme gemeen heeft, en niet de nieuwe scheppingen van het laatste.

De canonieke geschriften der Mahâyânisten, minder juist ook Noordelijke Buddhisten genoemd, zijn voor een deel dezelfde als die der Zuidelijke, al is het in eene andere redactie, en al zijn die geschriften tot ons gekomen in eene andere taal, namelijk in min of meer zuiver Sanskrit, of wel in

Tibetaansche en Chineesche vertalingen. De taal van de gewijde oorkonden der Zuidelijke Buddhisten, is het zgn. Pali. De Pali canon omvat drie verschillende verzamelingen, waarvan verreweg de meest omvangrijke is die der Sutta's, of zooals het in 't Sanskrit heet: Sûtra's. De meeste Sutta's zijn van didaktischen aard en bestaan hoofdzakelijk of geheel uit gesprekken of reden van den Buddha in proza of in verzen; sommige Sutta's zijn van historischen of ten minste verhalenden aard met bijmengsel van gesprekken.

Iets eigenaardigs in den vorm der Sutta's is dat ze alle zonder onderscheid beginnen met de woorden: «Zoo heb ik gehoord. Op zekeren tijd verwijde de Heere in» enz. Het spreekt van zelf, dat zulk een begin onmogelijk is, indien de Sutta's vervaardigd waren in den tijd van den Buddha zelve of in dien zijner jongeren die hem van aangezicht tot aangezicht gekend hadden. De Sutta's zijn dus opgesteld een geruimen tijd na den dood van den Meester, wiens lessen ze heeten te bevatten. Niemand met een greintje kritiek zal kunnen aannemen dat die reden van den Meester zóó uitgesproken zijn als ze ons door een derde of later geslacht na hem zijn overgeleverd; niemand veronderstelt dat de Socrates in de Dialogen van Plato dezelfde woorden gebruikt heeft als Plato hem in den mond legt, maar men mag aannemen dat de leerling den geest van 's meesters gesprekken heeft weêrgegeven. Datzelfde zou men ook kunnen veronderstellen van de aan Buddha toegeschreven gesprekken, hoewel er af en toe zonderlinge passages in voorkomen. Doch het is hier niet de plaats om een kritisch onderzoek in te stellen naar den tijd waarin de canonieke geschriften werden opgesteld: voor de geloovigen bevatten die de woorden van den Meester en voor de ongeloovigen zijn het belangrijke documenten der denkbeelden, die in zekere kringen van de Indische wereld eenige eeuwen vóór onze jaartelling heerschten en verbreid werden. Daarom verdient elke poging om den Europeeschen lezer, voor zoover hij in die uitingen van den menschelijken geest belang stelt, hiermede bekend te maken, waardeering en toejuiching.

Er bestaan reeds verdienstelijke vertalingen van gedeelten van den Pali canon, geleverd door Engelsche, Duitsche, Deensche, Russische, Fransche, Amerikaansche geleerden, maar het grootste deel van de Sutta's is nog onvertaald. Onlangs is eene nieuwe bijdrage verschenen onder den titel: «Die Reden Gotamo Buddhò's aus der mittleren Sammlung Majjhimanikāyo des Pāli-kanons zum ersten Mal übersetzt von Karl Eugen Neumann. Zweiter Band, erste Lieferung. Leipzig, Wilhelm Friedrich 1900».

Deze vertaling omvat een tiental Sutta's, de N°s. 51—60 in Trenckner's tekstuitgave. Gelijk de didaktische Sutta's in proza in 't algemeen, zijn ook deze opgesteld naar een bepaald model en vertoonen zij, om zoo te zeggen,

denzelfden snit. Na den aanhef «Zoo heb ik gehoord» wordt gezegd op welke plaats de Meester zich bevond, toen hij met dezen of genen eene ontmoeting had, hetgeen aanleiding geeft tot zekere vragen en tot het uitdeelen van lessen door den Meester of een enkele maal door een zijner jongeren. Die lessen bestaan in eene opsomming van prijzenswaardige deugden al of niet gepaard met de afkeuring van afkeurenswaardige praktijken, vooral van dezulke die men aantreft bij de aanhangers van andere secten; alles in eenvoudigen, gekuischten stijl, licht bevattelijk voor menschen van een middelmatig verstand. Niet zelden worden vergelijkingen, soms ver gezochte, aangebracht, die de plaats van een betoog, eene adstructie van de leerstellig uitgesprokene les moeten innemen. Aan 't einde wordt bewondering uitgesproken over de alomvattende wijsheid des Meesters of ook hem dank toegebracht voor de nuttige leering; het komt ook voor dat de dankbare hoorder verzoekt het geloof te mogen omhelzen.

Het zou te veel plaats eischen hier een overzicht te geven van den inhoud der tien vermelde Sutta's, en als wij alleen het onderwerp of brokstukken mededeelden, zou de lezer een te gebrekkig inzicht erlangen in 't karakter en de wijze van samenstelling der Sutta's. Daarom moge hier de volledige vertaling volgen van N°. 55, getiteld Jîwaka ¹⁾.

«Zoo heb ik gehoord. Op zekeren tijd verwijlde de Heere te Râjagrha in het Mango-boschje van Jîwaka Komârabhacca ²⁾.

«Toen dan kwam Jîwaka K. daar waar de Heere was en daar gekomen begroette hij deftig den Heere en zette zich op eenigen afstand neder. Op eenigen afstand dan gezeten, zeide J. K. tot den Heere als volgt: «Ik heb het volgende gehoord, Eerwaarde: ten behoeve van den asceet Gautama ³⁾ doodt men een levend wezen (een dier) en de asceet Gautama nuttigt wetens het voor hem bestemde vleesch, met de gevolgen daaraan verbonden». Die zóó spreken, Eerwaarde: «ten behoeve van den asceet Gautama doodt men een dier en de asceet Gautama nuttigt wetens het voor hem bestemde vleesch, met de gevolgen daaraan verbonden», zeggen die, Eerwaarde, wat de Heere gezegd heeft, en betichten zij den Heere niet valschelijk, en verklaren zij iets wat met de Leer strookt, en stelt zich iemand die de Leer belijdt door dat na te praten, niet bloot aan berisping?»

«Zij die zóó spreken, Jîwaka: «ten behoeve van den asceet Gautama

¹⁾ We geven onze eigen vertolking, niet die van den Duitschen vertaler.

²⁾ Dit woord, in 't Sanskrit Kaumârabhrtya, beteekent in 't onzijdig „kinderverpleging”. In 't mannelijk zou het kunnen beteekenen „kinderdokter”, doch feitelijk komt J. in de legenden voor als geneesheer in 't algemeen.

³⁾ Deze uitdrukking wordt in den mond gelegd van personen die den Meester niet als zoodanig vereeren.

doodt men een dier, en de asceet Gautama nuttigt wetens het voor hem bestemde vleesch, met de gevolgen daaraan verbonden», die zeggen niet wat ik gezegd heb, en betichten mij integendeel onwaar en valschelijk. In drie gevallen namelijk, Jiwaka, zeg ik dat vleesch niet genuttigd mag worden: (wanneer het) gezien, gehoord, vermoed (wordt). In deze drie gevallen nu zeg ik dat vleesch niet mag genuttigd worden. In drie gevallen, Jiwaka, zeg ik dat vleesch genuttigd mag worden: (wanneer het) ongezien, ongehoord, onvermoed (wordt). In deze drie gevallen nu, Jiwaka, zeg ik dat vleesch mag genuttigd worden.»

«Stel u voor, Jiwaka, zekeren monnik, die nabij een dorp of een stad verwijlt. Hij verwijlt, met een liefderijk gemoed, één streek doordrongen hebbende, zoo een tweede, een derde, een vierde gelijk ook naar boven, naar beneden, op zijde, overal vollediglijk de gansche wereld doordrongen hebbende met een liefderijk gemoed, dat ruim, verheven, onbegrensd, van vijandschap en boosaardigheid vrij is. Tot dezen komt een huisheer of de zoon van een huisheer en verzoekt hem voor den volgenden dag ten eten. Desverkiezende, Jiwaka, willigt de monnik in. Na den volgenden ochtend vroeg zich gekleed, bedelschaal en ordegewaad genomen te hebben, begeeft hij zich naar de woning van den huisheer of van den zoon eens huisheers, en daar gekomen zet hij zich neder op den voor hem bestemden zetel; en hij wordt door den huisheer of zoon van een huisheer met een keurig maal bediend. Het komt niet bij hem op aldus te denken: «hoe goed is het dat deze huisheer of zoon van een huisheer mij met een keurig maal bedient. O! mocht mij deze huisheer of zoon van een huisheer ook in 't vervolg met zulk een keurig maal bedienen!» ook dit komt niet in hem op; hij nuttigt dat maal onbezeten, onverdwaasd, onbevangen, inziende de euvelen (dezer wereld), de wijsheid hebbende om daaraan te ontkomen. Wat dunkt u, Jiwaka; zou nu die monnik bij die gelegenheid er aan denken om zich zelven letsel aan te doen of een ander letsel aan te doen of beiden letsel aan te doen?» — «Zeker niet, Eerwaarde.» — «Gebruikt dan nu, Jiwaka, die monnik bij die gelegenheid niet onberispelijk eten?» — «Ja, Eerwaarde. Ik heb gehoord, Eerwaarde, dat Brahma liefderijk is. Daarvan zie ik nu dat de Heere getuigen kan, want de Heere is liefderijk¹⁾.» — «Die geneigdheid, Jiwaka, die afkeer, die verblindings, waardoor men iemand wordt die letsel aandoet, is bij den Tathāgata²⁾ verdwenen, bij den wortel afgesneden, uitgeroeid, vernietigd, heeft de eigenschap verloren om later weêr te kunnen opkomen. Indien gij hierop doelende gesproken hebt,

1) Dit volkomen gebrek aan samenhang in de volgorde der denkbeelden is typisch.

2) Een der vele titels van den Meester.

Jîwaka, geeft ik u daarin gelijk.» — «Hierop doelde ik juist toen ik sprak, Eerwaarde.»

Nu volgt in den tekst eene letterlijke herhaling van de alinea «Stel u voor» enz. tot aan «onberispelijk eten», met het eenige onderscheid dat «liefderijk» vervangen is door «barmhartig». Dan volgt:

«Ja, Eerwaarde. Ik heb gehoord, Eerwaarde, dat Brahma gelijkmoedig is. Daarvan zie ik nu dat de Heere getuigen kan, want de Heere is gelijkmoedig.»

(Blijkbaar ontbreekt een geheel stuk, want in plaats van «gelijkmoedig» moest er hier sprake wezen van «barmhartig». Eerst nadat alles wat boven te lezen staat, tot en met «Hierop doelde ik juist toen ik sprak, Eerwaarde» volledig herhaald is, behoort op nieuw eene herhaling te volgen van «Stel u voor» enz. met verandering van «barmhartig» in «gelijkmoedig». Het schijnt alsof die eindelooze herhaling den afschrijvers te machtig is geweest. Na «gelijkmoedig» volgt met geringe wijziging van 't bovenstaande:

«Die geneigdheid, Jîwaka, die afkeer, die verblindende waardoor men gramstorig, misnoegd, vijandig wordt, is bij den Tathâgata verdwenen» enz. tot aan: «Hierop doelde ik juist, toen ik sprak, Eerwaarde.»

«Wie dan, Jîwaka, ten behoeve hetzij van den Tathâgata of van een discipel des Tathâgata's een dier doodt, laadt in vijf punten eene groote schuld op zich. Het eerste punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt, is dit, dat hij aldus spreekt: «gaat, brengt dit of dat dier hier». Het tweede punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt, is dit, dat het dier, met pijniging van den hals aangebracht, leed en smart gevoelt; het derde punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt is dit, dat hij zegt: «doodt dit dier»; het vierde punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt is dit, dat het dier bij 't gedood worden leed en smart gevoelt; het vijfde punt waarin hij eene groote schuld op zich laadt, is dit, dat hij hetzij den Tathâgata of een discipel des Tathâgata's met ongeschikt voedsel voedt. Wie dan nu, Jîwaka, ten behoeve hetzij van den Tathâgata of van een discipel des Tathâgata's een dier doodt, die laadt in deze vijf punten eene groote schuld op zich.»

Na deze woorden zeide Jîwaka K. tot den Heere het volgende: «Verwonderlijk, Eerwaarde, verbazend, Eerwaarde. Geschikt voorwaar, Eerwaarde, is het voedsel dat de monniken nuttigen; onberispelijk voorwaar, Eerwaarde, is het voedsel dat de monniken nuttigen. Voortreffelijk, Eerwaarde; voortreffelijk, Eerwaarde; — herhaling — de Heere moge mij beschouwen van heden af levenslang als een belijder van het Geloof.»

Dit betrekkelijk korte stuk onderscheidt zich door dezelfde eigenschappen die men ook in de overige Sutta's terugvindt en is dus niet ongeschikt

om een denkbeeld te geven van 't karakter der leerredenen naar vorm en inhoud. Alleen mist men er de vergelijkingen in, waarmede veel andere leerredenen verrijkt zijn. Om een denkbeeld te geven van zulke vergelijkingen en van de wijze waarop ze te pas gebracht worden, volge hier de vertaling van een gedeelte van N°. 54, waar wij aldus lezen:

«Gelijk (het geval zich kan voordoen), huisheer, dat er is een kolenkuil, meer dan een manslengte diep, vol gloeiende kolen, smeulende, zonder rook, en er komt dan een man die begeert te leven, niet te sterven, begeerig is naar genoeg, afkeerig van leed, en deze man wordt door twee sterke menschen met de armen aan beide zijden gegrepen en naar den kolenkuil gesleurd; wat dunkt u dan, huisheer: «zou die man zich niet op alle wijzen in alle bochten wringen?» — «Ja, Eerwaarde, en waarom dat? omdat die man weet, Eerwaarde: «indien ik in dezen kolenkuil val, zal ik tengevolge daarvan den dood ondergaan of aan den dood gelijke pijn ondervinden». — «Evenzoo nu, huisheer, beseft de vrome discipel: «de Heere heeft gezegd dat de begeerten te vergelijken zijn met een kuil van gloeiende kolen, met veel leed, veel kwelling verbonden» enz.

Het is niet moeilijk te zien hoe men een gezegde in den volksmond als «schuw dit als een gloeiende kool» heeft uit doen dijen, waarbij om den indruk te verhoogen een vrij onmogelijk geval is uitgedacht.

De Duitsche vertolking is, we mogen het niet verzwijgen, zeer middelmatig. Het grammatisch zinverband heeft de vertaler meestal wel begrepen, maar in de vertaling der woorden tast hij onophoudelijk mis, hetgeen in gevallen waar het voortreffelijke woordenboek van Childers de juiste beteekenissen geeft, afkeuring verdient. Om het beweerde te staven, zullen we ons bepalen tot eenige staaltjes. Op blz. 8 vg. (in Trenckner's tekstuitgave p. 342) treft men o.a. als vertolking van *patiganhâti*, «späht nach»; het is «neemt aan»; *musala*, Kessel; het is «stamper»; *purisantaragalâ*, die vom Manne kommt; *gata* is nooit «komende», maar «gegaan» of «zich bevindende»¹⁾; *surâ*, Wein; het is zekere «sterke drank»; *thusodaka*, Haferschleim; het is «verzuurde rijst of gerstenslijm», de Indiër kent geen haver; *sâmâka*, Pilzen; het is «*Panicum frumentaceum*»; *âcâma*, Pflanzenmilch; het is «schuim van gekookte rijst»; *piññâka*, Baumharz; het is «uitgeperste Sesamum». Dit alles, om niet te spreken van verkeerd vertaalde woorden die een betoog zouden behoeven, op ééne bladzijde.

Men kan begrijpen dat de vertaler met woorden die niet in de woordenboeken voorkomen, niet gelukkiger geslaagd is. Een enkel voorbeeld. Op blz. 30 (bij Trenckner p. 357) is *apuccandatâya samâpanno* vertaald met

¹⁾ Ook elders wordt *gati* herhaalde malen door den Vert. met „Fährte" overgezet, terwijl bedoeld is „staat, toestand".

«ja bis oben an die Verschaalung gelangt ist». Blijkbaar heeft de Vert. in de samenstelling *ucca*, hoog, meenen te zien, maar *apucchanda*, d. i. Skr. *apûtyanda*, is «geen bedorven ei», d. i. geen misbroedsel; dus z. v. a. «behoorlijk uitgebreed». Een ander voorbeeld van geheel verkeerde oplossing van een samenstelling levert blz. 4, waar «Pfeiler der Einsicht» eene vertolking moet verbeelden van *satipatthâna*. Dat dit ontstaan is uit *sati* en *upatthâna*, en beteekent «fixing the attention, earnest meditation» is behoorlijk door Childers aangetoond en is, zoo noodig, nog te bewijzen door de uitdrukkingen *upatthitâ sati* en *satim upatthapetvâ* in Majjhima-Nikâya, p. 51.

Aan zonderlinge uitdrukkingen ontbreekt het niet. Op blz. 53 wordt *Nigantho* (d. i. de Naakte Jainamonnik) *Nâtaputto* vertaald met «der Freie Bruder Nâhaputto». De leelijke flater Nâhaputto voor «Nâtaputto» wordt telkens herhaald en is dus geen drukfout.

Ondanks de tekortkomingen die wij niet gerechtigd waren te verzwijgen, levert deze Duitsche vertaling van een tiental leerreden eene bijdrage tot de kennis van den geest van 't Zuidelijk Buddhisme ten behoeve van degenen die 't oorspronkelijke niet lezen kunnen. Onze aanmerkingen hebben geenszins ten doel het weetgierige publiek af te schrikken. Al is de vertaling niet volmaakt, ze geeft voldoende gelegenheid om den lezer een blik te gunnen in de gedachtenwereld van de wereldmoeden in Indië eenige eeuwen vóór den aanvang onzer jaartelling.

Een spraakkunst van het Mentawaisch.

Bespreking van: Dr. Max Morris, Die Mentawai-Sprache.
Berlin 1900.

Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië.
Tweede, Nieuwe Serie. 4de Jaargang.

Amsterdam 1900.

Wanneer men met de litteratuur over de Mentawai-eilanden, zooals die in de Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië opgegeven wordt, kennis maakt, blijkt het dat de mededeelingen omtrent de taal der Mentaweiers vrij schaars en onvolledig waren toen het artikel «Mentawai» in genoemde Encyclopaedie verscheen. Het voornaamste wat wij van het Mentawaisch wisten, was te putten uit een opstel van von Rosenberg over «De Mentawai-eilanden en hunne bewoners» in het «Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde», jaargang 1855. Wat v. Rosenberg en later Oudemans gegeven hebben, bepaalt zich tot woordenlijstjes, en zulke lijsten, zelfs indien ze geheel betrouwbaar zijn, hebben weinig waarde, want een taal bestaat niet uit onsamenhangende woorden, evenmin als een huis uit losse steenen.

Sedert eenige maanden verheugen wij ons in 't bezit van veel bruikbaar materiaal, dank zij een Duitsch geleerde, Dr. Max Morris, die onlangs een werk liet verschijnen, getiteld «Die Mentawai-Sprache» ¹⁾. De bouwstoffen voor dit zeer verdienstelijke boek werden door den Schr. verzameld in den zomer van 1897, toen hij gelegenheid had als begeleider van den heer Alfred Maass het eiland Si Kobo te bezoeken, in dagelijksch verkeer met de inboorlingen hun taal te leeren en een gedeelte van hun sprookjes, sagen en raadsels woordelijk op te teekenen. Het door den heer Morris bestudeerde dialect is dat van Si Kobo; de opgaven over de tongvallen van Si Berut en de Nassau-eilanden heeft hij te danken aan mededeelingen van den Maleier Samak en van een te Padang verwijlenden Nassau-eilander.

Verreweg het verdienstelijkste gedeelte van het voor ons liggende boek zijn de teksten met vertaling, van blz. 52 tot 214. Die teksten veroorloven ons niet alleen den bouw der taal zelfstandig te bestudeeren en daardoor de beschouwingen des schrijvers over de taalverschijnselen in diens spraak-kunstige schets (blz. 1—52) aan de feiten te toetsen, maar ze vergunnen ons ook een blik te slaan in 't geestesleven der inboorlingen en leveren een niet te versmaden bijdrage tot de volkenkunde. Ook moet men Dr. Morris dank weten dat hij niet verzuimd heeft, waar het pas gaf, te verwijzen naar overeenkomstige verhalen of motieven in de overlevering van andere volken. Zoo bijv. bij 't 4de sprookje op blz. 56, waarvan enkele trekken terugkeeren in Bataksche, Japansche, Indische, en wat nog merkwaardiger is, in

¹⁾ Uitgekomen te Berlijn bij Conrad Skopnik, 1900; VI en 356 pp. 8°.

Europeesche sprookjes. Andere verwijzingen komen voor op blz. 95, 101, 115, 127, 129. Allen die belang stellen in volksverhalen zij het aanbevolen met die sprookjes en sagen kennis te maken; het is niet noodig dat men zich de moeite getroost het Mentawaisch te bestudeeren, daar de bijgevoegde vertaling alleszins voldoende is.

Voorzooverre wij het kunnen beoordeelen, voldoet de vertolking der teksten door Dr. Morris aan billijke eischen, en dat hier en daar kleine verzuimen of vergissingen voorkomen, doet aan 't geheel geen afbreuk. Bijv. op blz. 114 ontbreekt in den Mentawaischen tekst de volzin die in de Duitse vertaling luidt: «Wohin geht ihr?» sagt der «*Logalogai*». Op blz. 60 ontbreekt eveneens in den tekst de volzin, waaraan beantwoordt: «Er kehrt heim». «Ist ein weisses Huhn da, Grossvater?» Een voorbeeld van onjuiste vertaling komt voor op blz. 125, waar driemaal achter elkaar «gelb» te lezen staat in plaats van: «rood», want *bāghan*¹⁾ beteekent «rood», zooals in 't Glossaar behoorlijk wordt opgegeven; etymologisch beantwoordt het natuurlijk aan Oud-Javaansch *bāngan*, al moge 't aanhechtsel *an* in 't Mentawaisch in dit geval eene andere functie hebben dan in 't Javaansch. Wel is waar is het niet volstrekt onmogelijk dat *bāghan* ook wel eens «geel» aanduidt; men zou zelfs geneigd zijn dit te veronderstellen omdat in 't Maleisch *barangan*, Jav. *warangan* «operment» beteekent, maar dan had dit in 't Glossaar moeten vermeld zijn. Op dezelfde blz. wordt *nanam* vertolkt met «schoon», maar het beteekent «lekker», «smakelijk»; het woord is zeer algemeen; Tombulusch, Tontemboansch, Tonseasch, Tondanosch, Bentenansch, Ponosakansch, Bisaya, Ibanag *nanam*, smakelijk, lekker; Bataksch *nanam*, proeven, eten; Tagalog *namnam*, smaak, enz. Of op dezelfde blz. *musasala sia* beteekent «zij worden toornig», is ook aan twijfel onderhevig; men zou verwachten «zij zondigen», wat veel beter in den zin past; wel is waar geeft het Glossaar voor «verkeerd doen» op *sūlā*, doch dit houden wij voor foutief, daar aan Maleisch, Javaansch, enz. *salah* kwalijk iets anders in 't Mentawaisch kan beantwoorden dan *sala*²⁾.

Somwijlen strookt de vertolking niet met de opgaven in 't Glossaar. Bijv. op blz. 120 wordt *bagi* weêrgegeven met «jongere zoon», terwijl 't Glossaar opgeeft «jongere broeder of zuster». Deze laatste beteekenis is bewijsbaar juist, want *bagi* beantwoordt aan Bataksch *anggi*, Niasch *aghi*, Ibanag *agit*, Maleisch *adig*, Oudjav. *ari*, Nieuwjav. *adi*, Dajaksch *andi*, Mota *tasi*, enz. «jongere broeder of zuster»; de voorslag *b* komt overeen met de *w* in

¹⁾ Met *gh* druk ik uit de Grieksehe Gamma, die de Sch. gebruikt om den Nieuw-Grieksohen klank van die letter vóór *a* en *o*, en van onze *g* aan te duiden.

²⁾ De Sch. verkiest de uitspraak der *s* als palataal.

Haruku en Leti *wari*, Roti *vadi*. Wordt nu dit algemeen Maleisch-Polynesische woord door de Mentaweiers ook overdrachtelijk gebruikt in den zin van «jongere zoon»? Dan had de Sch. niet mogen verzuimen dit in 't Glossaar te vermelden.

Op blz. 178 ontbreekt de Mentaweische volzin voor wat in 't Duitsch luidt: «(Auch) die Mutter bleibt im Zimmer», alsook voor «(auch) die Mutter (darf) Huhn essen».

Men beschouwe deze weinige aanmerkingen meer als een bewijs dat wij de teksten gelezen hebben, zooals een Referent behoort te doen, dan als een poging om de waarde van hetgeen ons aangeboden wordt te verkleinen.

Het Glossaar, loopende van blz. 214 tot 327, is voldoende en bevat zelfs meer woorden dan in de teksten voorkomen. Dat de Sch. bij 't opgeven der stamwoorden dikwijls misgetast heeft en in stede van den eigenlijken stamvorm den door phonetische regelen gewijzigden geeft, bijv. *urat*, regen, voor *uran*, *tolat*, knook, voor *tolan*, enz. enz. willen wij hem niet euvel duiden, daar hij een vreemdeling is op het gebied der Maleisch-Polynesische taalkunde. Dit gebrek, dat wij hem tot verontschuldiging aanrekenen, openbaart zich telkens. Zelfs Maleisch schijnt o. a. hem geheel vreemd te wezen; zulks maken wij op uit zijne schrijfwijze *besar*, groot, zooals men van Hollanders die alleen brabbel-Maleisch kennen gewoon is te hooren, inplaats van *běsar*. Bij *bāra*, rijst, wordt gezegd dat het een vreemd woord is = Maleisch *bira*. Sch. kent dus niet eens, schijnt het, 't Maleische woord *běras*; hiermede komt *bāra* overeen, niet met *bira*, d. i. alocasia.

Het zwakste gedeelte, gelijk van iemand die geen andere Maleisch-Polynesische talen bestudeerd heeft te verwachten was, is de spraakkunstige schets. De billijkheid eischt te erkennen dat de Schr. hier met loffelijke bescheidenheid over zijn werk spreekt en die schets beschouwd wil hebben als eene eerste proeve. «Die kurze Sprachskizze, die ich an die Spitze gestellt habe», zegt hij in zijne voorrede, «ist nur als ein erster anspruchsloser Versuch anzusehen». Als zoodanig nemen wij die ook dankbaar aan, doch dat ontslaat ons niet van de verplichting om althans eenige opmerkingen over den inhoud dier spraakkunstige schets mede te deelen. Wij kiezen daartoe wat de Sch. leert aangaande de voor-, achter- en invoegsels.

Onder de voorvoegsels wordt opgegeven *pu*, en hiervan beweerd dat het naar verkiezing kan afwisselen met *mu* (blz. 8). Dat is ten eenenmale onjuist. *Mu* (bij v. Rosenberg *m*) beantwoordt aan Dairisch Bataksch *měr*, Tobasch Bataksch *mar*, Filippijnsche talen *mag*, Dajaksch *mě*, Sangirsch *mě*, Makassaarsch *mà*, enz. Een gewijzigde uitspraak hiervan is Mal. *běr*, dat echter nog eene andere functie heeft, namelijk die van Mentaweisch *ma*, Filippijnsche talen, Sangirsch *ma*, Dajaksch *ba*, enz. *Pu* beant-

woordt aan Bataksch *par*, Maleisch *për*, Filippijnsch *pag*, enz. De vorm met *p* is die van substantieven, van den Imperatief, van 't Passief, en nog enkele andere gevallen; die met *m* is gewoon praedicatief. Waar nu de eene, waar de andere vorm gebruikt wordt, leert de syntaxis. Dezelfde regelen gelden omtrent het gebruik van *ma*, welks waarde door den Sch. behoorlijk is opgegeven, en *pa*, hoewel dit laatste nog eene andere waarde kan hebben. De belangrijke voorvoegsels *mang* en *pang*, wier sluitende nasaal de bekende wijzigingen in de beginletter der stammen te weeg brengt, is door den Schr. in 't geheel niet herkend, zoodat hij bijv. niet begrijpt dat *manibo* en *panibo* op te lossen zijn in *mang*, *pang* en *tibo*. Evenmin heeft hij de formatie *mäi*, kwam, ging, begrepen; natuurlijk bestaat deze vorm, Tombulusch *mei*, Ibanag, Iloko *umai*, Favorlang *mai*, Niasch *möi*, Fidji, Samoa *mai*, enz. uit prefix (resp. infix) *um*, *m* en *äi*, Ibanag *ay*, secundaire stam *angay*, Tombulusch *ai* (*e*), waarvan met voorvoegsel *ang*: *ange*, gaande, en met *mang*: *mange*, enz. Met infix *m* is ook gevormd *matäi*, is dood; *märäm*, Bat. *modom*, Jav. *mërëm*.

Het invoegsel *in* wordt op blz. 10 goed verklaard, maar onmiddellijk daarop wordt averechts beweerd dat vormen als *sinilu*, gespleten (eigenlijk: gespleten wordende) te verklaren zijn als ontstaan door «consonantenverwisseling». Dat eene scheiding als *si nuba*, gevangen, van *suba*, om meer dan ééne reden ongerijmd is, omdat *si* wel een woord is, maar hier niet te pas komt, en omdat indien men den vorm zóó ontleedt, men dan ook *gining* moet oplossen in *gi ning*, en omdat vormen als *nuba*, — die in 't Menta-weisch niet eens voorkomen — nooit passief kunnen wezen, dat alles is voor den Sch. een diep geheim gebleven.

Wat op blz. 14 van de uitgangen *kät*, *kat*, *tät*, *tat* gezegd wordt, raakt ook kant nog wal. Die uitgangen zijn in werkelijkheid te herleiden tot de welbekende suffixen *ën*, Bataksch Tobasch *on*, Javaansch *ën*, Tagalog *in*, Bisaya *on*, Makassaarsch *eng*, Bugineesch *ëng*, enz. en *an*, Bataksch, Javaansch, Maleisch, Filippijnsch enz. *an*. De sluitende *n* gaat in 't Menta-weisch in bepaalde gevallen, te langom hier te onderzoeken, in *t*¹⁾ over; wat de *k* en *t* betreft, dat zijn overblijfselen van den oorspronkelijken uitgang des stams of wel van den secundairen sluiters. Hoe bij aanvoeging van *an* de oorspronkelijke vorm van den stam voor den dag komt, blijkt o. a. uit *bulungan*, goede geest, van *bulu*, offeren; *bulungan* is eigenlijk «aan wie geofferd wordt». Uit een oorspronkelijk *bâng*, roode kleur, komt *bâghan*, met verwisseling, die in 't Menta-weisch veel voorkomt, van *gh*, *g* en *ng*.

¹⁾ In den tekst staat *n*, doch waarschijnlijk is *t* bedoeld. — (Noot van 1927).

Terwijl eenige enklitische woorden als *ngat*, *ngatnja* door den Sch. als aanhechtsels beschouwd worden, hoewel ze niets anders zijn dan kortere vormen van *nangat*, *nangatnja* ¹⁾, wordt verzwegen dat *akä* achter een stam dezelfde functie heeft als *kan* in 't Maleisch, *hon*, dial. *kën*, in 't Bataksch, *akën* in 't Javaansch; zoo ligt bijv. in *bälä* het begrip van «vallen», doch *bälä akä toität*, blz. 124 beteekent «doet een kokosnoot vallen»; zoo ook blz. 112: *ibälä akä iba't bagi*, »sie lässt Speise fallen». Blz. 122 *läpa toili ka si matäü*, daarna komt de man naar huis; *toili-akä sia ta togħa*, breng die kinderen naar huis. Zoo ook *talimou*, trouwen, *talimou akä*, doen trouwen, blz. 188; *matäi*, dood, *matäi akä*, doodmaken, blz. 164; *sosonä akä*, indompelen; *bubudjuk akä*, doen liggen, leggen, blz. 176.

Van de klankwetten der Mentawische taal, die zeer merkwaardig zijn, zou veel te zeggen wezen. Dat die door den Sch. zoo gebrekkig behandeld zijn, komt niet alleen daarvan dat hij in 'twezen der Maleisch-Polynesische talen weinig is doorgedrongen, maar ook van te weinig vertrouwdheid met de thans heerschende methode van phonetisch en historisch taalonderzoek. Wie niet doordrongen is van het besef dat de klankleer de grondslag is van elk grondig taalkundig onderzoek, staat op een verouderd standpunt.

Wij hebben met vrijmoedigheid eenige van de gebreken in het boek van Dr. Morris onthuld, omdat wij anders geen recht zouden hebben anderszids te loven wat te loven viel. Er is in zijn werk zooveel goeds dat wij met dankbaarheid aanvaarden wat hij ons schenkt, en als wij denken aan de moeite, die hij zich getroost heeft om eene tot nog toe zoo goed als onbekende taal toegankelijk te maken, dan kunnen wij een gevoel van bewondering voor zijne weetgierigheid en volharding niet onderdrukken.

Ten slotte een enkel woord over de plaats die het Mentawisch onder de verwante talen inneemt. Zooals te verwachten was, vertoont het de meeste punten van overeenkomst met het Bataksch en 't Niasch. Karakteristiek is o. a. de overeenkomst dezer drie talen, in tegenstelling tot andere, ten opzichte van het telwoord *één*, nl. Mentawisch en Niasch *sara*, Bataksch *sada*. Ten opzichte van den overgang van sluitende nasalen in de tenuis van hetzelfde orgaan, en de vervanging van zekere niet-nasale sluitmedeklinkers door *k* vertoont het Mentawisch eene onmiskenbare overeenkomst met het Bataksch.

¹⁾ Vgl. bijv. blz. 148 *kua-da ngatnja*, en zij zeggen dan, met *puagau-da ngan*, dan vangen zij krabben. Terecht wordt op blz. 142 dan ook *ngan* vertaald met „nun”.

BOEKBEOORDEELING.

Whitley Stokes and John Strachan, Thesaurus
Palaeohibernicus. Vol. I. Cambridge 1901.

Museum.
Negende Jaargang.

Leiden 1902.

WHITLEY STOKES AND JOHN STRACHAN, *THESAURUS
PALAEOHIBERNICUS*. A collection of Old-Irish Glosses
Scholia Prose and Verse. Vol. I. *Biblical Glosses and
Scholia*. Cambridge, University Press, 1901.

Dit is een boek welks verschijning door elk beoefenaar van 't Celtisch, meer inzonderheid Iersch, met ingenomenheid moet begroet worden. Want het is waar wat de uitgevers van dezen *Thesaurus* in de Voorrede zeggen, dat sedert Zeuss de hechte grondslagen gelegd heeft voor de wetenschappelijke beoefening der Celtische talen eene menigte van glossen en andere teksten zijn uitgegeven en verklaard, maar ook dat men dit alles in verschillende publicaties verspreid vindt; dat daarenboven niet alle teksten met de vereischte nauwgezetheid zijn uitgegeven en de vertalingen vaak te wenschen overlaten. Daarom is de uitgave van dezen *Thesaurus* een hoogst nuttig werk, dat, door twee zulke uitnemende kenners van 't vak ondernomen, naar alle verwachting aan de strengste eischen zou voldoen. In die verwachting wordt men, bij kennismaking met den inhoud van 't boek, niet teleurgesteld.

Het geheele werk zal bestaan uit twee deelen. Het eerste, voor onsliggende deel bevat de bijbelsche glossen en scholiën in de HSS. van Milaan, Würzburg, Rome, Bern, Turijn, Lambeth en Dublin, waaronder de twee eerstgenoemde HSS. verreweg de meeste plaats innemen. Bij de teksten is gevoegd eene Engelsche vertolking, vergezeld van eenige noten, die hoofdzakelijk betrekking hebben op grammatica en tekstkritiek. Verder is er van den Latijnschen tekst zooveel afgedrukt als noodig scheen voor 't recht verstand der glossen. Het tweede deel, hetwelk reeds ter perse is, zal bevatten, vooreerst de niet-bijbelsche glossen te Karlsruhe, St Gallen, Leiden, Parijs, Nancy, Weenen en Florence; ten tweede enkele stukken Oudiersch proza uit het Boek van Armagh, het Stowemissaal en andere HSS.; ten derde eene verzameling van Oudiersche persoons- en plaatsnamen; ten vierde eene verzameling der Oudiersche inscripties op steen of koper; ten vijfde de gedichten van St. Gallen, Milaan en 't klooster St. Paul in Karintië, benevens de hymnen uit het Liber Hymnorum van Trinity College; eindelijk bladwijzers op beide deelen.

Bij wijze van inleiding wordt een beschrijving gegeven van de HSS. waarvan, met ééne uitzondering, alle glossen en scholiën door een der uitgevers

ter plaatse afgeschreven of onderzocht zijn. Bij de beschrijving van elk HS. wordt van de geschiedenis medegedeeld wat daaromtrent bekend is, en de literatuur die op den teksten de bewerkingen er van betrekking heeft, gegeven.

Een werk uitgegeven door twee zulke geleerden als WHITLEY STOKES en Prof. STRACHAN behoeft eigenlijk geen verdere aanbeveling van den ondergeteekende, maar omdat het onvoegzaam is met lof van een boek te spreken wanneer men zelf geen blijk geeft van belangstellende bestudeering van den inhoud, wil ik hier eenige aantekeningen mededeelen, die ik bij eene zorgvuldige lezing van de Würzburgsche Glossen op de Brieven van Paulus, blz. 499—712 gemaakt heb, in de hoop dat de uitgevers en de lezer 't weinige voor lief zullen nemen.

P. 530, sq. Bij *cen chaile*, without a spot, wordt verwezen naar Saltair na Rann, waar voor *cen gaili* voorgesteld wordt te lezen *cen chaili*. Het woord komt in S. na R. herhaalde malen voor; behalve de plaatsen opgeteekend in den Index ook nog 2751 en 6625; op de meeste plaatsen allitereert het met woorden die een *g* aan 't begin hebben, bijv. 3167: *cen goe, cen gaili, gnim cert*; 6487: *cen gailib gne*; 6625: *cen gaile im gaes*; 7201: *fo gailib gail*; 7599: *cen gaile gne*. Hieruit moet men, dunkt mij, opmaken dat *gaile* althans voor 't Middeliërsch, vaststaat.

P. 528, 32. *Labar* wordt vragenderwijs vertaald met «talkative», maar de gewone beteekenis «superbus, arrogans», past toch veel beter in 't verband; z. Windisch Gl. en vgl. *elta druiti labor* LL. 265, a.

P. 533, 35. *Bid adas farmbdich rosmbia alog*, vert. met «vengeance for you, that is, . . . they shall have payment for it», met de noot: «the meaning seems to be that their payment will be proportionate to their fighting you». Doch dit is juist wat er staat, dunkt mij. *Adas*, volgens O' Clery «good» kan in beteekenis niet wezenlijk verschillen van de samenstelling *comadas*, «conveniëns; meet, fit»; hetgeen bevestigd wordt door Welsh *addas*, meet, suitable, proper; *addasu*, to suit, to adapt; *addasol*, befitting; convenient (Spurrell); *adas f.* is dus «overeenkomstig hun bestrijding van u».

P. 570. In noot *e* is een drukfout ingeslopen; voor Wb. 14b, is namelijk te lezen 4b.

P. 611, 11. «Who sent to you» als vertaling van *foiter cucuibsi*, is een drukfout voor «who is sent to you».

P. 617, 18. *An asbermis* is «wat wij zeiden», niet «what we say».

P. 620, 6. *Docoadsa* is «dat ik gegaan was», niet «that I had come». Te recht is p. 613, 29 (niet 34) de vertaling «gone» van *dodechuid* in de Adenda verbeterd in «come». Het onderscheid tusschen *dodechad* (enkl. *tuidchim*) en *dochoad* komt duidelijk uit bijv. in de volgende zinsneden voor-

komende in Windisch' leesboek p. 132: *Dochhaid hadaib in t-óclaeek ocus ní fetatar, can dodeochaid no cid dochóid iarom*, «de jonge held ging van hen weg en ze wisten niet, van waar hij gekomen was noch waar hij heenging». Met het hier voorkomende *ní fetatar* moet *ní etetár* p. 635, 1 toch wel gelijkgesteld worden, al is de *e* hierin bevreemdend, zoodat de vorm in de noot «obscure» genoemd wordt. Inderdaad bestaat er geen aanleiding waarom de *i* in *fitetar* hier in *e* overgaat, wat wél 't geval is in *fetatar*. Misschien is de *e* in *etetár* zóó te verklaren dat de vorm onder den invloed van *fetatar* gestaan heeft. Buitendien is op te merken dat een nog veel zonderlinger *rafatir* 655, 8 voor *rafitir* voorkomt, zoo het niet eenvoudig als een schrijffout moet beschouwd worden.

P. 641, 3. *Nadfiastar side* is eigenlijk «dat Hij niet zal weten», niet «that He does not know», aangezien *fiastar* een futurum is.

P. 654, 7. Ik zie niet in waarom *ní ail* hier, alsook 655, 16 en 675, 8, vertaald wordt met «it is not proper» inplaats van «het is niet noodig»; vgl. 't Latijn 655: «ut non sit nobis necesse».

P. 660. In aanhaling uit Salt. na Rann in Noot *h* is een fout ingeslopen; met 1127 is bedoeld 1227.

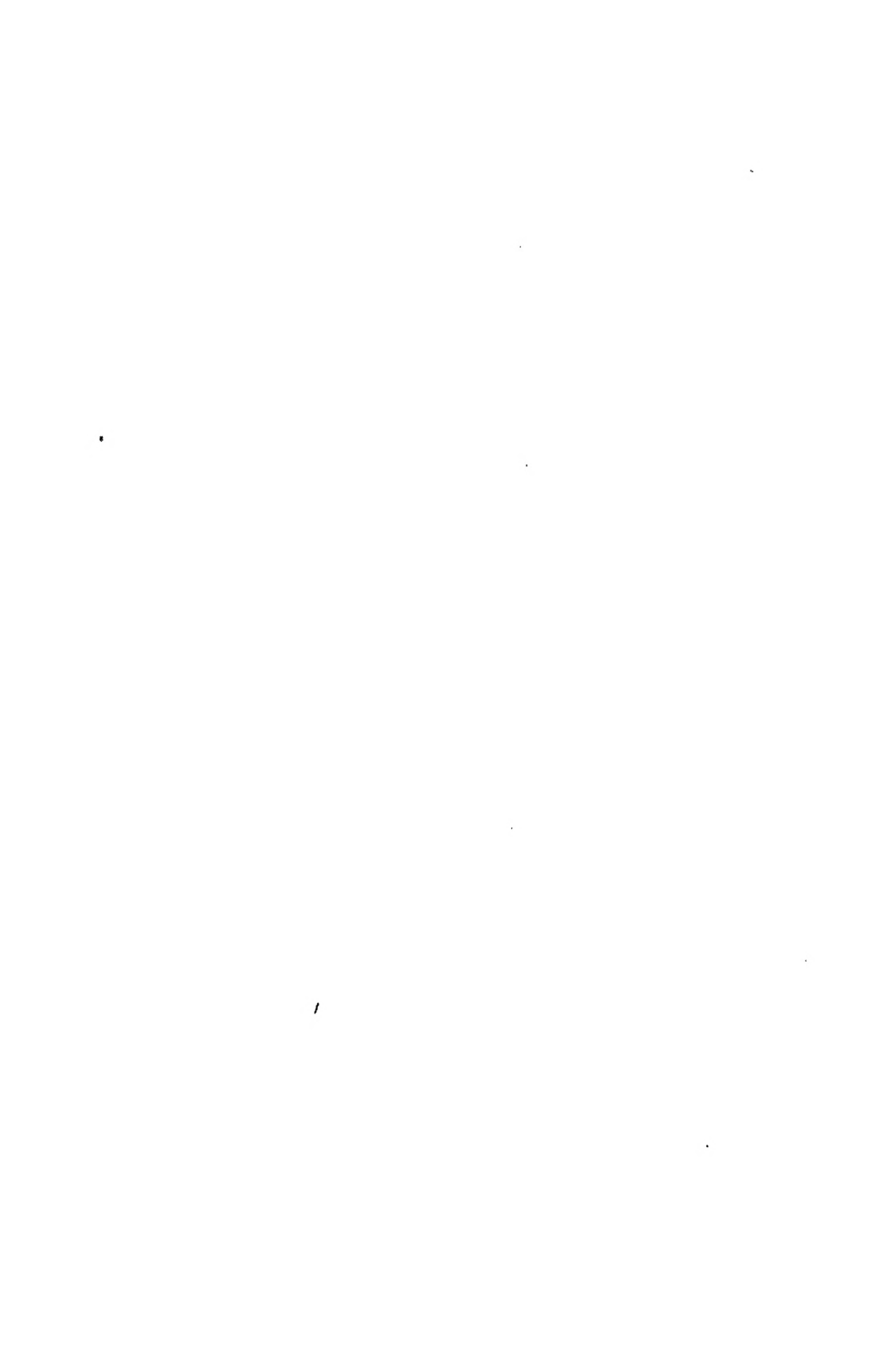
P. 689. In Noot *e* wordt als mogelijk verondersteld dat *tenc* verwant is met *ping*, maar dit Germaansche woord zou in 't Iersch nooit anders kunnen luiden dan óf *téc*, óf *teng*.

P. 707, 2. De afkorting *imĩ* zal wel voor *immurgu* of een bijvorm er van staan.

P. 711, 5. *Bed* is vertaald als Imperatief (*bad*): «let Him be», dat niet past. M. i. staat het voor *bid*, het futurum; vgl. *cretfed* voor *cretfid*, dat men in deze Glossen ontmoet.

De geheele vertaling draagt de blijken van de vorderingen welke de Celto-logie gaandeweg gemaakt heeft. Tot dien vooruitgang hebben beide uitgevers zelve niet weinig bijgedragen. Dat zij van de door hun oudere en jongere vakgenooten verkregen uitkomsten met groote nauwgezetheid en bezadigde kritiek gebruik hebben gemaakt, verdient aller dank en maakt dat de *Thesaurus palaeohibernicus* een standaardwerk is, waarmede ieder ernstig beoefenaar van 't Celtisch kennis behoort te maken.

Leiden.

De Bataksche tooverstaf en de Indische Vajra.

Internationales Archiv für Ethnographie.
Band XV.

Leiden 1902.

Op zeer grondige wijze heeft de heer J. H. MEERWALDT in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië, D. LIV, 297 vgg. (1902), den Batakschen tooverstaf (*tunggal panaluan*) beschreven en de beteekenis er van in 't licht gesteld. De opmerkelijke beschouwing der best gemaakte en oudste tooverstaven heeft hem de overtuiging geschonken dat de tooverstaf symbolisch den ter aarde schietenden bliksemstraal voorstelt. Het gebruik dat de Bataks van hun tooverstaf maken is tweeledig: in de eerste plaats is het een geestelijk wapen om den vijand in den oorlog te verslaan; ten tweede dient hij om regen te veroorzaken.

Na de lezing van de hoogst belangrijke feiten die de heer MEERWALDT mededeelt en van zijn scherpzinnig betoog, vraagt men onwillekeurig, in hoeverre de uitkomst waartoe hij geraakt is, door vergelijking met een soortgelijk toovermiddel bij andere volken gestaafd wordt. Als eene bijdrage tot de beantwoording dier vraag moge hier 't een en ander volgen over den Indischen tooverstaf, *vajra* geheeten.

De oorspronkelijke hemelsche *vajra* is het typische wapen van den bliksem- en regengod *Indra*. Gewoonlijk vertaalt men dit woord met «donderbeitel», doch in werkelijkheid is het de neêrslaande bliksemflits; vandaar dat men spreekt van *vajrānalasphuritam*, 't flikkeren van 't vuur van den *vajra*; d.i. van 't bliksemvuur. In de mythologie is de *vajra* het wapen van *Indra*, dat nu eens voorgesteld wordt als vervaardigd door den godensmid *Tvāstar*, dan weêr als gegoten door *Byhaspati*. Men dacht dus aan een wapen van metaal; soms heet *vajra* «van goud» te zijn. Ook heet het soms dat de *vajra* uit de knoken van *Dadhyañc* vervaardigd is. De gewone vorm van den *vajra* als figuur is een kruis, doch men vindt in Vedische teksten ook wel den *vajra* beschreven als «achtkantig», en als «honderdkantig».

Met den *vajra* bestrijdt en verslaat *Indra* zijnen vijand, den boozen demon *Vrtra*, die het hemelsche water gevangen houdt. Het is dus zeer begrijpelijk dat de hemelsche *vajra* als prototyp genomen wordt van een aardsch wapen om den vijand te bestrijden en te verdelgen, natuurlijk niet als werkelijk wapen, maar als geestelijk, symbolisch tooverwerktuig. De ware kracht van den aardschen *vajra* is de uitgesproken bezwering. In Atharva-Veda VI, 134, 135; XI, 10 wordt de *vajra* door den priester als magisch wapen met bijbehorende spreuk gebezigd om het vijandelijke leger te verdelgen. Uit Kauçika-Sūtra 47, 16 — een tekst waarop Dr. CA-LAND zoo vriendelijk is geweest mijn aandacht te vestigen — blijkt dat de

tooveenaar, die den vijand vernietigen wil, den staf die bij zijn praktijk dienst moet doen ter hand neemt, welken staf hij driemaal met het puntige uiteinde op den grond slingert, telkens na 't uitspreken van een der drie strofen waaruit het boven vermelde lied in Atharva-Veda VI, 134 bestaat. Die puntige tooverstaf verbeeldt dus den *vajra*. Verdere bijzonderheden omtrent de kenmerken van den staf worden niet vermeld. Wel heet de hemelsche *vajra trisandhi*, d. i. «drie geledingen of voegen hebbende», doch wat hieronder verstaan moet worden, is niet duidelijk; evenmin of de aardsche tooverstaf uit drie afdeelingen bestaat. Terloops zij vermeld dat de Bataksche tooverstaf met driekleurig garen omwonden wordt, hetwelk steeds kruisen beschrijvend, van boven naar beneden loopt.

Nauw verwant met den *vajra* van de Atharvan-priester is, wat den naam en 't gebruik betreft, de *vajra* genoemde tooverscepter die in veel later tijdperk bij de Noordelijke Buddhisten in zwang was en bij de Tibetanen nog is. Dit wapen, in 't Tibetaansch *dorje* geheeten, «symbolic of the thunderbolt of Indra», zooals WADDELL opmerkt ¹⁾, wordt door den priester gedurende de tooverhandeling, terwijl hij de tooverspreuken uitspreekt, in de hand gehouden en dient vooral om de booze geesten en vijanden te bestrijden ²⁾. Het materiaal waaruit de *vajra* gemaakt is, verschilt naar gelang van het doel dat men beoogt. Een afbeelding van de *dorje* vindt men in «*Pantheon des Tschangtscha Hutuktu*, p. 109 ³⁾. De vorm lijkt geenszins op een staf; veeleer is het *khatvāṅga* genoemde voorwerp (op dezelfde plaat) een tooverstaf.

Tusschen den *tunggal panaluan* der Bataks en den *vajra* der Indiërs bestaat geen historisch verband. Wel is waar zijn de Bataks niet vrij gebleven van Indischen invloed: zoo hebben zij de twaalf teekens van den dierenriem, hetzij rechtstreeks of middellijk, aan de Indiërs ontleend en gebruiken zij die bij 't wichelen, maar hun tooverstaven vertoonen de onmiskenbare kenmerken van algeheele oorspronkelijkheid. Onafhankelijk van elkander zijn dus Indiërs en Bataks er toe gekomen den bliksemstraal als symbool van een vijanden verdelgend tooverwapen te beschouwen. Het behoeft niet gezegd worden dat de door MEERWALDT gegeven verklaring hierdoor zoo'n hooge mate van waarschijnlijkheid erlangt, dat ze aan zekerheid grenst.

¹⁾ Buddhism of Tibet, p. 27. Vgl. JÄSCHKE 287.

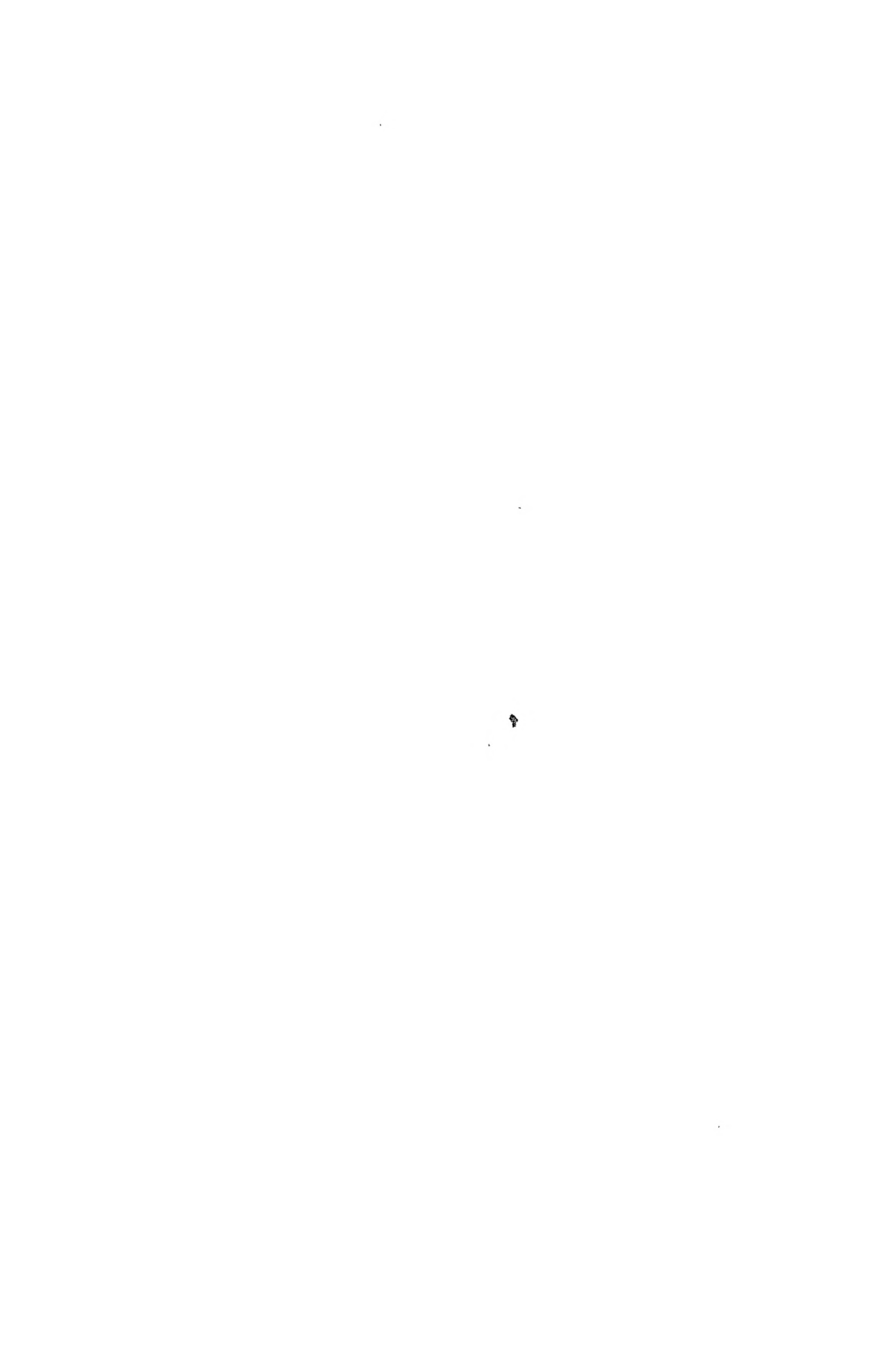
²⁾ WASSILJEFF, Buddhismus 193.

³⁾ E. PANDER, Das Pantheon des Tschangtscha Hutuktu. Berlin 1890. — Een bespreking van dit werk, verschenen in „Internationales Archiv für Ethnographie", Band IV, is opgenomen in deel XIII der Verspreide Geschriften. — (*Noot van 1927*).

Oorsprong van het Maleische woord Bědil.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië.
Zesde volgreeks, X^{de} deel.

's-Gravenhage 1902.

Tot de woorden die in 't Maleisch uit het Tamil zijn overgenomen behoort *bēdil*, schietgeweer, dat ook in veel andere Indonesische talen zijn weg heeft gevonden: Jav., Balin., Sund. *bēdil*, Bataksch *bodil*, Mak. *badili*, Bugin. *balili*, Dayaksch *badil*, Tagal. *baril*, Bisaya *bādil*, Bikol *badil*, enz.

Het woord is oorspronkelijk Tamil en luidt in deze taal *wedil* (spr. *wōdil*, met korte *ö*) of *wediyal*, kruitontploffing, en ook «geweer» in *wediluppu* of *wediyuppu*, salpeter, eigenlijk: geweertzout, waarvan het Bataksche *sira bodil*, salpeter, een letterlijke vertaling is. *Wedil* is een regelmatige afleiding van den werkwoordelijken stam *wedī*, infinitief *wedikka*, ontploffen, knappen. Het substantief *wedī* beteekent «ontploffing, gekraak, donder».

Het woord voor «buskruid» luidt in het Tamil *wedī-marundu*, letterlijk: geweer-(genees)kruid. Een vertaling hiervan is Mal. *obat bēdil*, of korter *obat*, welk woord door de Javanen en andere volken van den Archipel is overgenomen, zonder dat zij de eigenlijke beteekenis van *obat* begrepen.

Wat den vorm van 't Mal. *bēdil* betreft, is op te merken dat eene *w* aan 't begin van een woord in 't Maleisch regelmatig *b* wordt; dus bijv. wordt uit *Wolanda*, Hollander, *Blanda*. Voor het Javaansch geldt deze regel niet, en wanneer men nu ziet dat *bēdil* in 't Jav. ook met een *b* begint, dan is het een bewijs dat de Javanen 't woord van de Maleiers ontvangen hebben, hetgeen volkomen in overeenstemming is met den weg dien 't woord heeft moeten afleggen, alvorens tot de Javanen te komen. De verspringing van 't accent — want het Tamil *wedil* is paroxytonon — is een gevolg van de omstandigheid dat in 't Maleisch, Javaansch, enz. een korte klinker — en de *l* in *wedil* is kort — in de voorlaatste lettergreep niet de drager van den klemtoon kan wezen. Dus wordt uit Tamil *peṭṭi*, kist, Jav. *pēti*, Mal. *pēti*; *kaḍei*, winkel, markt, wordt Mal. *kēdei*. Wordt het oorspronkelijk accent behouden, dan wordt de korte penultima verlengd, bijv. Tamil *s'atai* (spr. *s'athei*, met de uitspraak van *th* als de zachte Engelsche *th*), vleesch, wordt Mal. *sātei*, Jav. *sate* ¹⁾).

Ik heb niet de gegevens om uit te maken of ons woord *buskruid*, Hoog-

¹⁾ Dr. van Ronkel in zijn opstel „Het Tamil-element van het Maleisch” (Tijdschrift Batav. Genootschap deel XLV (1902), blz. 108) maakt ten onrechte aanmerking op v. d. Tuuk's opgave van *satai*; „vleesch” in het Tamil is zoowel *satai* als *ta'sai* (zie Winslow, Tam. Diet.). In 't voorbijgaan zij opgemerkt dat Pijnappel's afleiding van Mal. *wēppalai* juist is; *wēppalai* is „*Nerium antidysentericum*”.

duitsch *kraut* (thans verouderd en door *pulver* vervangen) verklaard moet worden als eene vertaling uit een of andere Aziatische taal, evenals 't Maleische *obat* van *marundu*, dan wel of het berust op eene soortgelijke voorstelling. In allen geval is de nieuwerwetsche spelling *kruit* een ongerijmdheid. De vraag naar de herkomst van onze uitdrukking «buskruid» als schietmateriaal hangt samen met het belangrijker vraagstuk, waar het kruid is uitgevonden, hoe en wanneer het in Europa bekend is geworden. Het vertelsel van de uitvinding door den monnik Schwarz verdient geen geloof.

Over den oorsprong van 't Maleische Kutika.

Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie
van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde.
Vierde reeks, 5de deel.

Amsterdam 1903.

In de bekende verhandeling van ons medelid Matthes getiteld «De Makassarische en Boeginesche Kotika's» ¹⁾ vindt men eene beschrijving van de voornaamste onder de Boegineezen en Makassaren gebruikelijke *kotika's*, d. i. geschriften, tabellen, of figuren, waaruit zij vermeenen te kunnen zien, welke tijd hun gunstig is, welke niet.

Het is bekend dat ook bij de Maleiers de *kutika* of *kětika*, eigenlijk *katika*, de waarzegtabel, een groote rol speelt. Eigenlijk beteekent dit woord «tijdstip, tijdsgewricht», in enger zin «gunstig of ongunstig tijdstip voor iets», en bijwoordelijk geheel in 't algemeen «tijdens, toen»; *sakětika*, terwijl.

Behalve in 't Maleisch, Boegineesch en Makassarisch komt het woord nog in andere Indonesische talen voor; zoo in het Toba-Bataksch *katika* (hedendaagsche uitspraak: *katiha*) in den zin van «een tijdstip van berekening gevonden en als gunstig of ongunstig voor een onderneming beschouwd». In 't Dairisch-Bataksch beteekent *kěttika* eenvoudig «ten tijde»; *kěttika ni*, ten tijde of op 't oogenblik van, d. i. terwijl. Ook in 't Ngadju-Dajaksch is 't woord *katika* overgegaan; het beteekent «tijd, geschikte tijd voor iets»; bijv. *katika malan*, planttijd; *katika gětēm*, oogsttijd; ook gunstig of ongunstig tijdstip om iets te ondernemen.

In hoeverre Indische voorbeelden invloed hebben geoeffend op de inrichting en 't gebruik van de Kutika's bij de Maleiers, enz., is moeielijk te zeggen, maar dat het woord niet van Maleischen oorsprong is, wordt door niemand in twijfel getrokken. Ik weet niet wie 't eerst op de gedachte is gekomen *katika* gelijk te stellen met Skr. *ghaṭikā*; voor zooverre mij bekend is, heeft van der Tuuk het eerst de meening uitgesproken dat *katika* aan 't Skr. *ghaṭikā*, d. i. een half uur van 24 minuten, ontleend is. ²⁾ Het klinkt geenszins onwaarschijnlijk, zal men zeggen, dat een woord voor «halfuur» bij de Maleiers, die niet dezelfde dagverdeeling hadden als de Indiërs, de meer algemeene beteekenis aannam van «tijdstip, oogenblik, (gunstige of ongunstige) stonde», maar toch rijst er eene bedenking wegens 't verschil der beginletters. Er is geen tweede geval aan te wijzen dat een Skr. *gh* in 't Maleisch of welke andere Indonesische taal ook, *k* geworden is; daartoe bestond ook niet de minste aanleiding in 't klankstelsel van 't Maleisch. Nu zou men, om zich uit de moeielijkheid te redden, kunnen veronderstellen

¹⁾ Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde XVIII (1868), 1 vgg.

²⁾ Bataksch-Nederduitsch Wdb. s. *katika* (1861).

dat *katika* niet rechtstreeks aan 't Sanskrit ontleend is geworden, maar door den trechter van het Tamil op Sumatra gekomen is. Het Tamil toch dult geen media aan 't begin van een woord, zoodat de Tamils bij 't overnemen van vreemde woorden de media door een tenuis vervangen. Inderdaad bestaat het Skr. *ghaṭikā* in het Tamil in den vorm van *kaḍikai* (heden-daagsche uitspraak: *kaḍi'ei*). De uitgang *ai* neemt regelmatig de plaats in van een Skr. *ā*; dus *Gaṅgā* wordt in het Tamil *Kaṅkai* (spr. *Kaṅgei*), *ācā* wordt *āsei*; e. dgl. ¹⁾). Het schijnt, oppervlakkig beschouwd, niet al te gewaagd, aan te nemen dat Skr. *ghaṭikā* door de Tamils in den eersten tijd na de overneming van 't woord nog als *kaṭikā* werd uitgesproken, en in dien tijd zouden de Maleiers het van hen kunnen overgenomen hebben. Met deze veronderstelling zouden wij vrede kunnen hebben, ware het niet dat het Tamil een geheel ander *kaṭikai* bezat en ons daardoor m. i. den weg wees naar den waren oorsprong van 't Maleische woord. Dit tweede *kaṭikai* namelijk is o. a. een synoniem van *śamaya*, ook weêr een aan 't Skr. ontleend woord; het wordt vertolkt met «opportunity». *Samaya* beteekent «tijdstip» en ook «overeenkomst, afspraak», welke beteekenissen ook 't Javaansche *samaya* heeft. Hoewel *kaṭikai* in het Tamil uitdrukkelijk als synoniem van *śamaya* opgegeven wordt, schijnt het niet voor te komen in den zin van «overeenkomst, afspraak». Doch hier vult het Pāli *katikā* het ontbrekende aan. Hierbij is het noodig langer stil te staan.

In 't Pāli-Woordenboek van Childers vindt men onder artikel *kathikā* (sic) opgegeven: «Talk, parley, a pact or agreement. *Kathikāṃ karoti*, to come to terms, to make an agreement. Often written *katikā*». In deze woorden zijn waarheid en dwaling dooreen gemengd. Niet «dikwijls» wordt het bedoelde woord in den zin van «afspraak, overeenkomst» gespeld *katikā*, maar schier altoos, ten minste in alle uitgegeven teksten, veel talrijker dan Childers nog kende. Met *kathika* heeft het niets te maken. *Katikā* komt herhaalde malen voor; o. a. Mahā-Vagga I, 6, 11, waar de zinsnede *te pañcavaggiyā bhikkhu sakāya katikāya asanṭhahantā* beteekent «de Vijfgroep-monniken niet bij hun afspraak blijvende» enz. ²⁾ *Katikāṃ karoti*, een afspraak maken, komt ook voor Jātaka IV, 115; V, 129. Feitelijk niet verschillende van *katikā* is *katikavattāṃ*, Jātaka VI, 5411, waar we lezen: «*bhadde, amhākaṃ katikavattāṃ bhinditvā kasmā akāle āgatā*» ³⁾ d. i. «lieve, waarom zijt gij

¹⁾ Vgl. Caldwell, Comparative Grammar of the Dravidian family of Languages, p. 16.

²⁾ Vgl. Mahāvastu III, 329, waar *kriyākāra* voor *katikā*.

³⁾ In de Engelsche vertaling van Proff. Oldenberg en Rhys Davids (Oxford 1881) wordt hiervan gemaakt: „the form of (the result of) the consultation of the Sangha”. De vertalers hebben er in 't geheel niets van begrepen — hetgeen hun trouwens wel eens meer overkomt.

met verbreking van hetgeen tusschen ons afgesproken was ontijdig hier gekomen?» In Culla-Vagga IV, 4, 4 komt voor *katikasanṭhānam*, d.i. een bepaalde afspraak waaraan men zich te houden heeft. Daar leest men o.a.: *idaṃ saṅghassa katikasanṭhānam: imaṃ kālam pavisitabbam, imaṃ kālam nikkhamitabbam* (zóó te lezen, gelijk behoorlijk Sutta Vibhaṅga I, p. 160 heeft voor 't onzinnige *nikkhipitabbam*), d.i. «dit is de voor de monniken vaste afspraak: (n.l.) om dezen tijd moet men binnenkomen, om dezen tijd moet men uitgaan (1)». De uitdrukking *katikasanṭhānam*, eig. 't blijven bij een afspraak, als ook *katikāya saṅṭhātum*, bij een afspraak blijven¹⁾, is geenszins ongewoon; het tegendeel *katikāya asanṭhahantā* hebben we reeds boven ontmoet.

Wanneer men voor oogen houdt dat het Pāli *katikā* de beteekenis van Skr. *samaya* heeft, en dat het Tamil *kaṭikai* evenzeer een synoniem is van *samaya*, dan lijdt het geen twijfel of wij hebben één en hetzelfde woord vóór ons, ondanks het verschil in spelling. Dit verschil is zeer natuurlijk en gemakkelijk te verklaren. In 't Pāli zelf spelt men zoowel *kaṭa* als *kata*, beide ontstaan uit een ouder *kṛta*. Aanstonds zal ik aantoonen dat ook *katikā* en 't Tamil *kaṭikai* uit een ouder *kṛtikā* ontstaan zijn, doch vooraf wenschte ik te verwijlen bij eenige beteekenissen van een in 't Sanskrit gangbaar, schoon eigenlijk niet Sanskrit —, maar Prākṛtwoord, nl. *kaṭa*.

Kaṭa wordt in de Indische Koṣa's gelijkgesteld o.a. met *kriyākāra*, afspraak, accoord, overeenkomst; met *capatha*, eed; en met *samaya*, zoowel «overeenkomst», als «tijdstip». Zoo het nog noodig ware, zou *kriyākāra* ons den weg wijzen ter verklaring van *kaṭa*. Dit is niets anders dan een Prākṛtvorm van echt Sanskrit *kṛta*, gedaan, waarvan 't neutrum *kṛtam* gebruikelijk is in den zin van «top! accoord! afgesproken!» Bepalen wij ons tot de voorbeelden aangehaald in 't Petersburgsche Woordenboek, voor eerst Mahā-Bhārata I, 1615, waar we lezen: *kṛtam evaṃ bhaviṣyati*, d.i. «top (of: accoord), zoo zal het zijn». In Rāmāyaṇa III, 3, 16 heet het *kṛtam ity abravīt Sītā*, «afgesproken», zeide Sītā.

Kaṭa komt in Mṛcchakaṭī 33,10 en 34,13 ook voor in de beteekenis van de hoogste gooi in 't dobbelspel. Het samengestelde *kaṭaprū* wordt gegeven in den zin van «dobbelaar», doch de eigenlijke beteekenis moet wezen «hij die de hoogste gooi doet». Ook dit *kaṭa* is niet anders dan een Prākṛtvorm van 't Skr. *kṛta*, de hoogste gooi in 't dobbelspel. Het bestaat ook in 't Pāli, in welke taal de hoogste gooi doen, z.v.a. met de winst gaan strijken, heet *kaṭam gaṇhāti*; de laagste gooi doen, z.v.a. het spel verliezen,

¹⁾ Sutta-Vibhaṅga I, p. 160; Majjhima-Nikāya I, p. 171.

is *kalim gaṇhāti*; zoo in Jātaka VI, 228. Een samenstelling is *kaṭaggaha*, wie de hoogste gooi doet, 't spel gewonnen heeft, bijv. Majjhima-Nikāya I, 404, vgg.; Theragāthā 462; Jātaka IV, 322; VI, 209. *Kaliggaha*, het tegendeel, vindt men terzelfde plaatse. In 't Skr. zouden deze woorden, die bij Childers ontbreken, luiden *kytagraha* en *kaligraha*.

Of behalve *kaṭa* ook *kaṭikū* in 't Sanskrit opname heeft gevonden, is twijfelachtig, doch zeer stellig is het gebruikelijk geweest in meer dan één betrekkelijk oud Prākritdialect. Uit het verschil in uitspraak tusschen Tamil *kaṭikai* en Pāli *kaṭikū* mag men opmaken dat het in meer dan één dialect in zwang was, en ter verklaring van den oorsprong van 't Maleische woord heeft men volstrekt niet noodig te veronderstellen dat het juist uit het Sanskrit overgenomen zou wezen. Wat de afleiding van *kaṭikū* of *katikū* betreft, dit vertoont het bekende *ka*-suffix, hetwelk in de Prākṛts zoo dikwijls toegevoegd wordt zonder dat de beteekenis van een woord er door gewijzigd wordt. De stam is *kaṭi* of *kati*, d.i. Skr. *ḥṛti*. Nu komt *ḥṛti* wel is waar niet voor in den zin van *ḥṛtam*, top, accoord, maar feitelijk komt zoo'n abstractum op *tī* op hetzelfde neer als het substantief *kṛiyākāra*¹⁾. Ook in een geheel andere beteekenis weet men dat *kaṭi* en *kaṭa* hetzelfde uitdrukken.

Uit het Maleische *kutika*, *kētika*, *katika* kan men niet met zekerheid opmaken of het Indische woord een dentale of een linguale *t* had, want in 't Maleisch, Bataksch, Boegineesch, Makassaarsch en Dajaksch bestaat geen onderscheid tusschen tweeërlei *t*, of liever: er bestaat alleen in die talen een supradentale *t*. In 't Javaansch echter bestaat het onderscheid wel, en nu wil het geval dat in een Oud-javaansch geschrift, de Kuṇḍjara-karṇa fol. 11, a, *kuṭika* met linguale *t* geschreven wordt. Daaruit mag men gerust opmaken dat ook 't Maleische woord ontleend is aan een dialect dat *kaṭikū* had en zich dus aansluit bij den vorm die ook aan het Tamilsche *kaṭikai* ten grondslag ligt en niet aan het Pāli *kaṭikū*. Opmerkelijk is het, dat behalve op de plaats uit den Kuṇḍjarakarṇa, zooeven aangehaald, *kuṭikū* noch in 't Oudjavaansch, noch in de nieuwere taal, noch in 't Balineesch is aangetroffen, waaruit men 't besluit mag trekken dat de verbreiding van 't woord in den Indischen Archipel van eene Maleische bevolking is uitgegaan.

De slotsom van ons onderzoek kan in 't kort aldus samengevat worden: 't Maleische woord heeft niets te maken met Skr. *ghaṭikū*, maar is ontleend

¹⁾ In de noot hierboven blz. 224 is reeds opgemerkt dat Mahāvastu op de paralleelplaats van Mahāvagga I, 6, 11 *kṛiyākāra* heeft, waar de Pālitekst zich van *katikū* bedient. Hetzelfde beteekent P. *kiriya*.

aan een oud Prākṛtsch *katikā*, dat door de bewoners van Zuidelijk Indië, vermoedelijk door lieden van niet zeer voornamen stand, handelaars en zeelui ergens op Sumatra of in Malakka onder eene Maleische bevolking verbreid is geworden. Bij de Makassaren en Boegineezen draagt een zeker soort van *kotika* de benaming van *kotika Jôhoro*, d.i. *Kotika der Johoreezen*. Dit is een fingerwijzing naar de streek van Malakka, van waar deze soort van wichelarij afkomstig is.

Indische verwanten van
Gotisch **usbaugjan**.

Museum.
Tiende jaargang.

Leiden 1903.

Met het Gotische *usbaugjan* zijn ettelijke woorden in de Avestataal stammen zinverwant; o.a. *bunjaiti*, *bujat*, reinigt; *būjayamno*, afleggende; *būjēm*, reiniging; *azō-būj*, uit nood bevrijdend; deze en nog eenige andere afleidingen van denzelfden wortel heeft UHLENBECK in zijn «Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache» onder *usbaugjan* te recht aangehaald. Wat echter niet door hem, noch door een ander, voorzoover ik weet, vermeld wordt, is dat stamverwante woorden ook in 't Indisch voorkomen. Beginnen wij met Pāli *bhujissa*, dat als adjectief beteekent «vrij, niet meer van een heer afhankelijk», bijv. Majjhima-Nikāya I, 275: «Ahañ kho pubbe dāso ahośiñ anattādhīno parādhīno na yenakāmaṅgamo, so 'mhi etarahi tamhā dāsabyā mutto attādhīno aparādhīno bhujisso yenakāmaṅgamo ti». Deze plaats laat aan duidelijkheid niets te wenschen over en vereischt dus geen nadere toelichting.

Bij Childers, die het adjectief *bhujissa* niet kende, vindt men behoorlijk opgegeven het substantief in de beteekenis «a freed slave, a freedman; a freeman». Bij de bewijspplaatsen die hij aanhaalt kan men voegen Jātaka V, 313, en VI, 389; alsook het vr. *bhujissā*, eene vrijgelatene vrouw, Culla-Vagga X, 17.

Het onz. *bhujissam* is gebruikelijk in den zin van «toestand van bevrijd zijn», bijv. Dīgha-Nikāya I, 73: «Seyyathāpi, mahārāja, ananyaṃ yathā ārogyaṃ yathā bandhanā mokkhaṃ yathā bhujissaṃ yathā khemanta-bhūmiṃ, evam eva kho, mahārāja, bhikkhu ime pañca nīvaraṇe pahīne attani samanupassati». Letterlijk dezelfde woorden leest men ook Majjhima-Nikāya I, 276.

In 't Sanskrit luidt hetzelfde woord *bhujisya*. Als beteekenis van 't adjectief wordt in P. Wdb. opgegeven, volgens eenige Indische Koṣa's: frei; unabhängig = *anadhīna*. Bewijspplaatsen ontbreken, maar de juistheid der opgegeven beteekenis wordt bewezen door het Pāli, zooals wij gezien hebben. Verder beteekent *bhujisya* als adjectief ook «rein», ten minste in Buddhistisch Sanskrit; dit leert ons het Woordenboek Mahā-Vyutpatti § 84, waar we als synoniemen vinden *açabalaṃ*, *akalmāsaṃ*, *bhujisyaṃ*, *aparāmrṣṭam*. De juistheid dezer beteekenis wordt gestaafd door hetgeen men uit het Avestisch weet.

Als beteekenis van 't substantief *bhujisya* wordt opgegeven «Diener, Slave»; van *bhujisya* «Dienerin, Sclavin». Dit is al heel zonderling, en schijnt te berusten op een misverstand, op eene verwarring van «gewezen slaaf», met «slaaf». Hoe het zij, de aangetogen plaatsen pleiten eer tegen

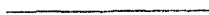
dan voor de opgegeven beteekenis. Vooreerst dan wordt aangehaald Yājñavalkya 2, 290, waar naast elkander voorkomen *dāsīṣu*, *bhujīṣyāsu*, *gam-yāsu*. Aangezien *dāsī* reeds «slavin, dienstmeid» beteekent, moet met *bhujīṣyā* iets anders bedoeld wezen, en er bestaat niet de minste reden om er iets anders onder te verstaan dan eene gewezen slavin, die als concubine genomen en daarom vrijgelaten is. Uit de drie uit het Mahābhārata aangehaalde plaatsen en uit Raghuvamśa 6,53 blijkt in 't geheel niet dat *bhujīṣyā* juist eene slavin moet zijn. Evenmin uit Mṛcchakaṭikā 61,22 (ed. Stenzler¹). Daar staat *nīyamānābhujīṣyā tvam*, wat natuurlijk foutief is en daarom veranderd in *nīyamānābhujīṣyātvaṃ*, wat grammatisch onberispelijk is, maar daarom nog niet de ware lezing behoeft te wezen. Wel zoo eenvoudig is het, te scheiden: *nīyamānā bhujīṣyātvaṃ*. *Bhujīṣyātva* is feitelijk hetzelfde als Pāli *bhujissam*, een abstractum met dezelfde beteekenis, maar anders gevormd, en betrekking hebbende op eene vrouw, dus «de staat van eene vrijgelatene». Wat de opgegeven beteekenis *sahāya* betreft, het laat zich wel verklaren dat een vrijgelatene zijn vroegeren heer als gezel bijblijft, en de beteekenis van «hoer» kan zich zeer wel ontwikkeld hebben uit «libertijn»; vgl. *svairinī*.

Eene andere afleiding van denzelfden wortel is Pāli *bhuja*, dat mij alleen bekend is in de samenstelling *bhujadassana*, in Jātaka VI, 88, dat de Commentaar omschrijft met «*kalyāṇadassanaṃ, abhirupam*», in hoofdzaak ontwijfelbaar juist. De begrippen «rein» en «schoon» gaan licht in elkaar over, zooals uit ons eigen woord «schoon» = «rein» blijken kan.

Eindelijk is nog te vermelden een Pāli *paribhūñjati*. Welbekend is *paribhūñjati* (Skr. *paribhūṅkte*, verorberen) hetwelk bij Childers met de noodige bewijspplaatsen wordt opgegeven. Doch er is ook een *paribhūñjati*, reinigen, dat hem niet bekend was. Het komt voor Majjhima-Nikāya I, 25: «Seyyathāpi, āvuso, kaṃsapātī ābhatā āpanā vā kammārakulā va rajena ca malena ca pariyaṇaddhā, tam enaṃ sāmikā na c'eva paribhūñjeyyurū na ca pariyodapeyyurū, rajāpathe ca naṃ nikkhipeyyurū, evaṃ hi sā, āvuso, kaṃsapātī apareṇa samayena saṃkilithatārā assa malaggahitā ti». Uit deze plaats vooral als men die in samenhang met het voorgaande en volgende leest, blijkt duidelijk genoeg dat met *paribhūñjati* bedoeld is «geheel reinigen», synoniem met *pariyodapeti* «geheel zuiveren». Ten overvloede vergelijk men deze zinsnede p. 30 van hetzelfde boek: «Seyyathā pi, āvuso, kaṃsapātī ābhatā āpanā vā kammārakulā vā parisuddhā pariyodātā, tam enaṃ sāmikā» enz.

¹) Bonn 1847.

Afscheidscollege.

Leiden 1903.

Geëerde Toehoorders!

Bij 't naderend einde van mijn ambtelijke loopbaan voel ik mij gedrongen een kort woord van afscheid te richten tot mijne leerlingen, een woord van afscheid tevens aan de Hoogeschool, waaraan ik acht-en-dertig jaren verbonden ben geweest¹). Wat is er in dat tijdperk veel gebeurd en veranderd in de wereld in 't algemeen en rondom ons in onzen kleinen kring! Wanneer ik terugdenk aan den toestand dien ik hier aantrof bij de aanvaarding van mijn ambt in 1865, en mij wederom verplaats in den kring der mannen, die mij toen als ambtgenoot begroetten, maakt zich een verklaarbaar gevoel van weemoed van mij meester. Geen enkele van hen, met uitzondering van den oud-hoogleraar v. Boneval Faure is meer in 't rijk der levenden, al zweeft nog veler naam op aller lippen, al blijft hun werk nog vruchten dragen en al zal hun nagedachtenis in eere blijven, zoolang de Leidsche Alma Mater nog dankbare leerlingen kweekt.

Het zij verre van mij, een *laudator temporis acti* te willen zijn, maar wie zal het mij ten kwade duiden dat ik met gemengde gewaarwordingen terugdenk aan 't begin van mijn professoraat alhier? Ik zeg: gemengde gewaarwordingen, want ik heb alle reden om met tevredenheid terug te kijken op het tijdperk dat thans voor mij gesloten wordt.

Toen ik mijne intrede hield over «Het aandeel van Indië in de geschiedenis der beschaving» was ik mij wèl bewust van mijn taak, namelijk te zorgen, voor zooverre mijne krachten reikten, dat de studie van het Sanskrit en de Indische Oudheid een rechtmatig aandeel kreeg in de belangstelling der studeerende jongelingschap. Gelukkig vond ik den grond reeds goed voorbereid. Wel is waar bestond er tot nog toe geen professoraat in 't Sanskrit en de Vergelijkende taalstudie, maar hier in Leiden had het niet ontbroken aan gelegenheid om zich op de studie van 't Sanskrit toe te leggen. Meer dan twintig jaar lang had mijn onvergetelijke leermeester, de eerwaardige Rutgers, een liefhebberijcollege in 't Sanskrit gegeven en daarvan was door menigen literator en ook door enkele theologen gebruik gemaakt. Tot de leerlingen van Rutgers behoorden twee geleerden, die later blijk hebben gegeven dat de lessen in 't Sanskrit die zij bij Rutgers

¹) Prof. Kern heeft deze rede op zijn in 't laatst van den academischen cursus 1902—1903 gehouden afscheids-college uitgesproken. Zij was nog niet in druk verschenen. — (*Noot van 1927*).

gevolgd hadden, hun uitnemend te stade zijn gekomen: ik bedoel de Vries en van der Tuuk. Terwijl de Vries professor was te Groningen, gaf hij ook college in 't Sanskrit en de beginselen der vergelijkende taalstudie voor de studenten die onder zijne leiding de vaderlandsche taal en letteren bestudeerden. Hij was doordrongen van 't besef dat voor eene grondige studie van onze taal, naar den eisch des tijds, de kennis van althans eenige oudere Germaansche talen, alsook van de uitkomsten der historische en vergelijkende taalstudie onmisbaar was, en bij de studie hiervan, wilde ze niet onvruchtbaar wezen, moest zich die van Indië's oude taal aansluiten.

Wat van der Tuuk betreft, hij was niet minder overtuigd dan de Vries dat kennis van 't Sanskrit een machtig hulpmiddel was voor den taalgeleerde, al bewogen zich zijne studiën op een ander gebied. De Indische beschaving heeft op een aanzienlijk gedeelte van den Archipel haar onuitwissbaren stempel gedrukt en op een ander gedeelte althans onmiskenbare sporen achtergelaten. Bij de studie zoowel van de talen als van hun beschavingstoestand, is het van belang 't oorspronkelijke te onderscheiden van 't aan Indië ontleende, en hiertoe is kennis van 't Sanskrit en de hierin vervatte litteratuur volstrekt noodig. Hoe van der Tuuk met zijne kennis gewoekerd heeft, weten allen die met 's mans werken vertrouwd zijn.

Bij 't lezend publiek in ons land was de belangrijkheid der Oud-indische letteren niet meer geheel onbekend, dank zij de met warmte geschreven stukken van den talentvollen v. Limburg Brouwer, die op bevattelijken trant nu eens onderwerpen uit de Indische wijsbegeerte behandelde, dan weer welgeslaagde proeven leverde van vertalingen uit dicht- en prozawerken, tot de fraaie letteren behorende.

Ik breng deze feiten in herinnering om mijn bewering te staven dat ik den grond reeds goed voorbereid vond, zoodat ik met moed en hoop op een goeden uitslag de mij opgelegde taak aanvaardde. Ik hoopte te meer het in mij gestelde vertrouwen van Rutgers en de Vries, die ten krachtigste op mijne benoeming hadden aangedrongen, niet te zullen beschamen, omdat ik gedurende mijn tweejarig professoraat aan 't Brahmaansch College te Benares veel geleerd had, vooral veel met andere oogen had leeren beschouwen dan indien ik nooit aan de oevers van den Ganges verwijld had. Ik had heusche brahmanen leeren kennen, niet de karrikaturen ervan naar de voorstelling van veel Europeesche geleerden. Ik had de heden-daagsche Indiërs in 't algemeen leeren kennen als een volk, waaronder, evenals in de oudheid, menschen worden aangetroffen die door de onbaatzuchtigheid en hoogheid van hun karakter onze bewondering wekken, naast lieden van de ergerlijkste bekrompenheid en karakterloosheid. Indië

was altoos een land van uitersten en is het nog. Wanneer ik sprak van het Indische volk, heb ik mij eigenlijk niet juist uitgedrukt. Er leven daar te lande verscheiden nationaliteiten, die tot verschillende rassen behooren en in karakter aanmerkelijk onderling afwijken. Die verschillen worden nog verscherpt doordat de twee heerschende godsdiensten, het Hinduïsme en de Islām vijandig tegenover elkander staan. Daarbij komt nog dat tengevolge van 't zoogenaamde kastenstelsel de verschillende klassen der bevolking zelfs in een en hetzelfde gebied slechts weinig den band gevoelen die hen samensnoert. Ja, tegenover den Engelschman voelt de brahmaan wel dat hij nader bij zijn landsman uit de Ādrakaste staat dan bij den vreemden heerscher, maar van samenwerking ter bereiking van een gemeenschappelijk doel is geen sprake. Aan het kastenstelsel is stellig voor een groot deel de staatkundige zwakheid van Indië te wijten, en de maatschappelijke onvrijheid die er een gevolg van is, stuit ons tegen de borst, doch de onpartijdige beschouwer zal moeten erkennen dat die instelling, welke den Europeaan zoo gedrochtelijk voorkomt, ten minste in theorie, toch niet geheel uit den booze is en ook hare goede zijden heeft. Een van de voordeelen is, dat ze Indië heeft gevrijwaard tegen den klassenstrijd, die al moge hij aanvankelijk een uitvloeisel zijn van edele opwelling of althans hiermeê gepaard gaan, allengskens door afgunst en haat beheerscht, ten langen leste zóóver gekomen is dat men in den tegenstander geen even-mensch meer erkent en schreeuwend om vrijheid en recht, deze met voeten trapt.

De hedendaagsche Indiërs hebben ondanks alle lotswisselingen veel van hun oude zeden en gewoonten behouden. De plechtigheden bij de belangrijke gebeurtenissen in 't huiselijk leven: geboorte, naamgeving, *upanayana*, huwelijk, overlijden worden in brahmaansche families verricht volgens de eeuwenoude voorschriften, zooals die in de *Gṛhyasūtra's* zijn neergelegd. Het onderwijs in alle vakken der Indische wetenschap, als daar zijn spraak-kunst, poëtië, wis- en sterrekunde, wijsbegeerte, wetgeleerdheid en zede-leer, geneeskunde enz., alles geschiedt op ouderwetsche wijze. De geheele reusachtige litteratuur, die over al die vakken bestaat, is geschreven in 't Sanskrit, zoodat eene grondige kennis dezer taal een onmisbaar vereischte is voor ieder inlandsch geleerde. Het is de wetenschappelijke taal van geheel Indië, zoodat het thans nog daar te lande dezelfde beteekenis heeft als het Latijn in Europa gedurende de Middeleeuwen en nog in lateren tijd tot het begin der vorige eeuw toe.

Mijn werkkring te Benares, de heilige stad, stelde mij ruimschoots in de gelegenheid kennis te maken met Indiërs, voornamelijk brahmanen uit alle oorden van 't land, en tevens om verschillende zijden van 't leven en

bedrijf der bevolking waar te nemen. Met de door eigen aanschouwing verworven kennis heb ik getracht mijn voordeel te doen bij mijn onderwijs al den tijd dat ik het voorrecht had aan Neerlands oudste Hoogeschool te leeraren. Naar mijn beste weten heb ik de studenten die mijne colleges volgden Sanskrit onderwezen, maar hoe belangrijk de studie dier taal om haar zelve ook is, hoe bewonderenswaardig de spraakkunst en de ongeëvenaarde rijkdom van den woordenschat ook zij, de uitingen van den Indischen geest, te beginnen met den Weda, en de litterarische kunstgewrochten zijn, van een meer algemeen standpunt dan dat van den zuiveren taalgeleerde beschouwd, van nog hooger beteekenis. Bij een litteratuur van zoo groote verscheidenheid levert de keuze van geschikte teksten ter behandeling, geen moeilijkheden op. Met meergevorderde leerlingen heb ik dan ook allerlei, zelfs zeer moeilijke schrijvers gelezen: nu eens de Sūtra's van Pāṇini behandeld, dan weer de Sūtra's van den Vedānta met den Commentaar van Ṣaṁkara; meermalen heb ik liederen uit den Ṛg-veda tot onderwerp genomen, afgewisseld met lichtere lectuur, zooals het Daṣakumāracarita of tooneelstukken als de Mṛcchakaṭī en de Mudrā Rākṣasa. Sommige leerlingen heb ik kennis laten maken met Buddhistische werken, zooals de Jātaka-Mālā en het in barbaarsch basterd-Sanskrit geschreven Mahāwastu; een enkele maal heb ik college gegeven over de Pāli Jātaka's der Zuidelijke Buddhisten. Natuurlijk heb ik jaar in jaar uit de beginselen van 't Sanskrit onderwezen, zonder dat mij zulks ooit verdrotten heeft. Menig een zal misschien denken dat het geen aangename taak is beginners de letters van 't alfabet te leeren en telkens de onbeholpen, slordige uitspraak van sommigen te moeten verbeteren. Doch alwie weet welk een pronkstuk van regelmaat het Indische alfabet is en welk een hoogen graad van volmaaktheid de spelling van 't Sanskrit vertoont, zal het verklaarbaar vinden dat ik nooit moede werd mijn best te doen om mijne hoorders de voortreffelijkheid van het klankstelsel duidelijk te maken en hen eraan te gewennen elken klank naar den eisch uit te spreken. Dat mijn pogingen steeds met goeden uitslag bekroond zijn geworden, zal ik niet beweren. Onder onze landgenooten zijn er niet weinigen die de gewoonte hebben hun eigen taal allerslordigst te spreken. In geen land ter wereld wordt zooveel over spelling gekibbeld als ten onzent, maar bij al dat gehaspel is er nooit sprake van een grondig onderzoek naar de eigenlijke waarde der in onze taal bestaande klanken. Kenmerkend voor onze onverschilligheid ten opzichte van eene behoorlijke uitspraak onzer taal is het, dat men bij de acte-examens ten strengste let op de goede uitspraak der candidaten van Fransch, Duitsch of Engelsch, maar of iemand het Nederlandsch mishandelt, daarop wordt geen acht geslagen.

Gelijk ik zoo even zeide, heb ik een enkele maal op een mijner colleges een Pāli-tekst behandeld. Dat ik niet vaker in de gelegenheid was zulks te doen, is niet te wijten geweest aan geringschatting van de waarde der studie van deze taal, waarin, zooals men weet, de kanonieke boeken der Zuidelijke Buddhisten zijn opgesteld. In 't algemeen gesproken vertegenwoordigt de Pāli Tripiṭaka de oudste ons bekende redaktie der Buddhistische heilleer, en wie deze in haar karakter wil doorgronden, mag de Pāli-redaktie niet alleen niet ter zijde laten, maar behoort ze zelfs in de eerste plaats te bestudeeren. Doch voor mij, wiens taak het niet was college te geven over godsdienstwetenschap, nam 't Pāli als onderwijsvak slechts een zeer bescheiden plaats in. Buitendien heeft iemand die behoorlijk onderlegd is in 't Sanskrit, geen bijzondere leiding bij de studie van 't Pāli noodig. Voor de meesten mijner leerlingen was eenige bekendheid met het Oudindisch niet meer dan een hulpmiddel bij taalvergelijking en het spreekt van zelf dat ik te rade ging met de behoeften der verschillende categorieën dergenen die mijne colleges verplicht of onverplicht bezochten. Zoo behandelde ik alleen met studenten in de talen en letterkunde van den Indischen Archipel Indische epigrafie, want kennis daarvan is voor hen onmisbaar om de oude inscripties, hetzij in 't Sanskrit of in de landstaal op Java, Sumatra, Borneo te ontcijferen en om de ontwikkeling van 't Javaansch-Balineesche, het Makassaarsch-Bugineesche, het Bataksche, Lampongsch-Rēdjangsche en Filippijnsche schrift te kunnen nagaan.

Onder de beoefenaars van de talen van Indonesië en onder de klassieke filologen die zuiver uit belangstelling voor de taal en wijsheid van 't oude Indië mijne lessen volgden, heb ik mijne uitstekendste leerlingen gehad, mannen die den goeden naam van ons land op het gebied der Oostersche studieën hoog hebben gehouden, leerlingen op wie ik trotsch ben. Met ware voldoening herdenk ik ook hoe mijne lessen over de Zend-Avesta in vruchtbare aarde zijn gevallen, zooals gebleken is uit wel is waar weinige, maar voortreffelijke geschriften.

Ten gevolge van bijzondere omstandigheden — want wie is niet afhankelijk van de omstandigheden en het midden waar hij in verkeert? — ben ik gedurende mijn ambtelijke loopbaan ertoe gekomen het veld van mijne eigene studies uit te breiden. Ik was nog niet lang hier te Leiden, toen ik inzag dat de geschiedenis der beschaving van Java eigenlijk een ahangsel is van de Oud indische. Dat drong mij Javaansch te leeren. Gelukkig genoot ik daarbij de voorlichting en leiding van mijn ambtgenoot Taco Roorda, een man wiens nagedachtenis ik altoos oprecht zal eeren. Het Javaansch bestudeerde ik met lust, want het is eene schoone, klassieke taal, maar ik zocht daar niet meer in dan louter bevrediging van mijne

weetgierigheid; dat kennis van 't Javaansch mij ooit tot andere doeleinden zou dienen, daaraan dacht ik niet. Dat dit later anders werd, is te danken aan van der Tuuk. Toen deze geleerde na eenige jaren van verblijf hier te lande naar Nederlandsch Indië zou terugkeeren om de studie van 't zoogenaamde Kawi op Bali te ontginnen en ik te Amsterdam afscheid van hem nam, drukte hij mij op 't hart dat ik toch niet zou nalaten ook mijne krachten te beproeven aan 't Kawi, opdat de schande zou uitgewischt worden dat Nederlandsche geleerden minder belang stelden in de oude taal van Java dan vreemdelingen. Ik herinner mij nog levendig het gesprek dat wij hadden bij 't afscheidnemen, staande op den Dam te Amsterdam. De aanmaning van van der Tuuk maakte indruk op mij; ik nam afscheid, hem zegen toewenschende op zijn werk en daaraan de belofte toevoegende te zullen doen wat ik kon. De toen afgelegde belofte heb ik naar vermogen gestand gedaan; ik heb mij op het Oudjavaansch toegelegd en anderen in staat gesteld er zich nog verder in te bekwamen. Zonder overdrijving meen ik te mogen beweren, dat de schande, waarvan van der Tuuk sprak, is uitgewischt.

Voor de studie van 't Oudjavaansch is Sanskrit een onmisbaar vereischte, maar nog veel noodzakelijker is kennis van 't hedendaagsche Javaansch. Het is mij uitstekend te stade gekomen dat ik na den dood van Roorda eenige jaren onderwijs in 't Javaansch heb gegeven aan de toenmalige Rijksinstelling voor de opleiding van Indische ambtenaren. Het kon niet missen of mijne vertrouwdheid met die taal werd inniger dan anders ooit het geval zou geweest zijn.

Ieder beoefenaar van 't Oudjavaansch zal weldra ontwaren, dat hoeveel licht de hedendaagsche taal en 't Sanskrit over de spraakkunst en den woordenschat ook uitbreiden, er donkere plekken overblijven waartoe dat licht niet doordringt. Veel is ten eenen male verouderd en zou raadselachtig blijven, ware het niet dat de verwante talen hulp aanbrengen. Daarom is het noodig een blik te slaan op den toestand der naastverwante talen en met behulp van vergelijkende taalstudie op te sporen wat niet meer in de overlevering leeft of bekend is. Geen taalvergelijking leidt tot uitkomsten van eenige waarde dan die gegrond is op de beproefde methode der Indo-Germaansche vergelijkende grammatika. Deze methode is door van der Tuuk en anderen met vrucht toegepast op de vergelijking der Maleisch-Polynesische talen, hetgeen ook gunstig gewerkt heeft op de verklaring van hetgeen in 't Oudjavaansch anders duister zou gebleven zijn.

Wanneer men het hier gezegde in gedachte houdt, zal men zonder moeite kunnen begrijpen dat de studie van 't Oudjavaansch tot zijdelingsch gevolg heeft gehad eene ruimere en grondiger beoefening van inlandsche talen, die of in 't geheel niet of slechts zeer oppervlakkig bekend waren.

Ik gewaagde daar straks van de Indo-Germaansche taalvergelijking. Deze is in de laatste veertig jaren met rassche schreden vooruitgegaan. De onwrikbare grondslagen waren al lang tevoren gelegd en de hoofduitkomsten bekend, maar de methode heeft in precisie veel gewonnen en de verhouding van elke taal der familie tot de grondtaal, voor zooverre deze met waarschijnlijkheid in hare gedaante kan hersteld worden uit de ons ten dienste staande gegevens, juister aangewezen. Men heeft leeren inzien dat het Sanskrit hoe doorzichtig ook in zijn klankstelsel en bouw, geenszins in alle opzichten den oudsten vorm vertoont. Aan haar waarde wordt daarmee niets te kort gedaan: ze is voor en na onmisbaar voor taalvergelijking, maar zoo is elke Indo-Germaansche taal; geen er van mag buiten beschouwing blijven. Gaandeweg is het veld van al de talen en dialekten dieper doorploegd en doet zich voor ieder die bepaald vergelijkend taalkundige wil worden, de noodzakelijkheid gevoelen den kring zijner studie uit te breiden. Het is moeielijk te zeggen welk lid der familie meer, welk minder de aandacht verdient: dat hangt af van aanleg, smaak, gelegenheid. Maar dit mag men wel beweren dat er onder de verwante talen geene belangrijker zijn dan de Slavische, zoowel om haar zelve, als om de daarin bestaande letterkunde en de toenemende beteekenis van 't Slavische ras. Van die overtuiging uitgaande, heb ik eenige jaren lang college gegeven in Oudslavisch en Russisch. Wat ik beoogde, was de aandacht van eenige meer leergierige jongelieden op die schoone talen en de belangrijke Russische litteratuur te vestigen; hen eenigermate in te leiden in eene vrij wel onbekende wereld; het verdere kon men gerust aan hun eigen weetlust overlaten. Het is er verre van af dat de Slavische studiën hier te lande nu reeds de plaats innemen die hun rechtmatig toekomt. Wel is waar hebben de studenten te Leiden en in Groningen de gelegenheid om in 't Russisch en gedeeltelijk ook in 't Servisch college te houden, doch eene officieele erkenning van 't gewicht dier studie aan de Hoogeschool is nog ver te zoeken. Het is beschamend te zien hoe landen als Denemarken en België ons verre vooruit zijn, wanneer het er op aankomt aan nieuwere eischen der wetenschap te voldoen. Voorzeker, niet alles moet van boven komen; het is beter dat iets voortkomt uit den kring der belanghebbenden, in dit geval der wetenschappelijke kringen. Maar als van boven het voorbeeld gegeven wordt van gebrek aan initiatief, mag men niet verwachten dat de geest van initiatief in lager sfeeren zich krachtig zal openbaren.

In tegenstelling tot de Slavische talen, vooral het Russisch, dat zich gestadig over Noord- en Middel-Azië verbreidt, spelen de Keltische talen een zeer ondergeschikte rol, levende onder den druk van twee wereldtalen als 't Engelsch en 't Fransch. Wie zal tegenwoordig om praktische redenen

Gaelisch, Welsh of Bretonsche gaan leeren? De Engelschen plegen met dommen trots op 't onuitsprekbare Welsh te smalen en het Iersch en Berg-Schotsch als versleten oudheden te beschouwen; het Bretonsche wordt door de Fransche Regeering onderdrukt, alsof het een ernstig gevaar oplevert voor 't bestaan der Republiek. Doch hoe weinig in tel die Keltische talen heden ten dage ook zijn, ze vormen voor den taalgeleerde een niet te missen schakel in de reeks der Indo-Germaansche talen; en er is een tijd geweest dat het Iersch een bloeiende, rijke en oorspronkelijke litteratuur bezat. Het Oud- en Middel-Iersch heeft dan ook tal van wakkere, talentvolle en geestdriftige beoefenaars gevonden, in schier alle landen van Europa, zelfs in Engeland, nadat de Duitsche wetenschap den Engelschen geleerd had welk een schat de verachte Ieren in hun oude taal bezaten en hoe die moest gelicht worden. Hier te lande wordt de studie van 't Keltisch jammerlijk verwaarloosd. Wel heb ik zelf getracht het beetje kennis dat ik van 't Oudiersch had dienstbaar te maken aan 't onderwijs en een paar leerlingen heb ik mogen vinden, véél minder dan ik gehoopt had. Toch zou het zoo wenschelijk zijn dat Neerlandici, wanneer zij zich aangetrokken voelen tot de Germanistiek, een gedeelte van hun tijd besteedden om eenige kennis van 't Keltisch, dat zooveel aanrakingspunten heeft met Germaansch, op te doen. Men zal mij antwoorden: «onze tijd is zoo beperkt en wordt nagenoeg geheel ingenomen door examenstudie». Helaas, dat is waar, ik kan het niet ontkennen, en alleen de hoop uitspreken dat bij een wijziging van ons stelsel van Hooger Onderwijs ruimer beginselen zullen toegepast worden.

De terugblik op den afgelegden weg vervult mij niet met een gevoel van mistroostigheid. Ik ben mij bewust mijn best gedaan te hebben om mijn leerlingen liefde in te boezemen voor de vakken die ik zelf lief had, want ik wist dat ook in de wetenschap de liefde alles overwint. Wie zich, zelfs met den grootsten ijver, op iets toelegt zonder dat zijn hart er deel aan neemt, zal het in de wetenschap nooit ver brengen. Er zijn er hier te lande en buiten de grenzen, die de meening verkondigen dat alle wetenschap iets erg droogs is, enkel goed voor blokkers die alles van buiten leeren en zich om niets bekommeren dan om letters of cijfers. Dat bij alle wetenschappelijk onderzoek van eenige waarde vrij wat meer verbeeldingskracht en geestdrift noodig is dan bij menige proeve van dichtwerk, bijv. het voortbrengen van sonetten, al of niet verstaanbaar, bevroeden zij niet. Het is niets zeldzaams dat vooral bij lieden die prat zijn op hun artistieke letterkundigheid, de wetenschap in een kwaden reuk staat. Hoort eens daarentegen wat de Indische dichter Bhartr̥hari, een verskunstenaar zooals weinigen, zegt:

»Wetenschap is de hoogste schoonheid des mans, een geheime, welbe-

waarde schat; wetenschap verschaft genot, aanzien en geluk, is aller leermeesters leerares. Wetenschap is een verwante in 't vreemde land waar men reist, wetenschap is bij koningen geëerd, niet geld. Een mensch zonder wetenschap is een redeloos dier.»

Zoo deze verheerlijking van de wetenschap iemand al te overmoedig klinkt, hoore hij wat er in 't Mahā-Bhārata te lezen staat:

«Wetenschap, rijkdom en aanzienlijke geboorte zijn oorzaak van hoovaardij voor verwaande, van zelfbeheersching voor verstandige menschen.»

Naar ik vertrouw zult Gij het niet toeschrijven aan hoogmoed of ijdelheid dat *ik* zoo lang heb stilgestaan bij hetgeen ik als hoogleeraar verricht heb. Ik moest dat doen omdat de feiten waaraan ik U herinnerde een stuk zijn van de geschiedenis der door mij onderwezen vakken. Van zelfverheffing of ijdelheid is er geen sprake. Ik ben te lang in de leer geweest bij de Indiërs om niet te weten dat wij ons moeten oefenen om alle opwellingen van eigenliefde te onderdrukken en malle ijdelheid te laten varen. Geloof mij, ik heb uit de geschriften der oude Indiërs veel meer geleerd dan Sanskrit. «Is die brahmaansche wijsheid nu werkelijk zoo groot als Gij het doet voorkomen», zal deze of gene vragen; «is ze nog bruikbaar voor onzen tijd?» Ik aarzel niet te antwoorden: in menig opzicht: ja! Bij geen volk van de oudheid of van den nieuweren tijd zijn de deugden van zelfbeheersching, zelfverloochening en onbaatzuchtigheid op indrukwekkender wijze aangeprezen als bij de Indiërs. Nergens treedt de overtuiging dat goed te zijn en wijs te zijn één is zoo algemeen op den voorgrond, is het bewustzijn van die waarheid zóó diep doorgedrongen. [Voorzeker vindt men dat denkbeeld terug bij eenige Grieksche wijsgeeren, Sokrates in de eerste plaats; het verhevenste voorbeeld van zelfverloochening en zelfopoffering hetwelk de wereld ooit aanschouwd heeft, geeft het Christendom]. Met de Christelijke leer heeft de Indische gemeen dat barmhartigheid en liefde het grondbeginsel is waaruit onze handelingen jegens onze naasten moeten voortvloeien; dat die gevoelens onafscheidelijk verbonden zijn met de eischen van 't verstand, de verlichte rede, dat vormt herhaaldelijk den grondslag van de redeneeringen der brahmaansche wijsheid.

Is die strijd tegen onze zelfzucht en eigenwaan, de *ahankāra*, zooals het in 't Sanskrit heet, nog van dezen tijd? is beteugeling van onze booze hartstochten, onze inwendige vijanden, zooals de Indiërs zeggen, die veel erger zijn dan de uitwendige, niet een overwonnen standpunt? Zijn wij tegenwoordig niet alle *Uebermensen*, zoo niet in kunnen, dan toch in willen? Let men alleen op den gang der wereldgebeurtenissen om ons heen, dan zou men geneigd zijn te antwoorden, ja. Wij hebben gezien hoe een be-

schaafde natie van 40 miljoen uit vuige baatzucht onder de huichelachtigste voorwendsels een verdelgingsoorlog begint tegen twee vreedzame republieken, een oorlog waarin het zich wel is waar met eeuwige schande overdekt heeft, maar ten slotte toch gekregen, waarnaar het hunkerde: de goudmijnen van Transvaal. Wij zien hoe een ander volk van hetzelfde ras, hetwelk zich veel laat voorstaan op zijn nieuwerwetsigheid, zijn Filippijnsche bondgenooten tegen de Spanjaarden op de arglistigste wijze met één pennestreek tot zijn onderworpenen verklaart en in drie jaar tijds meer gruwelen bedrijft dan het veelgesmade Hollandsche bestuur over den Indischen Archipel in drie eeuwen. Wij kunnen nog dagelijks lezen hoe een gekroond hoofd, van wien het denkbeeld van een Vredesconferentie is uitgegaan, toelaat dat een deel van zijne getrouwste en beschaafde onderdanen van hun bezworen rechten wordt beroofd. Die ongerechtigheid moge oorspronkelijk niet door hem beoogd zijn, hij gaat ze toch niet tegen. Overal hoort men van protectionisme, van klassenstrijd en «herrenmoral», zoodat praktisch als stelregel van den nieuwsten tijd schijnt te gelden: haat uwe evenmensen met geheel uwe ziel en doe allen, die niet tot uwen kring behoren, zooveel kwaad als Gij kunt.

Wie kan zeggen of die nieuwe leer niet nog meer aanhangers zal winnen doch al werd de geheele wereld tot haar bekeerd, ze heeft geen macht om ons te dwingen daaraan te gelooven. Ik voor mij ben te oud om voor de bekeringen dier nieuwmodische leer gevoelig te wezen, en te jong om niet eene hartgrondige verachting er voor te koesteren.

Ik ben dus nog niet in alle opzichten oud, misschien niet eens geheel verouderd, maar toch te oud om als professor in functie te blijven. Het heeft niet aan schimpscheuten ontbroken tegen de wet, die een hoogleeraar bij 't bereiken van den zeventigjarigen leeftijd onherroepelijk dwingt om af te treden. *Ik* vind die wet zeer verstandig; ofschoon niet ieder op dien leeftijd reeds lichamelijk en geestelijk versleten is, mist hij gewoonlijk toch de noodige onbevangenheid om de nieuwste resultaten ik zeg niet met onpartijdigheid, maar met liefde te verwerken. Uitzonderingen op den regel komen te zelden voor, dan dat de wetgever zich daarnaar heeft te richten. Daarom klaag ik niet over die wet en ga ik zonder morren het tijdperk van mijn *otium* in. Zoolang mij leven en gezondheid geschonken worden, hoop ik den rusttijd nuttig te besteden, en Solon na te kunnen zeggen: *γῆράσχω ἀεὶ διδασκόμενος*.

Aan onderwerpen die mijne aandacht verdienen ontbreekt het mij niet. Ik zou bijv. kunnen beginnen met nog eens de 18 Parvans van 't Mahā-Bhārata met zijn honderdduizend śloka's door te lezen, en die lectuur af te wisselen met de dialogen van Plato en tot verpoozing met grammatische

studiën of geschriften in een of andere nieuwe taal. Bij tijd van leven komt ook het Rāmāyaṇa aan de beurt, afgewisseld met Buddhistische en Oud-javaansche teksten. Doch waartoe op te sommen 't oneindig vele dat ik tot eigen nut en genoeg bestudeeren kan. Of ik nog werk zal kunnen leveren dat mijzelven waard zal toeschijnen wereldkundig gemaakt te worden, durf ik niet voorspellen.

Wat de toekomst ook baren moge, mijne liefde tot studie is nog onverzwakt; mijne belangstelling in de geestesuitingen van de meest uiteenloopende volken is nog levendig. Mijne neigingen zijn hoe langer zoo meer cosmopolitisch geworden, cosmopolitisch in dien zin dat ik het goede van welk ras ook weet te waardeeren. Er is een waar en een valsch cosmopolitisme, evenals er een ware en een valsche vaderlandsliefde bestaat. De ware cosmopoliet is niet de dwaas, die zijn eigen land minacht, alsof dit niet tot de wereld behoorde, maar degene die zich verheugt in 't welzijn van alle menschenkinderen. «Voor den wijze», zegt de Indische spreuk, «is de geheele wereld familie». De ware vaderlander is hij, wien de eer en 't heil van zijn vaderland ter harte gaat en die naar vermogen daaraan wil medewerken. De valsche vaderlandsliefde treft men aan bij hen die in hun bekrompenheid geen oog hebben voor de gebreken van hun eigen landaard en de deugden van andere volken; of die uit misplaatst eergevoel de schanddaden van hun volk vergoelijken; of die meenen dat niets verdienstelijker is dan zich zelf te bevoordeelen ten koste van anderen.

Het wordt tijd dat ik mijne toespraak eindig. Onder mijn gehoor merk ik eenigen mijner leerlingen op. Tot hen richt ik in de eerste plaats mijn afscheidsgroet. Laten zij niet vreezen dat ik hen met goedkoope vermaningen zal lastig vallen, zooals oude heeren zich wel eens verplicht achten te doen tegenover jonge lieden. Ik wil alleenlijk de hoop uitspreken dat hun tenminste iets in 't geheugen zal blijven van hetgeen zij bij mij gehoord hebben en tevens wensch ik hun toe dat voorspoed hen verzellen moge op hun levensbaan. Verder roep ik een woord van afscheid toe aan de ambtgenooten die hier aanwezig zijn en richt ik het in gedachten aan de afwezigen. Waarde oudere en jongere collega's, met sommigen van U had ik meer omgang dan met anderen; dat spreekt van zelf, maar er is niemand onder U wien ik andere dan vriendschappelijke gevoelens toedraag en er is niemand onder U van wien ik niet blijken van welwillendheid en vriendschap ontvangen heb. In vrede heb ik altoos met U allen geleefd, in vrede scheid ik van U. Ontvangt mijn dank voor de vriendschap die ik van U ondervonden heb en weest verzekerd dat ik U niet vergeten zal. Vaartwel! vaart allen wel!

Rassen, Volken, Staten.

Studies in Volkskracht.

Eerste Serie n° IV.

Haarlem 1904.

Onder den titel «Rasse und Milieu» verscheen nog niet lang geleden een geschrift van Driesmann, waarin betoogd werd dat het wezen van een volk, zooals zich dit openbaart in zijn maatschappelijk en geestelijk leven, niet enkel verklaard kan worden als gevolg van 't zgn. *milieu*, waarin het leeft, daar het ook een uitvloeisel is van 't ras waartoe een volk behoort. Inderdaad zijn er voorbeelden te over om ons te overtuigen dat er in de raseigenschappen, zoowel lichamelijke als geestelijke, iets blijvends is; dat ze door allerlei omstandigheden sterk kunnen gewijzigd worden, maar nooit geheel verdwijnen. Behalve ras en *milieu* is er een derde factor, waarop Driesmann niet den noodigen nadruk legt, namelijk het verkeer, nu eens van vriendschappelijken dan weêr van vijandelijken aard dat er tusschen de verschillende volken bestaat. Een gevolg van 't onderling verkeer is dat denkbeelden, instellingen, zeden uit den vreemde worden overgenomen, soms in die mate dat ze een overwegenden invloed op 't volkskarakter oefenen. Een sprekend voorbeeld hiervan ziet men in de Mongolen, die eenmaal onder Dzjingis Chân en Timur de schrik van Azië en Europa, na hun bekeering tot het Buddhisme een vreedzaam volk geworden zijn. Zij leven nog in hetzelfde *milieu*, zijn nog steeds nomaden, maar hun zeden zijn verzacht.

Bij elke poging om 't aandeel dat het ras in de ontwikkeling van 't karakter en de beschaving van een volk gehad heeft te bepalen, is het niet overbodig nader te verklaren wat men onder dat woord verstaat, want het is een van die woorden, welke nu eens in ruimeren dan in engeren zin gebezigd, soms ook geheel verkeerd gebruikt worden. Een misbruik bijvoorbeeld is het, wanneer de Engelschen tegenwoordig plegen te spreken van de twee blanke rassen in Zuid-Afrika en daaronder verstaan eenerzijds alle bewoners van 't Vereenigde Koninkrijk, anderzijds de Boeren of «Afrikaanders». Zij die men in staatkundigen zin Engelschen of Britten noemt, behoren tot verschillende rassen. De eigenlijke Engelschen en de bewoners van een groot gedeelte van Schotland kunnen met recht beweren dat zij van Germaansche afkomst zijn; dat zij grootendeels afstammen van de

*) Dit opstel strekte tot algemeene inleiding op een studie over 't karakter van de bevolking der Nederlanden, zooals zich dit ontwikkeld heeft ten gevolge van afkomst, bodemgesteldheid en geschiedenis. — Bedoelde studie verscheen onder den titel: Opmerkingen over het Nederlandsche volkskarakter, als n°. VIII de eerste serie van „Studies in Volkskracht” (1904). — (*Noot van 1927*).

Angelen, Saksen, Jutten en Noormannen, daargelaten eenige vreemde bestanddeelen, namelijk Britsche en Normandisch-Fransche, die wij gemakshalve buiten rekening kunnen laten. Doch de bewoners van Wales en de meeste Ieren, alsook de Bergschotten, zijn Kelten. De leden van 'tEngelsche staatsverband onderscheiden zich, behalve in andere opzichten, in taal, zoodat het een misbruik is wanneer men spreekt van de twee «rassen» in Zuid-Afrika.

Nog minder gepast is het de burgers der Vereenigde Staten van Noord-Amerika als leden van 't zgn. Angelsaksische ras te beschouwen. Ontegenzeggelijk heeft het Engelsche wezen zijn stempel op de zeden en instellingen van 'tAmerikaansche Gemeenebest gedrukt; ook de rijkstaal is Engelsch, d. i. een mengsel van Angelsaksische bestanddeelen met Normandisch Fransch, maar in anthropologischen zin — en ras is een anthropologisch begrip — kan slechts een deel der Noord-Amerikanen doorgaan voor afstammelingen van 't Angelsaksische ras.

Een aanleiding tot het misbruik dat van den term «ras» gemaakt wordt, ligt in de omstandigheid dat men, misleid door de ontdekkingen der taalwetenschap in de vorige eeuw, er toe gekomen is de taal eener natie te beschouwen als een raskenmerk. Ontegenzeggelijk heeft het onderzoek der talen tot verrassende uitkomsten geleid en is het een middel geweest om de verwantschap vast te stellen van volken die in den loop der tijden ver van elkaar gescheiden zijn geraakt. Doch taalverwantschap is niet altoos een bewijs dat volken bij wie men ze aantreft, van dezelfde afkomst, d. i. van hetzelfde ras zijn. Het staat historisch vast dat menig volk de taal zijner voorouders heeft opgegeven en die zijner overheerschers heeft aangenomen. Dit is o. a. het geval met de Romaansche volken: Italianen, Franschen, Spanjaarden, Portugeezen, Rumeniërs, en daarom is het geheel averechtsch wanneer men deze naties betitelt als leden van 't «Latijnsche ras». Reeds in den Romeinschen tijd bestond de bevolking van Italië uit een bont mengsel van stammen, deels in meerderen of minderen graad met elkaar verwant, deels ook niet. Het Noorden was grootendeels bewoond door Galliërs, deels ook in 't Westen door Liguriërs, in 't Oosten door Veneten; Etrurië was in 't bezit van de Etruriërs of Tusken, naar wie Toskane genoemd is; een groot gedeelte van Middel-Italië en een deel van Zuid-Italië was bewoond door de onderling nauwverwante stammen der Umbriërs, Sabijnen, Osken en Latijnen, terwijl in 't uiterste Zuiden, het zoogenaamde Groot-Griekenland, talrijke Grieksche volkplantingen bloeiden. In later tijd vestigden zich de Germaansche Longobarden in Lombardije. Uit vermenging van al deze bestanddeelen en nog enkele andere van minder beteekenis, ontstond een nieuw, krachtig en hoogst begaafd men-

schenslag, dat men met recht het Italiaansche ras kan noemen, maar niet het Latijnsche, al is de Italiaansche taal eene dochter van 't Latijn.

Nog minder dan de Italianen mogen de Franschen, Spanjaarden, Portugeezen en Rumeniërs leden van 't Latijnsche ras heeten. De deskundigen zijn het er over eens dat de Franschen hoofdzakelijk afstammen van de Galliërs. Zonder twijfel heeft de oude Gallische bevolking gedurende de Romeinsche heerschappij Italiaansche bestanddeelen in zich opgenomen, en werd ze binnen betrekkelijk korten tijd in taal en zeden verromeinscht, zoodat ze ten tijde der verovering van Gallië door de Franken zichzelf «Romeinen» noemde. De Franken, Boergondiërs en West-Goten voerden nieuw bloed toe, vooral onder den adel; ook Basken in 't Zuid-Westen, Bretons in Bretagne, Noormannen in Normandië en Vlamen in Fransch Vlaanderen hebben bijgedragen om de Fransche natie te vormen: het Latijnsche element kan niet anders dan onbeduidend zijn.

De bewoners van 't Iberische schiereiland bestonden in den Romeinschen tijd uit Iberiërs, naverwant met de Basken, dus een niet-Indogermaansch volk, en uit Kelten, om niet te spreken van eenige Karthaagsche en Romeinsche volkplantingen. Later drongen Germaansche stammen in 't land, dat door de Goten volledig onderworpen werd, totdat hun heerschappij werd vervangen door de Arabieren of Mooren. Al die volken hebben in 't karakter der Spanjaarden en Portugeezen hun sporen achtergelaten, een karakter dat door zijn ridderlijkheid, gepaard aan weelderige fantasie, eene scherpe tegenstelling vormt tot dat der prozaïsch-nuchtere, koelhoofdige Romeinen.

Over de eigenlijke bakermat der Rumeniërs zijn de gevoelens verdeeld; sommigen zoeken haar in 't Balkan-schiereiland, anderen in Dacië; in geen geval in Latium.

Niemand kan er tegen hebben dat de Romaansche volken zich als taalverwanten gevoelen; ook niet dat zij trotsch zijn op het bezit eener taal welke afstamt van die der wereldbedwingende Romeinen, maar in anthropologischen zin zijn de meesten hunner meer verwant met de Germanen dan met de Romeinen.

De Romaansche volken zijn niet de eenige waarin verschillende bestanddeelen tot een harmonisch geheel zijn samengesmolten. Zoover men met behulp van geschiedkundige gegevens kan nagaan, hebben de meeste beschaafde volken in meerdere of mindere mate vreemde elementen in zich opgenomen. Of rasvermenging op het volkskarakter op den duur gunstig of ongunstig werkt, hangt van omstandigheden af. Over 't algemeen mag men stellen dat de vermenging van twee of meer rassen dáár de gunstigste gevolgen zal hebben waar de vertegenwoordigers er van lichamelijk en

geestelijk niet te veel van elkaar verschillen, en waar 't onderscheid in karakter en begaafdheden niet van dien aard is, dat vereenigbaarheid is uitgesloten.

Een ras, hetzij zuiver — voor zoover wij zulks kunnen nagaan — of gemengd, is een grooter of kleiner afdeeling des menschedoms, wier normale vertegenwoordigers zich door zekere gemeenschappelijke kenmerken kenmerklijk van lieden van een ander ras onderscheiden. Zooals men weet, heeft Blumenbach de theorie verkondigd dat er vijf groote menschenrassen zijn: 'tKaukasische of blanke ras; 'tMongoolsche of gele ras; 'tNeger- of zwarte ras; het bruine of Maleische ras; en 'tkoperkleurige of Amerikaansche ras. Als hoofdkenmerk geldt dus de huidkleur. Maar deze kan niet overal en altijd als herkenningsteeken dienen. De Drawidische bevolking bijv. van Dekkhan, met uitzondering van de Toda's die in 't hooggebergte wonen, zijn even donker van kleur als de Negers; toch hebben zij met deze laatsten niets anders gemeen. De Chineezzen van Peking zijn niet meer geel dan de Napolitanen, terwijl de Kantonneezen bruin zijn; toch behooren beide categorieën onmiskenbaar tot één en hetzelfde ras.

Daargelaten dat verschil van huidkleur geen voldoende kenmerk is, lijdt het stelsel van Blumenbach aan dit gebrek, dat daarin niet gevraagd wordt of alle volken van dezelfde of nagenoeg dezelfde huidkleur wel van gelijke afkomst zijn, en toch is ras een zaak van afstamming. Het is dus wel te begrijpen dat de Blumenbach'sche theorie, hoewel ze een tijd lang vrij algemeen werd aangenomen, niet iedereen bevredigde en plaats maakte voor stelsels op anderen grondslag. Geleid door de uitkomsten der steeds in omvang en diepte toenemende vergelijkende taalkunde vonden de ethnologen dien grondslag in de taal. De taalvorschers hadden namelijk onomstootelijk bewezen dat talen, wier verwantschap na een streng methodisch onderzoek vastgesteld was, afstamden uit één grondtaal, vertakkingen waren van één stam, evenals bijv. de Romaansche talen gesproken zijn uit één gemeenschappelijke moeder: het Latijn. Men maakte verder de gevolgtrekking dat die grondtaal in een ver verleden tijd gesproken werd door een volk waarvan alle volken die verwante talen spreken regelrecht afstammen. Gaandeweg konden de taalvorschers de grenzen van een aantal taalfamilies vaststellen, als daar zijn: de Indo-Germaansche, de Ural-Altaïsche, de Chamitisch-Semitische, de Maleisch-Polynesische, de Drawidische, enz.

De Indo-Germaansche, ook wel genoemd de Indo-Europeesche of Ari-sche taalfamilie, omvat de Indiërs, voor zoover zij oudtijds Sanskrit, thans hieruit gesproken talen spreken; verder de Iraniërs; de Armeniërs; de Grieken; de Albaneezzen; de Romeinen en nog eenig nauw met dezen verwante Italische stammen; de Germanen; de Kelten en de Balto-Slaven.

Tot de Ural-Altaïsche familie, zoo genoemd omdat men haar stamland in 't Ural-Altaïgebergte zoekt, behooren de Mantsjoes, de Mongolen, de talrijke Tataarsche of Turksche stammen, de Samojeden, Finnen, Lappen, Mordwinen, Wogulen, Wotjaken, Ostiaken, Magyaren, Zyrjanen en Tsjeremissen ¹⁾).

De Maleisch-Polynesische familie heeft zich uitgebreid over een zeer wijd gebied, van Madagaskar bij Afrika tot aan 't Paascheiland niet ver van Zuid-Amerika, en van Formosa in 't Noorden tot Nieuw-Zeeland in 't Zuiden. Tengevolge van de omstandigheid dat deze taalfamilie zich over talloze eilanden verbreid heeft — de eenigste vertegenwoordigers er van op 't vaste land bewonen 't Maleische schiereiland en Tjampa —, is het aantal der tot deze familie behoorende talen en stammen te groot om opgesomd te worden: het zij voldoende even aan te stippen, dat alle talen van den Indischen Archipel, waaronder 't Javaansch de eenigste taal is met een oude litteratuur, tot genoemde familie behooren.

In de Chamitisch-Semitische familie onderscheidt men twee hoofdvertakkingen: de Chamitische, waartoe gerekend worden 't oud-Egyptisch en Koptisch, het Nubisch, en misschien 't Berbersch. De Semitische talen zijn 't Assyrisch, Arabisch, Hebreeuwsch, Syrisch en Abessinisch.

Het Drawidische gebied is thans beperkt tot het Zuiden van Voor-Indië. Deze groep omvat het Tamil, het Malayalam, het Telugu, het Kanareesch, het Toda en het Toduwa. Eenmaal was het gebied grooter, want de taal der bewoners van Beludjistan bevat onmiskenbare Drawidische bestanddeelen, waaruit blijkt dat de Drawida's, evenals later de Arische Indiërs uit het Noord-Westen Indië zijn binnengedrongen. Behalve de Drawida's en de Ariërs treft men in Indië nog andere vermoedelijk oudere lagen van bevolking aan, zooals de Santals, Kolariërs enz., waarvan de verwantschap o. a. met volksstammen in Achter-Indië nog niet op bevredigende wijze is vastgesteld.

Behalve de reeds genoemde taalfamiliën zijn er nog andere, die of nog niet aan een systematisch volledig vergelijkend onderzoek zijn onderworpen, of vooralsnog geheel geïsoleerd staan. Daartoe kan men rekenen de Chineesche taalfamilie, waarvan men evenwel zooveel met zekerheid kan zeggen dat daartoe behooren, behalve Chineesch, het Tibetaansch, het Annamitisch, het Siameesch, het Burmeesch.

Van de talen inheemsch in Centraal en Zuid-Afrika kan men bewijzen dat de zoogenaamde Bantu-talen, waartoe ook het Kaffersch behoort, nauw verwant zijn, doch verschillend van 't Hottentotsch.

¹⁾ Sommigen rekenen ook de Japanners tot de Ural-Altaïsche familie.

Sedert eenigen tijd heeft men in de verwarrende bonte verscheidenheid der inheemsche talen van den Kaukasus eenige groepen duidelijk leeren onderscheiden en heeft men zelfs getracht verwantschap tusschen die groepen te ontdekken, maar wetenschappelijk bewezen is die verwantschap niet, al is de mogelijkheid niet te ontkennen. Voorloopig doet men dus beter zich tevreden te stellen met de klassificatie in groepen, waarvan de Karthwelische, het Georgisch of Gruzisch, Mingrelisch, Lazisch en Swanisch omvattende, de belangrijkste is.

In hoeverre alle Amerikaansche talen onderling verwant zijn, is ook nog verre van uitgemaakt.

Over de geheele aarde treft men talen aan waarvan men de verwanten te vergeefs zoekt; die dus geheel geïsoleerd staan. Zulk een taal is het Baskisch, waarvan men alleen kan zeggen dat de oude Iberiërs dezelfde of een naverwante taal spraken. De pogingen om 't Baskisch met andere talen in verband te brengen zijn niet geslaagd. Niet minder raadselachtig is de herkomst van 't Etrurisch, dat men ook met alle geweld bij een der groote taalfamiliën heeft willen inlijven. Er zijn nog andere wezenlijk of schijnbaar geïsoleerde talen, met wier opsomming wij den lezer niet willen vermoeien.

De uitkomsten langs den weg van het taalkundig onderzoek verkregen werden door gezaghebbende ethnologen als onbetwistbaar erkend, zoodat de verschillende taalfamiliën beschouwd werden als vertegenwoordigende even zooveel menschenrassen. Daarbij ging men uit van de veronderstelling dat taalgemeenschap ook gelijkheid van afkomst in zich sloot, tenzij uit bekende, voornamelijk historische gegevens, het tegendeel bleek. Men erkende wel dat de meeste volken, zoo niet alle, in den loop der eeuwen vreemde bestanddeelen in zich hadden opgenomen, maar meende dat men de vreemde bijmengsels buiten rekening kon laten, zoo de invloed er van onnaspeurbaar was. Intusschen bleven er genoeg gevallen over waarin men kon aanwijzen dat een volk niet enkel eenige vreemde bestanddeelen in zich had opgenomen en om zoo te zeggen opgeslurpt, maar ook ontstaan was uit vermenging van twee of meer bevolkingen, die soms behoorden tot hetzelfde hoofdras, soms tot een ander. Bij nadere beschouwing moet men tot het besluit komen dat de meeste, zoo niet alle thans bestaande menschenrassen gemengde rassen zijn. Men weet dat bij veel volken, zoo wel Indo-Germaansche als andere, vooral onder de hoogere standen, de neiging bestond en gedeeltelijk nog bestaat om zooveel mogelijk voor de zuiverheid van 't geslacht, d. i. van 't ras, te waken; dat daarom strenge wetten golden ten opzichte van 't huwelijk. Het is voldoende hier te herinneren aan den hardnekkigen strijd die in 't oude Rome gevoerd werd vóórdat de Patriciërs het *connubium* met de Plebejers erkenden, en aan 't

Indische kastenselsel. Nog heden ten dage hecht onze Europeesche adel hooge waarde aan zuiverheid van bloed en schuwt hij *mésalliances*, ofschoon de afkeer hiervan steeds minder wordt. Naarmate het verschil in ontwikkeling tusschen de standen afneemt, zal men meer en meer als *mésalliance* beschouwen een huwelijk tusschen personen van verschillende beschaving en minder letten op afkomst. Onvermijdelijk zullen ook huwelijken tusschen personen van verschillenden landaard meer voorkomen, naarmate het verkeer levendiger wordt en de standaard van beschaving bij de volken toeneemt.

Als gemeenen regel mag men stellen dat nagenoeg elk volk in meerdere of mindere mate van gemengden bloede is en dat in 't groot van de menschenrassen, althans de hoogst staande, geldt wat in 't klein op elk Romaansch volk toepasselijk is. Er heeft zich een Italiaansch ras, een Fransch ras ontwikkeld; het zijn twee rassen, die voor een deel dezelfde voorouders hebben en als onderdeelen van 't Indo-Germaansche ras moeten aangemerkt worden, maar altoos met dien verstande dat zij ontstaan zijn door samensmelting van verschillende bestanddeelen. Zij zijn er waarlijk niet te minder om. Niets is dwazer dan 't gesnoef op zuiverheid van ras, en recht onnoozel is de aanhef van 't «Wien Neêrlandsch bloed in de aderen vloeit, van vreemde smetten vrij». Vooreerst weet jan en alleman dat er in ons land honderden van geslachten zijn wier naam hun Franschen, Duitschen, Schotschen of anderen oorsprong verraadt. Ten andere is het even dom als ergerlijk dat vreemde bloed een smet te heeten.

Tot nog toe hebben wij gemakshalve van volken gesproken alsof zij een ras, hoe dan ook ontstaan, vertegenwoordigden. Zijn dan de begrippen «volk» en «ras» gelijkwaardig? Neen, zeker niet. De moeilijkheid om die begrippen nauwkeurig te onderscheiden ligt daarin, dat het woord «volk» door ons in meer dan één zin gebezigd wordt. Wij verstaan daaronder zoowel wat de Romeinen *populus*, de Grieken *ethnos* als wat zij *plebs* en *demos* noemen. Van deze laatste beteekenis kan hier geen sprake zijn. Doch ook de eerste beteekenis laat meer dan één opvatting toe. Meestal denken wij bij «volk» aan een staatkundig complex. Zoo spreken wij van 't Belgische en 't Zwitsersche volk, hoewel wij weten dat de bevolking van België bestaat uit Vlamingen (waaronder men ook Brabanders, Antwerpenaren en Limburgers begrijpt) en Walen; in Zwitserland wonen Germanen en Romanen (Franschen, Italianen en Rhaeto-romanen). Wanneer wij eene bevolking willen aanduiden, die geen staatkundig geheel vormt, doch door den band der taal zich één gevoelt, dan spreken wij van «nationaliteit». Zoo is er bijv. een Poolsche nationaliteit, waarvan een gedeelte staatkundig onder Russisch, een ander onder Oostenrijksch, en een derde onder Prui-

sisch gezag staat. Evenzoo is er een Tsjechische nationaliteit, welke zich onderscheidt door een fellen haat tegen de Duitsch-sprekende bevolking in hetzelfde land. In minderen graad bestaat er vijandschap in 't groothertogdom Finland tusschen de Fennomannen en de Suecomanen, d. i. de voorstanders van de Finsche taal en die van de Zweedsche.

De strijd der nationaliteiten, zooals wij dien in onze dagen voornamelijk in de Oostenrijksche monarchie kunnen waarnemen, is een uitvloeisel van denkeelden die eerst in de vorige eeuw wortel hebben geschoten en, uit de sfeeren der theorie overgebracht op praktisch gebied, geen geringen invloed op de staatkundige gesteldheid van ons werelddeel gehad hebben. Tot haar eenvoudigsten vorm herleid, komt de theorie hierop neêr, dat elke nationaliteit, waarvan het hoofdkenmerk de taal is, recht heeft op zelfstandigheid; in de uiterste consequentie toegepast, leidt ze tot een streven naar een afzonderlijk staatkundig bestaan. Dat het program onder bepaalde omstandigheden consequent uitvoerbaar is, bewijst het voorbeeld van Italië. Hier werkten verschillende oorzaken mede om de nationaliteits-idee aanhangers en eindelijk den zege te verschaffen. Een deel van Italië leed onder 't wanbeheer der potentaten; een ander deel zuchtte onder 't vreemde Oostenrijksche juk; de vrijheidsdrang, het verlangen naar een vrijzinniger staatsbestuur verbond zich met den patriotischen wensch om den gehaten vreemdeling te verdrijven. Den ontwikkelden Italianen was het een ergernis dat Italië een «geografisch begrip» genoemd werd; waar ook wonende op het schiereiland, voelden zij zich alle geestelijk één. Zij hadden immers gemeen hun schoone, zoetvloeiende taal en hun letterhelden met Dante, den warmen patriot, aan de spits. Zij waren terecht trotsch op de onsterfelijke kunstgewrochten die hun voorouders hadden voortgebracht. Wel is waar was Italië sedert den val van 't Romeinsche Rijk steeds in staten en staatjes verbrokkelde geweest en had het ook vreemde heerschers moeten dulden, doch ook andere, thans machtige staten, hadden in een dergelijken toestand verkeerd. Gelukkig was er een staat in Italië welke zich in een goed bestuur verheugde. Hierop was de hoop van de verst ziende Italianen gevestigd, eene hoop die, in 1849 teleurgesteld door de nederlaag der Sardiniërs, tien jaar later verwezenlijkt werd door de hulp van Frankrijk. Toch was de eenheid toen nog niet tot stand gekomen; eerst tengevolge van latere gebeurtenissen buiten en binnen de grenzen van Italië, gebeurtenissen die hier niet in herinnering behoeven gebracht te worden, werd de lang verbeide eenheid bereikt en Rome tot hoofdstad van 't eene en ondeelbare Italië verheven.

De grenzen van den staat Italië vallen nagenoeg samen met die der Italiaansche nationaliteit; nagenoeg, niet geheel, want er blijft nog eene Itali-

aansch sprekende bevolking in Dalmatië en in Tirol. Die streken waar deze bevolkingen wonen zijn voor de vurigste aanhangers van 't nationaliteitsbeginsel een «*Italia irredenta*», aan wier vereeniging met het Koninkrijk Italië moeielijk te denken valt.

Het nationaliteitsbeginsel is bij de stichting van 't Duitsche Keizerrijk een veel geringer factor geweest dan bij de vorming van den Italiaanschen staat. Geheel te verwaarloozen is die factor evenwel niet. Het lied van Vader Arndt: «Was ist des Deutschen Vaterland?» en het antwoord: «das ganze Deutschland soll es sein», «überall wo die deutsche Zunge klingt», vond volle instemming bij de geestdriftige vereerders der vaderlandsche taal, letterkunde, kunst en wetenschap. De wensch om in plaats van 't staatkundig verbrokkelde Duitsche gebied één machtig vereend Deutschland te zien verrijzen, waarbij 't schadelijk antagonisme tusschen Pruisen en 't hybridische Oostenrijk zou verdwijnen, leidde tot de welgemeende, maar mislukte pogingen der Duitsche idealisten in 't omwentelingsjaar 1848. Eerst later zou die wensch vervuld worden en dan nog maar ten deele, en verrees het Duitsche Keizerrijk, opgebouwd op een beginsel dat in zeker opzicht lijnrecht het tegendeel was van dat waardoor de idealisten zich hadden laten leiden, op het beginsel namelijk der »Realpolitik». Zelfs de inlijving van den Elzas bij 't Rijk was meer te beschouwen als eene herovering van een vroeger Duitsch gebied dan als eene concessie aan 't nationaliteitsbeginsel. Ook was het een onafwijsbare eisch der «Realpolitik» dat een aanzienlijk deel der Duitsch sprekende bevolking, in Oostenrijk en Zwitserland, buiten 't rijksverband bleef. In zooverre is Arndt's ideaal niet vervuld, al ontbreekt het in Oostenrijk niet aan heethoofden die het wel verwezenlijkt zouden willen zien.

Het vurig verlangen van staatkundig gescheiden afdeelingen eener nationaliteit naar eenheid met hun broeders zal zich, om verklaarbare redenen, 't krachtigste dáár openbaren, waar een gedeelte zucht onder vreemde onderdrukking. In de tegenwoordige beroerten in Macedonië kan men de uiting zien van zulk een verlangen, nog meer geprikkeld door Turksch wanbestuur: de Bulgaren in genoemd gewest hebben de wapens opgevat om zich te bevrijden van het Turksche juk en te gelijkertijd om zich te kunnen vereenigen met hun taalgenooten in 't Vorstendom, welks afhankelijkheid van den Sultan meer in naam dan inderdaad bestaat. De herhaalde opstanden op Kreta in de laatste helft der vorige eeuw sproten voort uit dezelfde beweegredenen. Voor 't oogenblik staat dit eiland in naam nog onder de opperheerschappij van den Grooten Heer, maar iedereen begrijpt dat het vroeger of later met Griekenland zal vereenigd worden.

Het recht der nationaliteiten om over hun eigen lot te beschikken maakt

geen deel uit van 't erkende staatsrecht, doch het zou onbillijk wezen het daarom alle geldigheid te ontzeggen. Vraagt men echter of de toepassing er van onvoorwaardelijk toejuicing verdient, dan moet het antwoord bevestigend luiden, want ze is niet in alle gevallen wenschelijk, wanneer de burgers van een staat met heterogene bevolkingen zich wél bevinden bij en tevreden zijn met den bestaanden toestand. Nemen wij tot voorbeelden Zwitserland en België. In 't Zwitsersche Gemeenebest werken Germanen en Romanen eendrachtig samen om den bloei van 't land te bevorderen en de eer er van hoog te houden. Er bestaat geen verlangen bij de Fransche sprekende kantons om samengesmolten te worden met Frankrijk, noch bij de Tessiniers om zich te vereenigen met Italië, evenmin als de Duitsche kantons hunkeren om deel uit te maken van 't Duitsche Keizerrijk. De Zwitsers, van welk ras ook, zijn tevreden met hun bescheiden deel, dat hun bij slot van rekening eene hoogst eervolle plaats verzekert in de rij der beschaafde volken.

Ongeveer hetzelfde, *mutatis mutandis*, kan van België gezegd worden. Ondanks zekere wrijving wanneer het aankomt op het gebruik der twee landstalen — iets wat in Zwitserland niet voorkomt — leven Vlamingen en Walen in vrede met elkander. Gemeenschappelijk dragen zij bij tot den bloei van nijverheid, handel, kunst; gelijkelijk hebben zij aandeel in het tot stand komen van voortreffelijke staatsinstellingen; beide deelen der bevolking, wier begaafdheden in menig opzicht elkaar gelukkig aanvullen, hebben België tot een der bloeiendste staten van Europa gemaakt. Wat wil men meer? Het is waar, hier en daar heerscht eenige ontevredenheid over de bestaande toestanden: de Vlamingen klagen, niet zonder grond, over achteruitzetting bij de Walen; over miskennis van hun bij de Grondwet gewaarborgde taalrechten, maar zij moeten bekennen dat zij dit grootendeels aan zichzelf te wijten hebben. Niettegenstaande de Vlamingen tot den Nederlandschen stam behooren en met ons de taal gemeen hebben, heeft de ondervinding, van 1815 tot 1830 opgedaan, geleerd dat de meerderheid onder hen het niet goed met de Noorderbroeders kon vinden. Voorzeker waren er onder hen die de scheiding in 1830 betreurden, maar dezulken vond men onder de Walen evenzeer. Ook nu nog hoort men wel eens van Belgen, zoowel Walen als Vlamingen, eene verzuchting over de scheiding die het gevolg is geweest van de gebeurtenissen in 1830. Doch zulks komt niet voort, althans bij de meesten, uit het besef van taal- of stamteenheid. Men is tot het inzicht gekomen dat na de geweldenarijen die de groote mogendheden zich veroorloven, een vereenigd koninkrijk van Zuid- en Noord-Nederland machtiger zou zijn, beter weêrstand zou kunnen bieden aan de begeerlijkheid van naburige mogendheden.

In de meeste gevallen verzetten zich omstandigheden van geografischen en historischen aard tegen de verwezenlijking van 't denkbeeld dat bevolkingen die taal en afkomst gemeen hebben, één staat zouden moeten of kunnen vormen. Kan men zich voorstellen dat Engeland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika ooit één Rijk zullen vormen? Is het denkbaar dat de Fransche Canadeezen ooit weder met het stamland zullen vereenigd worden? Het antwoord op deze vragen kan niet twijfelachtig zijn. Staten zijn gegrondvest op een verbond van twee of meer bevolkingen in wier belang het is elkander te beschermen, of op verovering van een naburig gebied; meestal ging 'teene samen met het andere. De drang om verbonden ter zelfverdediging te sluiten of oorlogen te voeren, is afhankelijk van allerlei omstandigheden waarmee stamverwantschap niets gemeen heeft.

Uit voorgaande beschouwingen ten aanzien van 'tzgn. recht der nationaliteiten, make men niet de gevolgtrekking dat taal- en stamgenooten, die burgers van verschillende staten zijn, verstandig doen met elkander geheel als vreemden te bejegenen. Neen het kan niet anders dan in aller belang zijn wanneer zij niets onbeproefd laten van hetgeen strekken kan om wederzijdsche genegenheid en waardeering te bevorderen. Wat de taalbroeders ook scheidt, één bezit is hun gemeen: hun taal. Dit bezit is van hooge waarde voor ieder die zijn nationaliteit niet wil verliezen. Vooral zij wier taalgebied niet groot is, moeten begrijpen dat zij eendrachtig moeten samenwerken om hun gemeenschappelijk erfgoed zorgvuldig te bewaren en, zoo noodig, tegen aanranding van kwaadgezinden te vrijwaren. Het zijn overwegingen van dezen aard die geleid hebben tot de stichting van 't Algemeen Nederlandsch Verbond, hetwelk zich ten doel stelt het bewustzijn levendig te houden, of waar het sluimert te wekken, dat allen die door hun taal gerekend moeten worden tot den Nederlandschen stam te behooren, verplicht zijn malkander te steunen om den strijd, hier meer daar minder dreigend, tegen vreemde overheersching op geestelijk gebied vol te houden. Het lijdt geen twijfel dat door een levendiger, steeds inniger verkeer tusschen de onderdeelen van 't Nederlandsch taalgebied de uitingen van den volksgeest, zooals zich die vooral in de letterkunde openbaart, een veelzijdiger karakter zullen vertoonen en daardoor meer kans hebben om ook buiten de grenzen van ons taalgebied door te dringen en waardeering te vinden. Dat gebied is betrekkelijk klein en de bekendheid met onze taal gering, hoewel niet zóó gering, als veel Hollanders te pas of te onpas verkondigen. Een treurig bewijs van kortzichtigheid is het dat de Hollanders in Oost en West eeuwen lang verzuimd hebben de kennis onzer taal te verbreiden, niet natuurlijk om de landstalen te verdringen, maar om aan de hoogere standen onder de inboorlingen het middel te verschaffen tot

hooger ontwikkeling. Men zag er niet tegen op in Ambon en de Minahasa eene vreemde taal, 't Maleisch, in te voeren, maar den inboorling gelegenheid te geven zich in 't Nederlandsch te bekwamen, dat achte men niet aanbevelingswaardig, omdat onze taal, naar het heette, voor de inlanders te moeilijk was. Als men nu weet dat ondergeteekende onder zijne leerlingen een Javaan gehad heeft die in 't idiomatisch gebruik onzer taal uitmuntte; als men verder weet dat men van Javanen en Maleiers te Batavia hetzelfde opgemerkt heeft; dat meermalen een inlander op de scholen *primus* is; dat schrijver dezès brieven van Javaansche dames, Minahasische jonge meisjes en Rotineesche schoolmeesters gezien heeft in echt beschaafd, sierlijk Hollandsch — dan kan men de diepte pijlen van de onnoozelheid dier snuggere lieden, die 't Hollandsch des te moeilijker voor den inlander oordeelen naarmate zij zelve minder vatbaarheid bezitten om zich in eene inlandsche taal behoorlijk uit te drukken.

Eene vereeniging van ongeveer denzelfden aard als 't Algemeen Nederlandsch Verbond is 't «Alldeutsche Verband». Deze vereeniging tracht daarvoor te waken dat de geestelijke samenhang tusschen de staatkundig gescheiden taalbroeders niet verbroken wordt en het nationaliteitsgevoel bij de over de geheele wereld verspreide Duitschers niet verslappe of geheel verdwijne. Aangezien 'tDuitsche taalgebied zoo groot is, zoodat het Duitsch thans een der zoogenaamde wereldtalen is, behoeft men niet te twijfelen aan haar toenemende macht in 'talgemeen, maar toch zijn er streken waar 't Duitsch meer aan terrein verliest dan wint. Dit verschijnsel doet zich namelijk voor in Oostenrijk-Hongarije, waar Tsjechisch, Sloweensch, Magyaarsch en Italiaansch zich uitbreiden ten koste van 't Duitsch. Dat het Alldeutsche Verband hiertegen wil waken, mag niemand het euvel duiden; alleen is het jammer dat het door heethoofden in Oostenrijk wel eens tot politieke doeleinden misbruikt wordt.

Van veel verder strekking dan wat het Algemeen Nederlandsch Verbond en «der Alldeutsche Verband» beoogen zijn de idealen van 't zgn. Panslavisme en Pangermanisme. De aanhangers van 't Panslavisme, die evenmin als die van 't Pangermanisme een aaneengesloten vereeniging vormen, gaan uit van de stelling dat alle volken die verwante talen spreken zich behooren te vereenigen tegen een min of meer denkbeeldigen vijand. Zij zouden willen dat alle Slaven: Russen, Polen, Tsjechen, Bulgaren, Serviërs, Kroaten, Slowenen zich verbonden, natuurlijk onder het oppertoezicht van 't machtige Russische Rijk, om weerstand te bieden aan den Duitschen invloed op elk gebied. Als men de geschriften leest der geestdriftigste woordvoerders van 't Panslavisme, zooals Katkof en Aksakof, bespeurt men al spoedig dat de partij meer gedreven wordt door haat

tegen en vrees voor de Duitsche beschaving dan door liefde voor de Slavische verwanten. Er is weinig kans dat de droomen der Panslavistische drijvers verwezenlijkt zullen worden; daartoe bestaat er te veel ingewortelde wrok tusschen ettelijke leden der familie. Tusschen Polen en Russen gaapt een diepe kloof, waarvan het moeielijk te voorzien is hoe en wanneer ze zal gedempt worden. De verhouding tusschen Bulgaren en Serviërs is zóó weinig vriendschappelijk, dat zij, pas ontkomen aan Turkschen druk, met elkaar oorlog voerden. Serviërs en Kroaten haten malkaar met een diepen haat, niettegenstaande zij tot dezelfde nationaliteit behooren en dezelfde taal spreken; alleen zijn de Serviërs Grieksch-orthodox en gebruiken zij 't Cyrillische alfabet, terwijl de Kroaten het Roomsche-Katholicisme belijden en zich bedienen van het Latijnsche schrift. De Polen in Galicië worden gehaat door de Rutheensche, met de Klein-Russische verwante bevolking in dat land. De oorzaken van vijandschap worden niet weggenomen door 't feit dat alle Slaven verwante talen spreken: taalverwantschap is een alleszins belangrijk onderwerp van studie voor geleerden, maar deugt niet als grondslag van bondgenootschappen.

Het Pangermanisme gaat mank aan hetzelfde euvel als het Panslavisme. De aanhangers er van zouden willen dat alle Germaansche volken een soort van onderlinge waarborgmaatschappij stichtten tegen de aanmatigen van Romanen en Slaven. Nu laat de wederzijdsche vriendschap der Germaansche volken, namelijk Duitschers, Denen, Noren, Zweden, Engelschen, Hollanders en Vlamingen, om van 't allegaartje in de Vereenigde Staten te zwijgen, veel te wenschen over. Duitschers en Denen, al weten zij elkander te waardeeren, hebben oude veeten nog niet vergeten. Noren en Zweden zouden, indien het alleen van de volken afhing, liever scheiden dan vereenigd blijven. De Engelschen zijn vervuld van naijver tegen de Duitschers, een naijver die al giftiger zal worden, naar gelang de Engelsche industrie door de Duitsche zal overvleugeld worden. De Hollanders hebben zich te beklagen over de smadelijke behandeling die zij herhaaldelijk van de Engelschen ondervonden hebben. Ook hier liggen de oorzaken van geschil en antipathie te diep dan dat de erkenning der bestaande taalverwantschap voldoende zou wezen om die oorzaken weg te nemen. Daarenboven is er geen reden waarom de Germaansche volken vijandig zouden optreden tegen Romanen en Slaven, want zij hebben aan de Romaansche volken meer te danken dan te verwijten, en wat de Slaven betreft, kan men niet met goed geweten verklaren dat zij vijandiger tegen de Germanen opgetreden zijn dan omgekeerd. Zeer zeker hebben de Germaansche volken ten minste meer van elkander te lijden gehad dan van de Slaven. Het is geen wonder dat de denkbeelden der Pangermanisten

niet den minsten invloed op de staatkunde oefenen: een schitterend bewijs er van is 'tDrievoudig Verbond tusschen Duitschland, het Romaansche Italië en het half Slavische en Magyaarsche Oostenrijk-Hongarije.

In plaats van overdreven waarde te hechten aan rasverschillen en aan taal- en stamverwantschap, zullen de voorlichters der publieke opinie goed doen met helder in 'tlicht stellen, hoe juist het bestaande verschil tusschen de volken in eigenschappen en gaven bevorderlijk is aan de ontwikkeling der menschheid. Het is een dwaasheid, en erger nog, iemand te haten of met minachting op hem neêr te zien, alleen omdat hij tot een ander ras of een anderen landaard behoort. Niet daarin bestaat de ware vaderlands-liefde, maar in den ernstigen toelag om 't welzijn te bevorderen van 'tland welks burger men is. Het vaderland, al is het zoo gering in omvang als 't onze, is altoos een deel van 't groote geheel, en wie 't waarachtige belang behartigt van een deel, draagt bij tot den bloei van 't geheel.

BOEKBESPREKING.

F. HERTZ, Moderne Rassentheorien. Wien 1904.

Museum.
Twaalfde jaargang.

Leiden 1905.

F. HERTZ, *Moderne Rassentheorien*. Kritische Essays.
Wien, C. W. Stern (L. Rosner) 1904.

Van dit boek kan men zeggen dat het te rechter tijd verschijnt. De rassentheorieën zijn tegenwoordig zeer in de mode, vooral dezulke die het ras — of wat met dien naam bestempeld wordt — als hoofdfactor der geschiedkundige ontwikkeling van een volk of volkenfamilie voorstellen. De Schr. behoort tot degenen die de ethnologische en nationale verschillen geenszins loochenen, maar tevens van meening zijn dat men het gewicht en de onveranderlijkheid der rasverschillen bij de verklaring der beschavingsgeschiedenis schromelijk overdreven heeft.

De «rassentheoretiker» van bedoelde soort onderscheiden zich in 't algemeen daardoor, dat zij het ras waartoe zij behooren, *per fas et nefas* geweldig ophemelen. Bleef het nu maar daarbij, dan zou er weinig reden zijn om tegen de uitingen eener belachelijke, maar tamelijk onschuldige zelfverheffing op te komen. Doch meermalen gaat die zelfverheffing gepaard met hoon en smaad tegen andere rassen. Nog erger is het, wanneer zulke hatelijke en gevaarlijke beschouwingen dienen moeten om zekere brutale staatkundige of economische stelsels te verdedigen en smakelijk te maken.

Het is den Schr. als een verdienste aan te rekenen dat hij met kracht tegen zulke rassentheorieën opkomt en de grondslagen van 't «rassenge-loof» aan een nauwgezet historisch onderzoek onderwerpt. Ook over de wijze waarop hij zijn taak volbracht heeft, mag een in hoofdzaak gunstig oordeel geveld worden.

In 't eerste hoofdstuk wordt een korte, maar afdoende kritiek geleverd op het bekende boek van Graaf Gobineau, die zelf verklaarde: «Dit boek is de uitdrukking van 't instinct dat ik bij de geboorte heb medegebracht». Verder komt Driesmans aan de beurt. Ons bestek laat niet toe, al de verrassende stellingen van Driesmans aan te halen, doch een paar er van verdienen in ruimer kring bekend te worden. Driesmans bezit o.a. het wonderbaarlijk vermogen om uit het karakter van wijsgeeren, dichters en andere historische personen terstond, zonder aarzeling, vast te stellen tot welk ras zij behooren. Zoo heeft hij uitgevonden dat Socrates een Semiet was; Andreas Hofer een Mongool; Richelieu, Hegel en Byron Kelten; Göthe een Keltoromaan; Shakespeare een Keltosaks; Molière «vorwiegend» Kelt; Maupassant «diese höchste, vollkommenste Offenbarung des französischen

Geistes, der Gipfel der französischen Kunst» «vorwiegend» Germaan. Niet minder aardig is de ontdekking van Driesmans, dat de menschen te scheiden zijn in «buikmenschen» en «longenmenschen». Volgens hem laat de borst-ademhaling het bloed beter oxydeeren en bewerkt ze daardoor een betere voeding der hersens, een grootere «geistige Tüchtigkeit». De Pruisen — voor Driesmans ideaalmenschen — danken hun uitstekendheid boven andere menschenkinderen aan hun goede lichaamshouding, die Friedrich Wilhelm I hun door het wachtwoord: «borst vooruit, buik in» geleerd heeft.

Verder neemt de Schr. de craniologen Laponge en Ammon onder de handen. Recht kenschetsend voor den geest waarin de eerste zijn werk *Les sélections sociales* geschreven heeft, is zijne verklaring: «Ik ben overtuigd, dat men elkaar in de volgende eeuw bij millioenen zal afmaken om één of twee graden meer of minder in den schedelindex». De tweede, Ammon in Karlsruhe, wiens theorie volgens Hertz tegenwoordig «mooi op weg is om de nationaalliberale leer te worden» beijvert zich vooral aan te toonen dat de groote massa der arbeidslieden zedelijk en geestelijk minderwaardig is, terwijl de ondernemer, de «geboren organisateur van den nationalen arbeid» als een toonbeeld van alle Germaansche deugden geprezen wordt.

Een derde soort van rassentheorie is die welke historische gegevens tot grondslag neemt. Als hoofdwerk in deze richting wordt beschouwd Chamberlain's *Grundlagen des XIX. Jahrhunderts*, ofschoon deze schrijver zelf een eigen «psychologische» definitie van ras geeft. Het is vooral tegen dit geruchtmakende boek dat HERTZ zijn scherpste kritiek richt. Als hoofd-thema van Chamberlain's boek kan men beschouwen het onderscheid tusschen Semieten en Ariërs (Indogermanen), en 't hoofdonterscheid tusschen beider geestesleven vindt hij op godsdienstig gebied. Als verwoed Antisemit velt hij een hoogst ongunstig oordeel over den godsdienst der Joden, en tracht dat uit de geschiedenis te bewijzen, terwijl hij de Indoariërs, bij wie de godsdienstige aanleg 't hoogst ontwikkeld heet, verheerlijkt. Het valt den criticus niet moeielijk met de stukken in de hand te bewijzen dat Chamberlain schromelijk eenzijdig en overdreven is. Merkwaardig is het te zien hoe Chamberlain zich in alle bochten wringt om te bewijzen dat Christus niet van Joodsche afkomst kan geweest zijn. Hij gaat zelfs zoover, Renan — wiens karakteriseering van 't Semitische ras hij evenwel beaamt — te beschuldigen van omgekocht te zijn geweest door de «Alliance Israélite», omdat hij beweerde dat Jezus een Jood moet geweest zijn. Dit is sterk, doch in zeker opzicht nog krasser is Chamberlain's bewering dat de «Commune» van 1871 een «Joodsch-Napoleontische machinatie» was; dat Mirabeau zijn geniale welsprekendheid voor de vrijheid alleen ontwikkelde omdat hij van Joodsche vrouwen en woekeraars afhankelijk was.

Wat de Indiërs betreft, heeft HERTZ veel op den hun toegezwaaiden lof af te dingen. Wat hij heeft aan te merken is niet onjuist, voor zoover het gaat, maar het beeld dat hij van de Indische maatschappij en de Indische geestesrichting schetst, is onvolledig. Over 't algemeen is Indië een gebied waarop Hertz niet thuis is. Hij verwacht bijv. Çûdra's met Paria's, en weet blijkbaar niet dat reeds in oude tijden Çûdra's op den troon hebben gezeten; dat het grootste deel der bevolking van de streng geloovige Tamils zeer geachte Çûdra's zijn; dat in Bengalen en Hindustân rijke bankiers Çûdra's zijn, e. dgl. Gladmis is zijn bewering dat de Mahratten en Sikhs Mongolen zouden wezen. Gebrek aan kennis verraadt het ook, dat hij op blz. 294 in een noot in één adem van machtige bouwwerken spreekt, in den «unzugänglichsten Urwäldern Mittelamerikas, auf Java, den Osterinseln, in Südamerika», alsof de overblijfselen der Indische bouwkunst op Java iets met die van Middellamerika enz. gemeen hebben.

Beter beslagen is de criticus, waar hij spreekt over de oorzaken van 't verval der Romeinsche heerschappij. Men moge zijn betoog even weinig afdoende vinden als de theorieën die hij bestrijdt, de argumenten die hij aanvoert, en de belezenheid waarvan hij blijk geeft, verdienen ten volle waardeering.

Trouwens het geheele werk bevat een uitmuntende uiteenzetting van de gangbare rassentheorieën; het is met warmte geschreven, geestig en onderhoudend. De geest die er in 't boek doorstraalt, de strijd dien de Schr. voert tegen 't uitdenken van theorieën die er op berekend zijn om haat en nijd te zaaien tusschen rassen, volken en klassen, en brutaal geweldenaarij te prediken, verdient allen lof.

Het boek is opgedragen aan Jean Jaurès, waaruit men mag opmaken dat de Schr. een geestverwant is van dien man des vredes.

Utrecht.

In hoeverre kan men uit de taal
van een volk besluiten tot
zijne afkomst?

Jaarboek van de Koninklijke Academie
van Wetenschappen, 1906.

Amsterdam 1907.

Geachte medeleden!

Alvorens tot het onderwerp mijner rede over te gaan acht ik het gepast een verklaring te geven van het feit dat ik deze vergadering niet alleen als belangstellend toehoorder, maar ook als spreker bijwoon. *Non mea culpa*. Toen in een onzer bestuursvergaderingen door ons medelid NABER het denkbeeld werd geopperd dat ter opluistering der Algemeene Vergadering de Afdeelvingsvoorzitters om de beurt een voordracht zouden houden over een niet al te speciaal onderwerp, vond dat denkbeeld zóóveel bijval, dat de twee voorzitters begrepen aan den door hun medebestuursleden uitgesproken wensch te moeten voldoen, al verheelden zij zich niet, dat zij daardoor een taak op zich namen, die niet zonder bezwaar was. Nu bevreemdt het u misschien, dat niet de Algemeene Voorzitter van dit jaar thans voor u optreedt, en daarom voel ik mij genoopt de verklaring af te leggen dat ik niet uit vrijen wil, maar op uitdrukkelijk verzoek van mijn vriend BAK-HUYZEN 't woord voer. Mocht dit voor u een teleurstelling wezen, voor mij is het dit zeker niet minder.

Het onderwerp dat ik gekozen heb om met u te behandelen is, zooals u reeds uit den beschrijvingsbrief bekend is: «*In hoeverre kan men uit de taal van een volk besluiten tot zijne afkomst?*»

Het is u bekend hoe ten gevolge van de groote vlucht welke de linguïstiek in de laatste eeuw genomen heeft, de corypheeën op 't gebied der volkenkunde er toe gekomen zijn de taal als grondslag te nemen voor de verdeeling der menschenrassen. Hierbij ging men uit van de veronderstelling dat de taal van een volk, zooals die tegenwoordig bestaat, eene voortzetting is van de taal zijner voorouders, behoudens de wijzigingen ten gevolge van ontwikkeling. Doch uit onwraakbare geschiedkundige gegevens was het bewijs te putten dat sommige volken in historischen tijd de taal hunner voorzaten verwisselden met eene andere. Was de aangenomen taal verwant met de voorvaderlijke, gelijk bijv. de Galliërs hun Keltisch met het naverwante Latijn verwisselden, dan veranderde dit toch niets aan de plaats die de Galliërs innamen als leden van de groote Indogermaansche taalfamilie. Anders staat de zaak met de Bulgaren. Dit volk, gelijk men weet, van Uralaltaïschen stam, verwant o. a. met de Turken, heeft, nadat het een gedeelte van 't Balkanschiereiland veroverd en bezet had, zich in sterke mate met de in die streek wonende Slavische bevolking vermengd, zoodat het binnen

betrekkelijk korten tijd, wat de taal betreft, een Slavisch volk is geworden. Dat nu de Bulgaren niet als een onvermengd Indogermaansch volk kunnen beschouwd worden, wordt door ieder grif toegegeven.

De Bulgaren kan men dus aanhalen als voorbeeld van een gemengd ras. Maar zijn zij de eenigen van wie men dit zeggen kan? Wel verre van dien, is men hoe langer hoe meer, deels op historische gronden, deels door de onderzoekingen der anthropologen, tot de slotsom geraakt dat de meeste volken en rassen, zoo niet alle, uit vermenging van min of meer ongelijkslachtige bestanddeelen zijn voortgekomen. Men is zelfs op weg het getuigenis der taal als van nul en geener waarde te beschouwen. Sommigen, zelfs taalgeleerden of die er voor doorgaan, schijnen de meening te huldigen dat een volk zijn taal even gemakkelijk aflegt als een oud kleedingstuk. Bij 't opkomen van nieuwe denkbeelden of theorieën, schijnt het voor menig-een moeielijk zich van overdrijving vrij te houden, en toch is het in 't belang der wetenschap, dat men zich daarvoor wachtte.

Wanneer men zich de moeite geeft van aandachtig na te gaan hoe er met het woord «ras» geschermd wordt, komt men tot de overtuiging dat de term niet zelden zeer oneigenlijk wordt toegepast; vaak is er een politiek of chauvinistisch luchtje aan. Zoo hoort men spreken van 'tLatijnsche ras, alsof de volken die Romaansche talen spreken allen de Romeinen tot stamvaders hebben. Een andermaal is er sprake van 't «Gele ras», waartoe gemakshalve allerlei volken gebracht worden, die in elkaars nabijheid wonen, doch in type en taal geheel van malkaar verschillen, als Chineezzen, Mongolen, Mandzjoes, Japanners. Zelfs de gele kleur is niet op allen toepasselijk, want de Noord-Chineezzen zijn niet geler dan de Napolitanen, en de Zuid-Chineezzen bruin. De Noord-Mongolen en Mandzjoes zijn vrij blank, zeer begrijpelijk als men let op de aardrijkskundige gesteldheid van hun land. Dat men onder de Japanners typen aantreft die aan de Chineesche herinneren, is niet te loochenen, maar dat is licht te verklaren als gevolg van bloedmenging. Over 't geheel is 't onderscheid tusschen beide volken in elk opzicht, zelfs voor den oppervlakkigsten beschouwer, onmiskenbaar.

Het is alleszins geoorloofd het woord «ras» nu eens in ruimeren, dan weer in engeren zin te bezigen, maar in beide gevallen moet het een bepaald begrip vertegenwoordigen, en mag het niet toegepast worden op een alle-gaartje van volken die in elkaars nabijheid wonen of een enkel kenmerk, uit andere oorzaken dan verwantschap te verklaren, gemeen hebben. Mijns inziens heeft men onder «menschenras» te verstaan een grootere of kleinere afdeeling van 't menschedom, waarvan de leden zich door zekere gemeenschappelijke lichamelijke kenmerken kennelijk van andere afdeelingen onderscheiden. De vraag hoe die kenmerken ontstaan zijn, blijve voorloopig

ter zijde gelaten. Om mijn bedoeling te verduidelijken zal ik eenige voorbeelden aanhalen.

Naar mijne beschouwingswijze vormen de Mulatten een ras, een gemengd ras, voorzeker, maar toch een geheel, met bepaalde, kenmerkende eigenschappen. Mulatten zijn, zooals men weet, zij die een blanke tot vader en een Negerin tot moeder hebben, en verder zij die uit Mulatsche ouders gesproten zijn. Ofschoon de blanke vaders niet alle van dezelfde nationaliteit zijn en ook de moeders tot meer dan één Negerstam behooren, zijn de verschillen betrekkelijk gering, zoodat men ze mag verwaarloozen. De Mulat vertoont de kenmerken van een gekruist ras; eenige eigenschappen heeft hij van vaderszijde, andere van moederszijde geërfd, maar daarenboven bezit hij eigenschappen die zich ten gevolge der bloedmenging ontwikkeld hebben. Evenals de kinderen van één en hetzelfde huisgezin in sterkeren of zwakkeren graad de trekken hunner ouders vertoonen, maar tevens lichamelijke en geestelijke eigenschappen bezitten, welke men noch bij de ouders, noch bij de grootouders of overgrootouders terugvindt, zoo is het ook bij de Mulatten. Proefondervindelijk aan te toonen welke eigenschappen erfelijk zijn, welke zich als nieuwe ontwikkeld hebben, zal altoos met schier onoverkomelijke bezwaren gepaard gaan, en aan dogmatische machtspreuken heeft men niets. Dan, welke wijzigingen een ras door geleidelijke ontwikkeling in den loop der tijden ook moge ondergaan, één ding kan als vaststaande aangemerkt worden, nl. dat een Mulat nooit hetzij door atavisme of andere invloeden, geheel gelijk zal worden aan zijne voorouders van vaders- en moederszijde.

Men pleegt Mulatten en in 't algemeen kinderen van een blanken vader en een donkerkleurige moeder halfbloeden te noemen, terwijl men dien term niet toepast op kinderen wier ouders tot verschillende nationaliteiten behooren, doch in huidkleur zich weinig of niet onderscheiden. Toch zijn feitelijk de kinderen van een Engelschman bij een Spaansche vrouw evengoed halfbloeden als die van een Yankee bij eene Negerin; er is verschil in graad, niet in wezen. Wanneer een geheel volk ontstaan is uit een vermenging van verschillende ethnische bestanddeelen, dan kan men met recht zeggen dat het een gemengd ras vertegenwoordigt en dat die gemengde oorsprong niet zonder invloed op zijn geheele physisch en geestelijk wezen kan geweest zijn, maar tevens moeten wij in 't oog houden dat het na een eeuwenlange ontwikkeling tot een homogene massa is samengevloeid. Zulk een volk vertegenwoordigt een eigenaardig ras, afwijkend, als geheel, van dat zijner onderscheidene voorzaten.

Het ontbreekt niet aan volken, als ik hier bedoel, die zich uit de vermenging van onderscheiden ethnische bestanddeelen tot een samenhangend

geheel ontwikkeld hebben. Ik denk in de eerste plaats aan de Italianen. Wij bezitten stellige historische berichten waaruit blijkt dat Italië oudtijds bewoond was door stammen die nauwverwante talen spraken: Latijnen, Umbriërs, Volsken, Samnieten. Het Zuiden was grootendeels ingenomen door Grieksche volkplanters; ook deze spraken een Indogermaansche taal. Daarentegen was een aanzienlijk deel van Midden-Italië, en vóór de komst der Galliërs, ook van Noordelijk-Italië, in 't bezit der Etrusken, een volk van geheel ander ras. De Galliërs, die zich eenige eeuwen vóór 't begin onzer jaartelling in de Povlakte vestigden en de Liguriërs langs de kust, waren wederom naverwant met de Latijnen enz., althans in taal. Na den val van 't Romeinsche Rijk werd Italië overstroomd door de zgn. Barbaren, onder welke de Goten slechts weinig sporen kunnen nagelaten hebben, want in de oorlogen tegen de Byzantijnen werden zij bijna geheel uitgeroeid. Daarentegen gelukte het den Longobarden zich blijvend in Lombardije te vestigen en een rijk te stichten dat zich tot ver in 't Zuiden uitstrekte. Uit een vermenging van al deze bestanddeelen, om niet te spreken van de talrijke slaven, en van de vreemdelingen die uit alle oorden naar Rome samenstroonden, is het Italiaansche volk gevormd geworden, heeft het zich in den loop der eeuwen ontwikkeld tot een nieuw zeer begaafd ras, met eigenaardige kenmerken, waardoor het zich onderscheidt zoowel van andere volken als van zijn gezamenlijke voorouders. De loop der gebeurtenissen heeft bewerkt dat de taal van een klein gedeelte van Italië, van Latium, zich over geheel Italië verbreid heeft en in verjongden vorm de taal der Italianen is gebleven. De Italianen spreken dus een Latijnsche taal; mag men dus zeggen dat zij tot het Latijnsche ras behooren? Natuurlijk niet, tenzij men ras en taal als grootheden beschouwt welke elkaar dekken, wat in strijd is met bekende en erkende feiten. Nog erger dwaling is het, wanneer men, zooals eenige Duitsche chauvinisten plegen te doen, op grond van 't feit dat een deel der bevolking van Italië eertijds uit Germanen bestond, beslag legt op alle zeer groote mannen onder de Italianen en ze voor *pur sang* Germanen uitgeeft. Met allen ernst heeft men bijv. Dante voor een Germaan verklaard, hoewel hij uiterlijk machtig weinig op een Germaan geleeke. Evenmin als een Mulat ooit een blanke of een Neger wordt, kan Dante een Germaan geweest zijn, gesteld al eens dat hij een druppel Germaansch bloed in zijne aderen had, wat niet te bewijzen is. Niet minder verrassend is de bewering die ik ergens ontmoet heb, dat Napoleon Bonaparte een Germaan moet geweest zijn. Bestaat er dan eenige reden om den grooten Florentijn tot een Germaan te verheffen of, zooals een Italiaan misschien in zijn binnenste zal denken: te verlagen? Ja wel, zelfs een dubbele reden: de eene is: kleingeestige afgunst op de roemrijke

mannen van een ander volk; de andere belachelijke zelfverheffing, gepaard met gebrek aan ware fierheid, die het versmaadt te pronken met vreemde veêren.

Nagenoeg dezelfde oorzaken die er toe geleid hebben dat de Italianen sinds lang eene taal spreken welke slechts aan een klein gedeelte hunner voorouders eigen was, hebben bewerkt dat in Frankrijk en 't Iberisch schiereiland de oude landstalen door 't Latijn verdrongen en met uitzondering van 't Baskisch verdwenen zijn. In Gallië was, toen de Romeinen het veroverden, de heerschende taal Gallisch, behalve in een klein gedeelte van 't Z.O. waar Liguriërs woonden, in Marseille, een Grieksche volkplanting, en in 't Z.W. in Aquitanië waar Baskisch inheemsch was. Na eenige eeuwen van Romeinsche heerschappij was 't land verromeinscht in taal en zeden, en toen de Franken als heerschers optraden, noemden de onderworpenen zich Romeinen in tegenstelling tot hun Frankische meesters. Verschillende oorzaken hebben er toe medegewerkt dat het Latijn in Gallië de heerschende taal werd. Vooreerst de invloed dien 't Latijn, als bestuurstaal der Romeinen in Gallië, op de bevolking uitoefende; verder de omstandigheid dat er Latijnsch sprekende koloniën gesticht werden; daarbij was de taal van 't leger Latijn, zoodat de talrijke Gallische soldaten die in de Romeinsche legers dienden geheel verromeinscht in hunne haardsteden terugkeerden; eindelijk het groote overwicht der hoogere Romeinsche beschaving op de Gallische. De heerschappij der Franken is niet bij machte geweest aan 't vastgewortelde Latijn afbreuk te doen, te minder omdat het Latijn ook de taal der Kerk was. Wel verre van vijandelijk tegen 't Latijn op te treden, verleerden de Franken hun eigen Nederduitsch en vermengden zij zich met de Romaansche bevolking, hetgeen niet te verwonderen is, wanneer men bedenkt dat zij eene kleine minderheid der bevolking uitmaakten, en vooral dat zij op een lager trap van beschaving stonden. Wel is waar is de taal der Franken op de vorming van 't Fransch niet zonder invloed gebleven; een groot aantal woorden in 't Fransch zijn van Frankischen, d. i. Nederlandschen oorsprong, doch daardoor is 't Latijnsch karakter der taal niet aangetast. Het Fransch heeft zich, al zijn er vreemde bestanddeelen in opgenomen, ontwikkeld uit het Latijn, mag derhalve een jongere vorm van 't Latijn genoemd worden, maar daarom kan men de Franschen niet beschouwen als behoorende tot het Latijnsche ras. Zij zijn dit evenmin als de Italianen, Spanjaarden of Portugeezen. Al deze volken hebben, behalve de taal, ook nog ethnische bestanddeelen met elkander gemeen, o. a. Romeinsche, maar evenveel, zoo niet meer Germaansche en Keltische.

De geschiedenis van 't Latijn in 't Iberisch schiereiland is nagenoeg de-

zelfde als in Frankrijk, zoodat ik er niet lang bij behoef stil te staan. Alleen zij opgemerkt dat in 't Spaansch en Portugeesch Arabische woorden ingang hebben gevonden, die uit den aard der zaak in de overige Romaansche talen ontbreken. Dat het Arabisch niet het Romaansch, noch dit laatste het eerste verdrongen heeft, is bij den onafgebroken strijd tusschen de aanhangers van 't Kruis en den Islâm licht verklaarbaar. Naarmate de Christenen meer van 't verloren gebied herwonnen, verloor 't Arabisch aan terrein, en niettegenstaande de Mooren voortdurend in verkeer bleven met hun taalgenooten in Afrika, zouden zij bij langer verblijf in Spanje ongetwijfeld algemeen Spaansch als taal aangenomen hebben. Spaansch was de taal reeds der Mooren die in de 16^e eeuw uit Spanje verdreven werden, en hun dichters in Afrika bezongen den lof van den Profeet in zuiver Kastiliaansch. Dit was een gevolg van de steeds verminderende getalsterkte der Mooren, nadat hun laatste bolwerk Granada door de Christenen heroverd was.

De gegeven voorbeelden stellen ons in staat om onweersprekelijk vast te stellen, dat, gegeven zekere voorwaarden, geheele volken een vreemde taal kunnen aannemen en die zelfstandig verder kunnen ontwikkelen; verder kunnen wij er uit afleiden dat het ras waartoe een volk behoort geen beletsel is tegen 't zich inleven, als ik het zoo noemen mag, in een andere taal dan de voorvaderlijke. Tevens herinneren de aangehaalde voorbeelden ons aan feiten welke tot een min of meer bevredigende verklaring kunnen strekken van de taalverwisseling die bij genoemde volken heeft plaats gehad. Maar er is menige plek op aarde die niet door 't licht der geschiedenis beschenen is, waar men volken aantreft welke onder verdenking liggen van thans een taal te spreken van vreemden oorsprong. Daar is het niet zoo gemakkelijk tot een vaste uitkomst te geraken. Toch mag men zulke twijfelachtige gevallen niet buiten beschouwing laten.

Een vraagstuk dat zoowel de linguïstiek als de anthropologie raakt, zijn de talen der Papoea's van de Noordkust van Nieuw-Guinea en der Negrito's op de Filippijnen. Om met de Papoea's te beginnen, indertijd toen men zoo goed als niets van de talen der Noordkust van 't eiland kende, werd geleeraard dat die geheel afweken van de Maleisch-Polynesische. Nadat echter door 't werk van zendelingen de hulpmiddelen om 't Nufoorsch of Mafoorsch te bestudeeren niet meer ontbraken, kon ieder die met de taalvergelijking op Maleisch-Polynesisch gebied vertrouwd was, gemakkelijk het bewijs leveren dat het Nufoorsch grammatisch en lexicalisch een zuiver Maleisch-Polynesische taal was, zonder vreemde innengsels behalve ettelijke ontleende woorden waardoor het karakter der taal niet veranderd werd. Het bewijs van taalverwantschap sloot niet in zich de erkenning van

raseenheid. Uitdrukkelijk werd bij het taalonderzoek gewaarschuwd tegen de heillooze verwarring van taalkunde en ethnologie, en daartoe bestond aanleiding. Want het was bekend dat veel ethnologen en anthropologen, ik durf niet zeggen alle, de Papoea's als een afzonderlijk menschenras beschouwen. Ook nu nog is dit de heerschende meening, die wel juist kan wezen, doch geen punt van onderzoek voor taalonderzoekers kan uitmaken. Dezen hebben alleen vast te stellen, en wel zóó dat geen twee deskundigen het oneens kunnen zijn, tot welke familie de taal van dit of dat volk behoort, zonder iets te verzekeren omtrent de afkomst van zoo'n volk.

Van lieverlede zijn meer talen van Nieuw-Guinea's Noordkust tot in het Duitsche gebied bekend geworden, die alle kennelijk Maleisch-Polynesisch zijn, met ééne uitzondering. Bij 't meer van Santani, in de nabuurschap van de Jotafa's, welke een met het Nufoorsch naverwante taal spreken, leeft eene bevolking met eene taal, die noch met Maleisch-Polynesisch, noch met eenige andere bekende taal iets gemeen heeft. Hoe en van waar is die bevolking daar gekomen? Het is een ondoordringbaar raadsel. Jammer dat het aan een behoorlijke beschrijving van de physische eigenschappen van 't Santanivolk ontbreekt, zoodat wij niet weten of het zich uiterlijk van de naburige Jotafa's onderscheidt. In de laatste tijden heeft men kennis opgedaan van de talen der Tugeri's en andere stammen bij Merauke, talen die zeer stellig niet Maleisch-Polynesisch, dus niet met het Nufoorsch enz. verwant zijn. Evenmin lijken ze op het Santanisch. Daaruit volgt dat Nieuw-Guinea een bonte mengeling draagt van bewoners, die zich verheugen in den gemeenschappelijken naam van Papoea's. Voordat een behoorlijke klassificatie van al die stammen naar hun taal en hun ras-kenmerken of wat daarvoor doorgaat, zal zijn tot stand gekomen, zal er een grondig en bovenal onbevooroordeeld onderzoek noodig zijn. Zooals de zaken nu staan, kan men alleen zeggen dat ettelijke stammen op de Noordkust en de naburige eilandjes onderling verwante Maleisch-Polynesische talen spreken. Veronderstellen wij eens dat zij in een onbepaald verleden die talen hebben overgenomen, dan zijn toch de volken van wie zij die overnamen spoorloos verdwenen of in de Papoeabevolking versmolten, terwijl hun talen ongeschonden, hoezeer verder ontwikkeld, zijn bewaard gebleven in den mond van menschen van een geheel ander ras. Het klinkt eenigszins bedenkelijk, al is het denkbaar. Hoe het zij, van de omstandigheden waaronder die denkbare overneming heeft plaats gehad, weten wij niets.

Een der kenmerken waardoor de Papoea's zich van de sluikharige Malaio-Polynesiërs onderscheiden, is hun kroezig haar. Nu wil het geval dat men ook op de Filippijnen hier en daar stammen aantreft die kroesharig zijn en

daarom door de Spanjaarden Negrito's genoemd worden. Deze menschen, die schuw in de wildernis of in oorden zoover mogelijk van de overige bewoners der Filippijnen verwijderd leven, trokken de aandacht van naturalisten, die dadelijk gereed waren met het leerstuk dat de Negrito's tot hetzelfde ras behoorden als de Papoea's en overblijfsels waren van de oorspronkelijke bevolking der Filippijnen. Wel is waar vertoonen de Negrito's, behalve hun kroesbaar en donkere huidkleur, weinig overeenkomst met de Papoea's; daarenboven zijn ze klein van gestalte, al zijn het geen dwergen, terwijl de Papoea's vrij lang zijn, doch aan de punten van gelijkenis werd meer waarde gehecht dan aan de verschillen. Het kwam er nu op aan, de bewering van de tusschen de Papoea's en Negrito's bestaande rasverwantschap nader te staven en men begreep de hulp welke het taalkundig onderzoek kon bieden niet te moeten versmaden. Zoo kwam het, dat de taal der Negrito's op Luson meer dan eens aan 't onderzoek van een deskundige werd onderworpen. Daarbij is onveranderlijk gebleken dat het Negritosch niet meer dan dialektisch van de overige Filippijnsche, d. i. zuiver Maleisch-Polynesische talen verschilt, vrij van ongelijkslachtige bestanddeelen, behoudens eenige ontleende woorden, o. a. Spaansche, die nu juist niet als overblijfselen van een verdwenen oorspronkelijke taal kunnen beschouwd worden. Uit de taal kon dus niet het bewijs geput worden dat de Negrito's tot een ander ras dan de overige Filippijners behoorden. Wat nu de vraag betreft of zij de oorspronkelijke, of ten minste de oudere bevolking op genoemde eilanden vertegenwoordigen, ook daaromtrent kan men enkel vermoedens koesteren. De waarschijnlijkheid pleit er voor, dat zij door nieuwe aankomelingen gaandeweg zijn teruggedrongen naar de onherbergzame streken van 't land. Het is evenwel ook denkbaar dat zij als onderhoorigen of slaven van machtiger Filippijnsche volken, zooals de Tagalogs, Bisaya's enz. zijn medegekomen en later onder begunstigende omstandigheden hun meesters ontvlucht zijn en een vrij leven in de wildernis hebben opgezocht, op de wijze als de Boschnegers in Suriname een zelfstandige maatschappij vormen. Bij deze veronderstelling zou zich laten verklaren, dat hun taal zoo weinig van het Tagalog, enz. afwijkt. Immers, het is een overal waar te nemen feit dat slaven min of meer gebrekkig, soms zelfs vrij zuiver, de taal hunner meesters zich eigen maken. De Negers in Noord-Amerika, een bevolking van ettelijke millioenen, spreken Engelsch; de Negers in Suriname 't zgn. Neger-Engelsch, die op Curaçao het Papimentsch, een verbasterd Spaansch; op Haiti, in 't gedeelte dat vroeger aan Frankrijk behoorde, Fransch; in Zuid-Afrika spreken niet alleen de Kaapsche kleurlingen, maar ook de Hottentotten meerendeels Kaapsch-Hollandsch. Ten gunste van de hier geuite gissing — want meer

is het niet — zou men misschien kunnen aanvoeren den naam waaronder de Negrito's bij de Filippijners bekend staan, nl. Agta of Aeta. De eigenlijke beteekenis van dien naam hebben de Filippijners zelve vergeten, maar het woord *ata* — dit is de eigenlijke vorm — komt in een menigte der verwante talen voor, zoowel op de eilanden der Stille Zuidzee, als in 't Oosten van den Indischen Archipel, o. a. op geheel Celebes. Het woord wordt, evenals 't synonieme *ulun*, in twee beteekenissen gebruikt, nl. van «mensch» en van «slaaf», iets dergelijks als in 't Engelsch, waar *man* zoowel «mensch» als «bediende» beteekent. Het is dus mogelijk dat de benaming *agta* dagteekent uit een tijd toen de Negrito's slaven waren, doch dit is alles behalve zeker, want een benaming als «mensen» is zeer gebruikelijk bij volken en stammen in de geheele wereld om zich zelve van anderen te onderscheiden. Onze eigen voorouders immers noemden zich *diet*, d. i. volk, en hun taal Duitsch.

Laten wij de geopperde gissing, als geheel onzeker, ter zijde en veronderstellen wij eens dat de Negrito's overblijfselen zijn van een oudere bevolking, dan blijft nog de vraag waar zij vandaan kwamen. Het stamland der Maleisch-Polynesische volken, — dat wil zeggen hun secundair stamland, het aardrijkskundig gebied waar hun voorouders 't laatst gewoond hebben eer dat afdeelingen van hen achtereenvolgens 't stamland verlieten om over zee een andere woonplaats op te zoeken, laat zich vrij nauwkeurig bepalen, maar of in dat stamland ook menschen woonden die uiterlijk met de Negrito's of wel met de Papoea's overeenkomen, daaromtrent verkeerden wij in volstrekte onwetendheid. Zoo ja, dan wordt het tot zekere hoogte lichter verklaarbaar, waarom er reeds in overoude tijden taalgemeenschap bestaan heeft tusschen lieden van verschillend ras — altoos in de veronderstelling dat wij met verschillende rassen te doen hebben. Ik spreek veronderstellenderwijze, want zoolang niet onweersprekelijk is uitgemaakt, welke raseigenschappen blijvend, welke voor verandering vatbaar zijn, blijft elke rasideeling naar lichaamskenmerken aan twijfel onderhevig. Met iets wat men niet in staat is streng te bewijzen gemakshalve als bewezen aan te nemen, is de wetenschap niet gebaat; een bewijs dat zelf een bewijs noodig heeft, is geen bewijs.

De slotsom dezer beschouwingen aangaande de Papoea's en Negrito's is, dat hun afkomst en de betrekking waarin zij tot de Malaio-Polynesiërs staan, een open vraagstuk blijft. Zij kunnen daarom niet dienen als voorbeelden van volken die een vreemde taal tot de hunne hebben gemaakt. Wij kunnen die voorbeelden ook gerust missen, want er blijven genoeg andere over, waarop men zich beroepen kan ten betooge, dat geheele volken de taal hunner voorouders kunnen opgeven en een vreemde aan-

nemen. Enkele sterk sprekende voorbeelden in Europa heb ik aangehaald, en daarbij heb ik tevens getracht te doen uitkomen onder welke omstandigheden en voorwaarden taalverwisseling pleegt te geschieden. Factoren zijn nu eens versmelting van een minderheid met een groote meerderheid, dan weer de invloed uitgeoefend door een machtig centraliseerend staatsbestuur en een hoogere beschaving. Voorbeelden dat een volk klakkeloos zijn overgeërfde taal afwerpt als een versleten kleedingstuk, zal men tevergeefs zoeken. De waarneming van eeuwen en wat nog heden ten dage om ons heen geschiedt, leert ons dat zelfs de kleinste volksgemeenschappen taai aan hun taal gehecht zijn; dat zij hardnekkig aan druk van boven weerstand bieden en meermalen tegen de verdrukking in groeien. Daar het altoos wenschelijk is van de feiten die wij uit onmiddellijke ervaring kennen uit te gaan, al was het maar omdat die ons zoo veel vollediger bekend zijn, zal ik beginnen na te gaan met wat wij in onzen tijd in ons werelddeel aanschouwen.

Men heeft van 't Engelsch voorspeld dat het bestemd is om eenmaal de wereldtaal te worden. Best mogelijk, maar tot nog toe is het er niet in geslaagd 't Welsch in het prinsdom Walis, 't Gaelisch der Bergschotten, 't Manx op 't eilandje Man te verdringen. Het is waar dat het in Ierland vrij algemeen is doorgedrongen, doch daarbij moet men in 't oog houden, dat een aanzienlijk deel der bewoners van Ierland Engelschen en Schotten zijn, en dat de echte Ieren nog Iersch spreken, in de westelijke deelen des lands zelfs niets anders kennen. En nu in Indië? Daar hebben de Engelschen sedert twee en een halve eeuw hun beschaving ingevoerd; sedert een eeuw wordt op alle scholen behalve de laagste Engelsch onderwezen, met dit gevolg dat duizenden Indiërs voortreffelijk Engelsch spreken, schrijven en redevoeringen houden waar het te pas komt, ook wel eens waar het niet te pas komt, maar geen enkele Indiër, hij zij Hindoe of Muzelman of Christenbekeerling, heeft zijn moedertaal opgegeven, en onder de Brahmanen zult ge menigeen aantreffen die trotsch op zijn Sanskrit 't Engelsch een minderwaardige taal vindt. Dat is niet billijk van zoo'n Brahmaan, maar begrijpelijk. De beschaafde Indiërs weten zeer wel de voordeelen te waardeeren welke de kennis van 't Engelsch aanbiedt, maar dat doen wij ook, zonder dat wij ons Nederlandsch voor 't Engelsch verwisselen, eenige zotten en zottinnen in den Haag en de ontwerpers van de Royal Lunch Room in de Beurs hier ter stede niet te na gesproken. De hoofdreden waarom de inheemsche talen van Indië onverminderd in kracht blijven bestaan, ligt voor de hand: het is de overweldigende massa der Indische bevolking, en daarenboven zijn die talen litterarisch te veel ontwikkeld om in den strijd te bezwijken; eigenlijk kan men niet eens van strijd spreken.

Eenigszins anders staat het geschapen in Zuid-Afrika. Daar hebben de Engelschen al hun best gedaan en tegenwoordig meer dan ooit, om 't Hollandsch, zoowel 't zgn. Hooghollandsch als 't Afrikaansch, dood te drukken, op echt Russische manier; het is wonder dat er nog geen verbodsbepalingen zijn uitgevaardigd tegen 't gebruik van 't Hollandsch op den kansel en in de catechisatie. Nu, dat kan nog komen, als men ziet dat alle dwingelandij ten trots, de meeste Afrikaners te koppig zijn om hun taal op te geven. De tijd zal leeren, schoon wij dien niet meer zullen belevén, of de Engelschen het beoogde doel in Zuid-Afrika beter zullen bereiken dan op 't kleine eiland Malta, waar eenige jaren geleden de Engelsche Minister JOZEF CHAMBERLAIN, in een aanval van Imperialisme, 't gebruik der landstaal verbood, doch op zulk een tegenstand stuitte dat hij het gegeven bevel moest intrekken.

Wenden wij nu eens den blik naar onze burenen in 't Zuiden, dan zien wij dat de overgroote meerderheid des volks in Vlaanderen, Brabant, Antwerpen, Limburg geen grooten lust toont om haar taal te verzaken, en bij de meer ontwikkelden een sterke neiging om zich bij de taalgenooten in 't Noorden nauwer aan te sluiten. Onder de hogere standen voorzeker is 't Fransch reeds eeuwen lang doorgedrongen en alleenheerschend, doch niettemin is de taalgrens tusschen Waalsch en Vlaamsch vrij wel dezelfde als vóór duizend jaren. Hoe men over de wijze waarop in België de taalstrijd gevoerd wordt ook denken moge, het feit dat zulk een strijd bestaat toont, dat niet enkel de lagere volksklassen maar ook zeer begaafde leiders niet gezind zijn 't voorvaderlijk erfgoed prijs te geven.

In minder gunstige omstandigheden dan in België verkeert de volkstaal in Fransch Vlaanderen. Toch is 't Vlaamsch daar nog geenszins uitgestorven, niettegenstaande de Fransche Regeering het niet aan dwangmaatregelen heeft laten ontbreken, vergetende dat de Vlaming JAN BARTH, die zijn leven lang niet behoorlijk Fransch heeft leeren spreken, een der beroemdste zeehelden geweest is waarop Frankrijk roem draagt. Dwangmaatregelen — trouwens eerst van den laatsten tijd — hebben evenmin aan 't Bretonsch in Bretagne afbreuk kunnen doen. De Basken in Frankrijk en Spanje zijn nog steeds trotsch op hun taal, die zij voor geen enkele ter wereld zouden willen ruilen.

Het weerstandsvermogen van een taal staat meestal in rechte reden tot de getalsterkte dergenen die haar spreken, al zijn er nog andere factoren, die niet verwaarloosd mogen worden. Het ongehinderd voortbestaan van een taal wordt 't meest bedreigd, wanneer een klein volk, ten gevolge van staatkundige gebeurtenissen in twee of meer deelen gescheiden wordt om ingelijfd te worden bij groote Staten met een geheel andere bevolking.

Zulk een lot heeft de Litauers getroffen, die deels onder Russische, deels onder Pruisische heerschappij staan. De toekomst van 't Litausch scheen in 't midden der vorige eeuw zeer donker en er was wel aanleiding om te vreezen dat die prachtige taal haar ondergang in een niet ver verwijderd tijdstip te gemoet ging. Die vrees blijkt ijdel te zijn geweest: nooit is er meer in 't Litausch geschreven en gedrukt dan tegenwoordig; tot zelfs in Noord-Amerika verschijnen Litausche dagbladen en tijdschriften.

Waar wij ook in Europa om ons heen zien, bespeuren wij dat de talen, hoe klein hun gebied ook zij, een taai leven hebben. Is het in andere werelddeelen soms anders? Neen. De verschillende stammen van Roodhuiden in Amerika, van alle kanten omgeven door een bevolking welke op onvergelijkelijk hooger trap van beschaving staat en zich niet onderscheidt door bijzondere welwillendheid jegens de Indianen, betoonen niet de minste neiging om de taal der meesters van 't land aan te nemen. Wanneer in eenige staten van Zuid-Amerika een groot deel van de afstammelingen der oude bewoners thans Spaansch spreken, dan heeft men ter verklaring van dit verschijnsel in 't oog te houden, dat een aanzienlijk deel der bevolking bestaat uit de nazaten van Spaansche kolonisten, al of niet gesproten uit tusschenhuwelijken. Overal waar inlanders zich vrij gehouden hebben van vermenging met kolonisten uit Europa, is de voorvaderlijke taal onge-rept bewaard. In Peru is, ondanks de instrooming van Spaansche kolonisten en de uitroeingspolitiek van een Pizarro en geestverwanten, 't inheemsche Kiche zelfs de gewone omgangstaal gebleven.

Wenden wij nu eens den blik naar Azië, naar onze Oostindische bezittingen, waar 't aantal der inlandsche talen legio is. Wij bezitten de noodige gegevens om met zekerheid vast te stellen, dat sedert de komst der Europeanen in den stand der talen niet de minste verandering heeft plaats gehad. Van de stammen die in minder toegankelijke oorden leven, al zijn ze niet geheel van verkeer met de buitenwereld afgesloten, is gehechtheid aan de voorvaderlijke taal en zeden iets wat geen verklaring behoeft. Doch ook de volken die in levendig verkeer met allerlei vreemde naties gestaan en vreemde bestanddeelen in zich opgenomen hebben, zijn hun taal trouw gebleven, terwijl de staatkundige, godsdienstige en maatschappelijke toestanden aanmerkelijk afwijken van de vroegere. Men weet dat Java gedurende de Middeleeuwen zeer sterk den invloed der Indische beschaving heeft ondergaan. De Indiërs voerden er hun godsdiensten, staats- en maatschappelijke instellingen, hun kunst en wetenschap, hun letterschrift in. De letterkundige voortbrengselen der oude Javanen zijn geschoeid op de leest der Indische lettergewrochten; de personen der Indische heldensage leven als nationaalhelden heden ten dage voort in den mond der Javanen,

zoowel aan de hoven als bij de dessabewoners. De hooge Indische beschaving heeft, in één woord, op 't leven der Javanen haar onmiskenbaren stempel gedrukt, maar haar invloed heeft de heerschappij der landstaal niet aan 't wankelen gebracht, evenmin als de om verschillende redenen geringer invloed der Mohammedanen en der Europeesche heerschers. Indien nu een volk als de Javanen, blootgesteld aan krachtige inwerking van buiten, zoover als de geschiedenis reikt, zijn taal niet verliest, door welk wonder zouden dan zulke eenzelvig levende stammen als de Dajaks of zoogenoemde Alfoeren van Ceram verloren hebben wat hun voorouders bezaten? Van wie zouden zij hun taal ontvangen hebben, zoo niet van hun voorzaten?

Dat een taal uitsterft, wanneer 't volk dat haar spreekt geheel of bijna geheel is uitgeroeid, spreekt van zelf; ook dat de weinige overblijvenden, versmolten in een groote massa van anderssprekenden, ten slotte hun taal verliezen. Zulk een geval heeft zich o. a. voorgedaan bij de Oudpruisen, die in voortdurenden strijd met de Duitsche Kruisridders gewikkeld, in de 16^e eeuw nog een kwijnend bestaan voortsleepten, doch niet lang daarna in de Duitsche bevolking opgingen. Zonder twijfel zal deze of gene ingezetene van Koningsbergen en andere plaatsen in 't eigenlijke Pruisen Oudpruisisch bloed in de aderen hebben, maar 'taandeel dat de Oudpruisen in de samenstelling der bevolking hebben, kan niet zóó groot zijn of men kan ze gerust verwaarloozen. Dat trouwens de Duitschers in 't algemeen volstrekt niet als volbloed Germanen kunnen beschouwd worden, wordt algemeen erkend, ook al is men het niet eens, en zal het nooit worden, over de hoeveelheid en den oorsprong der bijmengsels.

Een zeer bijzonder geval van taalverandering geeft ons de geschiedenis te aanschouwen in 't oude Palestina. Terwijl een aanzienlijk deel van 't Joodsche volk in ballingschap in Babyloonië leefde, verbreidde zich 't naverwante Syrisch over 't gebied, waar vroeger 't Hebreeuwsch heerschte. Na hun terugkeer uit de ballingschap vonden de Joden het Syrisch als landstaal en bedienden zij zich zelve, in zekere mate, daarvan, zonder daarom 't Hebreeuwsch te verwaarloozen. Na de inneming van Jeruzalem door Titus, toen de Joden 't land hunner vaders verlieten om allerwege nieuwe woonplaatsen te zoeken, waren zij natuurlijk in de noodzakelijkheid de taal des lands, waar zij zich vestigden, aan te nemen. Het Hebreeuwsch bleef echter voor elken rechtgeaarden Jood de heilige taal. Het Syrisch werd op zijne beurt in Palestina en Syrië zelve vervangen door 't Arabisch, hetgeen door de verwantschap van beide talen en den toevloed van Arabieren bevorderd werd. Ook is hierbij in 't oog te houden dat men in 't bedoelde geval met volken van hetzelfde ras te doen heeft.

Een zeer ingewikkeld vraagstuk, dat niet in weinig woorden is af te doen, betreft de volken, talen en rassen in Engelsch-Indië. Gelijk men weet, kan men de inheemsche bevolking aldaar naar taal en uiterlijk voorkomen verdeelen in drie familieën: Ariërs, Drawiḍa's en zgn. Kolariërs. Het staat vast, dat de Ariërs op zijn minst twaalf eeuwen vóór Chr. g. uit het Noordwesten Indië zijn binnengedrongen, gaandeweg zich over geheel Noordelijk, een deel van Middel- en Westelijk Indië verbreid en machtige rijken gesticht hebben. Omtrent den tijd waarin de Drawiḍa's, die zoolang als heugenis reikt, grootendeels Dekkhan in bezit hebben, in Indië gekomen zijn, valt niets met zekerheid te zeggen; waarschijnlijk ligt hun stamland in of bij Belutjistān en zijn zij langs de Westkust zuidwaarts getrokken. Wat de weinig talrijke Kolarische stammen aangaat, is er alle reden om aan te nemen dat zij de oudere bewoners des lands zijn, die door de Ariërs eenerzijds, door de Drawiḍa's anderzijds, in 't nauw gebracht zich in de minder toegankelijke bergen en wouden hebben teruggetrokken. Zoo gemakkelijk het is de Arisch sprekende Indiërs, behalve in sommige grenslanden, naar hun uiterlijk en hun talen, te onderscheiden van de Drawiḍa's en de tot de Kolariërs behorende stammen, zoo moeielijk is het de vraag te beantwoorden in hoeverre de Arische Indiërs als volbloed Indo-Germanen kunnen beschouwd worden. De Ariërs vonden bij hunne komst in Indië eene inlandsche bevolking, die zij bestempelen als Niṣāda's, d. i. inboorlingen. Aangaande het ras dezer inboorlingen en de taal die zij spraken, moeten wij ons behelpen met gissingen. Het waarschijnlijkste is, dat zij verwant waren met de Kolariërs of zooals anderen ze noemen: Windhya-volken. In welke lagen der Indische maatschappij hun afstammelingen te zoeken zijn, is niet uit te maken. Zeker niet onder de drie hoogere standen of zgn. kasten, de eenigen welke volgens de Indiërs zelven als Ārya's betiteld worden. Of en in welke mate de leden van de vierde kaste, de Çūdra's in engeren zin, van de inboorlingen afstammen, is geheel onzeker. De Ārya's moeten toch een klasse van dienstbaren en handwerkslieden met zich gevoerd hebben toen zij zich in Indië vestigden, en nu moge die klasse uit niet-Ariërs bestaan hebben, er volgt niet uit dat ze uit Niṣāda's bestond. Doch al is het ondoenlijk al de bestanddeelen waaruit de Indische maatschappij is samengevloeid te onderscheiden, het geheele samenstel dier maatschappij is onverklaarbaar, indien men niet aanneemt dat er een kruising van rassen op groote schaal heeft plaats gehad. Er zijn genoeg feiten bekend, waaruit blijkt dat in vroeger tijd min of meer wettige huwelijken tusschen personen tot verschillende kasten behorende voorkwamen, maar hoe langer zoo zeldzamer zijn geworden, in overeenstemming met de wettelijke bepalingen die hoe langer zoo strenger zijn geworden. Deze toene-

nemende afkeer der hoogere standen — en dezen stelden de wet — herinnert aan den afkeer der Hollandsche Afrikaners tegen vermenging met kleurlingen, een afkeer die weleer lang zoo sterk niet was, blijkens het volk der zoogenaamde Basterds.

Wanneer iemand meenen mocht dat het uiterlijk voorkomen der Indiërs met Arische taal ons een maatstaf aan de hand doet om de verschillende bestanddeelen van 't volk te onderscheiden, zal men, vrees ik, bedrogen uitkomen. Over 't algemeen kan men zeggen dat zij niet alleen de zgn. Kaukasische type vertoonen, maar zelfs meer bepaald gelijken op Europeanen, behalve dat zij veel donkerder zijn. Om zich hiervan te overtuigen behoeft men de gelaatstreken en den lichaamsbouw der Hindoes slechts te vergelijken met die der Arabieren, Chineezen, Achterindiërs of Maleiers. Ook hier staan wij voor 't onopgeloste vraagstuk van den invloed welken niet alleen vermenging, maar ook verkeer op de vervorming van raskenmerken uitoefent. In geestelijken aanleg, zooals zich die openbaart in de taal- en letterkunde, komt de verwantschap met de Europeanen nog duidelijker aan den dag; de gansche Indische beschaving is trouwens uitgegaan van de Ārya's.

Kennelijk op den eersten blik zijn de Drawida's te onderscheiden van de Noordelijke Indiërs, doch ook zij hebben Kaukasische trekken, en merkwaardig genoeg zijn de schoonsten en minst donkeren van hen de Tuda's, een goedaardig herdersvolk, dat vrij afgezonderd in 't hooge Nilgiri-gebergte woont. Men mag veilig aannemen dat zij meer dan eenig ander Drawidisch volk vrij zijn gebleven van vreemde bestanddeelen, hetzij Arische of Kolarische, en dat in hun geval taal en ras volkomen met elkaar overeenkomen. Bij de overige Drawida's en evenzeer bij de Arisch sprekende Indiërs heeft in meerdere of mindere mate rasvermenging plaats gehad.

Eigenlijk kan men hetzelfde zeggen van schier alle volken, met dien verstande dat met ras niet noodzakelijk een andere taalfamilie bedoeld is. Zoo kan men zeggen dat de blanke bevolking der Vereenigde Staten van Noord-Amerika een gemengd ras vertegenwoordigt, hoewel Engelschen, Ieren, Duitschers, Skandinaven, Hollanders, Italianen, Franschen alle tot dezelfde taalfamilie behooren. Wanneer men de burgers der Vereenigde Staten, gelijk gewoonlijk geschiedt, als leden van 't Angelsaksische ras beschouwt, dan let men alleen op de taal van 't land. Hoe groot de verhouding is der afstammelingen van Engelschen in N. Amerika tot dat der Kelten en van elders geïmmigreerden is niet vastgesteld; alleen is het duidelijk dat die verhouding onophoudelijk wijziging ondergaat en steeds ongunstiger wordt voor 't Engelsche bestanddeel. Zonder twijfel zal zich

hoe langer zoo duidelijker een eigenaardige Amerikaansche type vormen, waartoe alle bestanddeelen 't hunne bijdragen, hetgeen niet wegneemt dat zekere Engelsche karaktertrekken, of wil men raskenmerken, den boven-toon zullen kunnen behouden.

Veronderstellen wij eens, dat iemand, volkomen onkundig van de geschiedenis der Europeesche volkplantingen in de Vereenigde Staten, voor 't vraagstuk gesteld werd van de afkomst der blanke Amerikanen, en dat hij geen ander middel had om 't vraagstuk op te lossen dan de taal, dan zou hij tot het besluit komen dat de Amerikanen van Engelschen afstammen, al zou het hem niet ontgaan, dat de Negers, in spijt van hun Engelsch, van anderen oorsprong moeten zijn; het verschil van ras is al te duidelijk. De uitkomst van 't louter op de taal steunende onderzoek zal dan niet geheel juist zijn, maar toch gedeeltelijk met de toedracht der zaak overeenstemmen. In Noord-Amerika zou 't Engelsch thans niet de heerschende taal wezen, indien niet een aanzienlijk deel der bevolking, en wel dat hetwelk zijn stempel op 't geheele leven en 't karakter der Amerikanen gedrukt heeft, van Engelschen bloede was.

Als men tot het besef is gekomen dat het resultaat van een onderzoek naar de afkomst van een volk in 't gunstigste geval slechts bij benadering juist is, zal men de bruikbaarheid der taal als sleutel niet miskennen, en het is niet te verwonderen dat mannen van naam op 't gebied der volkenkunde aan haar getuigenis groote waarde hechten. Zeer beslist hieromtrent laat zich de bekende Amerikaansche ethnoloog BRINTON uit, waar hij zegt ¹⁾: «De tot nog toe aangewende pogingen om eene klassificatie tot stand te brengen gegrond op geographische grenzen, staatkundige eigenaardigheden, fysieke kenmerken der volken, of wel op den schedelvorm of den graad van beschaving, hebben geen van alle bevredigende resultaten opgeleverd. Men kan de onderverdeelingen van een ras niet anders vinden dan door de linguïstiek tot gids te nemen. Taalverwantschap veronderstelt gewoonlijk gelijkheid van afkomst en gelijkvormigheid van geestelijke begaafdheid. Ontegenzeggelijk maakt de wereldgeschiedenis ons bekend met meer dan één voorbeeld dat een volk genoopt werd van taal te veranderen, maar die dwang is steeds vergezeld gegaan van inmenging van vreemd bloed.»

Het zal wel overbodig zijn op te merken dat BRINTON, bij 't uitspreken der laatste zinsnede, buiten beschouwing laat het geval van uitgewekenen, landverhuizers of slaven, die, hoe talrijk zij ook zijn mogen, gedwongen zijn de taal aan te nemen van 't land waar zij zich vestigen of in dienst-

¹⁾ *The American Race*, p. 57.

baarheid leven. Dezulken toch houden op een eigen volksbestaan te hebben. Alleen wanneer zij in 't land hunner inwoning zich zoo streng als mogelijk onthouden van maatschappelijk verkeer, is het mogelijk dat zij in hun eigen kring de eigen taal behouden. Een sprekend voorbeeld van dit laatste ziet men in de Zigeuners, die overal waar zij zich ophouden, ver van hun stamland, dat zij vóór meer dan duizend jaar verlaten hebben, hun Indisch dialect bewaard hebben, al is het dan ook met bijmengsels uit de taal des lands waar zij wonen. Niemand wist waar die geheimzinnige Heidens, die sommigen als Gipsies of Egyptenaren, anderen als «Bohémiens», weér anderen als Tartaren bestempelden, van daan kwamen, vóórdat met behulp van hun taal onomstootelijk bewezen werd dat zij uit Noordwestelijk Indië of aangrenzend gebied stamden.

Bij taalonderzoek heeft men dit voordeel, dat de taal van een enkel individu voldoende is om aan die taal de plaats aan te wijzen welke haar toekomt. Individueele en gewestelijke verschillen doen aan 't wezen eener taal niets af. De taal van één persoon geeft niet een kunstmatig gemiddelde, neen, 't geheel waar op het aankomt. Met de noodige behoedzaamheid onderzocht, kan de woordenschat eener taal gegevens verstrekken om te bepalen welke vreemde bestanddeelen een volk heeft opgenomen. Zoo moet de omstandigheid dat nagenoeg de helft van den woordenschat van 't Engelsch uit Normandisch-Fransche woorden bestaat, het vermoeden wekken dat zulk een verschijnsel althans ten deele te verklaren is uit den invloed eener vreemde bevolking op de eilandbewoners. De mate van dien invloed vermag het taalonderzoek niet te bepalen, want tal van uitheemsche woorden dringen in een taal ten gevolge van onderling verkeer, van aanraking, niet van vermenging met vreemden.

Ik hoop, na u herinnerd te hebben aan bekende feiten, zoowel van 't heden, als uit het verleden der menschheid, u voldoende te hebben voorbereid op de beantwoording der vraag: in hoeverre kan men uit de taal van een volk besluiten tot zijne afkomst? Mijns oordeels, luidt het antwoord op die vraag aldus: men kan uit de taal van een volk besluiten tot zijne afkomst, in zooverre als niet uit onwraakbare geschiedkundige getuigenissen of uit onbetwistbaar onveranderlijke raskenmerken blijkt, dat een volk niet meer de taal spreekt zijner voorouders.

Ik heb gezegd.

Buddhistische vertellingen met zedelijke strekking.

Bespreking van: JÂTAKAM. Aus dem Páli übersetzt von
Dr. Julius Dutoit. Lfg. I. Leipzig 1908.

Nederlandsche Spectator.
48^e Jaargang.

Amsterdam 1907.

De Buddhistische monniken hebben bij de prediking van de door hen beleden heilleer een gepast gebruik weten te maken van oude volksverhalen en dierfabels, min of meer gewijzigd, om in aantrekkelijken vorm zedelessen uit te deelen. Om aan zulke vertellingen gezag bij te zetten, werden ze den stichter der leer in den mond gelegd, die voorgesteld wordt als de hoofdpersoon in die verhalen, toen hij in zijn talrijke vorige geboorten als Bodhisattwa, d. i. als een wezen strevende om eenmaal een Buddha te worden, nog aan wedergeboorte, Sansâra, onderworpen was. Vandaar de naam Jâtakam, d. i. geboorte (verhaal), waaronder die vertellingen bij de Buddhisten bekend staan.

Als *genre* van stichtelijke lectuur zijn Jâtaka's gemeen aan alle Buddhistische secten. De volledigste verzameling, ten getale van 547 vertellingen van grooteren en kleineren omvang, is bewaard bij de Zuidelijke Buddhisten, wier heilige taal het zgn. Pâli is. De oorspronkelijke tekst van deze verzameling is uitgegeven door den Deenschen geleerde V. Fausböll, onder den titel «The Jataka together with its Commentary being Tales of the anterior Births of Gotama» (1877—1897). Een goede Engelsche vertaling hebben we te danken aan Chalmers, Rouse, Francis en Neil (1895 en volgende jaren); van de 40 eerste Jâtaka's is ook een vertaling uitgegeven door Rhys Davids (1880). In 't Duitsch zijn slechts eenige weinige Jâtaka's vertaald; onlangs is echter de eerste aflevering verschenen van: «*Jâtakam. Das Buch der Erzählungen aus früheren Existenzen Buddhas. Aus dem Pâli übersetzt von Dr. Julius Dutoit*».

Uit de voorrede kan men zien dat Dr. Dutoit de taak om een volledige Duitsche vertaling te bewerken ondernomen heeft op aanzoek van de «*Lotus-Verlag*» te Leipzig. Aanvankelijk aarzelde hij, daar van de voortreffelijke Engelsche vertaling 't grootste gedeelte reeds voltooid is, doch bij nader overweging begreep hij, dat bij de levendige belangstelling in Deutschland ten opzichte van 't Buddhisme alsook van folklore en sagen-vergelijkende studiën, een Duitsche vertolking van zulk een rijke bron van vertellingen als 't Jâtaka-boek geen overbodig werk zou wezen.

De eerste aflevering loopt tot N°. 29. De omvang van 't geheele werk is berekend op zes deelen, elk van 4 tot 5 afleveringen.

Het is hier niet de plaats om een tot in bijzonderheden afdalende kritiek op de vertolking van Dr. Dutoit te leveren. Over 't algemeen is ze voldoende.

Dergelijke verhalen als de Jâtaka's, voor een niet gering deel zelfs dezelfde

vertellingen, al is het in andere redactie, waren bekend bij niet-Buddhistische Indiërs, zoowel in 't Sanskrit als in de jongere dialekten des lands, tot heden ten dage toe. Wat deze vertellingen en fabels van de Jātaka's onderscheidt, is niet hun inhoud, maar 't doel: ze worden niet in verband gebracht met de geloofsleer, maar dienen om levenswijsheid te leeren; hun karakter is zoo wereldsch mogelijk. De beroemdste, hoewel niet de eenige verzameling om lessen van levenswijsheid in te prenten, is het Pañcatantra, dat in de 6de eeuw na Chr. uit het Sanskrit in het toenmalige Perzisch vertaald, verder in 't Syrisch, Arabisch, Grieksch, enz. overgezet, zijn weg naar Europa heeft gevonden. Een welgeslaagde vertaling van 't Pañcatantra hebben wij, zooals men zich herinneren zal, te danken aan van der Waals.

Een schets van de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in 't Magyaarsch.

Bespreking: van S. Nagy, A Nemetalfölí. Irodalom
Története. Budapest 1907.

De Nederlandsche Spectator.
48e Jaargang.

Amsterdam 1907.

De verschijning van een geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in 't Magyaarsch verdient wel dat de aandacht daarop gevestigd wordt. Wel is waar is de kennis van 't Magyaarsch in ons land weinig verbreid, en uit den aard der zaak zal de Nederlandsche lezer, zelfs indien hij de taal verstaat, in 't geschrift van bescheiden omvang weinig of niets aantreffen wat hem onbekend is, maar zulks neemt niet weg dat alles wat in den vreemde over ons land en onze geschiedenis geschreven wordt, ons niet onverschillig mag wezen.

Onder den titel van *A Nemetalöldi Irodalom Története* (Schets van de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde) is onlangs uitgekomen een deel van de «Algemeene Literatuurgeschiedenis» (*Egyetemes Iradalom-történet*), waarvan de bewerking aan verschillende Hongaarsche geleerden is opgedragen. De schrijver van de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde is Dr. Sigismond Nagy, thans leeraar aan de Ev. Hoofdschool te Debreczen, vroeger student aan de Utrechtsche Universiteit. Door zijn verblijf hier te lande is Dr. Nagy niet alleen onze taal machtig, maar heeft hij ook gelegenheid gehad Nederlandsche toestanden en denkwijzen te leeren kennen, zoodat men bij hem niet de vaak scheeve voorstellingen aantreft, waartoe de ondervinding leert dat men in 't buitenland zoo licht vervalt, ook zonder dat boos opzet of jacht op geestigheid in 't spel is.

Voor den Schr. begint de geschiedenis onzer letterkunde te recht met Heinric van Veldeke. Aan de hand van de beste Nederlandsche werken over onze letterkunde geeft hij een goed geschreven, beknopt, maar voor een schets voldoende volledig overzicht van 't letterkundig leven in Zuid- en Noord-Nederland van 't einde der 12de eeuw tot ongeveer 1900; de laatste namen die hij met een korte kenschetsing vermeldt zijn Marcellus Emants en Helene Swarth.

Zooals van zelf spreekt heeft Dr. Nagy zich ten doel gesteld zijn landgenooten een juist denkbeeld te geven van de ontwikkeling onzer letterkunde gedurende het tijdperk van zeven eeuwen dat er van een Nederlandsche letterkunde sprake kan wezen. Met dat doel voor oogen bepaalt hij zich niet tot een naakte opsomming van schrijvers en titels van geschriften, maar geeft hij ook een kenschets, voor zoover als noodig, van den aard en de beteekenis der literarische gewrochten, alsook van 't karakter der schrijvers.

Bij de waardeering van personen en zaken plaatst hij zich, zooals het

behoort in een werk als 'tzijne, geheel in tegenstelling bijv. tot Jonckbloet, op wat men zou kunnen noemen een onzijdig standpunt. Hij wacht zich wel een te scherp persoonlijk oordeel uit te spreken, en dat mag men hem als verdienste aanrekenen.

Bij wijze van aanhangsel behandelt de Sch. ook de Vlaamsche Beweging, zeer in 't kort, maar toch met vermelding der voornaamste schrijvers, te beginnen met Jan Frans Willems en eindigende met Paul Fredericq en Max Rooses.

Als proeve van de wijze waarop de Sch. de gegevens die hem ten dienste stonden, bewerkt heeft, moge hier de vertaling volgen van wat hij zijn lezers mededeelt omtrent de eerste geschiedenis van den *Nederlandschen Spectator*. Dit stuk is in de voortzetting van het weekblad niet misplaatst.

«De Spectator-Club. Dickens en Thackeray vonden een geestverwant in Mark Prager Lindo die bijna geheel een Engelschman van afkomst, maar in zijn geschriften volkomen een Hollander was. Geboren in 1819 te Londen, kwam hij reeds op jeugdigen leeftijd in Holland en vond hij daar later een werkkring als leeraar op verschillende plaatsen en als schoolinspecteur in den Haag, waar hij in 1877 overleed. Onder den naam van *De oude Heer Smits* schreef hij *Brieven en Ontboëzelingen*, voorts *Clementine*, *Fanus Snor* en eenige andere romans. In 1856 begon hij de *Nederlandsche Spectator* te redigeeren, die in 1860 met twee andere periodieken werd samengesmolten, en van dien tijd af onder de redactie van een uit auteurs bestaande club (welke wekelijks vergaderde en gemeenschappelijk den inhoud van hun orgaan vaststelde) van grooten en weldadigen invloed geweest is op de ontwikkeling van den literarischen smaak in Nederland. De voornaamste leden der club waren: Bakhuizen van den Brink, die reeds aan de oprichting van de *Gids* deel genomen had, Lodewijk Mulder, Gerard Keller, een zeer vruchtbaar schrijver; de novellist Arnold Ising, de geleerde van Limburg Brouwer, wiens Oostersche roman *Akbar* getuigt van veelzijdige geleerdheid en groot kunstenaarstalent; en voorts de beminnenswaardige schrijver Jacobus Jan Cremer, die in 1827 te Arnhem geboren werd en 1880 in den Haag stierf. Wegens de edele, menschlievende strekking vermeldenswaard zijn diens romans *Anna Rooze*, *Dr. Helmond en zijn vrouw* en *Hanna de freule*.» Na nog enkele andere geschriften van Cremer vermeld te hebben, waaronder aan de *Betuwsche Novellen* de palm wordt toegekend, gaat de Sch. aldus voort:

«Na den dood van Lindo werd Carel Vosmaer als hoofd der Spectator-club beschouwd voornamelijk op grond van de «Vlugmaren», die hij onder den schuilnaam Flanor in den *Spectator* schreef. Vosmaer was een artistieke natuur, die o. a. met zijn studie over Rembrandt als goed kunstkenner

optrad.» Daarop worden de werken van Vosmaer volledig opgesomd, gekenschetst en met waardeering besproken.

De richting welke in onze hedendaagsche literatuur, gelijk trouwens in geheel Europa, op den voorgrond treedt, wordt slechts in algemeene trekken geschetst, doch niet uitvoerig behandeld, omdat, gelijk Dr. Nagy terecht opmerkt, dit onderwerp eigenlijk buiten het kader der «geschiedenis» ligt.

De tekst is opgeluisterd met zeer goed uitgevoerde portretten en platen naar bekende schilderijen, gravuren en teekeningen. Zoo vindt men in 'twerk een prachtig portret van Vondel op 50-jarigen leeftijd naar Sandrart; alsook een afbeelding van Vondels woonhuis te Amsterdam (1658—1668.) Voortreffelijk is ook het portret van Constantijn Huygens naar een gravure. De beeltenis van Beets stelt hem voor op hoogen leeftijd. Daarentegen zijn Jakob van Lennep en H. Conscience vertegenwoordigd door portretten uit hun jonge jaren, die men zelden te zien krijgt.

In Duitsche leerboeken over letterkundige geschiedenis is de toevoeging van portretten niet ongewoon. Het verdient ook in ons land navolging te vinden.

Ofschoon de schrijver dezer regelen zich niet het recht aanmatigt te spreken uit naam van Nederlands letterkundigen, acht hij zich als Nederlander bevoegd, zelfs verplicht, den Hongaarschen schrijver dank te brengen, voor de nauwgezette en liefdevolle wijze waarop hij zijn taak volbracht heeft.

Volkslitteratuur uit de Minahassa.

Bespreking van: J. Alb. T. Schwarz, Tontemboansche
Teksten, 3 deelen. Leiden, E. J. Brill, 1907.

De Nederlandsche Spectator.
48^e Jaargang.

Amsterdam 1907.

Een der beste kenners van land en volk der Minahassa, de oud-hulpprediker J. Alb. T. Schwarz, maakt in de Voorrede tot een onlangs verschenen werk de opmerking dat «de Minahassa, die tot in al hare hoeken en gaten, zelfs voor Europeesche toeristen toegankelijk is» linguistisch en ethnografisch tot de minst bekende deelen van den Indischen Archipel behoort. Wel is waar is er menig gebied in N.-Indië dat nog veel minder 'tvoorwerp van taal- en volkenkundig onderzoek geweest is dan 'tNoorden van Celebes, maar het is niet te loochenen dat de Minahassa een meeromvattend, veelzijdiger onderzoek dan tot nog toe geschied is overwaard is. Een omstandigheid die belemmerend op het onderzoek gewerkt heeft, is het betrekkelijk groot aantal van talen welke daar inheemsch zijn. Enkele van die talen, nl. Tombulu'sch, Tondano'sch, Tonsea'sch, Tontemboansch verschillen slechts dialektisch van elkander; veel verder af staan de nauw met elkaar verwante Ponosakansche en Mongondousche taaleigens; wederom zeer afwijkend zijn de met het Sangireesch één groep vormende talen der Bantiks en 'tBentenansch.

De Heer Schwarz verzuimt niet er aan te herinneren dat men van het Tombulu'sch althans genoeg weet «om te kunnen vaststellen, dat het gebied der Minahassische talen een der belangrijkste van het gansche Maleisch-Polynesische taalgebied is». Volkomen waar: die talen behooren door hun vormenrijkdom tot de grammatisch hoogst ontwikkelde en fijnst bewerkte Maleisch-Polynesische talen.

Tot de dialekten welke tot nog toe slechts oppervlakkig door woordenlijsten, enkele grammatische aantekeningen en eenige teksten bekend waren, behoort het Tontemboansch, eertijds gewoonlijk *Tompakewasch* genoemd. Thans is ieder belangstellende in staat gesteld de taal en volksliteratuur van den Tontemboanschen stam grondig te bestudeeren, dank zij 't omvangrijke werk dat onder den titel van *Tontemboansche Teksten*, benevens Vertaling en Aantekeningen, op kosten der Regeering, door den Heer Schwarz met krachtige ondersteuning van Dr. N. Adriani, Afgevaardigde van 'tNederlandsch Bijbelgenootschap op Midden-Celebes, is uitgegeven ¹⁾.

De teksten, ten getale van 141 in 't geheel, zijn grootendeels door den Heer Schwarz uit den mond der vertellers opgeteekend; sommigen zijn ook door de vertellers zelf te boek gesteld, of door ontwikkelde Minahassers

¹⁾ Boekhandel en drukkerij voorheen E. J. Brill, Leiden 1907.

uit den mond hunner stamgenooten opgeschreven. Hoewel van verschillende aard, behooren ze toch tegader tot hetgeen men *folk-lore* pleegt te noemen, een benaming die men beter met «volksverlevering» dan met «volkslitteratuur» kan weergeven, omdat de verhalen oorspronkelijk mondeling, niet schriftelijk, zijn overgeleverd.

Op grond van hun aard kunnen de teksten in verschillende groepen samengevat worden. De uitgever heeft het geheel verdeeld in 12 groepen. Groep I bevat Dierenverhalen; II. Legendes omtrent dieren die eenige hunner eigenaardigheden verklaren; III. Verhalen van Menschen in Dieren- en Plantengedaante; IV. Verhalen van Dieren die bijzondere hulp aan Menschen hebben bewezen; V. Verhalen van Spoken, Geesten, Dwergen en Reuzen; VI. Verhalen die op het Volksgeloof betrekking hebben; VII. Verhalen omtrent plaatsen en plaatsnamen; VIII. Verhalen van halfmythischen aard omtrent Goden, Halfgoden en beroemde Voorouders; IX. Goden- en Scheppingsverhalen; X. Vermakelijke Verhalen; XI. Vertellingen; XII. Gezangen, gebeden, godsdienstplechtigheden, raadsels en wisseltermen.

Dit overzicht zal voldoende zijn om een denkbeeld te geven van den rijken inhoud der volksverhalen, die èn op zich zelf èn als vergelijkingsmateriaal met de volkslitteratuur in Indonesië en met *folk-lore* elders, van onmiskenbaar belang zijn. Men vindt dit uitvoerig, grondig en duidelijk in 't licht gesteld in de aan elke groep voorafgaande inleiding, grootendeels 't werk van Dr. Adriani, wiens uitgebreide kennis der Indonesische talen en litteraturen hem den sleutel verschaft heeft tot de ware verklaring van veel eigenaardigs in de dierenfabelen, sagen, mythen, enz. der Tontemboans.

De teksten maken slechts een gedeelte uit van de gegevens tot beoefening der Tontemboansche taal. Tegelijk met de Teksten en Vertaling worden — of zijn reeds — gedrukt een *Tontemboansch-Nederlandsch Woordenboek* en een *Nederlandsch-Tontemboansche Woordenlijst*, alsook een deel *Aanteekeningen van taalkundigen, ethnografischen en geografischen inhoud*.

Het geheel mag met het volste recht een monumentaal werk heeten, waarop de Nederlandsche wetenschap trotsch mag wezen. Het is te hopen dat dit in wijden kring zal erkend worden.

De natuurvergelijkingen in de volkspoëzie der Litauers.

Bespreking van: R. van der Meulen, Die Naturvergleiche
in den Liedern und Totenklagen der Litauer.
Leiden 1907.

De Nederlandsche Spectator.
48^e Jaargang.

Amsterdam 1907.

De akademische proefschriften die aan onze Hoogescholen ter verkrijging van den doctoralen graad verdedigd worden, zijn uit den aard der zaak niet bestemd voor een ruimen kring van lezers, zoodat de daarin behandelde onderwerpen niet dan bij uitzondering aanspraak kunnen maken op de belangstelling van 't letterlievend publiek in 't algemeen. Tot de betrekkelijk zeldzame uitzonderingen behoort de dissertatie getiteld: «*Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer*» van Dr. R. van der Meulen ¹⁾.

Zooals men weet, is het Litausch in voorkomen de meest ouderwetsche van alle nog bestaande Indogermaansche talen, hetgeen haar de liefdevolle bewondering der taalgeleerden verzekerd heeft, maar ten gevolge van politieke toestanden, die hier niet in herinnering behoeven gebracht te worden, heeft het Litausch zich niet tot een litteratuurtaal kunnen ontwikkelen. Het aantal boeken, in 't Litausch zoowel in Pruisen als in Rusland opgesteld, is onbeduidend; de regeering van beide rijken heeft trouwens lang haar uiterste best gedaan om de taal te onderdrukken.

Des te rijker is de ongeschrevene, door mondelinge overlevering sinds eeuwen voortgeplante volkslitteratuur, welke liederen (*dainos*), rouwklachten, vertellingen, raadsels en spreekwoorden omvat; juist dezelfde *genres* die men terugvindt bij geheel andere volken, o. a. in den Indischen Archipel, wier beschaving nog niet ver gevorderd is.

Alle volkslitteratuur, waar ter wereld men die ook aantreft, vertoont talrijke punten van overeenkomst, die van den gelijken aanleg van den menschelijken geest getuigen en daarom nuttige, om niet te zeggen onmisbare gegevens vormen voor de studie van de letterkundige ontwikkeling, de ontplooiing van den menschelijken geest in de gewrochten der verbeelding.

In zijn hoogstverdienstelijke dissertatie heeft Dr. van der Meulen zich tot taak gesteld eenige eigenaardigheden van de Litausche volkspoëzie te behandelen, en wel, zooals de titel van zijn geschrift aanduidt, de natuurvergelijkingen in de volksliederen en rouwklachten of lijkzangen. De onderwerpen in de natuur die tot vergelijking dienen, zijn in de eerste plaats planten; verder dieren; eindelijk ook de wind, zon, maan, sterren, stroom, dauw, enz.

¹⁾ Verdedigd 13 Juni l.l. te Leiden.

In 't algemeen worden vrouwen en meisjes vergeleken met schoone, geurige bloemen of sappige vruchten; mannen daarentegen met hooge krachtige boomen. Uit een rouwklacht haalt Dr. v. d. M. aan deze regels, in vertaling luidende:

«O, mijn witte lelie, o, mijn roode roos, o, mijn geurende anjelier,
O, mijn volle amaranth, o, mijn groene ruit.»

Doch in een rouwlied (*rauda*) om een broeder heet het:

«O, mijn broeder, mijn eikeboom.»

Bijzonder geliefd is de vergelijking met een lelie; ook de roos en de amaranth komen niet zelden ter vergelijking voor, maar boven al, wat ons vreemd schijnen kan, de ruit. Deze vergelijking met de ruit geldt echter niet haar schoonheid, maar haar weligen groei; bijv.

«Ach, ruit, ruit, groene ruit, waarom zijt gij verwelkt, eertijds zoo
[groen?]

De jonkman wordt zeer dikwijls vergeleken met «klaver», waar 't meisje met «lelie» wordt toegesproken. Bijv.

«Een jonkman kwam aangereden, de witte, schoone klaver.»

Ook met de pioen wordt een jong man vergeleken:

«Waar onze zuster gezeten heeft, daar ontloek een schoone lelie.
Waar onze broeder gezeten heeft, daar ontloek een roode pioen.»

Leelijke, stekelige planten dienen ook ter vergelijking, en wel, wanneer een vrouw zich in ongelukkigen toestand bevindt.

Andere vergelijkingen voor meisjes of vrouwen zijn de appel, het riet, de hop, en onder de boomen vooral de linde, terwijl de man met den eik vergeleken wordt. Er zijn nog andere boomen en vruchten die ter vergelijking dienen, doch om al te groote uitvoerigheid te vermijden, zij verwezen naar de dissertatie zelve.

In de vergelijkingen met dieren komen de vogels op den voorgrond; hun gedragingen worden met menschelijke handelingen in gelijkstelling gebracht; voornamelijk is het hun stem die tot vergelijkingen aanleiding geeft.

Met het geroep van den koekoek wordt de vrouwelijke stem, inzonderheid bij weeklachten vergeleken. Doch in 't algemeen worden meisjes met koekoeks vergeleken, en jonge mannen met wildduiven. Uit het groote aantal voorbeelden heeft Dr. v. d. M. eenige zeer karakteristieke uitgekozen. Merkwaardig dikwijls komt in de liederen de eend voor, die evenals

de koekoek als een ongeluksvogel beschouwd wordt. Over de rol die nog andere vogels, zooals de valk, de havik, de nachtegaal, de zwaan, enz. in de Litausche volkspoëzie spelen, worden allerlei bijzonderheden medegedeeld, die bij de lezing niet zullen missen belangstelling te vinden ook bij degenen voor wie 't Litausch een gesloten boek is.

Er ligt over de geheele Litausche volksdichting een waas van weemoed. «Mit einem jeden traurigen vorgang in der natur», zegt Dr. v. d. Meulen, »kann bei den Litauern ein zustand des trauerns oder das weinen beim menschen parallel gehen. Die raute, die dahinwelkt, der eichbaum, der nicht grünt, der in der ebene gesäte flachs, der nicht keimt, das herbstliche sich röten der holunder und ebereschens, die grünen bäume, die geknickt werden, die klagende stimme des kukuks und der taube, die ente, die kreisend im wasser taucht, all dies ruft in den empfindungen der Litauer ein trauriges bild hervor, dem sie im menschenleben das weinen gegenüberstellen.»

Ditzelfde is nu ook het geval met tal van vergelijkingen of toestanden waarin de stem des winds hoorbaar is. Bijv. «O, mijn moeder, gij hebt mij als wees achtergelaten; o, waar zal ik arme blijven? ik arme mij nederleggen? o, alle winden zullen op mij waaien, alle winden op mij regenen.»

Dat zon, maan en sterren dikwijls ter vergelijking dienen spreekt van zelf; vooral in bruiloftsliederen spelen ze een groote rol. Aangezien 't woord voor «zon» in 't Litausch vrouwelijk is, gelijk in onze taal, maar dat voor «maan» mannelijk, vindt men dat de vader met de maan vergeleken wordt, en de moeder met de zon; een zuster met een ster; de familie met wolken in 't meervoud. Ziehier eenige regels uit een soldatenlied:

«Ik verliet de moeder als aan den hemel de zon.
De zon ging onder, de moeder weende om mij.
Ik verliet den vader als aan den hemel de maan.
De maan ging onder, de vader weende om mij.
Ik verliet den broeder als aan den hemel het zevengesternte.
Het zevengesternte ging onder, de broeder weende om mij.
Ik verliet de zuster als aan den hemel een ster.
De morgenster ging onder, de zuster weende om mij.»

In welk verband staan de natuurvergelijkingen van 't volksdicht tot oude animistische denkebeelden? Aan de beantwoording van deze vraag is het laatste hoofdstuk der dissertatie gewijd. De mensch, zoolang hij op animistisch standpunt staat, verpersoonlijkt de natuur, stelt zich dus ook boomen en planten als bezielde voor. Uit het geloof dat deze een ziel hebben — een geloof dat voortduurt nog lang nadat een volk de animistische wereldbe-

schouwing ontgroeid is — ontwikkelde zich meermalen het denkbeeld dat de boomziel met een menschenziel eenzelve is en de boom 't lichaam van een mensch die daarin bij zijn leven of na den dood veranderd is.

Terecht beweert de Schr. dat in de Litausche volkspoëzie nog veel van de voorvaderlijke heidensche voorstellingen bewaard gebleven is. Een merkwaardig voorbeeld, zoo niet van de gelijkheid, dan toch van de gelijksoortigheid of gelijkwaardigheid van een mensch en een boom levert een klaagzang over een gestorven broeder, waarin o. a. dit voorkomt: «indien gij ten minste een boom in uw plaats geplant hadt, zoo zouden uwe kinderen een windvrije plaats hebben».

Er zijn in de liederen sporen van 't geloof dat een mensch bij zijn leven in een boom veranderen kan. In een dier liederen metamorphoseert zich een jongeman in een eik; in een ander wordt de jonge vrouw die door haar booze schoonmoeder geplaagd wordt een linde. In wezenlijk dichterlijke regels wordt zij ingevoerd als klagende dat zij niet bij machte is de al te zware taak, door de schoonmoeder haar opgelegd, te volbrengen; dan gaat zij aldus voort:

«En onder ging de heldere zon,
En donker werd de donkere nacht.
Ik wil mij veranderen in een groene linde,
Ik wil mij plaatsen naast den weg,
En op mij regene rijkelijk zegen.
Tehuis komt de jonge man,
Ging staan onder de groene linde,
En hem omarmden de dichte takken,
En om hem ritselden de dichte bladeren.»

Ontsteld vraagt hij zijn moeder, wat dat voor een linde is. Het booze wijf beveelt hem de linde om te hakken. Hij doet zulks.

Den eersten keer hieuw hij — de linde werd wit,
Den tweeden keer hieuw hij — het bloed druppelde neer,
Den derden keer hieuw hij — zij begon te spreken:
«Mijn geliefde, mijn jonge,
De groene linde — uw geliefde,
De dichte takken — de witte armen,
De fijne blaadjes — de lieve woordjes.»

Bewijzen van het geloof dat de zielen van gestorvenen in boomen op het graf voortleven, zijn talrijk. Een meisje dat haar moeder verloren heeft, zingt:

«Toen ik den weg ging, den weg (naar 't graf) der moeder, trof ik een groene linde aan.

En ik, toetredende, ze omarmende, (sprak): o, linde, linde, gij — mijn moeder.»

Op het graf eens vaders, groeit een eikenboom. Soms treft men gelijkstelling aan van den vader met andere boomen dan de eik, en van de moeder met andere dan de linde, maar steeds komt het taalkundig geslacht der boomnamen overeen met dat van vader, moeder, broeder, zuster; hetgeen trouwens van zelf spreekt.

Talrijk zijn er nog in de volksliederen sporen van boomvereering bij de oude Litauers. Ook zekere dieren, zooals de koekoek en de duif, die in vergelijkingen zoo dikwerf dienst doen, moeten vereerd zijn geweest. Ook verandering van menschen in deze vogels, alsook in eenden, valken, komen in de volkspoëzie meermalen voor.

Evenals andere heidensche volken, verpersoonlijkten de Litauers de hemellichamen, zon, maan en sterren. De godsdienstige vereering van deze, en de vorming van mythen die op de beweging en den afwisselenden invloed der hemellichamen betrekking hebben, is zoo algemeen bij alle heidensche volken, dat het niet noodig is bij de betrekkelijk weinig ontwikkelde Litausche hoogere mythologie stil te staan.

Uit de berichten van oude schrijvers over den godsdienst der Litauers blijkt, dat men in de voorwerpen en verschijnselen der omringende natuur goddelijke wezens zag, waaronder vooral de hemellichamen, de vogels en de heilige boomen vereerd werden. Met dit geloof hing het zielengeloof ten nauwste samen. De sporen daarvan zijn duidelijk nog te herkennen in de Litausche volkspoëzie. Dit te hebben aangetoond, en wel op zoo'n voortreffelijke wijze, is een groote verdienste van Dr. van der Meulen's dissertatie.

BOEKBESPREKING.

F. P. H. Prick van Wely, Neerlands taal in 't Verre Oosten.
Semarang—Soerabaia 1906.

Museum.
XIV^{de} Jaargang.

Leiden 1907.

F. P. H. PRICK VAN WELY, *Neerlands Taal in 't Verre Oosten*, een bijdrage tot de kennis van het Hollandsch in Indië. Semarang—Soerabaia, van Dorp & Cie 1906.

De Sch. van 't boekske onder bovenstaanden titel heeft met grooten ijver uit oudere en nieuwere bronnen gegevens geput om de geschiedenis van 't gebruik onzer taal in den Oost te schetsen en de eigenaardigheden die men in 't Hollandsch bij verschillende klassen der bevolking aantreft, te beschrijven. Daaraan worden dan hier en daar beschouwingen vastgeknoopt, die ten doel hebben op misstanden te wijzen, welke dringend verbetering behoeven.

In Hoofdstuk I kan men lezen hoe 't Portugeesch in de 17de eeuw als verkeerstaal zeer gebruikelijk was; in de volgende eeuw aan terrein verloor tegenover 't Maleisch, zoodat na den dood van den laatsten predikant der Portugeesche gemeente, Engelbrecht, de gemeente met de Maleische verenigd werd.

Het 2de Hoofdstuk behandelt de taal der Indo-Europeanen. Met dezen ongewonen term schijnt de Sch. te bedoelen al degenen die zich in vroeger tijd «inlandsche kinderen» plachten te noemen. Over de eigenaardige gebreken in 't Hollandsch van bedoelde kategorie van personen wordt met onnoodige uitvoerigheid uitgeweid. In plaats van zich over die gebreken vrolijk te maken, deden de Hollanders beter de hand in den boezem te steken en te bekennen dat bij slot van rekening de gebrekkige taal van een groot deel der met Europeanen gelijkgestelde bevolking een gevolg is van hun eigen plichtverzuim.

Het is den Sch. niet verborgen gebleven, dat inlanders en Chineezzen veel beter Nederlandsch leeren spreken en schrijven dan Indo-Europeanen, en hij tracht dit daardoor te verklaren dat die inlanders en Chineezzen tehuis een zuiver Maleisch of Javaansch hooren. Doch er is een andere reden die nog meer voor de hand ligt; die inlanders die onze taal machtig zijn hebben 't geluk gehad verstandige ouders te bezitten, die gezorgd hebben dat hun kinderen eene behoorlijke opvoeding naar de eischen des tijds genoten, terwijl Europeesche vaders van Indo-Europeanen maar al te vaak hun kroost in 't wild hebben laten opgroeien of de opvoeding er van aan bedienden toevertrouwd. Het feit dat inlanders, zoowel Javanen, Maleiers, als Minahassers, Rottineezzen enz. zuiver Hollandsch spreken, alleen een beetje beschaafder dan de meeste Hollanders, is onbetwistbaar.

Het 3de Hoofdstuk, getiteld «Het Indisch Nederlandsch van nu» behandelt de vermeerdering van den woordenschat door 't opnemen van allerlei vreemde woorden voor nieuwe voorstellingen en de vorming van echt-Nederlandsche samengestelde uitdrukkingen voor speciaal Indische zaken, als *achtererf*, *bergklimaat*, *bittertafel*, *ziekteverlof*, *zoutpakhuismeester*, enz., waarvan op blz. 98, vg. een gansche reeks opgegeven wordt. Terecht maakt de Sch. de opmerking dat zulke uitdrukkingen in de woordenboeken niet mochten ontbreken. Terloops zij opgemerkt dat *punkak* en *pongka* op blz. 93 Engelsche wanspellingen zijn voor *pangkha*, waarin de *a*'s door de Hindoes precies zoo uitgesproken worden als in 't Hollandsch, zoodat het belachelijk is de Engelschen na te apen.

In 't 4de Hoofdstuk vindt de lezer tal van woorden behandeld die weleer in 't Indisch-Nederlandsch in zwang waren, doch thans in onbruik zijn.

De invloed van 't Nederlandsch op de talen van den Archipel, die 't onderwerp van 't 5de Hoofdstuk uitmaakt, is begrijpelijkerwijze in steeds toenemende mate merkbaar, doch alleen wat den woordenschat betreft. De bouw der inlandsche talen, de spraakkunst, ondergaat door 't indringen van Hollandsche woorden evenmin wijziging als door de verrijking van den woordenschat dier talen door ontleeningen aan 't Sanskrit. Op blz. 181 vg. geeft de Sch. een lijstje van Nederlandsche woorden die in 't litterair Javaansch burgerrecht verkregen hebben; vervolgens van Nederlandsche woorden in 't Soendaneesch; op bladz. 189—208 in 't Ambonsch Maleisch.

Men kan den Sch. den lof niet onthouden, dat hij zich veel moeite gegeven heeft om volledig te zijn, maar het is niet te ontkennen, dat hij beter gedaan had hier en daar een strenger scheiding te maken tusschen rijp en groen. Wat ter wereld bijv. heeft men aan den klatspraat van den heer Reith, M. A., die zonder iets van onze taal te kennen, 't Nederlandsch kenschetst alseen «provinciaal(!) dialect in Europastaande tusschen Platduitsch en Platschotsch». Een domheid uitgesproken in een vreemde taal blijft een domheid, hetgeen menig Hollander moeilijk schijnt te kunnen vatten; voor hem is het voldoende dat een vreemdeling, hoe onwetend ook, een oordeel uitsprekt, om daarin de uiting te begroeten van diepe wijsheid.

Op blz. 208 vinden wij een pleidooi, niet voor 't Nederlandsch, maar voor 't (niet-litteraire) Maleisch, en wel in deze zinsnede: «Het «gemeene» Maleisch toch breidt zijn gebied met den dag uit en nu reeds is bij de zendinggenootschappen een streven merkbaar om zich van dit idioom te bedienen, dat, ofschoon volgens steiloorige academici géén taal, door het grootste aantal het best begrepen wordt en dus de voorkeur verdient boven het bij sommigen als het eenig ware geldende boeken-Maleisch.» Deze woorden kunnen in meer dan één opzicht een verkeerden indruk op de lezers hier

te lande maken. Op de meeste zendingposten wordt geen Maleisch gebruikt, maar de landstaal; zoo op Java, de Soendalanden, op Sumatra bij de Bataks. Wat de Sch. met het «grootste aantal» bedoelt, is moeilijk te zeggen; verreweg de meerderheid der inlanders, voor wie 't Maleisch niet de moedertaal is, verstaan in 't geheel geen Maleisch, of anders zeer gebrekkig. Het is in strijd met alle beginselen der opvoedkunde lager onderwijs — en godsdienstig onderwijs is óók onderwijs — te verstrekken in een andere taal dan de volkstaal. De meeste zendelingen hebben dit terecht begrepen; zij die het niet begrijpen, preeken en onderwijzen in een voor de bevolking vreemde taal — *in casu* 't Maleisch — zijn wegbereiders van den Islām, al zijn zij te kortzichtig om zulks in te zien. Tegen 't gebruik van 't vereenvoudigde Maleisch als *lingua franca* bestaat geen bezwaar; voor hoogere doeleinden is het onbruikbaar.

Utrecht.

Austronesisch en Austroasiatisch.

Bespreking van: Pater W. Schmidt, Die Mon-Khmer-Völker
ein Bindeglied zwischen Völkern Zentralasiens
und Austronesiens. Braunschweig 1906.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.
7de Volgreeks, dl. VI (= Dl. LX).

's-Gravenhage 1908.

Aan de vergelijkende taalwetenschap, die in den loop der 19de eeuw zich voortdurend in breedte en diepte ontwikkeld heeft, is het te danken dat wij nauwkeurig de grenzen kunnen bepalen van een aantal grootere en kleinere taalfamiliën, en dat de verwantschap die tusschen de leden van elke taalfamilie bestaat volgens vaste regelen aangetoond en bewezen wordt. Elke familie heeft hoofdkenmerken die aan al haar leden gemeen zijn, en onderscheidt zich, in haar geheel beschouwd, kennelijk van andere familiën. Niettemin komt het voor, dat men enkele punten van overeenkomst ontdekt die niet uit ontleening kunnen verklaard worden. Zijn die punten van overeenkomst dan slechts schijnbaar, toevallig? of zouden twee familiën, hoezeer thans en reeds vóór veel eeuwen duidelijk onderscheiden, soms tot een hoogere eenheid kunnen herleid worden? De antwoorden hierop zijn niet eensluidend. Het heeft niet ontbroken aan pogingen om aan te toonen dat er wel degelijk verwantschap, al is het dan ook in verderen graad, tusschen sommige verschillende taalfamiliën bestaat. Een Italiaansch geleerde, Trombetti, heeft zelfs beproefd de gemeenschappelijke afkomst van alle talen aan te toonen. Zulke een onderneming is ontijdig en moest daarom reeds onvermijdelijk mislukken. Men bedenke wel, dat de oudste vorm waartoe wij de talen van elke familie kunnen herleiden, wel is waar niet met volkomen nauwkeurigheid in allen deele, maar toch met een voldoende graad van juistheid, volstrekt niet is wat de Duitschers noemen een «Ursprache» — een term dien men liever geheel moest verbannen — maar wel beschouwd een tamelijk «moderne» taal; dat wil zeggen, een taal welke eeuwen en eeuwen van ontwikkeling had door gemaakt voordat ze het standpunt had bereikt dat voor onzen blik 't oudste, maar op zich zelf laat, jong is. Zou iemand nu willen beproeven een paar verschillende taalfamiliën, bijv. de Indogermaansche en de Ural-altaïsche, tot een gemeenschappelijken oorsprong terug te brengen, dan moet hij trachten de eigenaardigheden die zich in verloop van tijd in elk der twee vergeleken familiën ontwikkeld hebben of kunnen ontwikkeld hebben, van de bestanddeelen en vormen welke van den beginne af aan elk der twee eigen moeten geweest zijn, te scheiden. Vooralsnog is zulks in veel gevallen onmogelijk; zóóver is de wetenschap nog niet gevorderd. Maar aan den anderen kant is het niet te ontkennen dat er soms tusschen twee familiën zóóveel en zóó treffende punten van overeenkomst zijn, dat men onmogelijk aan toeval of ontleening kan denken. Zulk een geval doet zich voor bij

de Chamitische taalfamilie, waartoe o. a. 't Egyptisch behoort, en de Semitische. Dat deze twee taalstammen onderling verwant zijn, en niet eens in vèr verwijderden graad, is onwedersprekelijk.

Een hoogst belangrijke ontdekking — als zoodanig mag men het bestempelen — betreft de verwantschap tusschen een ander stel van taalfamiliën, namelijk de Maleisch-Polynesische en de Mon-Khmertalen, bij welke laatste zich aansluiten nog eenige andere talen in Achter- en Voor-Indië. Aan 't betoog van den samenhang van deze twee familiën is gewijd een onlangs verschenen werk getiteld «Die Mon-Khmer-Völker ein Bindeglied zwischen Völkern Zentralasiens und Austronesiens» ¹⁾ door Pater W. Schmidt, wiens verhandeling over «Die Sprachen der Sakei und Semang auf Malakka und ihr Verhältniss zu den Mon-Khmer-Sprachen» in der tijd, zooals men zich herinneren zal, verschenen is in deze *Bijdragen* 6^e Volgr., Deel VIII. (1901). Na deze verhandeling verschenen van zijne hand «Grundzüge einer Lautlehre der Mon-Khmer-Sprachen» (in *Denkschriften der Kaiserl. Akad. d. Wiss. in Wien*, phil.-hist. Kl. Bd. III), en «Grundzüge einer Lautlehre der Khasi-Sprache in ihren Beziehungen zu derjenigen der Mon-Khmer-Sprachen» (in *Abhandlungen der Kön. Bayer. Akad. d. Wiss.* (Kl. I, Bd. XXII, Abt. 3).

In de drie laatstgenoemde verhandelingen werd het bewijs geleverd dat in Achter-Indië een gansche groep van onderling verwante talen bestaat, geheel verschillend van 't Siameesch en Burmeesch, d.i. van de Chineesch-Tibetsche familie. Bedoelde groep omvat Mon, Khmer, Palong, Wa, enz.; voorts Semang en Sakei; Khasi en Nicobarisch.

Reeds geruimen tijd vóórdat Pater Schmidt de Mon-Khmer-talen tot onderwerp zijner studiën maakte, had Prof. E. Kuhn belangrijke punten van overeenkomst aangewezen tusschen genoemde Achter-Indische talen en een groep in Voor-Indië, welke 't Muṇḍa en Santali omvat. Verder onderzoek heeft de verwantschap tusschen de Mon-Khmer- en Muṇḍa-talen bevestigd.

De taalfamilie gevormd door Mon-Khmer, Muṇḍa, Nicobar, Khasi, Semang onderscheidt zich, gelijk reeds met een enkel woord gezegd, scherp van de Chineesch-Tibetsche-Siameesche-Burmeesche familie. In welke verhouding staat ze echter tot de Maleisch-Polynesische, of, zooals Pater Schmidt ze noemt, Austronesische familie? De oplossing nu van dit vraagstuk is beproefd, en wel met goed gevolg, wat de hoofdzaak betreft, in 't bovenvermelde werk «Die Mon-Khmer-Völker». Om den lezer een denkbeeld te geven van den inhoud van dit voor de beoefenaars der Indonesische

¹⁾ Herdruckt uit *Archiv für Anthropologie*, N. F., V, 1 & 2 (Brunswijk, 1906).

talen hoogst belangrijk geschrift, moge hier een overzicht volgen van hetgeen de Schrijver tot staving van zijn gevoelen aanvoert.

Na met voldoende uitvoerigheid in 't licht gesteld te hebben in welke verhouding de Austroasiatische talen ¹⁾ tot elkaar staan, stelt hij als uitkomst van 't onderzoek vast, dat: de innige samenhang tusschen de Munḍa-talen met het Nicobarisch, Khasi, Mon-Khmer zeker is; een samenhang die niet louter een hypothese is, maar een feit, hetwelk denzelfden graad van zekerheid bezit als bijv. de onderlinge verwantschap der Indogermaansche talen (blz. 17).

In tabellarischen vorm vinden wij bedoelde talen aldus gegroepeerd:

- I. *a.* Semang.
- b.* Senoi (Sakei en Tembe).
- II. *a.* Khasi.
- b.* Nicobar.
- c.* Wa, Palong, Riang.
- III. *a.* Mon-Khmer (met Bahnar, Stieng, enz.).
- b.* Munḍa-talen.
- c.* Tjam, Rade, enz. Vermengingen met austronesische talen.

In een afzonderlijk hoofdstuk wordt uitgeweid over de anthropologische kenmerken der volken die Austroasiatische talen spreken. Op grond van door anthropologen verzamelde gegevens komt Schrijver tot de slotsom dat al die volken physiologische kenmerken gemeen hebben waardoor zij zich zoowel van de Indogermaansche als van de Chineesch-Tibetische volken duidelijk onderscheiden.

Het belangrijkste gedeelte, het eigenlijke hoofddoel van 't werk, is: 't bewijs te leveren dat de Austroasiatische en de Austronesische talen met elkaar in verband staan, een verband niet zóó nauw als er bestaat tusschen de leden van elk dezer twee familiën onderling, maar toch een onmiskenbaar, al is het dan ook meer verwijderd verband.

Om deze stelling te bewijzen wordt de aandacht gevestigd o.a. op de overeenkomst in klankstelsel; in de oorspronkelijke overeenkomst in de woordvorming; in de aanhechting van 't bezittelijk voornaamwoord; in de gelijkheid van een groote menigte wortelwoorden.

Wat het klankstelsel betreft, is op te merken dat de aspiraten die thans in de Mon-Khmer- en Munḍa-talen voorkomen, zeker niet oorspronkelijk zijn. Zoo oordeelt Pater Schmidt, en ik ben het geheel met hem eens. Maar hij dwaalt als hij meent dat aspiraten in de Austronesische talen geheel

¹⁾ Deze naam is door den schrijver gekozen ter aanduiding der Mon-Khmer-Munḍa-talen.

ontbreken. O.a. heeft het Madoereesch zeer energische aspiraten; zoo ook 't Atjehsch. Ook is het duidelijk dat de *f* en *v* (niet te verwarren met *w*), welke in zooveel talen der familie voorkomen, thans spiranten, eenmaal aspiraten moeten geweest zijn. Ook de Toba-Bataksche *h* (nog steeds door *k* uitgedrukt), gewestelijk als onze *ch* klinkende, en de Niasche spirantische *g* (*gh*, niet *ch*, zooals de Duitsche zendelingen spellen) moeten zich uit aspiraten ontwikkeld hebben. Dit neemt niet weg, dat oorspronkelijk de Austronesische talen geen aspiraten bezaten, en in zoover blijft de stelling van Pater Schmidt in kracht.

In de woordvorming vertoont zich de overeenkomst door 't gebruik van prefixen, infixen en suffixen. Vooral 't voorkomen van infixen is zeer merkwaardig.

Een derde punt van overeenkomst is het possessiefaanhechtsel. Geheel onjuist echter is de bewering (blz. 49) dat de Austronesische talen alleen den enkelvoudsvorm der voornaamwoorden aanhechten, ook waar de bezitters meervoudig zijn. Willekeurig en in strijd met bekende klankwetten is ook de meening (blz. 50) dat het enkelvoud *kau* zou ontstaan zijn uit *hamu*, terwijl dit laatste blijkbaar een verouderde meervoudsvorm is van *mu* gelijk *kapwa* van *pwa*. Deze functie van *ka* is ook te herkennen wanneer het zgn. abstracta vormt, want de abstracta zijn oorspronkelijk collectiefbegrippen. Voorts duidt het prefix *ka* ook gelijkheid aan; natuurlijk, want de begrippen «gelijk, tegelijk, samen» raken elkander.

Een aanzienlijke plaats is ingeruimd aan de vergelijking van den woordenschat der twee taalfamiliën. Het kan niemand die de lijst nagaat ontsnappen dat zooveel eenlettergrepige stamwoorden in de Austroasiatische talen teruggevonden worden in Austronesische tweelettergrepige stammen bestaande uit m. m. hetzelfde bestanddeel voorafgegaan door een ander. Dit is een schitterende bevestiging van de meermalen uitgesproken en met redenen omkleede stelling dat de tweelettergrepigheid der stamwoorden, die 't meerendeel uitmaken in de Maleisch-Polynesische talen, een gevolg is soms van reduplicatie, meest van samenstelling van een éénlettergrepigen wortel met een of ander formatief, welks functie slechts hoogst zelden te herkennen is, als behorende tot een voorhistorisch tijdperk der taal. Deze samengestelde vorm der meeste Austronesische stamwoorden, al ontbreken soortgelijke niet in de Austroasiatische, is een van de meest kenmerkende verschillen tusschen de twee familiën die met elkander in een verwijderd, maar onmiskenbaar verband staan. Met andere woorden, er moet eenmaal in een zeer ver verleden, een taal gesproken zijn door een volk dat zich om onbekende redenen en op een niet te bepalen tijdstip in twee deelen gesplitst heeft; elk deel heeft zich zelfstandig ontwikkeld in

verschillende richting, zoodat allengs de verschillen zóó groot zijn geworden dat de Austroasiatische en de Austronesische talen twee afzonderlijke, al is het dan ook verwante familiën uitmaken.

Begrijpelijkerwijs zal men in de vrij lange reeks van vergelijkingen enkele ontmoeten die twijfelachtig, andere die onjuist zijn, maar na aftrek van al zulke gevallen blijft er genoeg en meer dan genoeg over om onomstootelijk te bewijzen wat de Schrijver betoogen wilde. Slechts op één onjuistheid voel ik mij genoopt de aandacht te vestigen omdat ik zelf de schuldige ben, niet Pater Schmidt. Het betreft No. 139 (blz. 146), waar eenige woorden voor «zon» ten onrechte in verband gebracht zijn met Fidji *rara*. Want Sawu *lodo*, Sumba *lodu*, Rotti *lêdo*, Moa, Letti *ler*, Timor *neno*, Kei *ler*, zon, zijn vormen van een wijdverbreid woord dat in ettelijke verwante talen «dag», in andere «zon», in nog andere beide beteekent: Dajak *andau*, dag; *pandang andau*, zonneschijn; Toumbulu, Tonsea, enz. *êndo*, dag, *si êndo* (eig. de Dag, verpersoonlijkt, dus z.v.a. Daggod), zon; Bisaya *adlao*; Bikol, Pampanga, Iloko *aldao*, Tagalog *arao*, zon; Bentenan *lau*, Makassaarsch *allo*, Bug. *aso*, dag, zon; Ibanag *aggau*, dag; Malagasi *maso andro*, zon; Fate, Sesake, *Lo elo*, zon; Api *mat ni elo*, oog van den dag, zon; Lakon, Whitsuntide *alo*, Lifu *dho*, Nangone *du*, Vanua Lava *lo*, Rotuma *astha*, Vaturanga *aso*, Florida, Ysabel *aho*, zon ¹⁾, Samoa *aso*, Tonga *aho*, Maori *ao*, dag, daglicht; een afleiding is Jav. *andon*, dagelijks. Al deze vormen laten zich herleiden tot zoo iets als *andau*, *êndau*. Wegens de verwantschap tusschen de linguale *n* en *l* werd daaruit in sommige talen *aldau*. Dewijl *ld* een ongewone medeklinkerverbinding is, vermeed men deze deels door verplaatsing, zoodat *adlao* ontstond; deels door omzetting gelijk in *lêdo*, waaruit door invloed der klinkers in den uitgang, *lodo* enz. werd.

Een geheel ander woord is Maori *ra*, Samoa *lâ*, zon. Uit den gerekten klinker blijkt dat het woord oorspronkelijk op een nasaal uitging. Derhalve is het etymologisch identisch met Eromanga *dan*, Yap, Marshall-eil. *ran*, Lifu *dra*, N. Calédonië *tan*, Florida *dani*, dag. In de Indonesische talen komt, voor zoover ik weet, dit niet meer als zelfstandig woord voor, maar des te meer als bestanddeel van afgeleide stamvormen; o.a. Jav. *padang*, licht, schijnsel (van zon of maan); *têrang*, helder; *arang*, doorschijnend, ijl, dun; *larang*, schaarsch; Dajak *pandang (andau)*, (zonne)schijn; in de godentaal: dag; *mandang*, zich warmen; Batak *torang*, 't aanbreken van den dag, 't dagen; *patorang ari*, bij 't aanbreken van den dag; Alor *taran*, Ot Danum *brang*, helder; Toumbulu *têrang*, Tagalog *madalang*, helder, duidelijk; Ibanag *dalang-arang*, helder schijnsel (der maan); glans (van goud), enz.

¹⁾ Voor nog andere voorbeelden zij verwezen naar Codrington, Melan. Lang. 51. Oxford 1885.

Tot denzelfden stam zal wel behooren Fidji *rara*, zich bij 't vuur warmen.

Het mag nu als vaststaande beschouwd worden dat de stamvaders der Austroasiatische en Austronesische volken (althans in linguistisch opzicht), welke Pater Schmidt als «Austrisch» bestempelt, van Voor-Indië uit geleidelijk zich oostwaarts verbreid hebben. Dit is niet in strijd met de uitkomst van mijn eigen onderzoek omtrent het stamland der Maleisch-Polynesische (Austronesische) volken. Op grond van taalkundige gegevens plaatste ik dat stamland aan de oostkust van Achter-Indië. Ik verklaarde evenwel uitdrukkelijk dat ik het secundaire stamland bedoelde, d. i. de streek waar de voorouders der Malaio-Polynesiërs 't laatst als een samenhangend geheel woonden eer dat afdeelingen er van zich afscheidden om over zee nieuwe woonplaatsen op te zoeken. Waar het oudere stamland te zoeken was, kon uit de taalkundige gegevens zelfs niet bij benadering vastgesteld worden. Thans kunnen wij een stap verder gaan: wij weten nu dat er verwijderde verwanten der Austronesiërs in Voor-Indië te huis behooren. Volgens de onderzoekingen van Dr. Sten Konow zijn niet alleen de Muṇḍa-talen met het Mon-Khmer verwant, doch vindt men ook een reeks van taaleigens in 't lagere Himālaya-gebied, van Kanāwar in den Panjāb tot aan Darjiling, welke hoezeer Tibeto-Burmeesch in karakter, toch overblijfselen vertoonen van een oude taal, die de kenmerken draagt van 't Muṇḍa. Zelfs al laat men deze hybridische taaleigens buiten rekening, dan moet men toch tot de slotsom geraken dat de voorouders der Austroasiaten en Austronesiërs eene oudere laag der bevolking van Voor-Indië hebben uitgemaakt, en door jongere aankomelingen, nl. Ariërs en Drawiḍa's, naar onherbergzame streken zijn teruggedrongen geworden, voor zoover zij niet met de Arische en Drawiḍische bevolking zijn versmolten. Doch ook Voor-Indië zal wel niet het primaire stamland zijn, en als wij bedenken dat Ariërs en Drawiḍa's beide uit het Noordwesten in Indië zijn doorgedrongen, de eenen in Oostelijke, de anderen in Zuidwestelijke en Zuidelijke richting, dan ligt het vermoeden voor de hand dat reeds vóór hen de Austriërs uit het Noordwesten zijn gekomen, dus uit een Midden-Aziatisch gebied. Daarom noemt dan ook Pater Schmidt die Mon-Khmer-volken (met inbegrip natuurlijk der Voor-Indische verwanten) «ein Bindeglied zwischen Völkern Zentralasiens und Austronesiens». Een duidelijk overzicht van 't groote gebied waarover de twee verwante taalfamilies zich uitgebreid hebben, geven twee der drie kaarten welke aan 't zoo belangrijke werk zijn toegevoegd.

Alvorens te besluiten nog een paar woorden over de tot nog toe niet gangbare, door den Schrijver gekozen termen Austronesisch, Austroasiatisch en Austrisch. De eerste dient ter vervanging van de thans meest gebruikelijke benaming Maleisch-Polynesisch, die volgens Schmidt niet recht past.

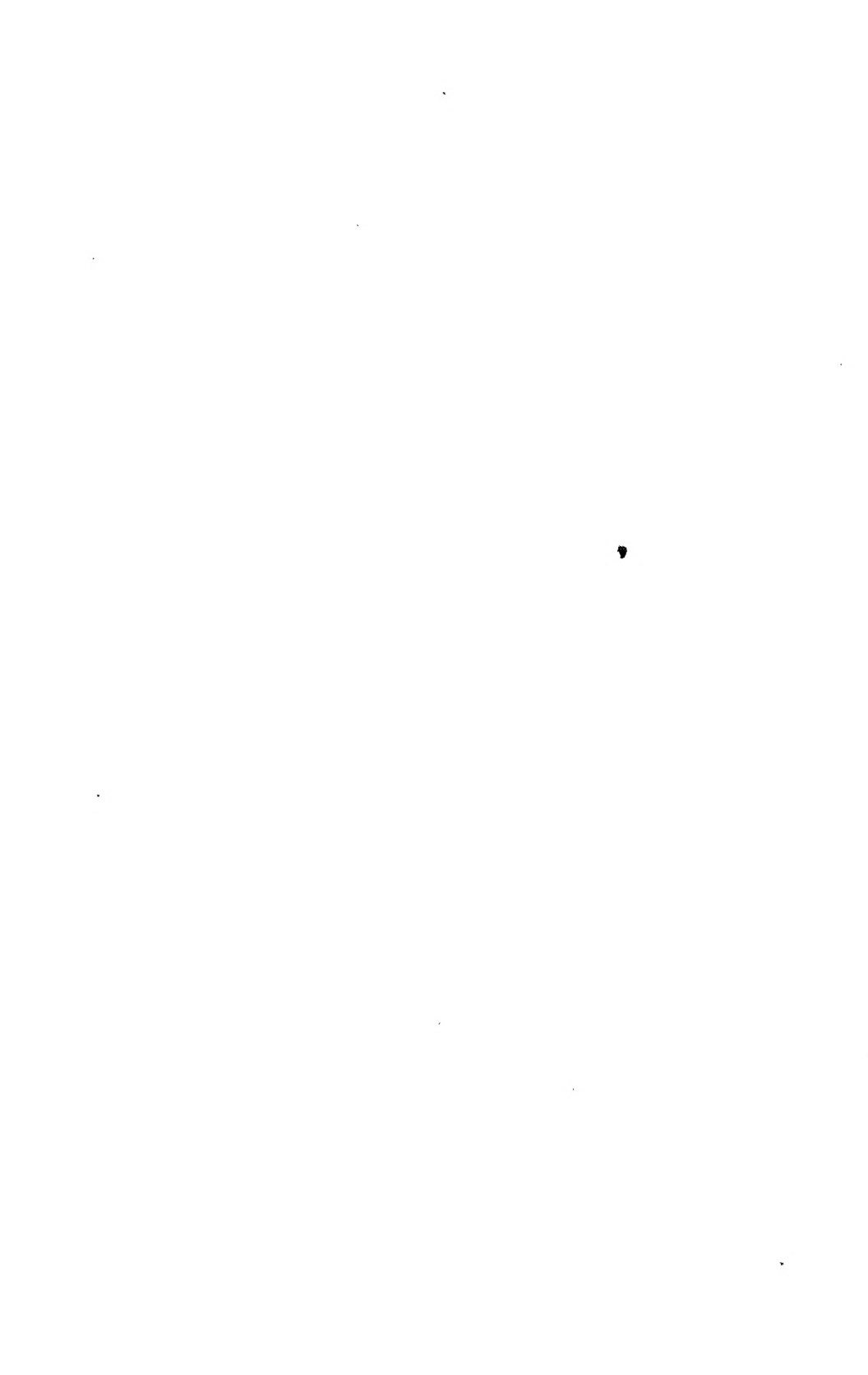
Dat is ook zoo. Indien men de geheele reeks wil aanduiden door de uiteinden te noemen, zou men moeten zeggen Malagasi-Polynesisch, want de Maleiers wonen niet in 't uiterste Westen. Minder bezwaar zou er bestaan tegen den naam Oceanisch, die door sommigen gebruikt wordt. «Austro-nesisch» heeft dit voordeel dat door de wijze van samenstelling 't verband wordt uitgedrukt hetwelk tusschen de drie gekozen termen bestaat. Wel is waar is het een samenkoppeling van een Latijnsch met een Grieksch woord, doch zulks komt in kunstwoorden meer voor, o.a. in *terminologie*. Of de nieuwe namen algemeen bijval zullen vinden, zoodat zij allengskens algemeen in zwang zullen komen, is iets waaromtrent het onvoorzichtig ware zich aan voorspellingen te wagen.

Het woord voor Pauw in Santali, Mon en Indonesisch.

v

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.
7e Volgreeks, dl. VI (= Dl. LX).

's-Gravenhage 1908.

De pauw heet in 't Santali *marak*, Mon *mrāk*. Ditzelfde woord vinden we terug in ettelijke Indonesische talen: Javaansch, Sundaneesch *měrak*, Maleisch *mārag*, Makassaarsch *marrà*, met bepalend lidwoord: *marrak-a*, de pauw; Bugisch *měrrà*, Oud Javaansch *mrāk*. In 't Ngadju-Dajaksch is *marak* de benaming van den fazant.

Het behoeft geen betoog dat het Indonesische woord niet ontleend kan zijn aan 't Santali. Evenmin kunnen de Santals het overgenomen hebben van de Mons of omgekeerd. Het moet dus gemeengoed der taalfamilie wezen die Pater Schmidt als de Austroasiatische bestempelt. Het is denkbaar dat de voorouders der Indonesiërs 't woord overgenomen hebben van de Mons of een hiermee naverwanten stam, maar dan moet die ontleening hebben plaats gehad in een zeer ver verleden, toen die voorouders nog in Achter-Indië woonden. Het is echter evengoed denkbaar dat het woord, zoo geheel verschillende van de Arische en Drawidische benamingen van de pauw, een der vele is welke Austroasiaten en Austronesiërs van ouds her gemeen hebben. Wanneer men weet dat het algemeen Maleisch-Polynesische woord voor «oog» *mata*, enz., in de Austroasiatische talen teruggevonden wordt als *mät*, enz., dan zal men erkennen dat voor de laatste veronderstelling de waarschijnlijkheid pleit. Doch volstrekte zekerheid bestaat hieromtrent niet, zoolang men de etymologie van 't woord niet heeft opgespoord.

BOEKBESPREKING.

Linguistic Survey of India; Vol. IV.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indie.

7^e Volgreeks, dl. VI (= Dl. 60).

's-Gravenhage 1908.

Nu 't onderzoek naar de verwantschap der Muṇḍa-talen, waaronder het Santali de voornaamste is, in Voor-Indië, met de Mon-Khmer-talen in Achter-Indië, door de geschriften van Pater Schmidt een schrede voorwaarts heeft gedaan, komt te rechter tijd de verschijning van het 4de Deel van de *Linguistical Survey of India*. Onder de bekwame leiding van den Heer G. A. Grierson, bevat ook dit door Dr. Konow te Christiania bewerkte Deel van 't prachtig uitgevoerde werk een schat van bijdragen tot de kennis der Muṇḍa-talen, alsook der Drawidische dialekten.

Over den rijken inhoud van 't boek zal hier niet uitgeweid worden, daar deze regelen enkel bestemd zijn om de aandacht er op te vestigen. Een enkele opmerking slechts omtrent de Inleiding moge hier een plaats vinden.

Op blz. 17, waar Dr. Konow het gevoelen van Prof. V. Thomsen ten aanzien van een verwantschap tusschen de talen der inboorlingen van Nieuw-Holland en die der Muṇḍa's aan kritiek onderwerpt, geeft hij als 't voornaamwoord 1 pers. enk. op *nu*, *n* in de Melanesische talen. Dit is onjuist, zooals men zien kan uit Codrington, *Melanesian Languages*, p. 112, vgg. Wel komt voor *nu*, wat niets anders is dan een verschrompeling van *nyaku*. Het kan niet genoeg herhaald worden dat dergelijke vergelijkingen louter op den tegenwoordigen klank af, niet de minste waarde hebben. Wie zich aan taalvergelijking waagt moet de historische methode volgen, d.i. trachten thans bestaande woorden volgens bekende regelen te herleiden tot den oorspronkelijken, of althans oudst bereikbaren vorm. Doet men dit, dan ziet men dat er tusschen 't *nu* in zeer afgesleten Melanesische talen — om van 't denkbeeldige *nu* niet te spreken — en de vormen in de Nieuw-Hollandsche talen geen overeenkomst bestaat. Ook tusschen Santali *ing* en *inyaku*, *nyaku* is er geen verband te bespeuren, tenzij *ing* afgesleten is uit *inyaku*, wat zonder bewijs niet aangenomen mag worden. Eer zou men *ing* mogen vergelijken met Sundaneesch *aing*, ik.

Grieksche woorden in het Sanskrit.

Sertum Nabericum.

Leiden 1908.

Het is algemeen bekend dat de Indiërs en de Grieken eerst door den mislukten tocht van Alexander den Groote met elkaar in onmiddellijke aanraking zijn gekomen. Ten tijde der Diadochen ontwikkelde zich een steeds levendiger verkeer, deels te land met Baktrië en 't Syrische rijk; deels ter zee met Egypte. Invloed der Grieksche kunst op de Buddhistische beelden, vooral in 't Gāndhāra-gebied, is onmiskenbaar. Van het bloeiende handelsverkeer getuigt eenerzijds de groote menigte van Grieksche, later Romeinsche munten bij opgravingen in Indië, voornamelijk in 't westelijk gedeelte gevonden; anderzijds de bekendheid van Indische voortbrengselen uit het planten- en delfstoffenrijk bij de klassieke schrijvers. Het spreekt van zelf dat men over en weër met de vreemde zaken ook de woorden overnam. De Indische woorden die in 't Grieksch, min of meer gewijzigd, burgerrecht hebben gekregen, bepalen zich, behoudens een paar uitzonderingen, tot benamingen van natuurvoortbrengselen. Het aantal aan het Grieksch ontleende woorden die men in Sanskritgeschriften, en wel uit de Middeleeuwen of iets vroeger aantreft, is grooter dan dat der Indische woorden in 't Grieksch, maar toch niet zeer aanzienlijk. Verreweg de meesten zijn termen uit de horoskopie, een tak der astrologie dien de Indiërs uitsluitend aan Grieksche geschriften ontleend hebben. Het Grieksche woord *ῥα* is overgenomen in den vorm van *horā*, met de beteekenis van «uur; de helft van een sterrebeeld des dierenriems; horoskoop; horoskopie». Dat *horā* een Grieksch woord was, wist men in Indië in de 6de eeuw niet meer, zoodat de sterrekundige Varāha-Mihira, die in 't midden der 6de eeuw bloeide, van *horā* de naieve etymologische verklaring gaf dat het woord ontstaan was uit *alorātra*, etmaal, waarvan *horā* $\frac{1}{24}$ is! Zulk een blijk van onbekendheid met de afkomst van den term bij een man van 't vak bewijst voldoende dat de horoskopie reeds langen tijd vóór 500 A. D. tot Indië was doorgedrongen, en tevens dat het oudste werk hetwelk een Indische vertaling of bewerking van een Grieksche Horoskopie, hetzij van Paulus Alexandrinus of een ander, bevatte, in vergetelheid was geraakt.

De vorm waarin wij de aan 't Grieksch ontleende woorden in 't Sanskrit aantreffen, wijkt min of meer van den oorspronkelijken af: deels een gevolg van verschil in klankstelsel, maar deels ook, en wel voornamelijk, door de schuld der afschrijvers. In sommige gevallen bezitten wij de gegevens om de oorspronkelijke lezing te herstellen.

Tot de overgenomen woorden behooren in de eerste plaats de namen

der planeten, die in de geschriften over Horoskopie naast de inheemsche gebruikt worden. Ze zijn: *Helis*¹⁾, Ἡλιος; *Aras*, Ἄρας; *Hemnas*, Ἥμνας, Ἐμῆς; *Jyāus*, Ἰῶας, Ζεύς; *Āsphujit*, Ἀσφροδίτη; *Kronas*, Κρόνος²⁾.

Als namen der teekens van den dierenriem komen voor: *Kriyas*, Κριός; *Tāvuras*, Ταῦρος³⁾; *Jituma* (in samenstelling), Αἰδυμοί⁴⁾; *Karkī* (stam *Karkīn*), Καρκίνος; *Leyas*, Λέων; *Pāthenas*, Παρθένος⁵⁾; *Fukam*, Ζυγόν; *Kaurpyas*, Σκόρπιος⁶⁾; *Tauksikas Toξότης*⁷⁾; *Ākokeras*, Αἰγόκερως; *Hydrogas*, Ὑδροχόος; *Ittham*, Ἰχθὺς⁸⁾.

Onder de namen der zgn. astrologische huizen treft men de volgende aan 't Grieksch ontleende aan: 3de huis heet *duścikyam*, vermoedelijk ontstaan uit *τυχικόν*; 4de huis *hibukam*, ὑπόγειον; 7de huis *dyūnam*, δύνων, en *jāmitram*, διάμετρον⁹⁾; 10de huis *meṣūraṇam*, μεσουράνημα; 12de huis *rihpham*, ῥιφή.

Het woord *kendram* uit *κέντρον*, dat ook in de sterrenkunde zeer gewoon is in de beteekenis van middelpunt van den cirkel, is in de horoskopie een term voor de huizen 1, 4, 7 en 10. Een gemeenschappelijke naam voor de huizen 2, 5, 8 en 11 is *paṇapharam*, ἐπαναφορά; voor 3, 6, 9, 12 *āpoklimam*, ἀπόκλιμα¹⁰⁾.

Bijzondere namen voor zekere standen der maan ten opzichte der planeten zijn: *anaphā*, ἀναΦή; *sunaphā*, συναΦή; *durudharā*, δορυΦορά; *kemadrumas*, κενοδρομός; *vegis*, Φάσις.

Een derde van een sterrebeeld heet bij Paulus Alexandrinus *dekanós*; hieruit is verbasterd *drekkāna*, *dykāna*, *dreskāna*.

Zeer gebruikelijk, ook in astronomische werken, is *liptā*, minuut, uit *λεπτή*, waarvan zelfs een verkleinwoord *liptikā* gevormd is.

¹⁾ Ik geef de nominatiefvormen, waardoor 't onderscheid van grammatisch geslacht terstond in 't oog valt.

²⁾ In gedrukte werken en in HSS. *Konas*; in enkele Indische woordenboeken *Kroḍas*. Reeds uit de linguale *n* blijkt dat de ware lezing *Kronas* is.

³⁾ De oplossing van *ταυ* in twee lettergrepen wijst op een poging om de uitspraak der lettergreep met *περισπωμένη* te benaderen. Behalve *Tāvuras* vindt men ook *Tāvuris*, *Tāvurus*, blijkbaar verkeerd.

⁴⁾ Corrupte lezingen: *Jittama*, *Jitma*.

⁵⁾ Verhaspeld in de gedrukte teksten en veel HSS. tot *Pāthonas* en *Pātheyas*.

⁶⁾ De oorspronkelijke lezing zal wel *Korpyas* geweest zijn.

⁷⁾ De afwijking in vorm onverklaarbaar; het woord lijkt meer op *τοξικός*, doch het is mij niet bekend dat deze term met *τοξότης* als teeken des dierenriems afwisselt. De *au* voor *o* in allen gevalle verdacht.

⁸⁾ Stellig verknoeid uit *itthūh*; het verkeerde geslacht wijst dit reeds uit.

⁹⁾ De gewone vorm is *διάμετρος*.

¹⁰⁾ Vgl. Scaliger op Manilius, p. 188—203; Paulus Alexandrinus (ed. Wittenberg, 1586), fol. 58, b.

Als term in de astronomie komt ook voor *harījam*, ὁρίζων. Het beteekent ook «lengteparallax».

Minder technisch dan de bovengenoemde woorden en van meer algemeen gebruik zijn de volgende, waaronder namen van natuurvoortbrengselen 't eerst in aanmerking komen. *Kastīram*, tin, uit κασσίτερος. Dit woord wordt eerst vermeld in een Indisch woordenboek uit de 11de eeuw en is nog niet in de litteratuur aangetroffen. Andere benamingen voor «tin» in 't Sanskrit zijn *tīra* en *tīra*, waarvan 't eerste veel heeft van een verkorting van *kastīra*, en het tweede misschien de sanskritiseering is van een Indonesisch woord ¹⁾, want de meeste tin haalden de Indiërs zonder twijfel uit Malakka en eenige eilanden van den Indischen Archipel, wier tinrijkdom, gelijk men weet, nog heden ten dage niet uitgeput is.

Duidelijk van Griekschen oorsprong is, wat het stamwoord betreft, *kasturikā*, *kasturikā*, *kastūrī*, muskus, dat in algemeen gebruik is. Vgl. καστόριον, hoewel in vorm de Sanskritwoorden met inheemsche suffixen afgeleid schijnen te zijn van κάστωρ. De beteekenis van 't Grieksche woord heeft zich in zooverre gewijzigd, dat de Indiër onder *kastūrī*, enz. niet een produkt van den bever, maar van 't muskusdier verstaat. Dit laatste was den Indiër van ouds bekend en als uitvoerartikel ook zóó gewoon, dat de Indische naam *muṣka* de algemeen gebruikelijke is geworden.

Waarschijnlijk, hoewel niet geheel zeker, is *karketana*, naam van zekeren edelsteen, 't Grieksche κηκηρόνιος, of καληκηρόνιος. Onbetwistbaar uit het Grieksch is *dramma*, δραχμή. Ook *suruṅgā*, een onderaardsche gang, is uit het Grieksche σύριγξ. Ook *khalīnas*, *khalīnam*, gebit aan een teugel, dat eerst in Middeleeuwsche geschriften voorkomt, laat zich niet anders verklaren dan als ontleend aan 't Grieksche χαλινός, waarvan ook in 't mv. χαλινά voorkomt. Blijkbaar uit het Grieksch, al of niet rechtstreeks, is *melā*, inkt, μέλας, hoewel het meer gebruikelijke inheemsche woord *masī* is.

Het is twijfelachtig of *dīnāras*, denarius, als benaming van een munt, meest van goud, soms van koper, in Indië in omloop en daar ook geslagen, onmiddellijk uit het Latijn stamt dan wel volgens Grieksche uitspraak door de Indiërs overgenomen. Tegen de laatste veronderstelling pleit het geslacht, want *δηνάριον* is onzijdig, komt dus niet overeen met het mannelijke *dīnāras*. Daarentegen is de lange *i* in *dīnāras* meer in overeenstemming met den Griekschen vorm. De vraag is wanneer de uitspraak van *η* als lange *i* in zwang is gekomen. In de Gotische bijbelvertaling uit de

¹⁾ Balisch *timbrah*, Sasaksch *tēmēra'*, Lampongsch *tamērah*, *tambērah*, *tamiyah*, Bataksch *tjimbērah* en *simborah*, Makassaarsch *tumberā*, Bugisch *tamarā*, Bikol *tinga* (de *g* voor oudere gebrauwde *r*), Maleisch, Javaansch *timah*.

laatste helft der 4de eeuw is daarvan nog geen spoor te ontdekken. De oudste Sanskritwerken waarin *dināras* voorkomt, dagteekenen op zijn allerlaatst van de 5de eeuw. Alles te zamen genomen is het meer dan waarschijnlijk dat *dināras* reeds lang vóór 400 A. D. in Indië een gewone munt was geworden, zoodat men moet besluiten dat het woord rechtstreeks aan 't Latijnsche *denarius* ontleend is.

S

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.
